

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

KURUMLAR, YÖNETİŞİM VE EKONOMİK GELİŞME

Pınar ÖZDEMİR

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2015

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

KURUMLAR, YÖNETİŞİM VE EKONOMİK GELİŞME

Pınar ÖZDEMİR

Danışman: Prof. Dr. Harun BAL

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Ahmet Fazıl ÖZSOYLU

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Murat ÇOKGEZEN

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Murat DOĞANLAR

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Mehmet ÖZMEN

DOKTORA TEZİ

ADANA / 2015

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Harun BAL
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Ahmet Fazıl ÖZSOYLU

Üye: Prof. Dr. Murat ÇOKGEZEN

Üye: Prof. Dr. Murat DOĞANLAR

Üye: Doç. Dr. Mehmet ÖZMEN

ONAY

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

.../.../2015

Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt ÖNAL
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanundaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. / . /2015

İMZA

Adı Soyadı

Pınar ÖZDEMİR

ÖZET

KURUMLAR, YÖNETİŞİM VE EKONOMİK GELİŞME

Pınar ÖZDEMİR

Doktora Tezi, İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Harun BAL

Eylül 2015, 266 sayfa

Sosyal bilimlerin birçok alanında kullanılan, disiplinler arası bir kavram olan kurumlar, iktisat yazınında önemli bir yer tutmaya başlamıştır. North'un kavramsallaştırması ile oyunun kuralları olarak tanımlanan kurumlar, bireylerin davranış kalıplarını belirleyen kısıtları koymaktadır. Bu kısıtlar resmi veya gayri resmi nitelikte olabilir. İnsan davranışları üzerindeki etkisi her geçen gün daha fazla kabul gören kurumlar, iktisadi ve siyasi olarak sistemin işleyişini, sistemin kazan ve kaybedenlerini de belirleme gücüne sahiptir. Bu işleyiş birçok araştırmacı tarafından farklı yönleri ile alınarak kavramsallaştırılmıştır. Kurumların gelişmişlik düzeyi üzerindeki etkisini ele alan birçok kuram geliştirilmiştir. Kurumlar literatürüne bu anlamda katkı sunan önemli isimlerden biri de Daron Acemoğlu'dur. Kurumların kapsayıcı veya dışlayıcı niteliğe sahip olmasını toplumsal atışma teorisi temelinde ele alan Acemoğlu'na göre kapsayıcı kurumlara sahip ülkeler gelişme gösterebilmektedir. Çünkü bu ülkeler farklı sosyal gruplar arasında uzlaştırıcı bir iktisadi ve siyasi sistem kurgulayarak siyasi gücün tek bir kişi veya grup elinde toplanmasını engellemektedir. Böylelikle yatırım ve yenilik yapma isteği, kendi kazancına ve mülkiyetine sahip çıkabileceğini bilen bireylerin oluşturduğu toplumlarda gelişmiş olmaktadır. Gelişme probleminin önündeki en önemli sorun, elindeki siyasi gücü kaybetme kaygısı taşıyan seçkinlerin toplumun elindeki kaynakları sadece kendileri için kullanmasıdır. Siyasi kaybedenler hipotezi olarak ifade edilen bu yaklaşım, siyasi gücün ve siyasi kurumların önemine de vurgu yapar. Bu çalışmada siyasi kaybedenler hipotezi Türkiye özelinde de ele alınarak değerlendirilmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadar farklı sosyal gruplar arasındaki çatışmaları uzlaştırıcı kapsayıcı kurumların oluşturulamaması, yönetim başarısızlıklarının temel sonucu olarak görülmektedir. Ayrıca yapılan panel

veri analizi ile resmi kurumların özellikle gelişmekte olan ÷lkelerde etkisinin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kurumlar, Yeni Kurumsal İktisat, siyasi kaybedenler hipotezi, iktisadi ve siyasi kurumlar, panel veri analizi

ABSTRACT**INSTITUTIONS, GOVERNANCE AND ECONOMIC DEVELOPMENT****Pınar ÖZDEMİR****PhD Dissertation, Economics Department****Supervisor: Prof.Dr. Harun BAL****September 2015, 266 page**

Institution as an interdisciplinary concept which is used in a vast range of social sciences has a great importance in economics literature nowadays. Related to the North, we can define it as the rule of games, which means that institutions put constraints on individuals' behaviors. These constraints can be in formal forms as well as informal ones. That the human behaviors are designed by institutions is becoming a well-accepted idea day by day, therefore it is the same to accept the functions of institutions in economics and social process; its power on determining the losers and winners of society. This process with its different sides has been investigated by scientists. Several theories are constructed for understanding the relations between institutions and development level. Daron Acemoğlu is one of the economists who have important contributions to the institutional theory. He uses inclusive and exclusive institutions concept with social conflict theories for explaining the reason for that some countries have better development level in compare to others. Since these countries succeed in establishing political and economic institutions which have ability solve social conflicts in order to prevent elites' self interested behaviors for using societies' resources. Therefore incentives for investment and innovation can grow societies which have well protected property rights and gains. The most important problem for development is the fear of elites who do not want to lose their political power. This theory is called political losers hypothesis and it underlines the importance of political institutions accompanied with political power. In this study, political losers hypothesis was investigated as a case study for Turkey's history. The main result is that Turkey's exclusive institutions have inability to solve social conflicts which cause the governance problems. Additionally, the panel data analysis results support the informal institutions' effects on development and shows how it affects the changes related to development level.

Key Words: Institutions, new institutional economics, political losers hypothesis, economic and political institutions, panel data analysis

ÖNSÖZ

Tez çalışmam süresince benden yardımını, ilgisini ve sabrını esirgemeyen danışmanım Prof. Dr. Harun BAL'a saygı ve teşekkürlerimi sunarım. Tez çalışmam süresince bana her türlü yardım ve desteği sağlayan, Prof. Dr. Ahmet Fazıl ÖZSOYLU'ya teşekkür ederim. Prof.Dr. Murat ÇOKGEZEN, Prof.Dr. Dr. Murat DOĞANLAR, Doç. Dr. Mehmet ÖZMEN'e destek ve katkılarından ötürü saygılarımı sunar, teşekkür ederim.

Tez çalışmam süresince kullandığım birçok kaynağı edinmeme yardımcı olan, değerli vakitlerini ayırarak eleştiri ve katkılarını esirgemeyen Doç. Dr. İlter ÜNLÜKAPLAN'a teşekkür ederim. Bana öğrencisi olma onurunu veren, bilgisini ve emeğini benden esirgemeyen Bologna Üniversitesi Ekonometri Bölümü'nün değerli hocası Prof.Dr. Maria Elena BONTEMPI'ye sonsuz şükranlarımı sunarım. Doktora ve lisans derslerine beni kabul etme nezaketi gösteren Prof.Dr. Roberto GOLINELLI'ye saygı ve şükranlarımı sunarım. Bana her zaman ne kadar şanslı olduğumu hatırlatan ve yaşamım da çok özel bir yere sahip olan değerli hocalarım Dr. Dilek YAVUZ ERKAN ve tezimin düzenlemesi esnasında emeğini ve zamanını esirgemeyen Doç. Dr. Neşe ALGAN'a manevi desteklerinden dolayı çok teşekkür ederim. Yalnızca akademik olarak değil, bir birey olarak da vizyon edinmemde katkıları olan değerli hocalarım Prof. Dr. Mahir FİSUNOĞLU'na, Prof. Dr. Türkan ÖNCEL'e, Prof. Dr. Figen ALTUĞ'a, üniversite yaşamımda bana destek olan Prof. Dr. Azmi YALÇIN'a, Prof.Dr. Yıldırım Beyazıt ÖNAL'a, Doç .Dr. Refia YILDIRIM'a, Yrd. Doç. Dr.Yelda BUGAY TEKGÜL'e, Yard. Doç. Dr. Soner YAKAR'a saygı ve şükranlarımı sunarım. Ayrıca isimlerini tek tek isimlerini sayamasam da bu süreçte bana emek vermiş olan fakültemizin İktisat, Maliye, İşletme ve Ekonometri Bölümü'nün tüm değerli hocalarına, dostlarıma ve araştırma görevlisi arkadaşlarıma manevi desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

Yaşamımın her evresinde bir parçası olmaktan gurur duyduğu aileme çok teşekkür ederim.

Bu çalışma İİBF2012D4 nolu Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri tarafından desteklenmiştir.

İÇİNDEKİLER

| | Sayfa |
|----------------------------------|--------------|
| ÖZET | iv |
| ABSTRACT | vi |
| ÖNSÖZ | viii |
| İÇİNDEKİLER | ix |
| KISALTMALAR LİSTESİ | xiv |
| TABLOLAR LİSTESİ | xvi |
| ŞEKİLLER LİSTESİ | xvii |
| GRAFİKLER LİSTESİ | xviii |

BÖLÜM I

GİRİŞ

| | |
|---|---|
| 1.1.Çalışmanın Önemi | 1 |
| 1.2.Çalışmanın Kapsamı ve Kısıtları | 2 |
| 1.3.Çalışmanın Amacı..... | 3 |
| 1.4. Çalışmanın Planı | 5 |

BÖLÜM II

KURUMLAR, İKTİSADİ DÜŞÜNCEDE YERİ VE BİR SENTEZ OLARAK YENİ KURUMSALCILIK

| | |
|--|----|
| 2.1.Kurum Kavramı, Tanımı, Belirleyicileri ve İktisadi Düşünce İçindeki Yeri | 6 |
| 2.2.Kurumların Oluşumları, Temel Öğeleri ve İşlevleri..... | 8 |
| 2.3.İktisat ve Kurumlar | 9 |
| 2.3.1.İktisadi Düşünce Okullarında Kurumların Yeri..... | 14 |
| 2.3.1.1.Klasikler, Düşünsel, Yöntemsel Karşıtlığı ile Marksizm, Alman Tarihçi Okulu ve Kurumlar | 15 |
| 2.3.1.2. Neo Klasik İktisat ve Kurumların İktisadi Analizin Dışına İtilmesi | 20 |
| 2.3.1.3. Avusturya Okulu ve Kurumlar | 23 |
| 2.3.1.4. Kurumsal İktisat ve Kurumlar | 25 |

| | |
|---|----|
| 2.3.1.5.Keynesyen İktisat, Paracı İktisat ve Kurumlar | 33 |
| 2.1.3.6. Kurumlar ile Neo Klasisizmin Sentezi: Yeni Kurumsal İktisat..... | 37 |
| 2.4.Yeni Kurumsal İktisatta Makro ve Mikro Düzeyde Temel Kavramsal Çerçeve ve Yaklaşım Farklılıkları: Coase, North, Williamson, Alcihan ve Demsetz vd. ... | 41 |
| 2.4.1. Ronald Coase: İşlem Maliyetleri ve Mülkiyet Hakları..... | 41 |
| 2.4.2.Douglas North: Bilginin Maliyeti ve Belirsizlik..... | 44 |
| 2.4.3.Oliver Williamson: Firma Kuramı ve Yönetişim | 47 |
| 2.4.4.Almer Alcihan ve Harold Demsetz: Mülkiyet Hakları, Firma Kuramı | 48 |
| 2.4.5.Elinor Ostrom: Ortak Mallar ve Yönetişim | 50 |
| 2.5.Yeni Kurumsal İktisata Daron Acemoğlu'nun Katkıları..... | 51 |
| 2.5.1. Toplumsal Örgütlenmedeki Rollerine Göre Kurumlar..... | 52 |
| 2.5.1.1. İktisadi Kurumlar | 52 |
| 2.5.1.2. Siyasi Güç | 53 |
| 2.5.1.3.Siyasi Kurumlar | 53 |
| 2.5.1.Kapsayıcı ve Dışlayıcı Kurumların Ortaya Çıkış Nedenleri Üzerine Geliştirilen Yaklaşımlar..... | 54 |
| 2.6. Genel Değerlendirme | 55 |

BÖLÜM III

KURUMLAR VE GELİŞME

| | |
|---|----|
| 3.1. İktisadi Gelişme Üzerine Yapılan Tartışmalar ve Gelişme Teorilerinin Evrimi | 57 |
| 3.1.1.Gelişmenin Tanımlanması Sorunu..... | 57 |
| 3.2. İktisadi Gelişme Teorilerinin Yanıt Aradığı Soru: Neden Bazı Ülkeler Zengin Bazıları Yoksuldur? | 60 |
| 3.2.1. Gelişmenin Yakın Nedenlerini İnceleyen Kuramlar | 60 |
| 3.2.3. Gelişmenin Nihai Nedenlerini İnceleyen Kuramlar | 63 |
| 3.2.3. Yeni Kurumcu İktisadın Gelişme Sorununa Bakışı..... | 72 |
| 3.2.4. Ülkelerin Zenginliğinin veya Yoksulluğunun Gözardı Edilen Kaynakları | 78 |
| 3.2.4.1.Coğrafya..... | 78 |
| 3.2.4.2.Toplumsal Çatışmalar | 79 |
| 3.2.4.3. Kültür | 80 |
| 3.6.Genel Değerlendirme | 82 |

BÖLÜM IV

GELİŞMENİN POLİTİK İKTİSADI

| | |
|--|-----|
| 4.1. Gelişme ve Politik İktisat..... | 84 |
| 4.2. Toplumsal Çatışma Kavramı | 87 |
| 4.2.1. Güç Kavramı..... | 90 |
| 4.2.2. Toplumsal Çatışma ve Güç İlişkileri Üzerine Odaklanan Kuramlar | 91 |
| 4.2.3. Gücün İktisadi Etki Yaratma Kanalı Aracı Olarak Kamu Politikası..... | 96 |
| 4.2.4. Kamu Politikasında Yer Alan Aktörler, Güç Paylaşımındaki Roller ve Sosyal Seçim..... | 99 |
| 4.2.5. Kamu Politikasında Çıkar Çatışması ve Kolektif Hareket Problemi..... | 103 |
| 4.2.6. Kolektif Hareket Probleminde Kurumların Rolü ve Gelişme ile İlişkisi..... | 105 |
| 4.3. Acemoğlu Tarafından Geliştirilen Toplumsal Çatışma Yaklaşımı..... | 107 |
| 4.3.1. Toplumsal Çatışmalarda Kurumların Rolü; İktisadi ve Siyasi Kurumların Kaynak Dağılımı Üzerindeki Etkisi | 108 |
| 4.3.2. Toplumsal Çatışmaların Sonucu: Etkin Olmayan Kurumlar..... | 111 |
| 4.3.3. Siyasi Kaybedenler Hipotezi | 113 |
| 4.3.4. Geçmiş Kurumların Günümüzdeki Etkisi..... | 115 |
| 4.3.5. Demokratik Olmayan Sistemlerde Siyasi ve İktisadi Kurumsal Yapı..... | 118 |
| 4.3.6. Demokratik Sistemlerde Siyasi ve İktisadi Kurumsal Yapı | 123 |
| 4.3.7. Yönetişim..... | 125 |
| 4.6. Genel Değerlendirme | 126 |

BÖLÜM V

MİLLİ İKTİSATTAN YÖNETİŞİME TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL ÇATIŞMALAR ve SİYASİ KAYBEDENLER HİPOTEZİNİN İŞLEYİŞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

| | |
|---|-----|
| 5.1. Osmanlıdan Kalan Kurumsal Miras | 129 |
| 5.1.1. Osmanlıdan Miras Kalan Bürokratik Elitlerin Genel Özellikleri | 130 |
| 5.1.1.1. Tanzimat Döneminin Bürokratik Yapı Üzerindeki Etkisi ve I. Meşrutiyet..... | 134 |
| 5.1.2. Osmanlıdan Miras Kalan İktisadi Kurumsal Yapının Genel Özellikleri..... | 137 |

| | |
|---|-----|
| 5.1.3.Siyasi Kurumların İktisadi Kurumları Dönüştürmesine Bir Örnek: Bürokrasi Eliyle Milli Burjuvazi Yaratma Çabası ve Milli İktisat..... | 144 |
| 5.2. Cumhuriyetin Kuruluşu ve Tek Parti Döneminde Siyasi Kurumların İktisadi Kurumlar Üzerindeki Etkisi..... | 151 |
| 5.3.Çok Partili Yaşama Geçiş: Demokrat Parti Dönemi, İktisadi ve Kurumsal Yapıda Yaşanan Dönüşüm..... | 164 |
| 5.4. Askeri Bürokrasinin Siyasi ve İktisadi Etkileri: 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül..... | 171 |
| 5.5. 1980 Sonrası İktisadi ve Siyasi kurumların Dönüşümü..... | 180 |
| 5.6.Genel Değerlendirme | 192 |

BÖLÜM VI

PANEL VERİ ANALİZİ İLE İKTİSADİ, SİYASİ VE GAYRİ RESMİ KURUMLARIN ÖLÇÜLMESİ

| | |
|--|-----|
| 6.1. Literatür Taraması..... | 196 |
| 6.1. Veri Seti | 201 |
| 6.2. Hipotez..... | 204 |
| 6.3. Değişkenlere Ait Temel İstatistiksel Bulgular..... | 204 |
| 6.4. Yöntem..... | 213 |
| 6.4.1.Panel Veri Analizinin Avantaj ve Dezavantajları..... | 213 |
| 6.4.2.Panel Veri Analizi..... | 214 |
| 6.4.3.Panel Veri Spesifikasyonu | 216 |
| 6.4.3.1.Sabit Etkiler Modeli..... | 217 |
| 6.4.3.2.Rassal Etkiler Modeli..... | 220 |
| 6.4.3.3.Hausman Testi | 224 |
| 6.5.Bulgular | 225 |

BÖLÜM VII

SONUÇ

| | |
|------------------|-----|
| 7.1. Sonuç | 236 |
|------------------|-----|

| | |
|-----------------------|-----|
| KAYNAKÇA | 244 |
| ÖZGEÇMİŞ | 266 |

KISALTMALAR LİSTESİ

| | |
|---------------|--|
| AB | : Avrupa Birliği |
| ABD | : Amerika Birleşik Devletleri |
| ANAP | : Anavatan Partisi |
| CHF | : Cumhuriyet Halk Fırkası |
| CHP | : Cumhuriyet Halk Partisi |
| DİSK | : Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu |
| DP | : Demokrat Parti |
| DSP | : Demokratik Sol Parti |
| DYP | : Doğru Yol Partisi |
| DPT | : Devlet Planlama Teşkilatı |
| FD | : First Difference |
| FE | : Fixed Effect |
| FETD | : Fixed Effect with Time Dummies |
| GP | : Güven Partisi |
| GSMH | : Gayri Safi Milli Hasıla |
| GSYİH | : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla |
| KİT | : Kamu İktisadi Teşekkülleri |
| IMF | : International Money Fund |
| İTC | : İttihat ve Terakki Cemiyeti |
| MGK | : Milli Güvenlik Kurulu |
| MNP | : Milli Nizam Partisi |
| MSP | : Milli Selamet Partisi |
| MÜSİAD | : Müstakil İş Adamları Derneği |
| OYAK | : Ordu Yardımlaşma Kurumu |
| PETKİM | : Petrokimya Endüstrisi Genel Müdürlüğü |
| POLS | : Pooled Ordinar Leat Square |
| RE | : Random Effect |
| RETD | : Random Effect with Time Dummies |
| RP | : Refah Partisi |
| TBMM | : Türkiye Büyük Millet Meclisi |
| TCMB | : Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası |
| TL | : Türk Lirası |

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

TÜSİAD : Türk Sanayici ve İşadamları Derneği

TABLOLAR LİSTESİ

| | Sayfa |
|---|-------|
| Tablo 1. Farklı Hiyerarşi Düzeylerine Göre Kurumlar | 13 |
| Tablo 2. İktisat Okullarında Analizlerin Değişkenleri ve Kurumlar | 32 |
| Tablo 3. Başlıca Türlerine Göre Kümelerin Ana Özellikleri | 88 |
| Tablo 4. Kurumların ölçümlenmesi konusunda yapılan çalışmalar | 197 |
| Tablo 5. Bağımlı Değişken ve Bağımsız Değişken Konusunda Kısa Tanımlamala | 203 |
| Tablo 6. Betimsel İstatistikler | 209 |
| Tablo 7. Korelasyon Matrisi..... | 210 |
| Tablo8. Panel Veriye ait Etkiler arası (Between) ve Etkiler içi (Within) İstatistikleri | 211 |
| Tablo 9. Çoklu Bağlantı Testi | 212 |
| Tablo 10. Diagnostik Testler | 212 |
| Tablo 11. Sabit Etkiler Modeli İçin Stratejiler | 219 |
| Tablo 12. Hausmann Testi | 224 |
| Tablo 13. Panel Regresyon Sonuçları | 227 |
| Tablo 14. Panel regresyon sonuçları için alternatif bir yaklaşım | 228 |
| Tablo 15. Grup Kriterleri | 229 |
| Tablo 16. Alt Gruplar için POLS ve FD Sonuçları | 231 |
| Tablo 17. Ülke Grupları için Bir Yönlü ve İki Yönlü Sabit Etkiler..... | 232 |
| Tablo 18. Ülke Grupları için Bir Yönlü ve İki Yönlü Rassal Etkiler..... | 232 |

ŞEKİLLER LİSTESİ

| | Sayfa |
|---|--------------|
| Şekil 1. Yeni Kurumsal İktisadın Alt Dalları ve Katkı Sunan Başlıca İktisatçılar | 40 |
| Şekil 2. Kurumlar, Politik Güç ve İktisadi Sonuçlar Üzerindeki Etkisi | 54 |

GRAFİKLER LİSTESİ

| | Sayfa |
|--|--------------|
| Grafik 1. Ülkelerin Gelişme Düzeyi ile Sömürge Kökenleri Arasındaki İlişki | 205 |
| Grafik 2. Ülkelerin Gelişme Düzeyi(Meydan) ile Sömürge Kökenleri Arasındaki İlişki | 206 |
| Grafik 3. Siyasi Coğrafya ve Gelişme Arasındaki İlişkisi..... | 207 |
| Grafik 4. Siyasi Coğrafya ve Gelişme Arasındaki İlişki (Medyan) | 207 |
| Grafik 5. Ülkelerin Yasal Temellerine Bağlı Olarak Gelişme Düzeyleri | 208 |
| Grafik 6. Ülkelerin Yasal Temellerine Bağlı Olarak Gelişme Düzeyleri | 208 |

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1.Çalışmanın Önemi

Sosyal bilimciler arasında en çok tartışılan konulardan birisi de ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının nedenleridir. Neden bazı ülkeler zenginken bazıları fakirdir? Neden bazıları iktisadi olarak büyürken diğerleri durgunluk yaşar? Bizler iktisadi büyüme ile birlikte yaşam standartlarını iyileştirmek için ne yapabiliriz? "1980'lere gelindiğinde kalkınma iktisadi krize girmiş ve yeni liberal iktisat anlayışı gerek fikrîsel olarak, gerek pratikte uygulamalarda hâkim olmuştur. Yeni liberal kalkınma anlayışı son 20-30 yılda iktisadi kalkınmaya yön veren hakim görüş olsa da, 1990'ların liberal bakış açısı, özellikle kurumlar ve kurumsal gelişme konusunda 1980'lerin liberal anlayışından oldukça farklıdır. Yeni liberal politik iktisat ekolü, minimum devlet olarak düşünülen kural, nizam, makro iktisadi istikrar ve fiziksel altyapı sağlamanın yine kaliteli kurumlar ve iyi bir yönetimden geçtiği zaman başarılabilirliğini içerisinde içselleştirmişlerdir" (Aysan, 2007, s.41-42). Bugün kurumları göz ardı edilebilecek bir detay gibi gören ve ortodoks iktisat kuramını etkilemediğini düşünen Dünya Bankası (World Bank) ve Uluslararası Para Fonu (IMF)'da iktisadi kurumların rolüne vurgu yapmaktadır (Chang, 2005).

Yeni Kurumsal İktisat başlığı altında değerlendirilen bu çalışmalar kurumların gelişmeyi engelleyici özellik göstermelerinin nedenlerini şu başlıklar altında toplamışlardır:

- *Sömürge mirası; geçmişte sanayileşen ülkelerin sömürgesi olan, geçmişteki yöneticilerinden miras kalan zayıf kurumları bulunan ülkelerin incelenmesidir.*
- *Sömürge mirasına ek olarak kıymetli doğal kaynaklar; insanları köleleştirilen veya toprakları sömürge kurulmaya elverişli olan ülkelerin, doğal zenginliklerini kendi yararları için kullanmak isteyen sömürgecilerin kurduğu kurumların incelenmesidir.*
- *Siyasi çekişmeler; sınırları içinde çok az siyasi rekabetin bulunduğu ve seçkinlerin hâkim olduğu, kural koyucuların kendi çıkarlarına hizmet eden kurumları tesis ettiği durumların incelenmesidir.*

- *İnançlar ve normlar; kaynak dağılımında piyasa sistemini benimsemeyen veya güvenmeyen inanç ve kurumlara sahip ülkelerin ticaret ve yatırımı teşvik eden kurumlar oluşturmaktan neden kaçındığının incelenmesidir (Shirley, 2003).*

Bu kapsamda Türkiye'nin tarihi süreç içerisinde yaşadığı siyasi ve iktisadi dönüşümlerin birer ürünü olan kurumlarının hangi kapsamda yer alması gerektiği, hangi iktisadik kurumların iktisadi gelişme üzerinde etkisi olduğu, siyasi güç ile iktisadi kurumlar arasındaki ilişki, siyasi kurumların siyasi gücü nasıl etkilediği, siyasi kurumlar, siyasi güç ve iktisadi kurumların kökenlerinin neler olduğu, toplumun sahip olduğu kurumları neden seçtiği ve daha sonra değiştirdiği üzerine yapılmış kapsamlı çalışma sayısının azlığı bu araştırmaya ihtiyaç duyulmasının birincil nedenini oluşturmuştur.

Diğer bir neden ise farklı ülke gruplarının zaman içindeki iktisadi gelişimi gözlemlendiğinde hangi tip kurumların hangi ülke içinde daha etkin olduğunun araştırılması ihtiyacıdır. Mevcut ekonometrik yöntemlerin sağladığı imkânlar doğrultusunda, daha önce konu ile ilgili yapılmış olan çalışmalardan hareket ederek hangi kurumların gelişmişlik düzeyi üzerinde daha etkili olacağı belirlenmesi çalışmanın bir diğer katkısıdır.

1.2.Çalışmanın Kapsamı ve Kısıtları

Geniş çapta birçok iktisadi, siyasi ve yasal kurumun farklı yollar izleyerek büyüme olgusu üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Fakat yine de kurumların iktisadi sonuçları nasıl etkilediği konusundaki anlayışımızın başlangıcında olduğumuz kabul edilmelidir (Acemoğlu, 2008b). Dolayısıyla önemini kabul ettiğimiz kurumların kapsamı ve gelişme üzerindeki etkilerini anlamada henüz çok mesafe katedilmiş değildir.

Chang (2005)'e göre; kurumlar ve iktisadi gelişme ilişkisi konusunda yapılan çalışmaların içerdiği temel zorluk, kurumların genel kabul gören bir tanımının olmamasıdır. Ne olduğu konusunda uzlaşma sağlanmayan bir kavramın amacı ve etkileri de tartışma konusudur. Bu bağlamda kurumlarla ilgili olarak açık bir fonksiyonel ilişkiyi de ortaya koymak zordur. Bu konuda yapılan birçok çalışmada kurumların iktisadi gelişme üzerindeki etkisini koordinasyon ve yönetim, öğrenme ve inovasyon, gelir dağılımı ve sosyal kohezyon şeklinde üç başlık altında ele

alınmaktadır. Fakat, bu ilişkiyi tanımlanan bu başlıklardan ibaret görmek de iktisadi gelişme konusunda eksik ve hatalı çıkarımlar yapılmasına neden olabilmektedir. Sonuç olarak, iktisadi kalkınma için yapılan tanımlamalarda kullanılabilir tek bir yol mevcut değildir.

İktisadi gelişme için kurumların temel işlevlerine bakacak olursak dahi, kurumların şekli ve çeşitleri konusunda fikir birliğine varılmış olunmamaktadır. Çünkü Chang(2005)'inde vurguladığı gibi:

- *Kurumlar birden çok fonksiyona hizmet edebilmektedir.* Örneğin, bütçesel kurumlar, üretilen varlıklara yatırım, sosyal koruma ve makroiktisadi istikrar sağlanması gibi birçok fonksiyona hizmet etmektedir.
- *Aynı fonksiyona hizmet eden, örtüşen veya örtüşmeyen birçok kurum olabilir.* Örneğin makro iktisadi istikrar yalnızca enflasyona odaklanan bağımsız Merkez Bankası tarafından sağlanamayıp, aynı zamanda diğer bütçesel kurumları, finansal regülasyonları yapan kurumları, ücret ve fiyat belirleyen kurumları kapsamaktadır.
- *Aynı fonksiyon farklı toplumlarda (veya aynı toplumda farklı zamanda) farklı kurumlarca sağlanabilir.* Örneğin sosyal refah birçok Avrupa ülkesinde refah devleti tarafından karşılanmaktadır. Aynı şeyler zayıf refah devletinde şirketlerin refah planları, hane halkı vb. tarafından sağlanabilmektedir.

Bunun yanında kurumların ölçülmesinde kullanılan veri setlerinin objektifliği ve araç değişkenlerin geçerliliği de tartışma konusudur. Çünkü kurumlar konusunda hazırlanan veri setleri nitel özellikleri de barındırdığı için özel bir uzmanlık ve dikkat gerektirmektedir. Kullanılan araç değişkenlerin ise kurumların kendisinden çok uygulanan politika sonuçlarının bir göstergesi olduğu savunulmaktadır.

1.3.Çalışmanın Amacı

Sosyal bilimler alanında, özellikle iktisatçılar arasında toplumun kurumlar yoluyla bir örgütlenme haline geldiği ve iktisadi gelişmenin birincil belirleyicisinin kurumlar olduğu görüşü hızla kabul görmektedir (Acemoğlu ve Robinson, 2010). Fakat iktisadi gelişmişlik düzeyi konusunda kurumların işlevleri net bir şekilde ortaya konamamıştır. Kurumlar ve kurumların iktisadi gelişme üzerindeki etkileri konusunda

yapılan çalışmalarda yaklaşım farklılıkları mevcuttur. Bu yaklaşım farklılıkların temelinde kavramsal çerçeve üzerinde uzlaşmaya varılamaması bulunmaktadır.

Lin ve Nugent (1995) kurumları, insanların ne yapacağına dair beklentiler oluşturarak onlara yardımcı olan, insanlar arası etkileşimi etkileyen ve şekillendiren, insan eliyle tasarlanmış bir dizi davranış kuralı şeklinde tanımlamaktadır. North (1991)'a göre ise kurumlar, insanlar tarafından tasarlanan siyasi, iktisadi ve sosyal etkileşimin üzerine konan gayriresmi (tabular, gelenek, müeyyide ve davranış şifreleri gibi) ve resmi (anayasa, yasalar, mülkiyet hakkı) kısıtlardan oluşmaktadır. Kurumlar, tarih boyunca değişim göstererek üretim maliyetleri yoluyla iktisadi faaliyetlerin karlılığı ve bu faaliyetlerin yapılabilirliğini etkilemektedir. İktisat tarihinin temel araştırma konusu, siyasi ve iktisadi kurumların evrilmesiyle iktisadi verimliliği uyarayan iktisadi çevrenin oluşumunun sebebinin araştırılmaktadır. North'un kurumların rolü hakkında yaptığı bir diğer tanımlama, kurumların insanların etkileşimleri arasında istikrarlı bir yapı kazandırarak belirsizliği azaltıcı olduklarına dairdir. Menard (1995), kurumları piyasa açısından değerlendirmiş, piyasa mekanizması tarafından herhangi bir iş birliğine gerek olmadan yönetilen ve mülkiyet haklarının gönüllü olarak düzenli bir biçimde el değiştirdiği düzenlemeler olarak tanımlamıştır (Shirley, 2003).

North (1991) gibi, kurumları "oyunun kuralları" olarak tanımlayan Acemoğlu (2008b)'na göre, iktisadi büyüme ve gelişme kapsamında yönetim, kurumların geniş bir kümesinin temel parçasını oluşturmaktadır. Özellikle yönetim, toplumun *siyasi kurumları* (kolektif karar alma mekanizmaları ve politikalar hakkında kontroller ve siyasi-iktisadi olarak güçlü çıkar gruplarının kontrolü süreci), *devlet kapasitesi* (devletin ülkenin farklı bölümlerinde kamu malı sağlama kabiliyeti), *iktisadi kurumların regülasyonu* (devletin farklı iktisadi aktörlerini iktisadi faaliyetleri cesaretlendirmesi veya cesaretini kırması) tanımlamalarını içermektedir. Bu bakımdan yönetim ve büyüme arasındaki ilişki de doğrudan doğruya kurumlar ve iktisadi gelişme ilişkisidir. Bu tanımlamalara bağlı olarak Juttig (2003)'e göre; kurumlar belirli davranışları yasaklayan, izin veren veya gereksinim duyan, işlem maliyetlerini azaltan, bilgi akışını artıran, mülkiyet haklarını tanımlayan siyasi, iktisadi ve sosyal nitelikli yapılardır.

Tanımsal farklılıkların mevcut olduğu bir araştırma düzleminde elde edilen sonuç, kullanılan terminoloji ve varsayımlarla yakından ilintilir. Bu bağlamda, çalışmanın birinci amacı, Daron Acemoğlu'nun kavramsal çerçevesi kullanılarak Türkiye'deki kurumsal dönüşümler, "Siyasi Kaybedenler Hipotezi" bağlamında değerlendirmektedir.

Hipotezin ana mantığı elindeki siyasi gücü kaybetmek istemeyen yönetici seçkinlerin büyümeyle duraklattığıdır.

Çalışmanın ikinci amacı ise tüm kısıtlarına rağmen ekonometrik bir analiz yöntemi kullanarak hangi kurumsal yapının (iktisadi, politik veya gayriresmi) gelişmişlik düzeyi üzerinde etkisinin daha çok olduğunu saptamaya çalışmaktır. Bu amaçla panel veri analizi ve grafiksel sunumlar kullanılmıştır.

1.4. Çalışmanın Planı

Giriş ve sonuç bölümleri de dâhil olmak üzere, altı bölümden oluşan tez çalışmasının birinci bölümünü çalışmanın önemi, amacı, kapsam ve kısıtlarını içeren giriş kısmı oluşturmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde kurumların tanımı, farklı iktisat ekollerinin analizlerinde kurumların yeri ve önemi, Yeni Kurumsal İktisat ekolü özelinde kullanılan temel terminoloji, Daron Acemoğlu'nun katkısı ile oluşan kavramsal çerçeve, iktisadi ve siyasi kurumların tanımı, kapsamı ve etkileri değerlendirilecektir.

Çalışmanın üçüncü kısmında, gelişme kuramları özetlenerek, Yeni Kurumsalcı ekolün gelişme sorununa yaklaşımı ele alınacaktır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde iktisadi gelişme ve kurumların arasındaki ilişkiler kuramsal düzeyde incelenerek Daron Acemoğlu'nun toplumsal çatışmacı çalışmalarından yararlanılarak bazı sorulara yanıt aranacaktır. Bu bağlamda iktisadi gelişmeyi etkileyen iktisadi kurumlar; siyasi güç ile iktisadi kurumlar arasındaki ilişki; siyasi kurumların, siyasi güç üzerindeki etkisi; siyasi kurumlar, siyasi güç ve iktisadi kurumların kökenleri; toplumları, sahip oldukları kurumları seçme nedenlerinin kuramsal cevabı toplumsal çatışmacı bakış açısı ile değerlendirilecektir.

Çalışmanın beşinci bölümünde, ikinci bölümde oluşturulan kuramsal çerçevenin Türkiye uygulaması üzerinde kullanılmasını kapsamaktadır. Dolayısıyla Türkiye özelinde iktisadi, siyasi kurumlar ile siyasi gücün ve iktisadi gelişme üzerinde ki etkisi incelenmektedir.

Çalışmanın altıncı bölümünde ise, panel veri analizi ile de hangi kurumların gelişme üzerinde daha etkili olduğu sorusuna alternatif yaklaşımlar üretilerek yanıt aranacaktır.

BÖLÜM II

KURUMLAR, İKTİSADİ DÜŞÜNCEDE YERİ VE BİR SENTEZ OLARAK YENİ KURUMSALCILIK

Bu bölümde, çalışmanın temel inceleme birimi olan kurumların iktisat öğretisindeki yeri irdelenerek araştırmamızın temel çerçevesini oluşturan Yeni Kurumsal İktisat'ın kuramsal ve kavramsal çerçevesi ele alınacaktır. Bu kapsamda, öncelikli olarak kurum kavramı ve kurumsal yapıları ortaya çıkaran bileşenler incelenecektir. Daha sonra iktisat okullarının bir analiz birimi olarak kurumlara bakış açısı değerlendirilecektir. Bir sentez niteliği taşıyan Yeni Kurumsal İktisat bu bağlamda incelenerek, analizlerinde kullandığı temel kavramlar açıklanacaktır. Yeni Kurumsal İktisat'ın kavramsal çerçevesi, ekolün öncü isimleri ile birlikte daha sonraki bölümlerde kuramsal ve terminolojik katkılarından yararlanılacak olan ekolün yeni kuşak temsilcilerinden Daron Acemoğlu özelinde ayrıca değerlendirilecektir.

2.1. Kurum Kavramı, Tanımı, Belirleyicileri ve İktisadi Düşünce İçindeki Yeri

Kurum, sosyolojiden hukuka kadar sosyal bilimlerin farklı alanları içerisinde incelenmiş fakat tanımı konusunda uzlaşmaya varılamamış bir kavramdır. Hukuk biliminde kurum; evlilik, aile, ortaklık, mülkiyet gibi köklü bir yapıyı içeren, genellikle devletle ilişkisi olan yapı veya birlik müessesedir. İktisatta kurum, tesis, müessese, kuruluş, aile, mülkiyet, hukuk, özgürlük gibi kavramlarla ilişkili olarak somut ve soyut anlamlara sahip olabilmektedir (Ata, 2009, s.16-17).

Ergil (2012), sosyolojik¹ olarak kurumlara getirilen tanımlamaları şu şekilde örneklemeştir: Bir kümenin ya da toplumun üyelerinin çoğunluğu tarafından benimsenen yürürlükteki adet ve uygulamalar; kökleşmiş davranış örnekleri (kalıpları) ve özel ve önemli insan grupları (aile ve devlet gibi). Kurum, tek başına bunların hiç birisi değildir, daha çok bunların bileşimidir. Bu bağlamda, toplumun belirli bir işlevi çerçevesinde örgütlenmiş, birbiriyle ilişkili âdet, uygulama ve yasalardan oluşan bir sistem olarak tanımlanabilir (Ergil, 2012, s.213). Morgen ve Olsen (2011), benzer

¹Sosyolojik kurumsalcılığın kökleri, aralarında Max Weber ve Emile Durkheim'in de olduğu önde gelen sosyologlara kadar dayanmaktadır. Bu yaklaşımda, kurumlara sosyolojik bir açıdan bakılmaktadır. Buna göre; sosyal, politik ve iktisadi etkileşimleri ve politikaları anlamak için değerler oluşturma, bilinçsel çerçeveler, bilinçsel haritalar, halk usulleri gibi unsurlardan yararlanılmaktadır (Gül, 2011, s.79).

şekilde kurumları sosyal etkileşimi yapılandıran yerleşmiş kurallar sistemi olarak tanımlamaktadır. Kurumların en önemli özellikleri dayanaklı olmaları, istikrar ve sosyal etkileşimde tutarlılık sağlamalarıdır. Buna rağmen kurumlar, basitçe düzenli davranış kalıpları olarak da görülemezler. Konuyla ilgili temel kavramsal problem, kurumların bireyin hem sosyal yapıya uyumunu hem de kendi içsel davranış kısıtlarını belirleyen kurallar bütünü olarak yol gösterici olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü, bireyin faaliyetleri ve düşünme şekli eğilimlerini belirlemektedir. Bu toplumsallaşma resmi kurallar sisteminin içselleştirilmesi veya çevreye katılmanın veya maruz kalmanın daha esnek şekli olarak başlamaktadır. İkinci durumda alışkanlıklar, uygulamalı gerçeğin bütünü oluşturmakta fakat aynı alışkanlıklar kuralların taşıyıcısı olan kurumların resmi ifadesi ile şifrelenmektedir. Zirainsanın kendine uygun insanca davranışları öğrenmesi süreci olan toplumsallaşma, bireylerin sosyal kalıplara uyumu ve toplumsal kurumlara katılmasıyla birlikte o toplumda geçerli olan değer, disiplin ve davranış biçimlerini öğrenmesiyle gerçekleştirilmektedir (Özkalp, 2011).

Birey ve toplum arasındaki ilişkinin başlangıcını sağlayan kurumların amacını belirleyen toplum içerisindeki statü dağılımı, yetki ve sorumluluğun makamlarca paylaşımı, bunlara düşen rol icrası ve kurumun genel toplum ve diğer kurumlar nezdinde ki değeri ile kurumun taşıdığı işlev olmaktadır. Bu önemli durumun nedeni, gerek bireyin ve gerekse toplumun temel ihtiyaçlarını işlevlerini üstlenmesi ve bu işlevlerin de kurumsal yapıları doğurmasıdır (Akyüz, 2008)². Kimlikler ve aidiyetler içine saklanmış olan genel amaçlar ve hesaplar da davranışlara yön ve anlam veren, davranışsal şifreleri açıklayan, doğrulayan, meşrulaştıran anlam yapıları mevcut bulunmaktadır. Çünkü davranış yeteneğini yaratan kaynakların belirli bir yapısı mevcuttur. Kurumlar, aktörleri farklı şekilde güçlendirir veya kısıtlar ve onların yerleşik kurallara uyum yeteneğinin daha fazla veya daha az olmasını sağlar. Kurumlar aynı zamanda üçüncü taraf olarak emredilen şeye uymamanın yaptırımını zorlayıcı kurullarlasağlamlaştırır (March ve Olsen, 2006,s.3).

² Seater (2005), kurumsal yapıyı ve işlevlerini bir fonksiyonel ilişki içinde tanımlamaktadır. Buna göre, *Y statü fonksiyonunu gösterirken bazı istisnalar hariç görev bilgisini taşır, bu bağlamda X'in C içerisinde Y sayılabileceğinde mantıksal bir yapı bulunmaktadır. Zira bir kurum, X'in C içerisinde Y sayılmasını şekillendiren tüm yapısal kuralların sistemidir, bir kez kurumlar meydana getirildikten sonra kurumsal yapı da süreklilik kazanmaktadır* (Seater, 2005, s.10).

2.2.Kurumların Oluşumları, Temel Öğeleri ve İşlevleri

Kurum ifadesi kullanıldığında akla pek çok anlam gelebilmektedir. Fakat kurumsallık, tamamen farklı ve somut olarak ortada olmayan bir olgudur. Bahsedilen kurumsallık, daha çok norm, değer ve kurallardan oluşan, iştirakçilerin kafalarında paylaşılan ortak kavram ve değerlerdir. Yani ortak ve soyut bir ortam kast edilmektedir. Başka bir ifadeyle, aynı fiziki ortam ve şartlardan etkilenenlerin, kurallar ve beklentileri çerçevesinde bir konudaki düşünce yapısı nedeniyle ortaya koyduğu benzer davranışlardır (Ekici, 2011).Bu açıdan bakıldığında, kurumların toplumdan topluma değişen normatif karakterli yapılar olması, bu yapıyı ortaya çıkaran kurallar, değerler, normlar ve kültürün doğrudan etkisiyle şekillenmelerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü kurumlar, kurallardır, kuralların zorlayıcı karakterinden doğarlar ve davranış normları tekrarlanan yapılarıdır(North, 1989, s.1321).

Değerler, bir kümeye üye olanların uymak zorunda oldukları genelleşmiş ahlaki inançlardır. Örnek olarak, insan öldürmenin, hırsızlık yapmanın, sarhoş ve kirli gezmenin, kalabalığın, yanlış ve kötü, temizliğin, dürüstlüğün, çalışkanlığın, yiğitliğin doğru ve iyi olduğuna inanılır. Bunlar genellikle, tüm toplumlarda geçerli olan değerlerdir. Toplumsal değerler pratik ve ülküsel olmak üzere ikiye ayrılır. Pratik değerler, üyesi olunan topluluğu bir arada tutmaya yönelik inançlardır. Ülküseldeğerler ise ideal insanın neler yapması gerektiğine ilişkin reçeteler sunar. Değerler genel toplumsal kurallara aitken, kuralların özel durumlara uygulanması normları doğurmaktadır. Belirli statüleri olan ve belirli rolleri oynayan bireyler için davranış reçeteleri ve yasakları içerirler. Normlar iki türdür: birincisi resmi otorite tarafından uygulanan yasalar ve kurallar anlamında yazılı (resmi)olanlar, ikincisi ise her toplumda yaygın olan gayri resmi ölçüleri gösteren geleneksel standartlar, örfler ve adetleri gösteren yazılı olmayan (gayriresmi) kurallardır (Ergil, 2012, s.33-34).

Kültürise toplumda yaşayan insanların bütün öğrendikleri ve paylaştıklarını kapsayan bir kavramdır. Bireyler, hayatta bazı değer, inanç ve sosyal ilişkileri öğrenerek toplumsal varlık haline gelir. Bunların tamamı kültürü oluşturur. Kültür, öğrenilen davranışlardan oluşur. Doğuştan edinilmez. Biyolojik kalıtımla kuşaktan kuşağa geçmez. Topluma her yeni katılan üye bunu geliştirerek öğrenir ve bunlar duygu yüklüdür (Özkalp, 2011, s.87-91).

Kurumların oluşumunu sosyolojik olarak iki yolla açıklamak mümkündür. Birincisi, eylemlerden değerlere doğru bir etkileşimin olduğu tezidir. Buna göre,

eylemler, süreklilik kazanarak alışkanlıklara dönüşmekte, kuralların zorlayıcılığı ile bu alışkanlıklar normları oluşturmakta ve normlar kurumlara dönüşerek değerleri meydana çıkarmaktadır. İkinci yaklaşım ise, değerlerden eylemlere doğru bir etkileşimi savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, birey edilgenleşerek değerleri, yargıları veri olarak almaktadır. Veri alınan değerler ve yargıların şekillendirdiği kurumlar, bireylerin davranış kalıplarını şekillendirmektedir (Ata, 2009). Bu özellikler dikkate alındığında kurumların temel öğelerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- *Kurumlar belirli bir amacı gerçekleştirmeye yöneliktirler.*
- *Söz konusu ihtiyacın gerçekleştiriliş biçimi oldukça süreklilik kazanmaktadır.*
- *Kurumlar gerek alt kurumlarıyla gerekse diğerleriyle yapılanmış, örgütlenmiş ve eşgüdümleşmiştir.*
- *Her kurum diğerleriyle yakından ilişkili (eşgüdümleşmiş) olmasına rağmen kendi alanında benzersiz bir yapıdır. Bir başka deyişle temel kurumlar bir göreceli bağımsızlığa sahiptirler.*
- *Kurumlar zorunlu olarak değer yüklüdürler. Çünkü kültürün normatif kollarını ihtiva ederler (Aydın, 2011, s.14).*

Toplumsal kurumların sahip oldukları temel öğelerle birlikte yerine getirdikleri işlevleri,olumlu ve olumsuz işlevler olmak üzere iki başlık altında toplamak mümkün görünmektedir. Kurumların olumsuz işlevleri; bir davranış modelini bireylere zorla kabul ettirmeleri, aşırı tutuculuk örnekleri sergileyerek kişisel uymacılık veya toplumsal başkaldırıya sebep olmaları, ahlak ve hukukun saptadığı mevzuat hükümlerine aykırı görünen reflekslerin oluşumuna izin vermemeleri, zor değişir olmalarıdır. Kurumların olumlu işlevler ise bireyin dünyaya gelmeden belirli bir düşünce örgüsü, inanç sistemi ve bunlarla ilgili eylem biçimlerini hazır bulması, toplumsallaştırıcı olmaları, bireyi ve toplumsal organları kontrol edici niteliğinin olması, toplumu ve bireyi olgunlaştırma özelliğine sahip olması, işbirliği ve eşgüdüm sağlamalarıdır (Akyüz, 2008,s.44-51).

2.3.İktisat ve Kurumlar

Sosyolojik açıdan genel özelliklerini sıraladığımız kurumlar marjinalist devrimden sonra iktisat kuramında uzunca bir süre ihmal edilmiştir. *Methodenstreit* olarak bilinen yöntemler savaşı sonucunda sosyoloji ve iktisat bilimi Avrupa'da 19.

yüzyılın sonunda ayrılmıştır (Kallberg, 1995; 1208'den akt. Kabaş, 2012,s.19). Bu ayrışma sanayi kapitalizminin ortaya çıkardığı toplumsal yapıdaki değişimin sonucudur. Zira sanayi kapitalizminin ortaya çıkışı tüm toplumsal yapıyı yönlendiren gücün ekonomi olmasını sağlamıştır. Böylelikle ekonomi alanı toplumsal alandan ayrılmış, ekonominin bilimi olan iktisatta sosyal bilimler yerine doğa bilimleri yöntemlerini kullanan daha dar bir alana kendisini yerleştirmiştir. 19. yüzyıl öncesinden rakip olan iki sosyal bilim, bu dönüşümle birlikte aralarında bir işbölümü geliştirerek birbirlerinin tamamlayıcısı haline gelmişlerdir (Yılmaz, 2012). Bu bağlamda sosyoloji ve iktisat arasındaki farklılık dikkate değerdir: Sosyolojide aktörler diğer aktörlerden etkilenirken iktisatta etkilenememektedir; sosyologlar rasyonelde dâhil olmak üzere farklı çeşit insan davranışlarını kabul ederken, iktisatçılar tam rasyoneliteyi kabul etmektedir (Richter, 2001,s.3). Bu ayrımın akılcılığın ve deneyciliğin iktisadın yönetsel duruşuna olan etkisinden kaynaklanmaktadır. İktisat, analizlerinde akılcı felsefenin iç görüye dayanan psikolojizmini ve yönetsel bireyciliğini kullanırken; sosyoloji, sosyal olguların açıklanmasında yönetsel bütüncülüğü savunan ve davranışçı psikolojiye dayanan deneyciliği benimsemektedir (Güvel, 1998).

Bir felsefi sistem olmayan post modernizm, insan mantığına evrensel ölçekte bakan modernizmden farklı olarak evrensel amaçların gerçekleştirilmesi için mantığın kesinliğini ortadan kaldırmakta ve her çeşit insan davranışında kültürel öğelerin etkisinin geniş ölçüde canlanmasını sağlamaktadır (Scerapanti ve Zamagni, 2005,s.461). Kültürel öğelerin iktisat içerisinde dikkate alınması, kültürün taşıyıcısı olan kurumların bir değişken olarak iktisat teorisi içerisinde yer bulması anlamına da gelmektedir. Fakat, kurumların birey davranışları üzerindeki etkisi ve bunun iktisadi sonuçları konusunda uzlaşma sağlanabilmiş değildir.

Analizlerinde kurumlara yer veren iktisatçıların yaklaşımları üçe ayrılmaktadır (Arslan,2007): Bunlardan ilki insanlarca oluşturulmuş kısıtlar, ikincisi kurumları koordinasyon dengesi olarak gören yaklaşım, üçüncüsü de evrimci oyun teorisine dayalı yaklaşımdır.

"Kurumları insanlarca oluşturulmuş kısıtlar olarak ifade eden yaklaşım"North'un çalışmalarında açıkça görülmektedir. Bu yaklaşıma göre kurumlar, insanlar tarafından tasarlanan siyasi, iktisadi ve sosyal etkileşimi yapılandıran kısıtlardır. Bu kısıtlar gayriresmi (yaptırımlar, tabular, gelenekler, görenekler ve davranış kuralları) ve resmi kurallardan (anayasalar, yasalar ve mülkiyet hakları) oluşmaktadır. İnsanoğlu tarih boyunca kurumları insani etkileşimi şekillendirmek, düzen yaratmak ve değişimdeki

belirsizlikleri azaltmak için tasarlamışlardır. Araçsal rasyonalitenin (bireylerin tam bilgi koşulu altında fayda ve maliyetlerini kolaylıkla hesaplayabildiği durumda) olduğu bir dünyada kurumlar gerekli değildir, fikirler ve ideolojiler önemli değildir ve etkin piyasalar (hem iktisadi hem siyasi) ile ekonomiyi değerlendirmek mümkündür. Fakat günlük yaşamda birey, bilgi edinme süreci içinde eksik bilgi ve sınırlı akli kapasiteye sahip olup mübadeleyi şekillendirmek için davranış kısıtlarına uymak zorundadır. Ancak, kurumsal kısıtlamalar yoluyla bireylerin yapmasının yasaklandığı faaliyetleri belirlemek veya bireylere hangi koşullar altında izin verileceğini saptamak mümkündür. Kurumlar, ekonominin standartlaşan kısıtları ile birlikte seçim kümelerini tanımlamakta, işlem ve üretim maliyetlerinin belirlenmesiyle iktisadi faaliyetlerin kârlılığı ve uygulanabilirliğini sağlamaktadır (North, 1991; North, 1992; North, 1998). Lin ve Nugent (1995)'te kurumların insanların ne yapacağına dair beklentiler oluşturan, onlara belirsizlikleri çözmekte yardımcı kurallar olarak tanımlanmaktadır. Kurumlar, insanlar arası etkileşimin şeklini belirleyen, insan eliyle tasarlanmış bir dizi davranış kuralı olarak, bu kuralların kime ne zaman uygulanacağını da açıkça ortaya koymalıdır.

"Kurumları koordinasyon dengesi olarak gören yaklaşım", kurumları standart oyun teorisi çerçevesinde, taraflar arasındaki denge noktasının belirleyicisi olarak görmektedir. Bu yaklaşım, kurumların varlığı ve mevcut durumlarını nasıl sürdürdükleri ile ilgilidir. Fakat klasik oyun teorisi çerçevesinde kurumların tanımlanması ve denge kavramına odaklanılması, geçmiş kurumların bugünkü kurumları nasıl etkilediği konusunda ve kurumsal değişimin dinamikleri ile ilgili fikir sahibi olmamızı sağlamayabilir. Başka bir ifadeyle kurumların denge noktası olarak ele alınması, içsel kurumsal değişimin çalışmasını olanaklı kılmamaktadır. Bu sorununun aşılması "evrimci oyun kuramı yaklaşımı" çerçevesinde mümkündür. Çünkü, evrimci oyun teorisi yaklaşımı kurumları bireysel etkileşim çerçevesinde tanımlar ve mutasyon, taklit ve rassal deneyim vb. evrimci güçlerin ve öğrenmenin bireysel etkileşim özelliklerini ve makro sosyal özelliklerini nasıl etkilediğini açıklamaya çalışır (Arslan, 2007, s.42-43).

Kurumların iktisadi olarak tanımı konusunda görüş birliğine varılamadığı gibi tasnifi konusunda da görüş birliğine varılamamıştır. Jutting (2003), kurumların resmiliğinin derecesi, hiyerarşinin farklı düzeyleri, analiz alanı olarak tasnif edilebileceğini vurgulamaktadır.

Resmiliğin derecesine göre yapılan tasnif, insan etkileşiminin gerçekleşebildiği çerçeveyi belirlemektedir. Yazılı resmi (dışsal) kurallar kadar yazılı olmayan resmi

olmayan (içsel) kurallar ve bu kuralları destekleyen şifreler de mevcuttur. Resmi kurallar ve kısıtlar şu şekilde yapılmaktadır:

- Anayasa, kanunlar, mülkiyet hakları, sözleşme, tüzük, genel kanun ve düzenlemeler.
- Uygulama özellikleri, hukuk ihlallerinde verilen cezalar, devamlı olarak koordine edilmesi gereken gayriresmi kurallar vb.
- Resmi kurallara yapılan ilaveler, detaylar ve değişiklikler.
- Davranışların toplumsal sözleşme ile sağlanmış normları (gelenekler, tabular, görenekler vb.).
- Yönetimin içsel olarak zorlanan sınırları.

Gayriresmi kısıtlara bağlı olarak aynı resmi kurallar ve/veya yasalar uygulanan toplumlarda farklı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Gayriresmi ve normlara bağlı kuralların oluşturulduğu küçük sosyal çevre grupları ,resmi yasal grupların yapabildiğinden daha küçük bir faaliyet alanına sahip olmaktadır. Ülkeler gelişirken piyasada bir araya gelen katılımcı çeşidi ve sayısı artmakta, böylelikle piyasa işlemleri daha karmaşık hale gelebilmektedir. Bu nedenle de resmi kurumlara ihtiyaç artabilmektedir. İdeal olan resmi ve gayriresmi kuralların birbirini tamamlamasıdır.

Farklı hiyerarşi düzeylerine göre; kurumların resmîlik düzeyine alternatif bir sınıflama Williamson (2000)'a aittir. Bu çalışmaya göre sınıflandırma, farklı hiyerarşik düzeylere bağlıdır. Bu düzeyler birbiri ile ilişkilidir. En yüksek düzey en düşük düzey üzerine sınırlandırmalar koyar ve en üst düzeyden en alt düzeye hiyerarşik bir sıralama vardır. Bu sıralama Tablo1'de gösterilmektedir.

Tablo1.

Farklı Hiyerarşi Düzeylerine Göre Kurumlar

| Düzy | Örnek | Değişim Sıklığı | Etki | |
|-------------------|--|--|--|--|
| <i>I. Düzey</i> | Toplumun sosyalyapısına ilişkin kurumlar | Çoğunlukla gayriresmi olan kurumlarGelenekler, sosyalnormlar, tabular vb. (Dışsal) | 10 ² veya 10 ³ yıl (Çok uzun zaman dilimi) Kurumsal yapı, çoğunlukla şoklarve krizlerle değişmektedir | Toplumun kendisini yöneteceği yerleri tanımlar |
| <i>II. Düzey</i> | Oyunun kurallarına ilişkin kurumlar | Mülkiyet hakkı, yasal sistem gibi çoğunlukla gayriresmi kurumlardır. (İçsel veya dışsal) | 10 yıl ile 100 arası(Uzun zaman) | Topluolarak kurumsal çevreyi tanımlar |
| <i>III. Düzey</i> | Oyunun oynanmasına ilişkin kurumlar | Ülkenin kendi özel yapısına göre belirlenen yönetim kuralları ve sözleşme ilişkileri, iş kontrolleri düzenlemelerdir. (İçsel veya dışsal) | 1 ile 10 yıl arası (Orta vadeli) | Kurumların yapılmasına önderlik eder |
| <i>IV. Düzey</i> | Tahsis mekanizmasına ilişkin kurallar | Sermaye hareketlerinin kontrolü, ticaret akımları rejimi, sosyal güvenlik sistemidir.(Dışsal) | Kısa dönemli ve sürekli | Kurumların yapılmasına önderlik eder |

Kaynak:Williamson, 2000, s.597, *İçsel ve/veya dışsal olma, iktisadi sistemin belirleyiciliği anlamında kullanılmıştır.

Tablo1’de gösterilen hiyerarşi düzeyi, geçmişten günümüze kadar ortaya çıkan kurumsal yapının özellikleri ve etki sürelerini açıklamaktadır. Birinci düzey toplumsallaşmanın ilk evrelerini ve gayriresmi kurumların toplum üzerindeki etkisini ifade etmektedir. İkinci ve üçüncü düzeylerde toplumsal ilişkiler gayri resmi ve resmi kurumlarca birlikte düzenlenir. Dördüncü düzeyde ise toplumsal yapı mevcut şekline evrilmiş, resmi kurumlar iktisadi etlileşimin birincil belirleyicisi haline gelmişlerdir. Birinci düzey özellikle gelişmekte olan ülkelere göre ayrılmaktadır, diğer II-IV

düzeyleerde ise gelişmekte olan ülkelerde ya kısmen oluşturulabilmiş ya da tüm fonksiyonlara sahip değildir.

Kurumları sınıflandırmakta resmîyetin derecesi, hiyerarşi düzeyleri yanında kullanılan üçüncü alternatif yöntem ise analiz alanının belirlenmesidir. Genelde literatürde analiz alanları için iktisadi kurumlar, siyasi kurumlar, yasal kurumlar ve sosyal kurumlar ayrımı kullanılmaktadır. İktisadi kurumlar, mal ve hizmetlerin üretim, tahsis ve dağılım süreçleri; siyasi kurumlar, seçimler, seçim kuralları, siyasal tercihlerin ayrımı, karşıtların görüşlerinin yapısı, siyasi istikrarın dengesi vb., yasal kurumlar; yasal sistem, mülkiyet haklarının tanımı, yasal sistemin başlangıç noktası; sosyal kurumlar, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik kurumları, cinsiyet eşitliği ve iktisadi aktörler arasındaki ilişkilerin yönetimini şekillendirmektedir.

2.3.1. İktisadi Düşünce Okullarında Kurumların Yeri

Kavramsal olarak genel hatlarıyla ele aldığımız kurumların iktisat teorisi içinde yeniden yer bulması ve önem kazanması daha öncede belirttiğimiz gibi epistemolojik (bilgi kuramsal) değişimin bir sonucudur. İktisat literatüründe kurumlar konusunda iki temel farklı görüş vardır. "İlk yaklaşıma göre, sosyal ve iktisadi kurumlar, bireysel eylemin sonucu olan sosyal sonuçları belirleyen ve bireysel eylemi kısıtlayan kurallar kümesi olarak görülmektedir. Burada dikkatler, sosyal karar birimleri üzerine uygulandığında önceden belirlenen denge sonuçlarını ortaya çıkaracak kurallar dizisi geliştirebilme ihtimali üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu yaklaşımın sonu bir tür sosyal mühendisliktir. İkinci yaklaşım ise sosyal kurumları, önceden şekillendirilen kurallar dizisi olarak değil, organik olarak ortaya çıkan sosyal davranışın planlanmamış ve amaçlanmamış düzenlikleri olarak görmektedir" (Demir, 1996, s.176).

Bu yaklaşım farklılığının temelinde yatan, düşünce okullarının yöntemsel duruşları ve felsefi temelleridir. Kurumların bilinçli olarak şekillendirilen sosyal yapılar olarak kabul edilmeleri, onları sosyal karar birimlerinin bağımlı değişkenleri haline getirmektedir. Kurumların doğal süreçlerin bir neticesi olarak görülmesi ise sosyal yapı ve sosyal karar birimleri arasındaki nedenselliğin yönünü değiştirmektedir. Bu değişim, birey-toplum-iktisadi faaliyet arasındaki ilişki bağlamında farklı sonuçlar doğurmaktadır. Dolayısıyla, iktisadi düşünce okullarında kurumların yerinin irdelenmesi, politika önermelerindeki ayrışmaların açıklık kazanması bağlamında önem kazanmaktadır. Bu kapsamda Klasik İktisat'tan Yeni Kurumsal İktisat'a kadar ele

alınan düşünce okullarının felsefi ve yöntemsel temellerinin, analizlerinde kurumları içine alması veya dışlamalarının nedenleri incelenecektir.

2.3.1.1.Klasikler, Düşünsel, Yöntemsel Karşıtlığı ile Marksizm, Alman Tarihçi Okuluve Kurumlar

Modernizm, Adam Smith'den Arrow'a kadar, Marksizm, eski Avusturya marjinalizmi, neo Keynesyencilik gibi (az çok heterodoks eğilimli okullar hariç) disiplinin bir bilim haline geldiği tüm süreç içerisinde iktisat teorisi tarihine hâkim olmuştur. Düşünce okullarının doktrinleri arasında derin farklılıklar olsa da temelde şu felsefi eğilimi taşımaktadırlar (Scerapanti ve Zamagni, 2005, s.462);

- *Sosyal varlığın insani ontolojisi, diğer bir deyişle iktisadın rasyonel davranışa bağlı bir sosyal bilim olduğu inancını ifade etmektedir.*
- *Değerin özsel teorisi yani değeri, temel anlamı insan tarafından yaratılan görelî fiyatlarca belirlenen iktisadi bir özne biçiminde açıklayanteoridir.Bu değişim ilişkileri arkasına saklanan insanıdoğası anlamına gelmektedir.*
- *Sosyal yapı araştırmalarına denge yaklaşımı yani iktisadi gerçeklik birçok öznenin faaliyetinin sonucu olduğu için, iktisadi yapı bu özneler arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Zira insan davranışları, insan aklının bir sonucu olduğundan insanlar arası ilişkilerde herhangi bir karışıklıkortaya çıkmamaktadır. Rasyonel, sosyal denge fikri insan davranışlarının sosyal düzen yaratması inancından doğmaktadır.*
- *İnsanoğlunun iyimser yaratılışına olan inanç, öznelere kapasitesi evrensel amacı gerçekleştirmek için insan aklının bir ürünü olarak tasarlanmıştır.*

Bu temellerle birlikte, klasik iktisatçılar, iktisattan daima politik iktisat olarak bahsetmişler, iktisadın gerisindeki toplum felsefesini ima etmişler veya Adam Smith ve John Stuart Mill gibi açıkça bununla uğraşmışlardır. Bu felsefi eğilimin temel dayanağını doğal kanun felsefesi ve faydacı felsefe oluşturmaktadır. Ahlaki “Doğal Kanun” felsefesi, bireylerin ve toplumların doğru davranışlarını tanımlayan kuralcı ahlak düzeninin ilkelerini koyarken, insanların doğuştan aynı doğaya sahip olduğu dolayısıyla aynı hak ve özgürlükleri taşıması gerektiği varsayımıyla hareket etmektedir. İnsanların doğal hakları arasında, emeklerinin ürününü elde etmesi, yani özel mülkiyeti;

tabii yeteneklerini en iyi biçimde geliştirmesi, yani bireysel girişim de görülmektedir. Herkesin eşit hakları ve özgürlükleri olması gerektiğine göre, bunların en iyi uyumunu bağdaştırmasını sağlayacak doğru bir toplum düzeni bulmak ihtiyacı doğmaktadır. Ancak doğal kanunlara riayet edildiği için doğal uyum içinde bulunan bir toplum düzeni olabilir. Topumlarda fiziksel evrendeki gibi doğal kanunların bulunduğu inancı, toplumların evrensel kanunlara bağlı olduğu sonucuna da beraberinde getirmektedir. Eğer insan tabiatı doğal olduğu için her yerde aynı ise, toplum kanunları tabii, dolayısıyla evrenseldir. Tabiatta bulunan rekabet, en dayanıklı ve güçlü olanın yaşaması, dayanıksız ve güçsüz olanın tasfiye olması, eşitsizlik, doğal oldukları ölçüde evrensel kanunlardı. Faydacı felsefenin(Benthamcılık) temel ilkeleri ise bütün bireylerin evrensel olarak hayattan beklediği maksimum mutluluğu (ya da zevk toplamını) sağlayıp mutsuzluktan kaçınması üzerine kuruludur. Hayatın iyi (ya da amaçlanan) davranış ilkesinin akıllıca davranış olması, kişinin kararlarında, tercihlerinde zevki maksimum, zahmetini minimum yapmasını gereğidir. Toplumun kurumları ve hukuk yapısı, toplumdaki bireyler arasındaki ilişkileri, bireyin kendisine en çok fayda sağlayan davranışın, diğer bireyler için de en yararlı olabileceği düşüncesi ile düzenlenmelidir. Fakat önemli bir nokta, Bentham için mülkiyet hakkının doğal bir hak görülmemiş olmasıdır. Bentham, mülkiyet hakkının ancak devletin yarattığı bir hukuk düzenine ve toplumun faydasına koyduğu kurallara dayanılarak haklı gösterilebileceğini savunmuştur. Ayrıca Bentham, mülkiyet hakkını, çok eşitsiz bir gelir bölüşümüne yol açtığı için zaman zaman yermiştir. Fakat herkesi sahip olduğu varlık için güvene kavuşturduğu, kendi emeğinin ürününden yararlandığı ve bireyin topluma üretken katkısını maksimumlaştırmasını sağladığı için olumlu yanlarının olumsuz etkisini yok ettiğini de kabul etmiştir (Kazgan, 2010, s.56-63).

Bilimsel iktisadın başlangıç noktası olarak kabul edilen eseri "Ulusların Zenginliği"nin ikinci bölümünde,"İş Bölümüne Yolaçan İlke Hakkında"başlığı altında Adam Smith; "Birçok üstünlükler ortaya çıkaran işbölümü, ona zaman yaratan bu serveti öngören ve planlayan herhangi bir insan zekâsının orijinal etkisi değildir. Çok yavaş ve adım adım olsa, insan doğasındaki görünürde çok kapsamlı bir faydası olmayan mutlak bir eğilimin; takas; yani bir şeyi diğeri ile mübadele etme eğiliminin zorunlu sonucudur" (Smith, [2009] 1776; 15). ifadesi ile piyasa ilişkilerinin ortaya çıkmasını insanın doğal eğilimlerinin bir sonucu olduğunu savunmaktadır. Fakat Adam Smith'in bu düşüncesine rağmen, Blaug (1986)'a göre Smith, serbest piyasa ekonomisinin dünyadaki muhtemel en iyi sistem olduğu tartışmalarından tatmin

olmamıştır. Smith, piyasa güçlerinin işleyişi garanti altına alan kurumsal çerçevenin kesinliğinin belirlenmesi konusunda oldukça kaygılanmıştır. Blaug (1986)'a göre, farklı sosyal sınıfların, siyasi ve iktisadi üstünlük sağlamak için kullanacağı ideoloji gibi bir silah mevcutken, sınıf çıkarlarını küçümseyen değinmelerine rağmen Smith, kişisel çıkarın yalnızca kamu refahını arttıracığının da farkında olmuştur. Smith, piyasanın uyumu teşvik ettiğini fakat uygun kurumsal ve yasal düzenlemelerle desteklenmedikçe bunu sağlayamayacağını farkında görünmektedir. Buchanan (1964), Smith'in bıraktığı bu noktadan hareket edildiğinde, iktisatçıların kaynak tahsisi yerine piyasa teorisini merkeze aldığını, fakat iktisat araştırmalarının insan faaliyetlerinin belirli bir şekline ve bunun üzerinden bu faaliyetlerin farklı kurumsal düzenlemelerin sonucu olarak ortaya çıkmasına odaklanması gereğine dikkat çekmektedir (Akt. Eggertson, 2003, s.3).

Adam Smith'den sonra klasik iktisat iki paradigmaya ayrılmış ve farklı yollar izlenmiştir. "Bu noktada 19. yüzyılın başında zıt fikir ve yöntemleriyle ufuk açan iki figür Malthus ve Ricardo'dur. Commons (1934)'a göre kurumların iktisatta yer edinmesinin kökenleri Maltus'un çalışmalarına kadar uzanmaktayken, iktisat bilimi neo klasik iktisatla Ricardo'nun yolundan ilerlemiştir. Malthus iktisadının temel özellikleri incelendiğinde bireysel davranışları düzenleyen kısıtlı insan rasyonalitesi olduğu görüşü ile kurumların rolüne yer verildiği (dini kurumlar, aile devlet vb.) yargısına ulaşılmaktadır. Malthus'un teorisinin inşasında deneye dayalı olarak elde edilen bilgilerin kullanılmasının savunulduğu, Say yasasının inkâr edildiği, kendini düzenleyen piyasalar fikri yerine devlet müdahalesini savunanaçık politik bir duruş sergilediği görülmektedir. Diğer taraftan, Ricardo'nun iktisadında birkaç *a priorivarsayımdan* gelen yüksek soyutlama ve tümdengelim dayanan, iktisadi süreçler içerisinde kurumlara sınırlı rol veren, serbest ticareti destekleyen, piyasaların kendini düzenleyen doğası ve devlet müdahalesine karşı güçlü bir karşı çıkış vardır" (Akt. Kaufman, 2007, s.9).

Modernist kuramsal sistemlerden biri olarak klasikler içerisinde değerlendirilen, serbest piyasa düşüncesine alternatif bir yaklaşımda Marxizmdir. Maxizm temeldefelsefe, iktisadi sistem ve ihtilal teorisi şeklinde üç ögeden oluşmaktadır (Kazgan, 2010, s.293).

Marxizmin Felsefesi'nde, Hegel'den alınan diyalektik felsefe, diyalektik maddeciliğe dönüşmüş vetarihi maddeciliği meydana getirmiştir. Feurbach'dan alınan felsefi maddecilik, Marxist felsefede tarihi maddeciliğe dönüşerek, diyalektik maddeciliğin ikinci kaynağı olmuştur. Praksix veya "Eylem Felsefesi" de buna

eklenmektedir. Marksizm felsefi temeli tamamen Alman kaynaklıdır (Kazgan, 2010). Maddecilik (metaryalizm), fikirlerin bağımsız ya da ilksel bir varoluşlarının olmadığını; fikirlerin insanlıktan ve toplumdan ortaya çıktıklarını; insanlığın ve toplumun; insan yaşamı dâhil olmak üzere (yeryüzü üzerinde) yaşamın ortaya çıkışından önce var olan ve insan yaşamının sona ermesinden sonra da var olmaya devam edecek doğanın ayrılmaz parçaları olduğunu kabul etmektedir. Dolayısıyla madde-ruh, akıl-beden gibi ikilikler görünüşte olan ama gerçekliği olmayan sorunlar olarak kabul edilmektedir. Doğanın sonsuz çeşitliliği, evreni oluşturan unsurlardan farklı tarzlarının ve düzeylerinin tezahürüdür. Sonuç olarak doğa ile toplu arasında, dolayısıyla doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasında kesin bir ayrım söz konusu olmamalıdır (Sweezy, 2009, s.22).

Marxist İktisat Sisteminin kaynağı İngiliz Klasik İktisadının öncülerinden David Ricardo'dur. Fakat Marxist iktisat bundan farklı olarak iktisadi büyüklüklerin "evrensel doğal" olanlarıyla "tarihsel-toplumsal-geçici" olanlarını birbirinden ayırmaktadır. Dolayısıyla Marx, aynı analiz araçlarından yararlanarak, farklı sonuçlara varmaktadır. Ancak iktisat tarihinde Marx, modernist bakış açısı gözönünde bulundurulduğunda Klasik Okul ile bir arada incelenmeyi gerektirecek kadar bir klasik iktisatçıdır (Kazgan, 2010). Fakat Klasiklerin göz ardı etmesine rağmen Marx'da yer bulan kavramlarda vardır. Galbraith (1987) bu noktaları, güç dağılımı, gelir dağılımı eşitsizliği, iktisadi sistemin kriz ve işsizliğe karşı hassasiyeti, tekellerin varlığı şeklinde sıralamaktadır.

Marxizmin İhtilal Teorisi ve Geleceğin Toplum görüşünün kaynağı sırasıyla, Fransız ihtilalcı geleneği ve ütopyik sosyalizmdir. Marx'a göre tarih sınıf çatışmalarının tarihidir. Burjuvazi ve proletarya arasındaki sınıf çatışması kapitalist toplumla birlikte en üst noktaya ulaşacaktır. Marx sosyal eşitsizliklerin toplumsal çatışmaya ve bunun sonucunda değişime neden olduğunu öne sürer (Bahar, 2009, s.43). Bu özellikler kapitalizmin ve onun yarattığı özel mülkiyet sisteminin sonunu hazırlayarak diyalektik tarihsel determinist (gerekirci) bir yaklaşımla özel mülkiyetin olmadığı komünist sistemi doğuracaktır. Marx ve Engel, Komünist Manifesto (1848)'da tarihi determinizmin üretim ile ilişkisini açıklamışlardır: Burjuvazinin o temele dayanarak kendini ortaya çıkardığı üretim ve değişim araçları, feodal toplumda oluşmuştu. Ancak bu üretim ve değişim araçlarının belli bir gelişim aşamasında, feodal toplumun üretim ve mübadelesini dayadığı ilişkiler, tarımın ve imalatın feodal örgütlenişi, tek kelimeyle feodal mülkiyet ilişkileri, artık o gelişmiş üretici güçlere uymaz oldu. Bu ilişkiler ona destek olacağına onu frenliyordu. Giderek bir o kadar çok kelepçelere dönüştü bu

mülkiyet ilişkileri. Kelepçelerin parçalanması gerekiyordu, parçalandı. Onun yerini serbest rekabet ile ona uygun toplumsal ve siyasi düzen, burjuvazinin siyasi ve toplumsal egemenliği aldı. Şimdi gözlerimizin önünde benzer bir hareket cereyan ediyor (Marks ve Engel, [2007], 1848; 52).

Felsefi ve iktisadi yaklaşımını özetlediğimiz Marxst öğretide kurumlara önemli bir yer verilmektedir. Materyalist bakış açısıyla toplumu tahlil eden Marx, tarih boyunca toplumsal yapının üretim araçlarının mülkiyetine sahip olan burjuvazi ile geçimini sağlamak için emeğini satmak zorunda olan işçi sınıfı olmak üzere iki sınıf etrafında şekillendiğini savunmaktadır. Toplum da alt yapı ve üst yapı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Üst yapıyı düşünceler ve değerler etrafında şekillenen siyaset, din, aile gibi sosyal kurumlar oluştururken, alt yapı iktisadi üretimin teknolojik ve sosyal süreçleri oluşturmaktadır. Dolayısıyla alt yapı kurumları üst yapı kurumlarını şekillendirmektedir (Bahar, 2009). Rosenberg (1974)de Marx'ın tarihsel materyalizm anlayışıyla tutarlı olarak tarihin her aşamasında iktisadi alanın ve üretken süreçlerin gereksinimlerinin insanların politik ve iktisadi kurumlarını ve bilimsel faaliyetlerini şekillendirdiği tezini savunduğunu ortaya koymaktadır. Marx; "İnsanların maddi varoluş koşullarının, toplumsal ilişkilerinin, toplumsal varlıklarının, onlardaki tasarımları, görüşleri ve kavramları, kısaca insanların bilincini de değiştirdiğimi anlamak için derin bir bakışa ihtiyaç var mı?"(Marx ve Engel [2007], 1848;70) ifadesiyle bu yaklaşımını ortaya koymaktadır.

Bu dönemde Klasiklerin yöntemine en önemli karşı çıkış ise daha sonraki dönemler de kurumcu iktisat üzerinde de önemli etkileri olan Alman Tarihsel Okulu'ndan gelmiştir. Wilhelm Roscher'in kurduğu Alman Tarihsel Okulu, her toplumun kendine özgü koşulları olmasından yola çıkarak, iktisadi çözümlemenin gerçek anlamda ilerleyebilmesi için bu somut gerçeklerin ve tarihsel gelişmenin ayrıntılı biçimde incelenmesi gereği üzerinde durmaktadır (Akt. Şenalp, 2007, s.51). Tarihsel okulun öne çıkan belli başlı isimleri; Hidebrand, Knies, Schmoller, Sombart, Weber, Speitoff olarak sıralanmaktadır.

Alman Tarihiçi Okulu'nun kuramsal ve metodolojik katkısını daha açık görebilmek amacıyla aynı yöntemsel duruşa sahip olmasına rağmen farklılıklar taşıyan "Eski Tarihiçi Okul" ile "Yeni Tarihiçi Okul" ayrımına gitmek yararlı olacaktır. Eski Tarihiçi Okul üyeleri, klasik teorinin soyut ve dedüktif (tümdengelim) yöntemini eleştirerek kendi metotlarını oluşturmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda iktisadi yasaların ideal önermelerden oluşturularak soyut bir yöntemle elde edilmesine ve evrensel

olduklarının iddia edilmesine karşı çıkmışlardır. Yeni (veya Genç) Tarihçi Okul ise ampirik olmayan yani gözleme ve dolayısıyla tarihsel olaylara dayanmayan yasaları yok saymayı tercih etmişlerdir. Böyle bir yöntemin kaçınılmaz sonucu olarak da teorinin kapsamını genişletmişlerdir. İki okul arasındaki bu farka rağmen Tarihçi Okul üyelerinin ortak özelliği, yasaların ve kurumların göreliliği, kuramın somut gerçeklerden başlaması gerektiği ve insan davranışlarını belirleyen etkenler ile toplumsal bilimlerde sıkı bir ilişki olduğu yolundaki inançtır (Savaş, 2007,s.490).

2.3.1.2. Neo Klasik İktisat ve Kurumların İktisadi Analizin Dışına İtilmesi

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren klasik iktisadi düşüncenin tutarsızlıklarını gözden geçirerek yeniden kuran ve marjinalistler olarak bilinen yeni bir iktisat okulu ortaya çıkmıştır. Bu yönüyle Neo Klasik olarak da isimlendirilen bu okulun temel ilgi noktası, ekonominin temel iki aktörü olan tüketici ve üreticilerin davranışlarıdır. Marjinalist analiz, fayda, maliyet, gelir ve verimlilik alanlarında bu birimlerin davranışlarının açıklanmasına kuramsal bir çerçeve çizmeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla marjinalizm mikro değişkenlere odaklanmıştır (Demir, 1996;15).³

Homo oeconomicus kavramı üzerine inşa edilen Neo Klasik Okulu,"atomizm, egoizm ve öznel akılcılık" şeklinde üç temel aksiyoma indirgeyebilmek mümkündür. Atomizm, iktisadi analizin temel birimi olan bireyin, diğer bireylerin tercihlerinden, kültürel modellerden reklamlardan vb. dışsal olarak etkilenmeyen bir "birey" olduğunu ifade etmektedir. Egoizm, kendi refahını araştırma güdüsüyle çıkarı doğrultusunda hareket eden bireylere yalnızca "kendi tercihlerinin" yol göstermesidir. Öznel akılcılık, bireyin tam bilgi ile donatıldığı, eylemlerinin fayda ve maliyetini hesaplama için sınırsız kapasitesinin olduğu, elde edeceği sonuçlar için en iyi araçları bulabilme yeteneğinin bulunduğu anlamına gelmektedir. NeoKlasik yaklaşım, en iyi sosyal düzenin yani genel

³Genellikle marjinalizmin Gossen ile başladığı kabul edilmektedir. Konuyu daha önceki yıllarda ele alanlar arasında bulunan İsveçli Daniel Bernolli (1700-1781) gelirdeki marjinal artışları incelemiştir. Fransız Augustine Cournot (1801-1877) ve Alman Johann Heinrich von Thünen (1780-1852), marjinal verim kavramlarını kullanmışlardır. Marjinalizmin birinci kuşağını oluşturan üç iktisatçı görüşlerini aşağı yukarı aynı yıllarda, fakat ayrı ülkelerde ve birbirlerinden bağımsız olarak açıklamışlardır. Bunlar William Jevons (İngiltere), Leon Walras (İsviçre) ve Carl Menger (Avusturya)'dır. Üçünün de görüşlerinin ortak unsuru mübadele kıymetini belirleyen faktörün üretim maliyeti olmayıp marjinal fayda olduğunu vurgulamalarıdır. İkinci kuşağı oluşturanlardan Francis Edgeworth, Philips Wicksteed ve Alfred Marshall İngiliz, Fredich Von Wieser ve Eugen Böhm Bawerk Avusturyalı idi. Knut Wicksell İsveçli, John Bates Clark ve Irving Fisher Amerikalıydı. Bu iktisatçılar Marshall ve Wicksell hariç, daha çok gelir bölüşümü teorisi ile ilgilenmişler ve gelir bölüşümü ile ilgisi ölçüsünde de üretim teorisi, kapital teorisi ve faiz teorisini ele almışlardır (Savaş, 2007, s.518-520). Ayrıca J. Dupuit, J. Schumpeter, W. Pareto, L. Walras, W.Pareto, O. Morgenstern, L.Robbins, A.C.Pigou, O. Cassel, B.Ohlin de neo klasik görüşe önemli katkılar sunmuşlardır.

iktisadi dengenin hem egoist hem de akılcı sosyal atomlar kümesince koşulsuz etkileşim yoluyla başarılabilceğini gösterme isteğine de sahiptir. Bu etkileşimler piyasada gerçekleşir. Bunun anlamı ideal sosyal düzenin piyasa dengesiyle sağlanabileceğidir. Malların değerinin piyasa değişiminden kaynaklanması insanın özünü ortaya çıkarmaktadır. İktisadi birimlerin akılcı tercihlerini açıklamakta ve boş zamanın tüketici olan işçiler de dâhil olmak üzere her zaman tüketicilerin sübjektif değerlemesinde belirlenmektedir (Screpanti ve Zamagni, 2005,s.462).

Refah iktisadının ana kavramı "Pareto Optimum" ahlaki ve psikolojik hedonizmin⁴ (hazcılık) sağladığı bu temel üzerine inşa edilmiştir. Pareto optimumdatam rekabetçi serbest piyasanın, kaynakları etkin bir şekilde tahsis ettiği, geliri bölüştürdüğü ve tüketimde de etkin mübadeleyi sağladığı kabul edilmektedir. Bu yaklaşımla piyasanın, üretim teknolojisindeki değişimi de malların değerindeki artışa, dolayısıyla kaynak tahsisine yansıttığı, elde edilen artı değerleri detüketiciler arasında paylaştırdığı sonucuna varılmaktadır. Pareto analizinde ifade edilen değerler, her soyutlanmış bireyin onun satınalma gücüyle ölçülen tercihleridir. Fakat buradaki temel sorun bireysel tercih aksiyomunun olağan üstü kısıtlayıcılığıdır. Zira Neo Klasik analizde bireylerin faydaları karşılaştırılmamaktadır. Bu kuramın inşa edildiği soyutlama düzeyinde bireyler, sadece tercih sıralamalarıyla birbirlerinden ayrılırlar. Bir tarafta belli bir bireyin tercih sıralamasındaki değişikliklerle, diğer yanda, bir bireyin toplumdaki tamamen geri çekilmesi ve yerini yeni bir bireyin alması arasında kesinlikle bir fark yoktur. Bu nedenle, kuram bireysel değerlerin tarihsel ve toplumsal evriminde, bu değerlerin günlük dalgalanmalarını da göz önüne alamaz. Bunu yapmak, kuramın uygulanabildiği sosyal alandan neredeyse bütün gerçek yaşam olgularını dışlamak gerektiğini kabul etmektir. Ayrıca bu nedenle bu yaklaşımın kesinlik kazanması sadece birey tercihlerinin ya da zevklerinin zamanla değişmediği yerde uygulanması ile mümkün olmaktadır. Herhangi bir Pareto optimumunun sadece kabul edilen kısıtlar altında servet ve gelir bölüşümünde etkinlik sağlayabildiği gerçeği, kuramın belki de en belirgin normatif zaafı olarak kabul edilmektedir. Uygulamada NeoKlasik iktisatçıların büyük bölümü mevcut servet bölüşümünü veri kabul etmektedir. Neo Klasik İktisat, mevcut servet bölüşümünü veri kabul etmenin mevcut yasal sistem (özel mülkiyet yasaları dâhil) ile birlikte gelenekselleşmiş kuralları, bütün toplumsal güç sistemiyle üstlük ve astlık rollerini, topluma hâkim olan, gücün sürekliliğini sağlayan baskı

⁴Hedonizm: Aristippos tarafından kurulan, Epiküros tarafından temsil edilen bir görüştür. Bu görüşe göre hoşya giden bir şeyin yarattığı duygu olan haz, ahlaki eylemlerin birincil amacıdır.

araçlarının ve kurumların varlığının da veri olarak kabulünü gerektirdiğini nadiren itiraf etmektedirler (Hunt,2002,s.480-483).

Klasikler ve Neo Klasikler arasındaki ayrışmanın kaynağını da bu yaklaşım farklılığı doğurmaktadır. Kazgan (2010)'a göre Klasikler, sanayi kapitalizmin başlangıcında yaşadıklarından üretimi incelemenin yanında, toplumun iktisadi yapısını da dikkate almışlardır. Klasikler, değişen mübadele ve piyasa düzeniyle ilgili sorunların kaynağını görmeye çalışmışlar, arz ve talebe dayanan piyasanın gerisinde kalan olayları da ele almışlardır. Bu yaklaşımla Klasikler, nesnel bir reel değer teorisi olan mübadele değeri teorisini kurmuşlardır. Fakat 19. yüzyıl sonunda liberalizm ve onun kapitalist üretim anlayışına karşı hem akademik hem ideolojik eleştiriler gelmeye başlamıştır. Bu eleştirilerle Neo Klasikler, nesnel değer ve reel maliyet yerine öznel reel maliyetle açıklamalar yapmaya götürmüştür. Neo Klasik kuram, psikolojik etkenlerikullanarak faydayı ön plana almış, değer belirlenimci olarak emek zaman, yerine öznel zahmeti kullanmıştır. Klasik teori, iktisadi uyumla birlikte üçlü sınıf ayrımını kabul ederek toplumu veiktisadi konuları tarihsel bir yaklaşımla ele almıştır. Bu yaklaşıma evrensel nitelik kazandıran bu toplum yapısının gelecekte aynı kalacağını kabul etmesi ve sanayi kapitalizminin, bu yapıyı yaşatmakla görevli olduğu düşüncesi olmuştur. Neo Klasikler'de ise öznelci yaklaşım ile Klasik teorinin toplumsal sınıf yapısı terk edilmiş, bireylere toplumdan bağımsız hareket eden atomize yapılar özelliği kazandırılmıştır. Böylece, iktisat teorisi Faydacı Felsefe'nin "toplumsal uyum ve evrensellik iddiasını", kapitalizmin insan-insan ilişkilerini yani sınıf yapısını ihmal ederek kurduğu değer teorisine, toplumun tarihsel şartlardan bağımsız olduğu savına dayandırmıştır. Bu yaklaşım çerçevesinde Neo Klasik okul içerisinde değerlendirdiğimiz iktisatçılar tarafından üç araştırma alanının ihmal edildiği görülmektedir (Eggertsson, 2003, s.5):

- *Alternatif sosyal kurallar ve iktisadi örgütlenmeler, davranışları, kaynak tahsisini ve denge sonuçlarını nasıl etkilemektedir?*
- *Bir iktisadi faaliyet, aynı yasal çerçeve içerisinde dahi diğer iktisadi faaliyetten nasıl farklılaşmaktadır? Genel olarak, örneğin firmalar için üretim ve değişimin örgütlenmesinde kullanılan farklı sözleşmelerin mantığı nedir?*
- *Üretim ve değişimi belirleyen temel sosyal ve siyasi kuralların arkasında ne vardır ve bu kurallar nasıl değişmektedir?*

Bu araştırma alanları doğrudan doğruya kurumların analiz içerisine dâhil edilmesini gerektirmektedir. Toplum atomize ve birbirinden soyutlanmış bireyler topluluğu olarak görüldüğünde iktisadi ve sosyal örgütlenmelerin önemi de bertaraf edilmiş olmaktadır. Dolayısıyla kurumların birincil belirleyicisi olan, toplumdan topluma değişen, norm ve değerler fayda maksimizasyonuna yönelmiş bireyle kar maksimize eden firma anlayışı içerisinde yer bulamamıştır.

2.3.1.3. Avusturya Okulu ve Kurumlar

Avusturya Okulu, Neo klasik anlayışın temel savlarını benimsemesine rağmen, kurumları iktisadi analizin dışında bırakmamıştır.⁵ Avusturya Okulu, kurumları göz ardı etmemekle kalmamış kavramsallaştırmayı amaçlamıştır. Menger, kurumları insan yapısı "pragmatik kurumlar" ve kendiliğinden gelişen süreçlerin doğal ürünü "organik kurumlar" olarak ikiye ayırmıştır. Menger, dil, devlet, hukuk, iş bölümü, piyasa ve parayı belli başlı organik kurumlar olarak sıralamıştır. Bu kurumları ortaya çıkaran ortaklaşa bir bilinç olmamakla birlikte bireysel düzeyde amaçlı davranışların amaçlanmayan toplumsal sonuçları görmek mümkündür. Bu noktada Menger kurumları çözümlerken bireyci ve bütünselci yöntemleri tamamlayıcı olarak kullanmayı tercih etmiştir. Toplumun ortak kabulü olmadan ortaya çıkan organik kurumların kavramsallaştırılmasını toplumsal bilimlerin temel inceleme alanı olması gerektiğini vurgulamıştır. Mises ve Hayek gibi ikinci kuşak Avusturyaokulu temsilcileri Menger'in düşüncelerini liberalizmi savunmak amacıyla kendi amaçlarına uygun olarak yanlış bir şekilde kullanmışlardır. Onlara göre kurumların kendiliğinden işleyen, doğal ve karmaşık sürecin bir neticesi olması nedeniyle insanların hesaplamalar ve düzenlemeler yaparak kurumları değiştirmesi ve yeniden tasarlaması olası değildir. Bunun neticesi olarak doğal süreçlere karışmak umulmadık sakıncalı sonuçları da beraberinde getirebilme olasılığına sahip olmaktadır(Özçelik, 2007).

⁵Kurucusu Carl Menger olarak kabul edilen ilk kuşak Avusturya okulunun diğer temsilcileri Böhm Bawerk, Wieser, Jevons, Walras olarak sıralanamaktadır. Fritz Machlup İkinci Dünya Savaşı öncesinde Avusturya İktisat Okulu'nun temel düşüncelerini teşkil eden başlıca ilkeleri yönetsel bireycilik (iktisadi olayların, karar ve tercihlerin açıklanmasında birey davranışlarına bakılması gerektiğini savunan görüş), yönetsel öznellik (bireylerin davranışlarının ancak bireylerin bilgi, inanç, kabul veya reddettikleri değerlere bakılarak anlaşılabilceği), marjinalizm (karar verme durumunda olan bireylerin tüketiminde yapacakları göreceli değişikliklerin önemi üzerinde duracakları), azalan marjinal, fayda, fırsat maliyeti, üretim ve tüketimin zaman yapısı olarak sıralamaktadır (Akt. Kirzner, 1994 ,s.216).

Hayek'in düşünsel ve felsefi sistemi, gerçek bireycilik ve yanlış bireycilik arasındaki ayrıma dayanmaktadır. Gerçek bireycilik, NeoKlasiklerin savunduğu kartezyen akla dayanan hedonist, tam bilgiye sahip, akılcı bireyi toplumdan izole bir atom parçası olarak tanımlayan ve iktisat kuramının temelinde yer alan yanlış bireycilik anlayışından farklı özelliklere sahiptir. Gerçek bireycilik, insanın sosyal yaşamını anlamak için bir girişimdir. Hayek de yöntemsel bireycilik, yöntemsel atomizm olmaktan öte bir şeydir. Dolayısıyla Hayek'e göre sosyoiktisadi olguları, izole birey varsayımı ile anlamak mümkün değildir. Gerçek bireyciliğin "ben" anlayışı, aile, arkadaşlar ve insanların değer atfettiği diğer unsurları da kapsamaktadır. Bu bakımdan saf bir egoizm anlamına gelmeyecek şekilde kişisel çıkar kavramına yer vermektedir. Gerçek bireycilik, yanlış bireyciliğin aksine uzun dönemi ele almaktadır. Kurumlara bakış açısından en önemli nokta ise gerçek bireyciliğin, bireysel faaliyetlerin kombine etkisini esas alarak, birçok kurumun, düzenleyici ve yönetici bir akıl olmaksızın ortaya çıktığını savunmaktadır. Dolayısıyla insanlar arasındaki ilişkilerin bireysel faaliyetlerin öngörülmeyen sonucu olduğu benimsenmektedir. Bireyler, eşit akıl ve bilgiye sahip olmadıklarından sınırlı akılcılık altında anonim ve gayri şahsi bir süreç altında hataları düzeltilerek, kendi akılları ile elde edebileceklerinden daha fazlasını temin ederek yaşarlar. Bu nokta da bilgi edinme bir nevi deneme yanılma sürecidir. Gerçek bireycilik, sosyal sözleşmeciliğin anlayışların kapı araladığı kolektivist anlayışlara zemin hazırlamayan, bireyler arasındaki çıkar çatışmaları uyumlaştırılarak bir sosyal sistem arayışına sahiptir. Hayek'e göre; insan aklının eksiklikleri, bir sonuca ya da bir üstün akla referansta bulunarak değil, ancak üstün bir aklın düzenlemesi olmaksızın, tarihsel bir süreç için kendiliğinden doğan, gelişen ve yok olan, resmi ve gayriresmi kurumlar aracılığı ile giderilebilecektir. Bireysel aklın eksikliği ve sınırlılığı karşısında anonim ve gayri şahsi bir sosyal süreç bireylerin hatalarını düzelterek onlara oldukça eksik bir enformasyonla ve kendi akılları ile elde edebileceklerinden daha fazlasını sağlayacaktır(Güvel, 1998,s.161-162).

Hoover (1999), Hayek'in kolektif sistemeleştirisinin epistemolojik temelinde depiyasaların kamu otoritesinin yapabileceğinden çok daha fazla bilgiyi kullanılabilir hale getirebileceği ve piyasanın üretim sürecinde kaynak tahsisini devletten daha iyi yapacağı düşüncesi yattığını söylemektedir. Ayrıca Hayek, bürokrasi tarafından inşa edilen sosyal ve iktisadi sonuçların, piyasanın dağıttığı bilgi ile elde edilen etkinliği yavaş yavaş yok edebileceğini de savunmaktadır. Devlet tekellerin engellenmesi, çevre koruma, belirli konularda yaşlı ve yoksulların korunması gibi sadece piyasaların

yapamadığını yapabilmek için ekonomiye müdahil olmalıdır. Artan oranlı vergiler ve fırsat eşitsizliklerinin iyileştirilmesi yetki alanının ötesinde görülmektedir.

Diğer bir farklılık ise Avusturya okulu içerisinde sıralanmakla birlikte yönetsel ve düşünsel olarak ayrılan Schumpeter'in fikirlerinde göze çarpmaktadır. Schumpeter, girişimci ve yeni ürünlerin, süreçlerinin önemine yapılan vurgudur. Schumpeter, gelişme olgusunun marjinal analiz ile tam olarak anlaşılamayacağını, yalnızca tam rekabet piyasalarında etkin tahsisin yapılmasıyla da sağlanamayacağını savunmaktadır. Büyüme ve gelişmenin önemli olanın insanların özellikleri, yasal ve kurumsal çerçeveye önem atfedilmektedir (Kaufman, 2007, s.21-22).

2.3.1.4. Kurumsal İktisat ve Kurumlar

Bu noktaya kadar değerlendirilen akımların yanında, aynı dönemlerde kurumları temel analiz birimi olarak araştırmalarının merkezine koyan Kurumsal İktisat Okulu da varlık göstermeye başlamıştır. Kurumsal İktisat, ekonomide hüküm süren ülke içi kurum ve örgütlerin kuramsal çerçevesini sunan, bu kurumların ortaya çıkması, evrilmesi ve birey davranışları üzerindeki etkisini araştıran bir düşünce okuludur (Rossioud ve Locatelli, 2010, s.1).

Hodgson (1998, 2007)'e göre de kurumsalcılığın temel tezi alışkanlıklar, kurallar ve onların evrimidir. Kurumsal İktisatçılar, bu durumu açıklayan evrensel modeller oluşturmaya çalışmak yerine analizlerini özel ve tarihi yaklaşımlarla gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Nasıl ki belirli bir organizmanın evrimsel analizi detaylı veri ve türlerin özelliğine göre bir yaklaşımı gerektiriyorsa toplumun analizi de benzer şekilde özel bir yaklaşımı gerektirmektedir. Klasiklerin fizikten alarak iktisada uyguladığı yöntem "her şeyin" teorisi iken Kurumsal İktisatın Darwinden aldığı biyolojinin yöntemi "tekil olanın" özelliklerini taşımaktadır. Dolayısıyla kurumcu bakış genelden özele geçişi ifade etmektedir. Bununla birlikte kurumsal iktisadın, ana akım (kuramsal çerçevesini Klasik İktisattan alan düşünce okulları) iktisada alternatif olabilecek bir kuramsal bütünlüğü olduğunu söylemekte mümkün görünmemektedir. Fakat bu durum tümevarımcı, deneyci felsefenin mantığı ile uyumaktadır. Kurumcu okulun temel felsefi dayanağı ise Amerikan pragmatizmdir. Pragmatizm iktisat alanında "denge" gibi belirli bir amaca yönelik davranışları incelemek yerine mevcut durumun işleyişiyle elde edilecek sonuç odaklanmaktadır. Deneycilik ve pragmatizm doğal düzen gibi metafizik kavramlar

yerine "somut olgular üzerinde inceleme yapma" anlayışını da beraberinde getirmektedir.

Petronovic ve Stenavanvic (2009)'a göre Asıl Kurumsal İktisatın⁶ ana akım iktisattan en önemli farkı iktisadi birimlerin kültür bilimsel yorumudur. Ana akıma getirilen en önemli eleştiriler optimizasyon kavramı, denge ve yöntemsel bireyciliğe yönelik yapılmaktadır. İktisadi birimlerin karmaşık yapısı, onların mükemmel olmayan davranışları, optimal olmayan sonuçları, çoklu denge ve sistemin dengesizlikleri ile neticelenebilmektedir. Kurumsalcılara göre toplum kurumların toplamından farklıdır. Diğer bir eleştiri noktası ise Neo Klasik iktisadın resmi yöntemine yöneliktir. Akılcı *a priori* formalizm, sosyal gerçeklikleri açıklamada yeterli değildir. Resmi bir modellemenin içinde geniş bir heterojen değişken seti ve davranışsal özellikleri tanımlamak mümkün değildir. Kurumsalcılığın genel özelliği, *holizm* (bütün ve parçaları arasındaki ilişkiye bakar), *sistemik yaklaşımı* (parça ile bütünü uyumlu ilişkisi) ve *evrimciliğin güç ve çatışmaya duyarlı olarak birleştirilmesi ve akılcı olmayan davranışın anlamlılığıdır*. Bu yöntem bilimsel özellikler Kurumsal İktisatı ana akım iktisattan belirgin bir şekilde ayırmaktadır. Kurumsal iktisada göre sosyoiktisadi gerçekler kesin ilişkilerin belirlediğinden daha fazladır. Bu süreç toplumsal örgütlenmeden ayrıtırlamaz. Sosyoiktisadi değişim mekanik olmayıp, insan davranışlarının ürünü olmaktadır. Fakat bu faaliyetler, kaynaklandığı toplum tarafından sınırlanmakta ve şekillendirilmektedir. Buna rağmen Kurum İktisat, bireysel davranış üzerinde toplumsal örgütlenmenin önemine vurgu yaparak başka bir indirgemeciliğe neden olmaktan da kaçınmaktadır.

Bu yaklaşıma göre, gerçek dünya kurumlarında, iktisadi birimlerin çıkarlarının nadiren tam olarak tesadüf ettiği görülmektedir. "Carl Menger ve David Hume'un söylediği görünmez el, çok nadiren çalışmakta, çoğunlukla karşı karşıya gelen çıkarların zıtlaştığı karışık sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Sosyologlar, kurumların görünen eller tarafından üretilen sosyal yapılar olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla piyasanın yaratılmasının arkasında görünmez el değil, çıkarların keskin çatışması vardır. Dahası kurumların tam olarak akılcı tercihler sonucu ortaya çıkmalarına ihtiyaç yoktur. Kurumları geliştirmenin yolu sınırlı akılcı davranışın bir şekli olarak anlaşılabilir deneme ve yanılmadır. Bir diğer şekilde her kurumun özünde olan alışkanlık haline

⁶ Kurumsal İktisat geniş bir çalışma alanına sahiptir. İlerleyen kısımlarda ekol içerisinde yaşanan ayrışmalara değinilmekle birlikte, ana akım iktisada alternatif olma iddiasında bulunan kurumcuların yaklaşımları "Asıl Kurumsal İktisat", tamamlayıcı olma iddiasında olanların yaklaşımları ise "Yeni Kurumsal İktisat" olarak ele alınacaktır. Terminoloji için Özveren (2007)'e bakınız.

gelen davranışlardır" (Richter, 2001, s.9).Bu bakış açısıyla insan doğasının kendisi sosyal bir gerçeklik ise, *ana akıma* alternatif açıklamaların sosyal kuvvetlere uzanma gereği bir zorunluluk olmaktadır. Kurumcuların, sosyal kurumların önemi veya teknoloji üzerinde ısrarlı duruşlarının nedeni de budur.Bu çaba kaynağını iktisadi aktivitenin gerçekleştiği sosyal manzaranın tasvir edilmesine olan ilgiden almamaktadır. Bunun yerine sosyal değişmelerin insan isteği veya doğal kıtlık yerine sosyal kuvvetlerce açıklanabileceğini savunmaktadır. Zira her ikisi de şuan mevcut olan kurumlarca ve sanayileşmeyi başaranların açıklamalarınca tanımlanmaktadır (Ayres, 1951, s.50).Kurumsal İktisat diğer taraftan kaçınılmaz bir şekilde siyasal iktisattır. Çünkü hukuk ve iktisat arasındaki bağa önem vermektedir. Bununla birlikte devletin yasal rejimi şekillendirme ve yasaları zora dayanarak uygulamadaki merkezi rolü ile siyasal tercihlerin sonuçlarının iktisadi davranış ve performansı nasıl etkilediği veya etkilemediğine odaklanmaktadır(Kaufman, 2007, s.16).

Kurumsal İktisat terimine iktisatçıların dikkatini ilk kez 1919'da American Economic Association konferansında Walton Hamilton çekmiştir.Kurumsal İktisadın kurucularının Thorstein Veblen, Wesley Mitchell ve John R. Commons olduğu konusunda genel görüş vardır. Veblen'in Kurumsal İktisada entelektüel ilhamı sağlayan kişi olmasına rağmen diğer etkilerde çok önemlidir. Wesley Mitchell, Walton Hamilton, Walter Stewart ile kurumsal iktisadın ilk gelişiminde kesin bir hareket olarak derinden yer almış ve John M. Clark, John R. Commons 1924'ten sonra dâhil olmuşlardır (Rutherford, 2001, s.173).

Asıl Kurumsal İktisat olarak bilinen bu doktrinin kurucusu sayılan Thorstein Veblen, en ünlü kapitalizm eleştirisi "aylak sınıf" olarak nitelendirdiği Amerikan iş çevrilerine yaptıdır. Bu eleştirisinde Veblen, üretken olmayan aylak sınıfın gösterişçi tüketim alışkanlıklarını yermektedir. Bazı İngiliz tarihçilerden de etkilenen Veblen, iktisadi analizlerde de daha geniş bir tarihsel bakışa ve tümevarımsal uygulamalı genellemelere ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır. Bu yöntembilimsel kayma iktisadın modern bilimlere dönüşmesine katkı sağlamıştır (Petronowich ve Stefonovich, 2009).

Veblen, kurumları"özünde bireyin ve toplumun belli ilişkileri ve belli işlevleri ile ilgili geçerli düşünce alışkanlıklarıdır ve herhangi bir toplumun gelişimindeki belli bir zaman ve belli bir noktada kuvvetli olan kurumların toplamından oluşan yaşam şeması psikolojik yönden geçerli bir ruhsal tavır ya da geçerli yaşam teorisi olarak kabaca karakterize edilir" şeklinde tanımlamaktadır (Veblen [2005], 1899, s.130).

Rutheford (2001)'e göre, Veblen'in çalışma çerçevesi baştan sona kurumsal değişimin kümülatif etkisi ve patika bağımlılığı, yeni teknolojinin kurumsal değişimdeki rolü (yaşam ve düşünme alışkanlıkları, değişiminin altında yatan öğeler) ve ağırlıklı olarak mevcut Amerikan kurumlarının "parasal" (burada ifade edilen para kazanmasının kişisel kazanç ve parasal başarının iş konusunda bir değer olması, sanal olarak diğer değerleri dışlaması) özelliği üzerinedir Petronovich ve Stefonovich (2009)'a göre kümülatif nedenselliğin mantığı, "zaman esnasında hem iktisadi birimlerin hem de ulaşmak istedikleri amacın dönüşmesi, amaca bağlı olan davranışları da sonlu olmayan seçenekler haline gelmesine" dayanmaktadır. Zaman içerisinde bazı kurumlar, diğerlerinin üzerinde hüküm kurmaktadır. Tarih boyunca, toplumların karşılaştığı farklı çevresel mücadelelerin sonucunda farklı toplumlarda farklı kurumlar oluşmaktadır. Her toplum öznel kurumların bileşiminden oluşmaktadır ve farklı sosyoiktisadi modelleri temsil etmektedir. Hira ve Hira (2000)'da patika bağımlılığını olayların tarihi içerikte değerlendirilmesi olarak tanımlamaktadır. Patika bağımlılığı, evrimci görüşün bir parçası olarak bugünün kararlarının, geçmişteki bilgi ve kararların kısıtı altında olduğunu ifade etmektedir. Diğer bir deyişle patika bağımlılığı, geçmişin bugünün kararlarını etkilediği ve stratejik planlamada büyük etkiye sahip olduğunu ifade etmektedir.

Veblen'de kümülatif nedenselliğe bakışını, "insanların rehberliği altında yaşadıkları kurumlar, yani düşünce alışkanlıkları bu şekilde daha önceki bir zamandan, oldukça eski bir zamandan devralınırlar. Ancak her durumda geçmişten alınırlar ve inceltirler. Kurumlar eski sürecin üzerindedir. Eski koşullara uyum sağlamışlardır ve bu nedenle şimdiki gerekler asla uyumlu değildir. Olayın tabiatında bu seçici uyarlama süreci herhangi bir zamanda toplumun kendisi içinde bulduğu ileriye doğru değişen durumu asla yakalayamaz. Çevre için durum, uyumu zorlayan ve seçimi uygulayan hayat zorunlulukları günden güne değişir ve sırası geldiğinde toplumun her yeni çıkan durumu oluşur oluşmaz eskime eğilimindedir. Gelişmede bir adım atıldığında bu adımın kendisi yeni uyum gerektiren bir durum değişikliği oluşturur. Ayar yapmak yeni bir adım için çıkış noktası olur ve bitmeyen bir şekilde sürere gider. O zaman, usandırıcı doğruluk olsa bile kabul edilen mevcut hayat şeması olan bugünün kurumları bugünkü duruma tamamıyla uymaz. Aynı zamanda insanların mevcut düşünce alışkanlıkları şartların değişime zorlaması halinde süresiz olarak devam etmek eğilimindedir. Böyle devredilen kurumlar, bu düşünce alışkanlıkları, görüş noktaları, zihinsel tutumlar ve yatkınlıklar ya da her ne ise, bu sebeple tutucu faktörlerdir. İşte bu sosyal atalet,

psikolojik atalet faktörü, muhafazakârlıktır"ifadesi ile açıklamaktadır (Veblen [2005], 1899, s.131).

Dolayısıyla görülmektedir ki, Veblen ve diğer kurumcular için, kurumlar yalnızca davranış kısıtları olmayıp, daha fazlası, şekillendirilmiş genel kabul görmüş düşünme ve davranış yollarıdır. Buna rağmen Veblen, mevcut kurumların mutlakaki sosyal fayda işlevi gördüğünü düşünmemektedir. Tam aksine mevcut kurumlar, hangi amaçla kurulursa kurulsun ataleti miras almaktadır. Bunun yanında kurumlar, iktisadi konularda kazanılmış hakları savunacak şekilde faaliyetlerde bulunmalarına bağlı olarak ürettikleri sosyal problemlerle yeni teknolojik adımların dışında kalabilme eğilimindedirler. Veblen için Amerika'nın mevcut olan yasal ve sosyal kurumları modası geçmiştir ve büyük ölçekli modern sanayileşmenin sosyal kontrolü görevi için uygun görünmemektedir. Veblen için piyasaların görünmez el kavramı küçük ölçekli imalat şartları için uygulanabilir. Fakat geniş ölçekli üretim, kurumsal finans ve pazarlamacılık için uygulanabilir değildir (Rutherford, 2001, s.176).

Kurumsalcılığın özü Veblen'in "piyasa olgusunun yüzeyinde görünenin arkasında anlaşılması güç kuvvetler vardır" şeklindeki tanımı anlaşılabilir. Veblen ve sosyolog John Dewey'in tüm çabası budur. Özetle teknoloji (bilimde dâhil olmak üzere) modern uygarlığı şekillendiren dinamik güçtür. Vurgulanan, teknolojinin dışsal olduğu değil, insan davranışına ve sosyal yapıya dışsal olduğudur. Ayrıca Veblen'nin tüm çalışmalarında zımni olarak bir değer teorisi vardır. Veblen'de alet-kullanma (Dewey'de araç kullanma) insanlığın tüm başarılarının altında yatan fiziksel olarak üretken ve yaratıcı sürecin sonucudur. Bazı insanların diğerlerinden daha iyi durumda olmak için yaptığı sömürüyeustalaşma ve yaratıcılığa engel teşkil etmektedir. Bu temel ahlaki prensip (değerin araç kullanma teorisi olarak bilinen) Veblen'in tüm çalışmalarında görülmekte ve kurumsalcılığın temelini oluşturmaktadır (Ayres, 1951, s.50-53). Hodgson (1998)'a göre kurumcu yaklaşımda fiyatların oluşması da belirli kurumlara dayanmaktadır. Zira fiyatlar sosyal bir uzlaşmayla oluşmaktadır ve bu uzlaşma belirli kurumlar ve alışkanlıkların neticesinde ortaya çıkmaktadır. Fiyatlar, bir uzlaşma neticesinde oluşuyorsa, bu uzlaşmanın ortaya çıkışında rutinleri ve değerleri de kapsayan, fikir ve alışkanlıkların etkisi yadsınmamalıdır. Bunlar anlaşılmadan insanların beklentilerini nasıl şekillendirip hesapladığı da açıklanamaz.

Kurumsalcılığın diğer kolları araştırmalarını Veblen'in çizgisinde sürdürmemişlerdir. Hamilton J. M Clark, John Commons ve Robert L. Hale'in de aralarında bulunduğu birçok kurumcu, hukuk ve iktisat konularına yoğun ilgi

göstermiştir. Gerçekten 1924 yılındaki "Kapitalizmin Yasal Dayanakları" kitabıyla Commons bir kurumcu olarak sınıflandırılabilir. Commons'ın yaklaşımı kaynak dağılımında çatışmaların yayılması, yasa koyucularla mahkemelerin çatışmaları çözmeye girişimi (en azından sunulan çıkar grupları arasında) ve çatışmaların çözümü için devam eden bir süreç olarak hukukun evrimi üzerinedir. Commons, mikro düzeyde analizinin temel birimi olarak işlem maliyeti kavramını geliştirmiştir. Bu arada işlem kavramı, yasal kurallar, yükümlülükler, iktisadi olarak pazarlık gücünü kapsayan çalışma kuralları yapısı tarafından belirlenmektedir. Daha genel olarak, kurumcuların hukuk ve iktisat alanındaki ilgileri örneğin mülkiyet haklarının evrimi, işlemlerin yasal içeriği ve görünmeyen mülkiyet ve bir ticaret yerinin itibar müşteri ilişkileri gibi manevi değerleri, kamu faydasının değerlendirilmesi, emek hukuku hakkında birçok konu, toplu pazarlık, sağlık ve güvenlik düzenlemeleri ve tüketicinin korunması konularını kapsamaktadır. Kurumsalcılığın çekiciliğindeki en önemli neden uygulamalı bilim ideali olarak sunulmasıdır. Buradaki ana etki Wesley Mitchell'in Veblençi fikirlerle birleşen para iktisadının kurumlarının önemi (piyasa işlemlerinde genelde başvurulan, kâr amacıyla yapılan işler, para ve bankacılık kurumlarının geliştirilmesi, kurumsal finans, birbirine bağımlı finans sistemi ile karakterize edilebilen), sayısal ve istatistiksel yaklaşımları ile içselleştirilmiştir. Mitchell, kariyerinin başlangıcında para ekonomisinin işlevleri ve evrimini, ücret ödemedeki gelişmeleri de kapsayacak şekilde uygulamalı olarak araştırılması üzerinde çalışmıştır. Fakat 1910 yılında spekülasyon için bu projeyi terk etmiş ve yeniden yalnızca para ile ilgili çalışmalarına odaklanmıştır. Bu Mitchell'in bilimsel iktisat paradigması ile yakından ilişkili olan "İş Çevrimleri" kitabı (1913) ile neticelenmiştir. Mitchell, iş çevrimlerinin, gelişen para ekonomisinin kurumlarının ürettiği davranış kalıplarının sonucunda ortaya çıkan bir olgu olduğunu düşünmüştür. İş çevrimlerinde, Mitchell (1913, 1927), Burns ve Mitchell'in iş kararları, bankacılık ve parasal sistem ve fiyat hareketlerindeki boşluklar ve ilerlemelerinin sonucundan kaynaklanan çevrim görüşüne bağlıdır. Mitchell'in çalışmaları, birçok hipotez ve iş çevrimleriyle ilgili hipotezlerin testini içermektedir. Clark (1917), Mitchell'in "İş Çevrimleri" kitabını okuduktan sonra hızlandıran kavramını geliştirmiş, iş çevrimleri, tam istihdam ve fiyat kontrolleri üzerinde kuramsal ve politik tartışmalara katkı sunmaya devam etmiştir. Clark (1926), "İş Dünyasının Sosyal Kontrolü" kitabında çeşitli piyasa başarısızlıklarından bahsetmiştir. Bunlar; tekel, rekabetin etik düzeyinin korunması, temsil sorunu, hızlı iktisadi ve sosyal çevreye uyum sağlayamayan insanlar, yoksulluk, reklam ve doğru bilginin eksikliği ve standartlar, fırsat eşitliğinin yokluğu,

dışsallıklar (sanayinin ödenmeyen maliyeti), kamu malları (uygun olmayan hizmetler), silahlanma yarışı şeklindeki rekabetin israfı, işsizlik, gelecek nesillerin çıkarlarının hesaba katılmasındaki başarısızlık ve özel ve toplumsal hesaplamalardaki tutarsızlıktır. Bonbright (1937), Hale (1921) ve Glaeser (1927), kamu faydasını tesis edecek düzenlemeler konuları üzerine yoğun bir şekilde yazmışlardır. Hamilton (1938), Hale (1938) ve Commons (1924; 1934), hukuk, iktisat ve piyasaların işleyişinin birbiri ile bağlantısı konusunda çalışmışlardır. Yapılan bu çalışmalarda piyasa işlemleri fiziksel malların değil hakların değişimi olarak kavranmaktadır. Bu değişim, yasal ve iktisadi gücün etkisinde gerçekleşen bir değişim olmakta ve alternatifleri üzerine konulan kısıtlardan dolayı belirli derecelerde baskı içermektedir (Commons, 1932, Samuels, 1973). "İktisadi İlerlemenin Teorisi" ile Clarence Ayres(1944), Veblenci kurumsal değişimin itici gücü olarak teknoloji vurgusunu yenilemiştir 1945 sonrası Amerikan Kurumculuğu düşüşe geçmiştir. Bu düşüşün temel nedenleri 1920'ler sonrasında içgüdü-alışkanlık yaklaşımının davranışçı psikologlarca terk edilmesi, Veblen ve Commons'ın geliştirdiği kuramların ilerisine geçilememesi, Keynesyen iktisadın 1920'li yıllarda kurumcuların oynadığı yeni iktisat rolünü alması, ekonometrinin yükselmesi ile ana akım iktisadın uygulamalı deneye dayalı bir hal kazanması, Neo Klasik kuramın 1930'lar sonrası eksik rekabet ve tekel teorilerinde gelişme göstermesi olarak sıralanabilmektedir (Akt. Rutherford, 2001, s.177-185). Bu noktaya kadar ele alınan iktisat okullarının genel çerçevesi, analiz birimleri, sermaye konusundaki terminolojileri, makro kavramları gibi çeşitli özellikleri bağlamında aşağıdaki tabloda özetlenmiştir:

Tablo2.

İktisat Okullarında Analizlerin Değişkenleri ve Kurumlar

| | Neo Klasik İktisat | Avusturyalı İktisat | Maxist İktisat | Kurumsal İktisat |
|--|---|--|--|--|
| <i>Genel Analiz Birimi</i> | birey | birey | sosyal olarak şekillenen ve sosyal olarak bağlı birimler | kurumlar |
| <i>Sermaye Özellikli Analiz Birimi</i> | – | – | en çoklaştıran birey | kapitalist sistemdeki kurumlar |
| <i>Genel Analitik Kavramlar</i> | fayda,kıtlık, seçim, denge | bireylerin amaçlı davranışı, kıtlık, seçim | emek, emek süreci, üretim güçleri, üretim ilişkileri, üretim biçimi | alışkanlık, rekabet,emek araticılık, birikimli nedensellikiktisadi ilişkiler |
| <i>Sermaye Özellikli Kavramlar</i> | – | – | eşyalar, değişim, para, sermaye | işlemler, para, sermaye |
| <i>Genel mikro-güdülü güçler</i> | fayda veya kar maksimizasyonu | amaçlı davranışlar | Sosyal olarak şartlanmış birey | alışkanlık, yarışma, merak kurumsal açıklaması |
| <i>Sermaye Özellikli Mikro Güdülü Güçler</i> | – | – | sermaye birikimi, kar maksimizasyonu ve işçi direnişi | işçi sendikalarının faaliyetleri, vd.kurumlar |
| <i>Genel makro-mikro ilişkisi</i> | – | – | üretim güçleri | teknolojik değişme kurumsal atalet |
| <i>Karakteristik Analitik Sonuçlar</i> | Tek genel denge Makroiktisadi yakınsama | Kendiliğinden düzen | kapitalist gelişmeni komunizme önyak olan karakteristik ve tarihi patikası | kümülatif olarak etki yaratantarihsel süreç, atomistik olmayanbirbirinden etkilenen kapitalist iktisadi birimler |

Kaynak: Hodgson vd., 2001, s.149

Tabloda incelenen iktisat ekollerinin kuramsal farklılıkları ortaya konmaktadır. Buna göre, temel analiz birimi birey olan Neo Klasik ve Avusturya okullarının kuramsal çıkarımları doğal düzen ve denge fikri üzerine tesis edilmiştir. Marxist ve Kurumsal İktisat okulları ise sosyal olguları, ortaya çıktıkları toplumsal öğelerden soyutlamadan analiz etmektedir. Her iki yaklaşımda da tarihsel süreçlerin patika bağımlılığına dikkat

çekilmekle birlikte elde edilen sonuçlar farklı olmaktadır. Marxist İktisat, kapitalist kurumların toplumda yarattığı çatışmalara dikkat çekmektedir. Kurumsal İktisat kurumlara alışkanlıklar temelinde bakmakta ve atalete neden oldukları için kurumlara olumsuz bir anlam yüklemektedir.

2.3.1.5. Keynesyen İktisat, Paracı İktisat ve Kurumlar

İki dünya savaşı arasındaki dönemde sanayileşmiş ülkelerin çoğunda süreklilik gösteren bir eksik istihdam durumu yaşanmıştır. Oysa Ortodoks iktisadi düşünce bu döneme kadar tam istihdamın bir ekonomide normal bir durum olduğunu, ekonomi bu durumdan sapsa bile belli bir süre sonunda sistemin otomatik işleyişi sonucu tam istihdam dengesine yeniden döneceğini ileri sürmekteydi. Keynes ile birlikte iktisadi sistemin beklendiği şekilde işlemediği ve klasiklerin otomatik denge mekanizmasının çalışmadığı görüşü yaygınlaşmıştır. Klasik ve Neo Klasik analizlerin yetersiz kaldığı konulara ilişkin yeni arayışlar başlamıştır. Bu yeni düşünce akımlarının en önemlisi, Büyük Depresyon (1929-1930) yıllarında ortaya çıkan ve ülkelerin 30-40 yıl uyguladıkları iktisat politikalarına temel oluşturan John Maynard Keynes ile başlamış olan Keynesyen İktisadi düşüncedir (Adaçay ve İslatince, 2009, s.204). Keynes sayesinde ki, günümüz makro iktisat teorisi ortaya çıkarken, mikroiktisat teorisine ilgi azalmıştır. Bunun nedeni ele alınan konulardaki değişmeydi. Neo klasik teori, esas olarak kaynak dağılımı sorunu üzerinde yoğunlaşırken, Keynes'in destekçilerinin çalışmaları istihdam üzerineydi. Temel soru artık kıt, dolayısıyla tam istihdam edilen kaynakların farklı kullanım alanlarına "nasıl dağıtılacaktırdeğil", "neden bazı kıt kaynaklar özellikle işgücü tam istihdamda değildir" sorusudur. Temel sorudaki bu değişimin nedeni kısmen tarihsel bir olay yani Büyük Bunalım, kısmen de çağımızın karakteristiği olarak kısa dönem sorunlarına duyulan ilgiydi (Felderer ve Homburg, 2001, s.20-21). Keynes, otomatik denge mekanizmasıyla iktisadi dengenin sağlanabileceği, paranın yanlı oluşu ve devlet müdahalesi konusunda Neo Klasikler ile zıt görüşe sahipti. Bu görüş farklılığını yaratan temel kavram ise belirsizlikti. Belirsizliğin iktisadi bekleşileri etkileyen bir unsur olması, hem akılcı birey hem de atomistik bireylerin doğal uyumu kabulünü sarsmaktaydı. Keynes'in iktisada en önemli katkılarından biri olarak görülen "belirsizlik ve olasılık" üzerine kurguladığı düşünceleri önemli bir değişimi ifade etmekteydi.

Keynes'in olasılık üzerine yaptığı tartışmalar, bireylerin akılcı davranmayıp, rasyonaliteyi sağlayan kesin belirlilik durumunun aslında olmadığı üzerinedir. Bu durumda sadece olasılık ilişkilerine bakılmakla yetinilmemeli, verilerin boyutu verilerin dağılımı da bu olasılıkları desteklemelidir. Eğer olasılık ilişkilerini tanımlamak imkânsızsa güvenin ve dolayısıyla kesinliğin olması da imkânsızdır (Crocco, 2002, s.13-14)."Keynes'e göre insan davranışlarıyla ilgili varsayımı geçersiz kılan belirsizlik olgusu, yalnız kendiliğinden dengenin imkânsızlığını ortaya koymaz, aynı zamanda da piyasanın güç olgusunu dışlayacak biçimde çalışmayacağını gösterir. Belirsizlik, sosyal değerlere atıfla haklı çıkarılması, dolayısıyla kabul edilmesi imkânsız, bilinçli müdahaleyi gerektiren bir güç eşitsizliğine yol açmaktadır"(Buğra, 2001, s.266).

Bu noktadan hareketle;Keynes,kurumları ve sosyal uygulamaları birbirinden ayırarak,kurumları hiçbir zaman kendiliğinden ortaya çıkan sosyal uygulamalar olarak görmediğini belirtmektedir. Öncelikle kurumlar, gönüllü bir şekilde insan eliyle yapılmış kolektif birimlerdir.Sosyal uygulamalarsa tarihsel ve değişebilir niteliğe sahiptir fakat onların tarihsel karakteri de kendiliğinden ortaya çıkmamıştır. İkincisi kurumların akli ve istekleri vardır, yargıları şekillendirme yetenekleri mevcuttur. Sosyal uygulamalar ve adetler ise alışkanlıklarla geleneklerin sonuçlarıdır.Sosyal ihtiyaçlar durumunda kurumlar çatışmakta ve ahlaki olarak istenmeyen sosyal uygulamalar ve geleneklerle zıtlaşmaktadır. Kısmi mantık ve olasılıklı yargılar, gönüllü faaliyetler ve pozitif politikalar sosyal uygulama, gelenekler ve göreneklere karşı olabilmektedir. Kurumlar insanların kontrolü ve yönetimi altındadır, mantığın ve zekânın ürünüdürler.Keynes, toplum ve iktisadi örgütlenmenin karmaşık olduğunu düşünür. Buna göre karışıklık düşüncelerinin merkezidir. Bu ifadeyle anlatmaya çalıştığı toplumun bileşenlerinin organik olarak karşılıklı bağımlılığıdır. Keynes atomize birey varsayımına karşıdır; O'na göre karmaşa ve organik bağımlılık, çatışma, yanlış inanış ve paradoksu beraberinde getirir. Karışıklık ve toplumsal çatışma, belirsizliğe bağlı olarak ortaya çıkan istikrarsızlığın sonucudur. Keynes'in makro ekonomisinin mantığında karışıklığa dayanmaktadır. Gerçekten Keynes'e göre modern ekonominin eksiklikleri fiziksel ve iktisadi kaynakların eksikliğinden kaynaklanmaz. Bunlar materyal kıtlıklar olup daha ziyade üretim ve değişim mekanizması ve örgütlenmesinden doğan problemlere sahip görünmektedir. Bu sorunlar yalnızca belirsizlikten değil, bireysel ve sosyal çıkarlar arasındaki çatışmadan kaynaklanmaktadır. Bu iki çıkar arasında otomatik bir düzen yoktur. Ayrıca Keynes rekabetçi sistemin, birey ve kolektif çıkarlar arasında indirgenemez bir çatışmanın

kaynağı olduğunu savunur. Gerçekten istikrarsızlığın ve geniş fiyat hareketlerini yaratanda bu durum olmaktadır. Genel olarak Keynes için rekabet sosyal gelir kaybı, israf ve işsizlik, sosyal adaletsizlik, sosyal istikrarsızlık ve sosyal uyumun kaynağıdır. Özel ve sosyal çıkarların çatışmasının bir diğer nedeni de belirsizlik ve bilgi eksikliğidir. Servet büyük eşitsizlik haline gelebilmektedir. Zira belirli bireyler arasında servet ve yetenek eşitsizliği bir grubun avantajı haline gelmektedir. Belirsizlik, istikrarsızlığın sonucu ve fiyatlardaki değişkenlik, özel girişimleri şans oyunlarına dönüştürmektedir. Bunun negatif sosyal etkisi girişimcilere öngörü hataları şeklinde geri dönmektedir. Fiyatlar düşer ve özellikle girişimcilerin kâr beklentilerine zarar vermektedir. Bu belirsizlik ve bilgi eksikliği işsizliğin temel nedeni olup girişimcilerin akıllı beklentilerinin üretim ve karlılığı hayal kırıklığına uğramasının nedenidir. Belirsizlik akıllı beklentiler yerine geleneksel beklentileri desteklemektedir. Keynes, bireylerin akılcı kâr beklentilerine göre örgütlenen bir toplumda yaşadığımızı düşünmektedir. Eğer belirsizlik ve bilgi eksikliği olursa, iktisadi süreç kendini devreden çıkarır, iktisadi ve sosyal sistemler dağılır. Tedaviler sadece sosyaldır ve kamu kurumları tarafından sağlanmaktadır. Özellikle, bireyler tarafından gösterilen özgeci refleksler, Keynes tarafından takdir edilmektedir. Keynes'e göre egoizm ve diğergamlık arasındaki çatışmanın çözümü bireylere ve hayırseverlere bırakılmamalıdır. Bireyler, bencilliği kamu kurumlarının özgeci, genel çıkarları ve kamu mallarını gözetken bir güç olması ile bırakabilmektedir. Geleneksel kapitalizm bireysel riske dayanır. Bu riskler daha fazla bireyler tarafından uzun süre taşınamaz, kamu kurumları ve kapitalist devletin reforme edilmesi riskin ve sistemik belirsizliğin bir kısmının üzerlerinden alınmasını sağlamaktadır (Akt. Carebelli ve Vecchi, 2001, s.230-233).

Keynes iktisadi anlamda optimal bir karar almak için bilgi toplamayı imkan dahilinde görse bile bunun için gerekli süreye ve yaratacağı maliyetlere dikkat çekmektedir. Bu durumda maksimizasyona yönelik bir karar alma sürecinin yerine, büyük ölçüde alışkanlıklara, geçmiş deneyimlere, sezgiye dayanan bir karar sürecin varlığını savunmaktadır (Buğra, 2001, s.261).

Keynes sonrası, işgücü arz fazlasının temel nedenini reel ücret düzeyi olarak görme, iktisadi faaliyetlerin düzeyinin kararsızlığını ve paranın reel ekonomi üzerindeki etkisini kabul etme ortak paydasına sahip olmakla birlikte farklı yöntemler kullanan Keynesyen ekoller ortaya çıkmıştır. Neo ve Post Keynesyenler bu ekollere örnek olarak verilebilir. Neo Keynesyenler, asıl olarak neoklasik sermaye, büyüme ve bölüşüm alanındaki görüşlerin mantıksal tutarlılığını eleştirmiş, büyüme sürecini gelir dağılımın

arasındaki ilişkiyi görmüş ve temelde gelir dağılımını toplumsal gelir grupları ve kurumsal faktörler bağlamında incelemesi gerektiğini savunmuştur. Straffa bu grupta yer alan iktisatçılara bir örnektir. Schackle gibi Post Keynesyenler de tarihsel zaman, belirsizlik ve bekleyişler gibi olgulara analizlerinde yer vererek kurumları araştırmalarına dahil etmişlerdir (Tekeoğlu, 1993, s. 254-260).

Keynesyen iktisat politikalarına karşı çıkan iktisatçıların başında Chicago İktisat Okulu'nun kurucusu olarak kabul edilen Milton Friedman gelmektedir. Friedman 1940'lı yılların sonlarından günümüze değin yayınladığı birçok eserinde müdahaleci Keynesyen maliye politikası yaklaşımına karşı çıkmışlardır. Friedman yaptığı araştırmalarda üretim ve fiyatların belirlenmesinde maliye politikası değil para politikasının etkili olduğunu savunmuştur. Paracılar, esasen Klasik iktisadın temel noktalarını aynen kabul etmekle birlikte, ondan başlıca iki noktada ayrılır: Klasik miktar teorisi açıklaması yetersizdir, ekonomi her zaman tam istihdam düzeyinde dengede değildir; doğal işsizlik hipotezi geçerlidir (Aktan, 2008, s.158-159). Savaş (2007), Friedman'ın iktisadın yöntemi üzerine de çalışmalarda Veblen ve Chamberlin'in savunduğu tümevarım yöntemini eleştirerek, tündengelim yöntemini doğru bulduğunu, klasik liberal felsefeyi savunarak onun güncellenmesini sağladığını belirtmektedir.

Buğra (2001)'e göre; Friedman'ın yöntem alanındaki katkısı akılcılık ve iktisadın teknisyenleşmesi üzerinedir. Friedman ile Keynes tarafından iktisadi analizde yeniden yer bulan ahlaki ve siyasi konular yeniden analiz dışına atılmaya başlanmıştır "Pozitif İktisadın Yöntemi" adlı eserinde savunduğu argümanlar iktisatı entelektüel bir uğraş olmaktan çıkıp teknik bir iş haline gelmesine hizmet etmiştir. Ama Friedman'ın yöntemi, ideolojiyi pozitif bilimin içine yerleştirmeye de olanak sağlamıştır. Önemli katkı sunduğu bir diğer kavram olan akılcılık konusunda ise insanların doğaları gereği akılcı olmadıklarını, belirli koşulların onları akılcı davranmaya ittiğini düşünmektedir. İktisadın kurucuları, piyasa sisteminin işleyişini açıklamak ve onu haklı göstermesi için insan doğasına atıfta bulunurken, Friedman'ın bakış açısı, meşruiyeti tartışılmaz olarak kabul edilen bir sisteme ayak uydurmaya çalışan insan davranışlarını yansıtmaktadır.

Bu anlayış, iktisadi analizde toplumsal norm ve değerlerin belirlediği sosyal kurumları bir yana bırakırken serbest piyasa ekonomisinin işleyişini sağlayacak yasal kurumsal düzenlemeleri dikkate almaktadır. Nitekim Friedman (1966)'a göre iktisat politikasının temel amacı, iş çevrimlerini minimize etmek ve trend değerine dönmesini sağlamaktır. Dolayısıyla Friedman (1948)'e göre iktisadi istikrar için parasal ve mali çerçevenin uzun dönemli amaçları olan siyasi özgürlük, iktisadi verimlilik ve iktisadi

güç paylaşımının tutarlı olmadığı zamanlarda gerekli kurumsal düzenlemelerin yapılması şeklinde tanımlanmaktadır. Bu nedenle para ve bankacılık sistemi, kamu harcamaları, transfer harcamaları ve vergi yapısı konusunda kanuna bağlı düzenler yapılmasını önermektedir. Bu önerilerle kamu kesimin cari gelire katkısının otomatik olarak uyarlanarak dengenin sağlanması, toplam talep bileşenleri ve para arzının uyumu ve ihtiyari politikaların bertaraf edilmesi amaçlanmaktadır.

2.1.3.6. Kurumlar ile Neo Klasisizmin Sentezi: Yeni Kurumsal İktisat

Yeni Kurumsal iktisadın geniş bir alanı kapsayan ortak bir disiplin olması sebebiyle söz konusu öğretinin ortak özelliklerini tespit etmek kolay olmamaktadır. Yeni Kurumsal İktisat aslında birden çok düşünce okulunun bileşkesi olarak değerlendirilmesi mümkün olan bir okuldur (Aktan, 2007). Genel olarak Yeni Kurumsal iktisadın Coase'in "Firmanın Doğası" (1937) makalesinde işlem maliyetleri kavramının iktisatta açıkça yer bulmasıyla başladığı kabul edilmektedir. Yeni Kurumsal İktisat terimi ise ilk kez Oliver Williamson tarafından kullanılmıştır. Yeni Kurumsal İktisat kavramının kullanılmasının nedeni düşüncelerini John R. Commons, Wesley Mitchell gibi eski kurumsalcılardan ayırtmaktır. Bu ayrıma ihtiyaç duyulmasının nedeni, Yeni Kurumsalcıların, Asıl Kurumsal İktisadın kuramsal çerçevesini yeterli bulmamaları hatta anti kuramsal olarak nitelendirmeleridir (Coase, 1998, s.72). Arow (1987), Yeni Kurumsal hareketin kaynak tahsisi ve fayda düzeyi gibi iktisadın geleneksel sorularına yanıt vermektense yeni sonuçlar kapsadığını, kurumların mevcut şeklini nasıl aldığını sorguladığını vurgulamaktadır. Yeni Kurumsal İktisatçıların ortak paydasını oluşturan temel noktalar şu şekilde sıralama mümkündür (Akt. Williamson, 2000);

- *Beşeri Aktörler:* İnsanın temel davranış özelliklerinden hareket edildiğinde temsili bireyler, akılcı olmakla birlikte makul bir şekilde bireysel koşullarının içeriğinde hareket ederler. Fakat akılcılık sınırlıdır.
- *Uygulanabilirlik:* Yeni Kurumsal İktisatçıların sıfır işlem maliyeti, tam kredibilite gibi farazi varsayımlardan uzak durmayı tercih etmişlerdir.
- *Firmalar ve Bürolar:* Firmaları üretim fonksiyonu içerisindeki sıradan bir değişken olmaktan çok iktisadi amaçları ve etkileri olan yönetim yapıları olarak görmüşlerdir.

- *Teori geliştirme:* Araştırmaların geliştirilmesi için resmi yöntemlere başvurulması olarak sıralanabilir.

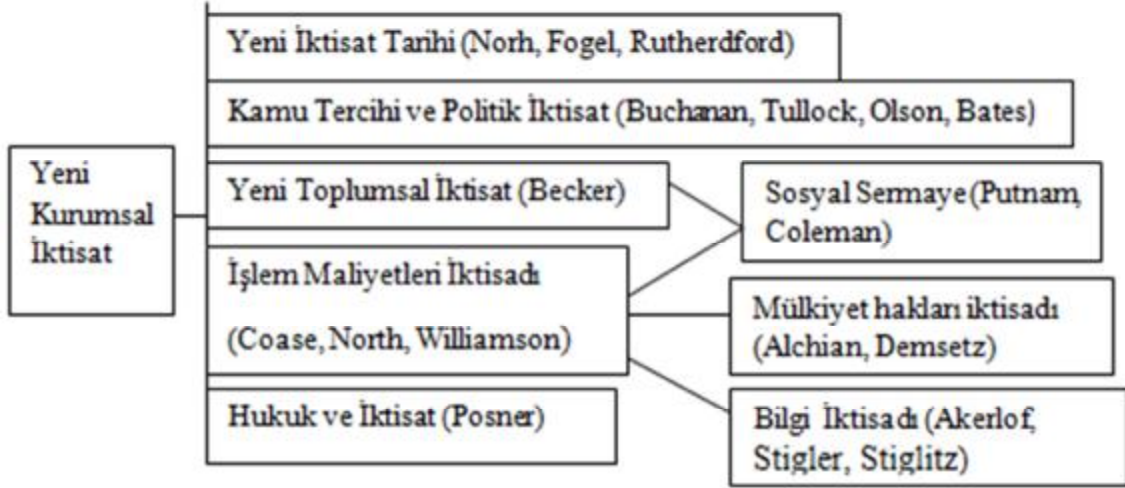
Bu dört özellik değerlendirildiğinde, Yeni Kurumsal İktisadın farklı düzeylerdeki kurumları incelerken kullandığı analitik yöntem şu şekilde olmaktadır (Rossiaud ve Locatelli, 2010, s.2):

- Yeni Kurumsal İktisatta ana oyuncular arasında çıkarların çatışması ve uzlaşması işlemlerden kaynaklanan koordinasyon problemleri incelenirken mülkiyet hakları, işlem maliyetleri, fırsatçılık (oportunizm) ve bilginin asimetric doğası kavramları kullanılmaktadır.
- İkincisi koordinasyon problemlerinin üstesinden gelen ve *apriori* açıdan çıkarların yakınsaması ve *expost* çatışma potansiyeli olan işlemlerin istikrar kazanmasını sağlayan sözleşmeler ve örgütlerinde içinde olduğu yönetim yapılarının incelenmesidir. Farklı sözleşmeleri içersinde var olan güçlü ve zayıflık yanların analizi, en iyi yaklaşımın bulunmasını sağlayabilir. Resmi kurallar gibi örgütsel çerçevenin tanımlanması modellerin içsel tutarlılığını sağlayacaktır.
- Üçüncüsünde North'un kavramsallaştırmasıyla birlikte kurumsal çevrenin analizinin yararlı ve faydalı olacağıdır.

Coase (1998)'a göre; ana akım iktisadın temel yanılması, Adam Smith'den bu yana görünmez el doktrinini formüle ederek iktisadi sistemin koordinasyonunu fiyat sistemi ile sağlamaya çalışmış olmalarıdır. Fakat bu, ancak aşırı yerelleşmiş bir sistem için geçerlidir. Arz ve talep fiyatın belirlenmesini sağlamakta fakat hangi malların ticaretinin yapılacağı ve fiyatlanacağı belirlenememekte, gerçek dünyada olanlar açıklanamamaktadır. Ana akım iktisadın eksikliklerine rağmen hala gündemde kalmasının nedeni kuramsal olarak destekleyici olmasıdır. Dolayısıyla Yeni Kurumsal İktisat bir alternatif olmaktan öte tamamlayıcıdır. Yeni Kurumsal İktisat ile Neo Klasiklerin benzeşen yönleri North (1992)'a göre Yeni Kurumsalcıların da kıtlıkla ilgili olarak rekabet postülası ile analize başlaması; iktisadi, kısıtlara bağlı olarak yapılan seçim olarak görmesi; kurumlar analizinin merkezine fiyat teorisini koyması ve görece fiyatlardaki değişmeyi kurumsal değişimin temeli olarak kabul etmesidir. Neo klasik teoride değiştirdikleri ise rasyonalite postülası ve üretim maliyeti ile

kurumlar arasındaki ilişkiyi işlem maliyetinin rolü ile analiz etmek ve kurumları kritik bir kısıt olarak eklemektir. Yeni Kurumsal İktisat, teorisinin analiz çerçevesi içine fikirler ve ideolojileri de katarak ekonominin performansında önemli bir faktör olan, farklılıkların kaynağını teşkil eden, etkin olmayan piyasaların açıklayıcısı kabul edilen siyasi süreçleri de modellemektedir (North, 1992, s.2).

Yeni Kurumsal iktisadın makro ve mikro olmak üzere iki düzeyde faaliyetini sürdürdüğü kabul edilmektedir. Makro düzey, iktisadi aktörlerin davranış ve performanslarını etkileyen, örgütsel formlar ve işlemlerde gömülü olan kurumsal çevre veya oyunun kuralları ile ilgilenmektedir. Öte yandan kurumsal düzenlemeler olarak da anılan mikro düzey ise yönetim kurumları ile ilgilenmektedir. Literatür, tanımlanması zor olduğu için Yeni Kurumsal İktisat konusunda geniş çeşitlilikte tanımlamalar sunmaktadır. Kheranhard ve Kirsten (2001), Olsen ve Kahkönen (2000)'nın analojisine dayanarak, Yeni Kurumsal iktisadı, Yeni İktisat Tarihi, Kamu Tercihi ve Politik İktisat, Yeni Toplumsal İktisat, İşlem Maliyeti İktisadı, Kolektif Hareket İktisadı, Hukuk ve İktisatalt başlıklarına ayırmıştır. *Yeni İktisat Tarihi*, ekonomilerin zaman içerisinde nasıl evrimleştiğini ve geliştiğini açıklamaktadır. *Kamu Tercihive Politik İktisat* politik sistemleri ve politik karar alma mekanizmalarını incelemektedir. *Yeni Toplumsal İktisat*, iktisadi davranış ve örgütlenmeleri açıklarken, toplumsal bağlantı ve ağların önemine vurgu yapmaktadır. *Kolektif Hareket*, çıkar gruplarının davranışlarını inceler. Kullandığı faydalı araç bedavacılık probleminin üstesinden gelinmesi için ortak kaynakların veya kamu mallarının sunumu konusunda işbirliği çözümlerinin nasıl olması gerektiği konusunda analizler yapmaktadır. *Hukuk ve İktisat*, kuramsal iktisadı kullanarak, yapılan kanun ve düzenlemelerin etkilerini inceler. *İşlem Maliyetleri İktisadı*, işlem maliyetlerini azaltan düzenlemeleri ele alır. Yeni Kurumsal iktisadın alt dalları ve bu alanlara katkı sunan belli başlı isimler aşağıdaki şekil yardımıyla da özetlenebilir



Kaynak: Kheranhard ve Kirsten, 2001, s.7

Şekil 1. Yeni Kurumsal iktisadın alt dalları ve katkı sunan başlıca iktisatçılar

Yeni Kurumsal İktisatta sınırlı akılcılık (işlemsel akılcılık) geçerli olmakla birlikte tam rasyonaliteyi kullanan yaklaşımlarda mevcuttur. Kısıtlı rasyonalite de Simon'un yaklaşımının benimsendiği görülmektedir. Bu açıdan birey ilk olarak bireysel ve zihinsel tüm kapasitesi ile tüm bilgileri toplamakta, daha sonra analiz etmekte, ilgili çözüm alternatiflerini ve muhtemel sonuçlarını değerlendirip içlerinden kendisine en çok fayda sağlayanı tercih ederek onu uygulamaya koymaktadır. Öte taraftan, bireyler açısından tam anlamıyla rasyonel davranmanın bireyin algısal ve biyolojik yetersizliği nedeniyle mümkün olmadığı savunulmaktadır (Ekici, 2011).

Petrovic ve Stefanovic (2009)'a göre Yeni Kurumsalcı iktisadi analizin temel özellikleri belirlendiğinde Asıl ve Yeni Kurumsal iktisadın benzeşen ve farklılaşan noktaları konusunda çıkarılan sonuçlar:

- Asıl Kurumsal iktisat, Neo Klasik iktisada radikal eleştiriler getirmektedir. Yeni Kurumsal İktisat ana akım iktisadı eleştirirken daha ılımlıdır. Dahası Yeni Kurumsal İktisat araştırma programlarını neo klasik iktisadın bir uzantısı olarak görmektedir, Neo Klasik İktisat'ın özünde ihmal edilen kurum kavramını birleştirdiği,
- İki okulda kurumların kavramsallaştırılması farklıdır. Asıl Kurumsal İktisat kurumları karışık sosyo-psikolojik analiz yoluyla açıklar, alışkanlık ve rutin kavramlarının kullanımı yoğundur. Yeni Kurumsal İktisat ise bu kavramsal çerçeveyi kullanmaktan kaçınmaktadır. Yeni Kurumsal İktisadın temsilcileri, birey davranışlarının yüksek derecede şartlara bağlı olduğunu iddia etmektedir.

Temsili bireyi çevreleyen şartları en iyi yakınsayan toplumun kurumlarıdır. Kurumlar bireylerin amaçlanılmayan davranışlarının sonuçları olduğu,

- Asıl ve Yeni Kurumsal İktisat'ın kurumlara yaklaşımı yeknesak olmadığı şeklindedir.

2.4.Yeni Kurumsal İktisatta Makro ve Mikro Düzeyde Temel Kavramsal Çerçeve ve Yaklaşım Farklılıkları: Coase, North, Williamson, Alcihan ve Demsetz vd.

Yeni Kurumsal İktisat kuramsal varsayımları ve araştırma yöntemi olarak Asıl Kurumsal iktisattan ayrılmaktadır. Fakat, bu ayrışmayarağmen temellerini buradan aldığı kavramlar da mevcut bulunmaktadır. Bu kavramlar, Neo Klasik iktisada tamamlayıcı olma iddiasındaki Yeni Kurumsal iktisadın yerleşik iktisada yaptığı eleştirilerin temel dayanağını da oluşturmaktadır. Bireyi analizlerinin merkezine almakla birlikte belirsizliği kabul eden, tam akılcılık varsayımı yerine sınırlı akılcılığı benimseyen Yeni Kurumsal İktisat, işlem maliyetleri, mülkiyet hakları, devlet, yönetim ve teknoloji gibi kavramlar üzerinde önemle durmaktadır. Fakat sıralanan kavramlarda, bunlara katkı sunan önde gelen Yeni Kurumsalcıların yaklaşım farklılıkları da mevcuttur. Bu kavramları ve yaklaşım farklılıklarını irdelemek amacıyla Yeni Kurumsal iktisadın önemli isimlerini ele almakta faydalı olacaktır.

2.4.1. Ronald Coase: İşlem Maliyetleri ve Mülkiyet Hakları

Coase işlem maliyetleri ile mülkiyet haklarının kurumsal yapı için öneminin literatürde yer edinmesini sağlayan isimlerin başında gelmektedir. Fakat belirtmek gerekir ki, işlem ve işlem maliyetlerinin önemine dikkat çeken ilk isim Asıl Kurumsal İktisat okulundan Commons'dır.

Kaufman (2007)'a göre Commons, işlemi fiziksel anlamda malların teslim edilmesi veya mübadelesi olarak tanımlamaktadır. Yani işlem bireyler arasında fiziksel şeylerin gelecekteki kullanım hakkının toplumun çalışma kuralları tarafından belirlenen devir ve satın alımıdır. Yapılan tanımlama ile "işlem" yasal hakların transferi olarak kabul edilmektedir. Commons, pazarlık, idari ve yönetsel şeklinde üç tane işlem türü tanımlayarak değişim ve üretim kavramlarını birbirinden ayırmaktadır. Bu noktada işlemin sosyal bir kavram olup "insan- insan ilişkisini" gösterdiği de Commons tarafından vurgulanmaktadır. Zira mülkiyet hakları sosyal olarak yaratılmıştır ve insanlar arasında değiştirilmektedir. Fakat üretim fizikseldir ve doğayla ilişkidir. Çünkü

üretim süreci, doğrudan doğruya fiziksel olarak yapılandırılmış faktör girdi hizmetlerinin, teknolojik olarak belirlenen üretim fonksiyonu yoluyla çıktıya dönüştürülmesidir. İşlem maliyeti sözleşme maliyeti ile yakından ilgili olup özellikle sözleşmelerin üç aşamasında ortaya çıkmaktadır; *ex ante* olarak sözleşmenin anlaşma, düzenleme ve yerine getirme maliyeti iken *ex post* maliyetler sözleşmenin performansı ve zorlayıcı olmasıdır. Commons da üretim maliyeti ve işlem maliyeti şemasındaki ayrım açıktır. İşlem maliyeti sahiplik haklarının değişimini meydana getirmek için kullanılan reel kaynakların değeridir. Üretim maliyeti ise mal ve hizmetlerin üretimi için kullanılan reel kaynakların değeridir, her hangi bir zamanda girdilerin sahiplik haklarının belirlemektedir.

Coase'ın işlem maliyetleri yaklaşımını anlatan çalışması "Firmanın Doğası (1937)"dir. Coase, yerleşik iktisat teorisinde firma kuramının gerçek dünya ile uyuşmadığı eleştirisi ile analizine başlamaktadır. Sorduğu temel soru, "fiyat mekanizması piyasadaki tüm koordinasyonu eksiksiz bir şekilde sağlıyorsa neden firma gibi bir örgütlenmeye ihtiyaç duyulmaktadır". Bu noktadan hareketle çalışmasının amacını, neden uzmanlaşmış firma şeklindeki yapılanmalara ihtiyaç duyulduğunu açıklamak olarak belirlemektedir. Bu soruya cevabı ise "fiyat mekanizmasını kullanmanın maliyeti" olarak gördüğü "işlem maliyetleri"dir. İşlem maliyetlerinin kaynağı ise bilgi edinme, üretimi örgütleme, sözleşmeleri uygulama, pazarlık yapma gibi unsular olmaktadır. Coase (1937), firmaların ölçek büyüklüğünü belirlemek ile ilgili sorunlarını da analizine dâhil etmektedir. Buna göre firmalar işlem maliyetlerinin azaltılması için gerekli yönetim yapılarıdır. Fakat firmalar, belirli bir büyüklüğü aştıktan sonra yönetsel problemlerle de karşılaşarak azalan verimler yasasına tabii olacaklardır. Bu nedenle, firmalar, kendileri için uygun ölçeği belirlerken bu durumu da dikkate almaktadırlar.

Coase'ın mülkiyet hakları ve dışsallıklar konusunda görüşünü yansıtan çalışması Sosyal Maliyet Problemi (1960)'dır. Bu çalışma kendi ifadesiyle "diğerleri üzerinde zararlı etkisi olan firmalar hakkındadır." Standart örnek komşusunun mülkiyetini işgal eden fabrika dumanının zararlı etkileri üzerinedir. Bu durumun iktisadi analizi iraksama anlamında ilerleyen fabrikanın özel ve sosyal ürünü arasındadır. İktisatçılar çoğunlukla bu konuda Pigou'nun refah ekonomisi analizini ve dışsallıkların içselleştirilmesi konusundaki yaklaşımını izlemektedir. Birçok iktisatçının bu konuda yaptığı analizden çıkardığı sonuç, dumana neden olan fabrikanın sahibinin sorumlu tutulmasının arzu edilir olduğudur. Bu durumda fabrika sahibine üretilen duman miktarına bağlı olarak

değişen bir vergi uygulanmalı ve bu uğrattığı zararın değerine eşit olmalıdır. Bir başka alternatif sonuç ise fabrika yerleşim alanının dışına çıkarılması gereğidir.

Coase (1960)'a göre tüm bu uygulamalar uygun değildir ve sonuçları da her zaman istendiği gibi olmayacaktır. Dolayısıyla ihtiyaç duyulan bakış açısının değiştirilmesidir. Problemlerin temeli, alternatif maliyet, "bırakınız yapsınlar " anlayışı ile ideal dünya arasındaki farktan ve üretim faktörlerinin doğru tanımlanmamasından kaynaklanmaktadır. Firmalarla ilgili problemleri araştıran iktisatçılar, alışkanlık olarak fırsat maliyeti kavramını kullanırlar. Birbirine alternatif olabilecek iş olanakları arasından, üretim faktörlerin farklı bileşimlerini kıyaslayarak getirilerini belirlerler. Benzer kavram iktisat politikası ile ilgilenirken de kullanılabilir ve alternatif sosyal düzenlemelerden elde edilecek toplam ürün kıyaslanabilir. Fakat alternatif maliyet kavramı ile yapılan analizler kısıtlı sonuçlar vermektedir. Bu analizlerde üretimin değeri, piyasa tarafından ölçüldüğü kadardır. İkinci olarak, "bırakınız yapsınlar" anlayışı ve "ideal dünya" arasındaki kıyaslamadan gelmektedir. Bu yaklaşım, kıyaslanan alternatiflerin açık olmamasından dolayı düşüncelerde düzensizliğe neden olmaktadır. "Bırakınız yapsınlar" anlayışında para politikası, yasal sistem veya politik sistem var mıdır ve eğer öyleyse, ideal dünya da bunlar var mıdır? Bu soruların yanıtları belirsizdir ve araştırmacı bunları istediği gibi yorumlayabilmektedir. Oysa toplum için daha iyi ve daha kötü olanın belirlenmesi iktisadi analizin temel amacı olmalıdır. Üçüncü problemde "üretim faktörleri" kavramından gelmektedir. Genellikle bir işin yapılabilmesi için belirli davranışların gerçekleştirilmesi için gerekli olan haklar yerine, üretim için gerek duyulan fiziksel varlıklar anlaşılmaktadır. Bir insanın üretim faktörü olarak toprağı olması ve toprağını kullanması ifade edildiğinde, gerçekten toprak sahibinin elinde olan bir dizi faaliyeti gerçekleştirme hakkı anlatılmaktadır. Toprak sahibinin hakları sınırlı değildir. Bireysel kararların alınması ile ilgili sosyal düzenlemeler konusunda seçim yapılırken, bazı fikirlerin ilerlemesi ile değişen sistemin başkalarını kötüleştireceğini dikkate alınmalıdır (Coase, 1960, s.26-28).

Literatürde Coase teoremi olarak geçen bu yaklaşıma göre, işlem maliyetinin olmaması ve tarafların karşılıklı olarak anlaşma eğiliminde oldukları zaman, dışsallık sorunu kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Yani, işlem maliyetlerinin olmadığı bir durumda ekonominin üretim kompozisyon, mülkiyet hakları yapısından bağımsız olarak gerçekleşmektedir. Sonuç olarak, ekonomide herhangi bir işlem maliyeti yoksa, mülkiyet hakları toplamı refahı maksimize eden görünmez elin işleyişini aksatmayacak, bütün dışsallıklar karşılıklı görüşme ve anlaşma yoluyla çözülecektir. Ancak gerçek

hayatta pozitif işlem maliyetlerinin olması bir mekanizmanın öngörüldüğü gibi işlemesine ve dışsallıkların otomatik olarak içselleştirilmesine neden olmaktadır (Demir, 1996, s.233).

Fakat Coase (1960)'ın görüşlerinin literatürde çarpıtılarak aktarıldığı yönünde eleştirilerde mevcuttur. Bu eleştirilerden ilki, Coase (1960)'ın analizinde devlete yer vermemiş olmasının, dışsallık sorununun piyasa tarafından çözümlenmesi olarak gösterilmesidir. Oysa çalışmanın çerçevesi, dışsallık probleminin çözümünde, sözleşmeye taraf olanlar arasındaki oyunun denge noktasının belirlenmesidir. İkinci eleştiri noktası, Coase (1960)'ın çözümlemesinin tam bilgi koşulları altında geçerli olduğudur. Sözleşmeden eksik bilgi koşulları altında Pareto etkin bir sonuç elde edilemeyecektir. Üçüncü eleştiri noktası, yapılan antlaşmada iki tarafın olmasıdır. Taraflardan birinin tek bir kişi yerine grup olması, kolektif hareket problemlerinin de analizde yer bulmasını gerektirmektedir. Dördüncü nokta ise sözleşmelerin uygulanmasının profesyonel bir iş olduğu, hukuki süreçleri gerektirdiği üzerinedir (Ersel, 2014).

2.4.2.Douglas North: Bilginin Maliyeti ve Belirsizlik

North, kurumları toplumdaki "oyunun kuralları" olarak tanımlayan kurumsal çevrenin makro analizine ağırlık verirken, Asıl Kurumsal İktisat ve Yeni Kurumsal İktisat arasında bir köprü görevi yapmaktadır. North'un kurumları çözümlemesinde insan davranışı ve işlem maliyetleri kuramı önem kazanmaktadır. North'un işlem maliyeti yaklaşımının temelini "eksik bilgi" ve "bilginin maliyeti" oluşturmaktadır (Rossiaud ve Locatelli, 2010; Şenalp, 2007). North, çalışmalarının birinci aşamasında tam bilgi ve eksik bilgi durumunu kıyaslayan modeller üzerinde çalışmıştır. Bu modellerde devlet ve mülkiyet yapısının önemine dikkat çekmiştir. Kurumsal değişimi yaratan öge, etkin bir kurumsal sistemden diğerine geçişi sağlayan işlem maliyetlerinin görece fiyatlar üzerindeki etkisi olarak kabul edilmektedir. North çalışmalarının daha sonraki evrelerinde bu bakış açısında vazgeçmiştir. North, iktidar ilişkileri, yönetilen ve yönetenler arasındaki gücün dağılımı gibi kavramlara odaklanmıştır. Bu noktada North kurumları, koordinasyon ve işbirliği sorunlarını çözen yapılar olarak görmektedir. (Demir, 1996).

North (1992a)'a göre; Neo Klasik iktisadın savunduğu gibi araçsal akılcılığın geçerli olduğu bir dünyada kurumlar, fikirler ve ideolojiler analiz içerisinde yer

almazken, etkin piyasalar kavramı, iktisadi sistemin açıklanması için yeterli görülmektedir. Fakat gerçek hayatta bilgi edinme süreci, eksik bilgi ve sınırlı rasyonalite koşulları altında gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bireylerin davranışları piyasada gerekçeleşen mübadeleyi şekillendirmek için kısıtlanmak zorundadır. Böyle bir dünyada fikirler ve ideolojiler tercihlerde temel bir role sahiptir ve eksik rekabet piyasaları işlem maliyeti ile sonuçlanmaktadır. İşlem maliyetini doğuran bilginin maliyetidir. Zira bilgi mübadele yapan taraflarda asimetrik olarak tutulmaktadır. Değiş tokuş edilen mal ve hizmetlerin göreceli değerlerini ölçmenin maliyeti veya iktisadi birimlerin bu konudaki çabaları ile mübadelelerin yapılabilmesi için sözleşmelerin zorlayıcılığının maliyeti, işlem maliyetlerini belirlemektedir. Dolayısıyla gerçekte işlem maliyeti ekonominin performansı konusunda anahtardır. Klasik ticaret teorisinin öğrettiği gibi ticaretten her zaman kazanç vardır, fakat bu kazançlardan kâr elde edilirken engellerde vardır. Bu bağlamda Klasik bakış açısıyla eğer taşıma maliyetleri tek engel olmuş olsaydı, tarih boyunca taşıma maliyetleri ile ticaret ve değişim ile toplumun refahı arasında ters ilişki gözlemlenirdi (North, 1989, s.1320). North (1992b)'e göre:

- İşlem maliyetlerinin temelini, mal ve hizmetlerin çeşitli özelliklerinin veya değişime taraf olan iktisadi birimlerin piyasa oyuncusu olarak işlevlerini yerine getirmekteki başarısı oluşturmaktadır. Bu değiştirilen hakları tanımlamak ve ölçmek kaynak gerektirmektedir. Ölçmek sadece değiştirilen mal ve hizmetlerin özelliklerin fiziksel boyutunun tanımlanması değil, aynı zamanda mülkiyet hakları boyutunda değişime konu olmasıdır.
- Değişim sürecinin maliyetini belirleyen ikinci unsur ise piyasanın büyüklüğüdür. Kişilerin içine girdiği mübadele ilişkilerinde akrabalık bağları, arkadaşlık, kişisel sadakat gibi faktörler, tüm oyunda katılımcıların davranışlarını kısıtlamaktadır. Bu durumda tanımlama ve zorlama gereken uygulamalara da duyulan ihtiyaç azalmaktadır. Kişilerin birebir taraf olmadığı mübadele ilişkilerinde ise tam tersi bir durum söz konusu olmaktadır. Zira tarafları diğerlerinde yararlanmak konusunda kısıtlayan herhangi bir şey yoktur.
- Üçüncü değişken ise zora dayanan uygulamalardır. Her şeyin tam olarak zor kullanılarak uygulanabildiği bir dünyada tartışmalar değerlendirilirken, taraflardan biri sözleşmeden zarar gördüğünde, zararının tazmini sağlayan üçüncü bir taraf olmalıdır. Böyle bir dünyada fırsatçılık, vazifeden kaçma ve

hilekârlık yoktur. Fakat gerçekte böyle bir dünya yoktur. Göreli olarak sözleşmelerin, taraflarının belirtilen hükümlere uymasını sağlayacak tarafsız bir sistemin yaratılması iktisadi gelişme için önemli bir adımdır.

- Bireylerin öznel değerlendirmelerinden ibaret olan ideolojiler, etrafındaki dünyayı açıklayıp değerlendirme özelliğine sahiptir. Fakat böyle bir düşünce yapısı sadece siyasi tercihlerde temel rol oynamakla kalmaz, aynı zamanda iktisadi alanda sağlanan başarıyı etkileyen siyasi tercihlerde de anahtar rol oynar. İdeolojilerin önemi, sözleşmelerin zorlayıcılık niteliği ve ölçülebilirliğin derecesini etkilemesinden kaynaklanmaktadır.

North (1989)'a göre tarihten öğrenebileceğimiz en önemli şey siyasi sistemlerin özündeki durgunluk veya düşüşün etkin olmayan mülkiyet hakları üretme eğilimine sahip olmasıdır. Bu sonuç için iki temel neden vardır. Birincisi, kural koyucular tarafından elde edilen kazançlar, ortaya çıkardıkları etkin olmayan mülkiyet hakları sisteminde daha fazla olmaktadır. Bunun yerine yüksek izleme maliyetiyle etkin bir mülkiyet yapısı tesis edebilmesi ve toplama maliyeti yerine etkin bir şekilde izleme maliyeti ile mükellefleri vergilendirilebilmesi mümkün olmaktadır. İkincisi, kural koyucuların nadiren etkin mülkiyet hakkı sistemi tesis etmeye gücü yetmektedir. Çünkü bu haklar yasayı değiştirebilme gücüne sahip birçok bileşeni rahatsız ederek diğerlerinin haklarını tehlikeye düşürebilir. Kural koyucular kendileri için etkin sonuçları sağlama temelinde bu kuralları ilan etmek istese de farklı davranış biçimleri kendilerine dikte edebilir, zira etkin kurallar siyasette ki güçlü çıkar gruplarını rahatsız edebilir. North (1991), ancak etkin kurumların bu problemleri çözebileceğini vurgulamaktadır. Zira kurumlar, insanlar tarafından tasarlanan siyasi, iktisadi ve sosyal etkileşimi yapılandıran kısıtlardır. Tarih boyunca insanoğlu kurumları düzen yaratmak ve değişimdeki belirsizlikleri azaltmak için tasarlamışlardır. Kurumlar, ekonominin veri kısıtları ile birlikte seçim kümelerini tanımlayarak işlem ve üretim maliyetlerinin belirlenmesiyle iktisadi faaliyetlerin karlılığı ve uygulanabilirliğini sağlamaktadır. Kurumlar geçmiş, bugün ve düne bağlı olarak evirilmektedir. Tarihin sonucu olarak ortaya çıkan ekonomilerin başarı düzeyleri, birbirini izleyen hikâyelerin parçası olarak görüldüğünde, kurumsal evrimin hikâyesi olarak da kabul edilebilir. Kurumlar ekonomileri teşvik edici yapı sağlayarak, iktisadi değişimin yönünün büyüme, durgunluk veya düşüşe doğru olmasını belirlemektedir (North, 1991, s.97).

2.4.3.Oliver Williamson: Firma Kuramı ve Yönetişim

Yeni Kurumsal İktisat içerisinde mikro yönetim yapısı Williamson tarafından geliştirilmiştir. Williamson, Coase'ın piyasa ve firma ayrımına katkı sunan en önemli isimlerden biri olmuştur. Neo Klasik iktisat, üretim kararların piyasa saikleri ile alındığını savunmaktadır. Coase'ın eleştirdiği nokta tüm üretim kararlarını alan bir piyasa yapısında firmalara neden ihtiyaç duyulduğunun kuramsal açıklamasını yapılamamasıdır. Coase firmaların varlığını işlem maliyetleri yaklaşımı ile açıklamaktadır. Williamson ise işlem maliyetlerini hem firma hem de piyasa ilişkileri içinde açıklamaktadır. Williamson çalışmalarında piyasa başarısızlıklarına, firma içi işleyiş ve bu işleyişin yarattığı yatay birleşmelere de değinmiştir (Yılmaz, 2002; Rossiaud ve Locatelli, 2010).

Williamson 'da işlem maliyetini firmalar arası mal ve hizmet değişimini de kapsar. Yasal açıdan bakıldığında mülkiyetin transferi ile fiziksel olarak teslimi, iktisadi açıdan işlem ve üretim maliyetlerini birbirine eklediğinden karışıklığa neden olmaktadır. Emek hizmeti, mülkiyet hakkının firma içerisinde de el değiştirmesi konusundaki istisnadır. Tamamlanmış sözleşmelerin sıfır işlem maliyetine sahip olması, iktisadın Walrasyan olan ve olmayan şeklinde sıfır ve pozitif işlem maliyeti konusunda ayrılmasını sağlamaktadır. Birincisi kurumsal olarak boş, kendini düzenleyen, tam rekabetçi bir iktisat, ikincisi ise eksik rekabet piyasaları ve kendisini düzenlemeyen piyasasız, koordinasyon ve kontrole ihtiyaç duyan iktisat olarak tanımlanmaktadır. Kenneth Arrow, işlem maliyetlerini iktisadi sistemin sürekli maliyeti olarak tanımlamıştır. Bu maliyetler, Neo Klasik iktisadı işgal eden üretim maliyetlerinden ayrılmaktadır. İktisattaki işlem maliyetleri fiziksel sistemlerdeki sürtünmelere eşdeğerdir (Williamson, 1985, s.18).

İşlem maliyetlerini yaratan ise sözleşmelerin gerçekleşmesinden önce *ex ante* olarak tasarlama, müzakere, pazarlık ve uygulanmasını sağlama çabalarından kaynaklanmaktadır. Sözleşme uygulanmaya konduktan sonra *ex post* ortaya çıkan maliyetlerse tarafların, sözleşme tarafından belirlenen yükümlülüklerinin ihlali halinde, bunları düzenlemekten kaynaklanmaktadır. Zira tüm karmaşık kontratlar tamamlanmamıştır ve sınırlı akılcılık koşulları altında gerçekleştirilmektedir. İşlemlerin gerçekleştirilmesi piyasa ilişkileri içindeki çatışmaları çözen, ilişkilerin karşılıklı olarak sürdürülmesi ve düzeni sağlayacak yönetim yapılarına ihtiyaç duyulmaktadır. Spot piyasalar, uzun dönemli hibrit özellik gösteren sözleşmeler, hiyerarşiler (kamu büroları,

firmalar) gibi farklı yönetim birimlerinin farklı yönetim yapılarını ifade etmektedir. Değişim ilişkileri içerisinde yönetim yapıları oluşturulurken, idari, sözleşmelerin hukuki düzenlemeleri farklı olan bu iktisadi birimlerin kendine özgü özellikleri de dikkate alınmalıdır (Williamson, 1985; Williamson, 2005).

2.4.4. Almer Alchian ve Harold Demsetz: Mülkiyet Hakları, Firma Kuramı

Yeni Kurumsal İktisatta mülkiyet hakları konusunda farklı yaklaşımlar mevcuttur. Birincisi, kişi ve kurumlar arasındaki anlaşmazlıkların, öncelikle devletin resmi temsilcisi olarak hareket eden mahkemelerde çözülmeye çalışıldığı yasal merkezîyetçilik geleneğinin tersine, anlaşmazlıkların daha özel yollarla çözülmeye çalışıldığı bir hukuk anlayışı üzerine yoğunlaşan (Şenalp, 2007, s.69), bireye odaklanan mikro yaklaşımlardır. Buna karşın diğer yaklaşım örgütlenme ve sistem düzeyinde çözümler getiren mikro düzeydeki karar vericileri dışlayan bir bakış açısını işaret etmektedir. Birinci bakış açısı daha çok Coase'ı yansıtırken ikincisi ve Alchian ve Demsetz'in izlerini taşımaktadır. Alchian ve Demsetz'in Coase'dan ayrıldığı bir diğer nokta da firma kuramıdır (Yılmaz, 2002). Öncelikle mülkiyet haklarına yapılan vurgu, daha sonra ise firma teorisi yaklaşımı açıklanacaktır.

İktisat ders kitapları istisnasız her toplumun yapması gereken önemli seçimleri üç soru ile tanımlamaktadır. Hangi mallar üretilecek, bu mallar nasıl üretilecek, bu mallar kimin için üretilecektir? Ancak, sosyal seçim problemini böyle tanımlamak yanıltıcıdır. İktisadi örgütler, bu problemin o veya bu yolla çözümlenme ihtiyacı duymaktadırlar. Fakat güçlü bir merkezi otoriteye sahip toplumlar da dahil olmak üzere bu sorulara tatmin edici ve detaylı bir yanıt bulunamamıştır. Tekniğe, kurallara veya geleneklere dayalı bir sosyal sistem, kaynakların belirli kullanım alanlarında özelleştiği bir toplum düşünmektense, kıt kaynakların kullanımından doğan toplumsal çatışmaları çözümlenmek daha yararlı ve gerçek dünyaya daha uygundur. Çünkü aynı kaynaklar, eş zamanlı olarak rekabetçi talepleri tatmin etmekte kullanılamazlar. Çıkar çatışmaları bir yolla veya diğeri ile çözümlenmek zorundadır. Bu akışı yönetmek için dünden bugüne yapılan düzenlemeler savaşlar, grevler, seçimler, dini otorite, yasal tahkim, değişim ve kumarı da kapsayan insan tecrübeleri ile doludur. Her toplum bu yöntemlerin bir karışımını oluşturur. Sosyal örgütler arasındaki farklılıklar, sosyal problemler ile kıt kaynakların tahsisine buldukları çözüm yöntemiyle de ilişkilidir. Kapitalizmde kıt kaynakların kullanımında çatışmaların çözümü, ağırlıklı olarak piyasalara ve özel

mülkiyete dayanmaktadır. İdealize edilmiş kapitalist sistemin temel özellikleri Batı tipi kapitalizmle birlikte gelişmiş olsa bile birçok ana akım iktisatçı tarafından farazi bulunmaktadır (Alchian ve Demsetsz, 1973, s.16).

Mülkiyet hakları bireylerin kaynakları kullanma hakkıdır. Mülkiyet hakları sistemi ise otoritenin saptadığı, belirli bir mal için yasaklanmayacak kullanım sınıflarının belirli bireylere tahsis edilmesi yöntemidir. Mülkiyet hakları kullanma, gelir elde etme, varlığı bir başkasına devretme şeklinde üç gruba ayrılmaktadır (Eggerstson, 2003). Furubotn ve Pejovich (1972)'e göre mülkiyet hakları konusunda geliştirilen yeni yaklaşımlar, mülkiyet haklarının içeriğinin kaynakların tahsisi ve kullanımını, özel ve tahmin edilebilir yönde etkilediğini kabul etmektedir. Mülkiyet haklarının bireylerin eğilim ve davranışlarını etkilediği fikrini kabul etmemek zordur. Temel nokta, mülkiyet haklarının insanla nasne arasındaki ilişkiyi nitelemediğidir. Mülkiyet hakkı, daha çok bireyin nesnenin varlığından ve kullanımından kaynaklı izne dayalı davranışsal ilişkileri kapsamaktadır. Mülkiyet ilişkilerindeki değişim, kişilerin bireylerin davranışları, davranışlar üzerindeki etkisi, kaynak dağıtımı, çıktının bileşimi, gelir dağılımı vb. etkilemektedir. Daha genel olarak ifade etmek gerekirse tüm kuramsal ve uygulamalı çalışmalarda işleyen piyasalarda iyi tanımlanmış mülkiyet haklarının altı çizilmektedir (Cole ve Grossman 2002, s.317).

Alchian (1977)'e göre mülkiyet haklarının tanımlanması ve korunması konusunda ki temel yükümlülük devlete aittir. Ancak yasalar tek başına yeterli olmamakta, bunların alışkanlıklar, toplumsal değerler, normlar, gelenekler ve görgü kuralları gibi etkenlerce desteklenmesi gerekmektedir. Bunlar mülkiyet hakkının meşruiyetinin sağlanması için gereklidir. Diğer yandan, mülkiyet haklarının uygulanmasında tekel gücüne sahip devletin yaptırımları oldukça önemlidir. Sonuçta, mülkiyet hakları kavramının bir anlam taşıyabilmesi için mülkiyet sahipliği üzerinde kimi kısıtların olması gerekmektedir. Mülkiyet toplumda herkesin hakkı olmak ile birlikte, herkes mülk sahibi olamamaktadır. Dolayısıyla, mülkiyet hakkının korunması zorunluluk haline gelmektedir (Akt. Şenalp, 2007, s.69).

Alchian ve Demsetz (1972, 1979)'in firma kuramına bakışında ise piyasa-firma ayrımı ortadan kalkmaktadır. Firmayı, işleyişi evrensel olan fiyat mekanizmasının ve piyasa sisteminin bir parçası olarak görmektedirler. Daha açıkçası, Alchian ve Demsetz, Coase'ın firma yaklaşımını reddederek, firmaya özel bir anlam atfedilmesini gereksiz bulmaktadırlar. Alchian ve Demsetz, firmanın varlık nedeni olarak işlem maliyetleri yerine yönetim maliyetlerini görmektedirler. Onlara göre, yönetim maliyetleri ile

piyasada üretim yapmanın maliyetlerini kıyaslayan firma, fayda maliyet analizi yaparak varlığını sürdürüp sürdürmemeye karar vermektedir (Akt. Yılmaz, 2002, s.76-78).

2.4.5.Elinor Ostrom: Ortak Mallar ve Yönetişim

Elinor Ostrom, gelişme ekonomisi üzerinde önemli etkileri olan bir iktisatçıdır. Ostrom'un çalıştığı konular, kamu tercihi, kurumsal iktisat ve ortak mallar olarak sıralanabilir. İlk çalışmalarında şehirleşmenin getirdiği ihtiyaçlara bağlı olarak hizmetlerin sunumu, örgütler arası düzenlemeler, yerel yöneticiler arasında sorumlulukların paylaşımı gibi konuları ele almıştır. Kamu tercihi kökenli bakış açısı ile merkezi yönetimin kamu hizmetlerinin sunumunda etkinlik sağlayamacağı üzerinde durmuştur. Bununla birlikte kamu hizmetlerinin sunumunda etkinliğide tek kriter olarak görmeyip, yerel ve heterojen sistemlerin ölçümü için daha farklı yöntemler geliştirilmesini savunmuştur (Kauneckis, 2014).

Ostrom çalışmalarında kolektif kullanıma açık olan su kullanımından, balıkçılığa kadar ortak mülkiyet olarak kabul edilen mallarda merkezden yönetim veya piyasa yerine yerel yönetim yapılarının oluşturulmasına odaklanmıştır. Bu noktada Ostrom, vatandaş topluluklarının kurumsal bir yapı oluşturarak ortaya çıkan çevre problemlerini kendilerini nasıl çözüp, taahhütte bulunarak izleyebileceklerini araştırmıştır. Temel prensiplerin belirlendiği bu yönetim anlayışında, toplulukların sahip oldukları hakları bilmesi gibi politika yapıcıların ihmal ettiği önemli ilkelere mevcuttur (Nagendura, Gheta ve Roa, 2014).

Ostrom, çalışmalarının çoğunda ana akım iktisadın rasyonel bireyci bakış açısının ötesine geçerek kamu politikasında kendi kendini düzenleyen yönetim mekanizmaları, iş birliğine dayalı davranışları araştırmıştır. Bu politika tartışmaları daha çok doğal kaynakların yönetimi ile çevre ve gelişme konularında çok merkezlilik üzerine odaklanmıştır. Burada çok merkezlilik ile kastedilen birden fazla sayıdaki karar vericilerin resmi olarak birbirinden bağımsız olmasıdır. Ostrom, politikalara konu olan malların sınıflandırılması, özel mallar, ortak mallar, kamu malları, klüp malları gibi kavramsallaştırmalara da katkı sunmuştur. Ostrom sosyal davranışları da bireysel davranış, kolektif tercih ve anayasal tercih olarak ayrıştırarak kurumları, bencil çıkar maksimizasyonunu amaçlayan bireyin davranışlarını sınırlayan kararlar ve davranışlar olarak tanımlamaktadır (Forsyth ve Johnson, 2014).

Ostrom kurumlar üzerinde çalışırken *ceteris paribus* olarak kabul edilen değişkenlerin değerinin takdir edilebilmesi gerektiğini vurgularken, bu değişkenleri sabit kabul etmemenin kurumların etkisi üzerine yapılan çalışmaların temel zorluğunu oluşturduğunu da belirtmektedir. Gelişme konusunda kurumsal analizin çerçevesi oluşturulurken çalışma alanı, ortaya çıkan etkileşimlerin ve sonuçların tanımlanmasında önem arz etmektedir (Ostrom, 2010). Bu bağlamda çalışmalarında yerleşmiş ampirik bulgular, genelleştirilmiş presiplerle birlikte mevcut incelenen alana uygun bilgiyede yer verilmesi, kuramsalara bağlı olarak yürütülen ampirik çalışmalar, yöntemsel çeşitlilik ve karmaşık yerel problemler için aynı düzeyde özelleşmiş çözüm önerileri yer almaktadır (Kauneckis, 2014).

2.5.Yeni Kurumsal İktisata Daron Acemoğlu'nun Katkıları

Bu noktaya kadar, iktisat teorisinde Yeni Kurumsal İktisada zemin hazırlayan bilgi kuramsal gelişmeler ile birlikte Yeni Kurumsal İktisat okulu ve kavramsal çerçevesi ele alınmıştır. Yeni Kurumsal İktisat, kurumsal analize kuramsal bir çerçeve sunma iddiasında olan bir okul olarak geniş bir çalışma alanına sahiptir. Her ne kadar, bu disiplinin çalışma alanı ve alt disiplinleri belirlenmeye çalışılsa da kesin çizgilerle bir ayrıma varmak oldukça güç görünmektedir. Yeni Kurumsalcılığın iktisadi gelişmeye bakışı konusunda farklı çalışma alanlarının sentezi Daron Acemoğlu'nun yürüttüğü çalışmalardan (Acemoğlu, Johnson ve Robinson, 2001;Acemoğlu ve Robinson,.2013) da izlenmektedir. Çalışmalarında North'un Yeni İktisat Tarihi, Olsen'in Kolektif Davranışlaryaklaşımı, Coase'ın İşlem Maliyetleri ve Mülkiyet Hakları İktisadı'nın bir sentezini yapan Acemoğlu, kurumların iktisadi gelişmeye etkisini de bu alt disiplinlerin uzlaşması niteliğinde bir kavramsal çerçeveye açıklamaktadır.

Acemoğlu'na göregelişmişlik farklılıklarının temelinde toplumdaki iktisadi ve siyasi örgütlenmeler olan kurumlar yatmaktadır. Toplumun kurumsal olarak örgütlenme şeklinin iktisadi etkileri kabul edilmesi durumunda, mülkiyet haklarının açıkça tanımlandığı ülkeler yatırımcıyı katlandığı maliyetin getirisini kendi elinde tutacağını taahhüt etmelerinden dolayıyatırımları teşvik edici nitelikte olmaktadır. Ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının temel nedeniniiktisadi kurumlar, siyasi kurumlar ve siyasi güç arasındaki ilişkiye bağlayan bu yaklaşım "Kurum Hipotezi" olarak adlandırılmaktadır. Bu yaklaşıma göre, bir ulusun yeteneğini en iyi şekilde göstermesini eşit şartlar sağlayan iktisadi kurumlar *kapsayıcı*, mülkiyet haklarını korumayan, asayiş ve düzen sağlayamayan, anlaşmazlıkları çözüme kavuşturamayan ya da yenilikçiliği

ödüllendirmeyen kurumlar *dışlayıcıdır*. İktisadi kurumların dışlayıcı veya kapsayıcı olması ise siyasi kurumların, siyasi güç üzerine koyduğu kısıtlara bağlı olmaktadır (Acemoğlu vd., 2001; Acemoğlu, Johnson ve Robinson, 2005; Acemoğlu, Johnson ve Robinson, 2006, Acemoğlu, Egorov ve Sonin, 2012).

Kurumların, dışlayıcı ve kapsayıcı niteliği veiktisadi gelişme üzerinde hangi mekanizmalar yoluyla etki yarattığı daha sonraki bölümlerde irdelenecektir. Fakat bu irdelenenin yapılabilmesi Acemoğlu'nun kurum sınıflaması ve kurumlara atfettiği rollere de açıklık kazandırılmasını gerektirmektedir.

2.5.1. Toplumsal Örgütlenmedeki Rollerine Göre Kurumlar

Toplumsal örgütlenmedeki rollerine göre kurumlar; iktisadi kurumlar, siyasi güç ve siyasi kurumlar olmak üzere üç başlık altında ele alınmaktadır.

2.5.1.1.İktisadi Kurumlar

İktisadi kurumlar, oyunun -özellikle mülkiyet haklarının etkili hale getirilmesi, sözleşmelerin hazırlanması ve geçerli hale gelmesi, bazı iktisadi fırsatların iktisadi birimlere açılması ile ilgili düzenlemelerin yapılması gibi- kurallarını belirleyen kurumlardır. İktisadi kurumlar özellikle iktisadi büyümede önemli rol oynamaktadır. Çünkü iktisadi kurumlar, toplumdaki temel iktisadi aktörlerin güdülerini şekillendirmekte, özellikle fiziki sermaye, beşeri sermaye, teknoloji ve üretimin örgütlenmesi üzerinde etkili olmaktadır. Bu kurumlar yalnızca ekonominin toplam büyüme potansiyelini etkilemekle kalmayıp kaynakların toplumdaki dağılımını da etkilemektedirler. Dolayısıyla farklı kurumlar yalnız etkinliğin derecesini ve iktisadi gelişmeyi etkilemekle kalmamaktadırlar. Kurumlar, aynı zamanda farklı bireyler ve sosyal gruplar arasındaki kaynak dağılımını da etkilemektedirler. İktisadi kurumlar tesis edilirken, tarihi ve şansa dayalı unsurların etkisi yadsınamaz olmakla birlikte, toplumun kolektif tercihinin bir sonucu olarak ortaya çıktıkları kabul edilmektedir. Elde edilen artığın dağılımı üzerindeki etkisinden dolayı tüm bireyler ve gruplar genelde aynı iktisadi kurumları tercih etmemektedirler. Bu durum da farklı bireyler ve gruplar arasında iktisadi kurumların tercihi noktasında çatışmaya neden olmaktadır ve siyasi güç farklı gruplar arasındaki belirleyici unsur haline gelmektedir (Acemoğlu, 2010, s.7-8).

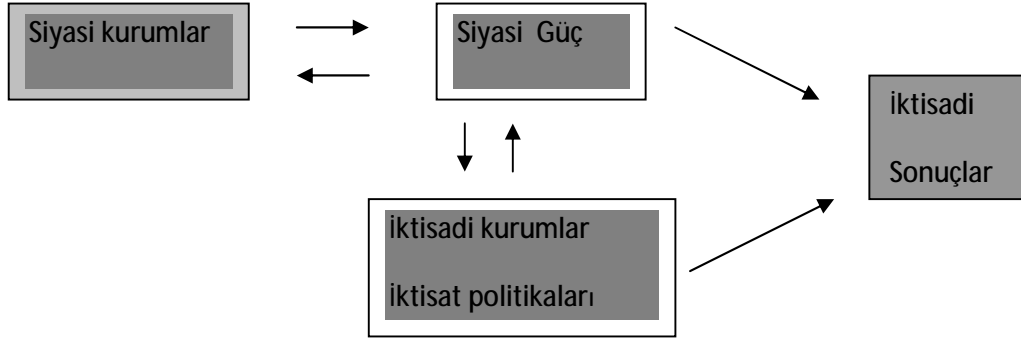
2.5.1.2. Siyasi Güç

Siyasi güç, kaynakların dağılımı üzerinde çatışan çıkarlar olduğu fikrinden hareketle iktisadikurumları belirlemektedir. Çıkarları çatışan grupların, büyümeyi maksimize eden iktisadikurumlar üzerinde anlaşamamasının temel nedeni taahhüt problemidir. Bunun anlamı, elinde siyasi gücü bulunduran bireylerin, bu durumu çıkarlarını maksimize etmek için kullanmayacaklarını taahhüt edememeleridir. Siyasi gücün toplumdaki dağılımı içseldir. Burada konuya netlik kazandırmak için siyasi gücü de *de jure* (yasal) ve *de facto* (fiili) siyasi güç olarak ikiye ayırmak gerekmektedir. *De juresiyasi* güç, toplumdaki siyasi kurumlarca belirlenir. Siyasi kurumlarında iktisadikurumlara benzer kısıtları vardır ve temel iktisadi aktörlerin eğilimlerine göre şekillenmektedirler. Örneğin siyasi kurumlar, demokrasiye karşın diktatörlük veya otokrasi gibi yönetimin şeklini, siyasetçiler ve siyasi seçkinler üzerindeki kısıtı belirler. Siyasi kurumlar, iktisadi kaynakların toplumdaki dağılımı, siyasi güç ve iktisadi kurumlar vasıtasıyla etkileyebilir. Siyasi kurumların ötesinde de siyasi güç mevcut olabilmektedir. Bir grup birey, siyasi kurumlarca ellerine anayasal siyasi güç verilmemiş olsa da siyasi gücü elinde tutabilir; isyan edebilirler, silah kullanabilirler, paralı asker tutabilirler veya iktisadi olarak maliyetli fakat barışçıl yollarla isteklerini topluma kabul ettirme yoluna gidebilirler. Bu çeşit siyasi güç, *de factosiyasi* güç olarak adlandırılmaktadır. *De factosiyasi* güç, söz konusu olan grupların kolektif hareket edebilme kabiliyetine sahip olması, ellerinde mevcut siyasi kurumları kullanabilecek kaynak bulundurmaları ve diğer gruplara karşı kiralayabilecekleri ya da kullanabilecekleri gücün bulunmasına bağlıdır (Acemoğlu vd., 2005, s.390-391).

2.5.1.3.Siyasi Kurumlar

Siyasi kurumlar, yavaş değişmelerinden ve iktisadi kurumların doğrudan veya dolaylı yarattıkları etkileri belirlemelerinden ötürü kaynak dağılımı ile birlikte durum değişkeni olarak nitelendirilmektedirler. Siyasi kurumların doğrudan etkisi mülkiyet hakları ve fırsat eşitliğini tek kişinin elinde toplanması veya tüm topluma dağılmasını belirleyebilmelerinden kaynaklanmaktadır. Siyasi kurumların dolaylı etkisi ise *de juresiyasi* gücün dağılımını belirleyebilmelerinden doğmaktadır. Dolayısıyla, siyasi kurumlar, siyasi gücün sınırlarını ve nasıl değişebileceğini belirlemektedir.Siyasi kurumların genel örneği; anayasa, seçim kurumları, diğer yönetim birimleri üzerine konan kısıtlardır (Acemoğlu vd., 2005; 391). Acemoğlu'nun iktisadi kurumlar, siyasi

kurumlar, siyasi güç ilişkisinin iktisadi sonuçlarla ilişkisi şekil yardımıyla da özetlenebilir: Şekilden de görüldüğü gibi, siyasi güç, siyasi ve iktisadi kurumlarla etkileşim içinde iktisadi sonuçlar üzerinde etkili olmaktadır. Bu bağlamda, kurumların dışlayıcı veya kapsayıcı olmasında siyasi güçle etkileşimleri büyük önem kazanmakta, kurumlar bir ülkenin gelişmişlik düzeyi üzerinde belirleyici olmaktadır.



Şekil 2. Kurumlar, siyasi güç ve iktisadi sonuçlar üzerindeki etkisi

2.5.1. Kapsayıcı ve Dışlayıcı Kurumların Ortaya Çıkış Nedenleri Üzerine Geliştirilen Yaklaşımlar

Bir toplumun sosyal örgütlenmesinin kapsayıcı veya dışlayıcı kurumlar oluşturması konusunda dört farklı teori mevcuttur. Bunlar; siyasi Coase teorisi olarak adlandırılan "Etkin Kurumlar Yaklaşımı", "İdeolojik Yaklaşım," Rastlantısal Kurumlar Yaklaşımı" ve "Toplumsal çatışmalar" yaklaşımıdır (Acemoğlu vd., 2005, s.422-428).

- *Etkin Kurumlar Yaklaşımı:* Toplumlar kendi artıklarını maksimize eden kurumları tercih ederler. Maksimize edilen artığın farklı gruplar veya birimler arasında nasıl dağıldığı kurumların tercihini etkilemez. Bu yaklaşım Coase Teoreminden gelmektedir. Coase 'a göre farklı iktisadi taraflar maliyetsiz olarak sözleşme yapabildiklerinde, potansiyel dışsallıkları içselleştirebilmektedirler. Mevcut iktisadi kurumlardan belirli bir grup yararlanırken diğerleri için orantısız maliyet yaratıyorsa, her iki grup bu kurumu değiştirmek için anlaşabilir. Böylelikle kendi aralarında paylaştıkları artığın büyüklüğü artar ve ek olarak ortaya çıkan artığın dağılımı üzerinde pazarlık edebilirler.
- *İdeoloji Yaklaşımı:* İkinci yaklaşım iktisadi kurumların ülkeler arasında farklılık göstermesinin temel nedenini ideolojik farklılıklara dayandırır.

- *Tesadüfî Kurumlar Yaklaşımı:* Birçok siyaset bilimci, sosyolog ve bazı iktisatçılar arasında geçerli olan bu yaklaşım, tercihleri önemsiz gibi göstererek hem iktisadi hem de siyasi kurumları, tarihsel süreçte ortaya çıkan diğer toplumsal etkileşimlerin bir yan ürünü veya planlamayan sonucu olarak görmektedir.
- *Toplumsal Çatışma Yaklaşımı:* Bu yaklaşıma göre, iktisadi ve siyasi kurumlar bazen tüm toplum tarafından tercih edilmez (ve tüm toplumun faydasına da olmazlar), fakat zaman dilimi içerisinde siyasi gücü elinde bulunduran grupların (muhtemelen diğer gruplar ile çatışma sonucunda) kontrolü altında olur. Bu gruplar kendi rantlarını maksimize edecek iktisadi kurumları seçerler ve seçilen yapı toplam artığı maksimize edilmesine karşılık gelmez. Toplumsal çatışma yaklaşımını ideolojik yaklaşımdan ayırıştıran, toplumsal çatışmanın az gelişmişliğe neden olan iktisadi kurumların, tüm iktisadi birimlerin tam olarak bunun nedeninin kaynağını bilmesine rağmen tercih edildiğini savunmasıdır. Rastlantısal yaklaşımı farklı kılan ise kurumları bilinçli bir tercih olmak yerine tarihsel olayların tesadüfî sonucu olarak görmesidir. Sosyal kurumlar yaklaşımını etkin kurumlar yaklaşımından ayrı olan ana özellik kurumları her zaman etkin olarak görmemesidir (Acemoğlu vd., 2005).

2.6. Genel Değerlendirme

Kurumlar, toplumların ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkan, süreklilik kazanan davranış alışkanlıklarının bir neticesi olarak görülebilir. Kurumlar, toplumların ihtiyaçları doğrultusunda ortaya çıkan, süreklilik kazanan davranış alışkanlıklarının bir neticesi olarak görülebilir. İktisat bilimi içinde sosyolojik bir kavram olarak kurumlara doğallık atfeden yaklaşımlar bulunduğu gibi, kurumları insanların davranışlarına kısıtlar koyan, bilinçli olarak tesis edildiğini kabul eden yaklaşımlarda mevcuttur. Bu bakımdan kurumların tanımı, işlevi ve iktisadi etkileri tartışmalı bir alan haline gelmektedir.

İktisat bilimi içerisinde Neo Klasik İktisatın hakim bir ekol haline gelmesi, kurumları iktisat yazının dışına atmıştır. Fakat son dönemlerde Yeni Kurumsal İktisat ekolünün literatürde güç kazanması kurumların iktisadi performans üzerindeki etkilerinin daha dikkatle araştırılması ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Coase, North, Alciian, Demsetz, Williamson gibi ekolün birinci kuşak temsilcileri yanında Acemoğlu'nun son dönem çalışmaları dikkate değerdir. Yeni Kurumsal İktisat ekolü

içinde kavramların kazandığı anlam ve inceleme çerçevesi katkı sunan isimler anlamında farklılaşabilmekte, nüanslar ortaya çıkabilmektedir. Bu bakımdan, çalışma esnasında kurumlar ve iktisadi etkileri Acemoğlu'nun terminolojik çerçevesi kullanılmıştır. Acemoğlu kurumların gelişme üzerindeki etkisini sosyal çatışma kuramları, dışlayıcı, kapsayıcı kurumlar terminolojisini kullanarak incelemiştir.

BÖLÜM III

KURUMLAR VE GELİŞME

Bu bölümde, çalışmanın temel inceleme birimi olan kurumlar ile iktisadi gelişme arasındaki ilişki kuramsal düzlemde ele alınacaktır. Bu kapsamda, öncelikli olarak iktisadi gelişme kavramı ve gelişmenin dinamiklerini açıklayan teoriler irdelenecektir. Böyle bir irdelemeye ihtiyaç duyulmasının temel nedeni, kurumsalcı bakışın katkılarını daha açık bir şekilde ortaya koyabilmektir.

3.1 İktisadi Gelişme Üzerine Yapılan Tartışmalar ve Gelişme Teorilerinin Evrimi

Gelişme kavramının kazandığı anlam kuramsal gelişmelere ve dönemin hakim iktisat ekolüne göre değişim göstermiştir. Ortaya atılan kuramların, uygulanmaya konması ile elde edile neticelerin gelişme sorunlarını çözümleyememesi yeni arayışları da beraberinde getirmiştir. Aşağıdaki bölümde ortaya atılan kuramsal yaklaşımlar irdelenerek gelişme literatüründe yaşanan dönüşüm somutlaştırılmaya çalışılacaktır.

3.1.1. Gelişmenin Tanımlanması Sorunu

Toplumların gelişme konusunda ki arayışları insanlık tarihine kadar uzanmaktadır. Fakat günümüzün gelişmişlik farklıklarını doğuran dönüm noktası 18. yüzyılda ortaya çıkan Sanayi Devrimi'dir. Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkanteknolojik ilerleme ve yatırımlar, üretim ve gelirleri arttırmaya başlayıp sosyal, siyasal ve iktisadi birçok değişimi de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde yaşanan hızlı büyüme, ulusların fakirliği veya zenginliğini belirleyerek günümüzün gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke ayrımlarını yaratmıştır. Çünkü ülkeler arasında ortaya çıkan gelir eşitsizliği birikimli bir sürecin neticesidir (Pamuk, 2012; Kaynak, 2003).

Ülkeler arasında ortaya çıkan gelişmişlik farkını açıklayan birçok kuram geliştirilmiştir. Fakat, literatürde gelişmenin ne olduğu veya neden kaynaklandığı konusunda bir uzlaşma sağlanamamıştır. Zira, gelişme üzerine yapılan tanımlamaların farklılığı, "gelişememe" sorunun altında yatan dinamiklerin neler olduğu sorusuna verilen yanıtların farklılığından kaynaklanmaktadır. Klasik iktisatçıların, ulusların zenginliğinin nedenleri üzerine saptamalar yapmak üzere, bilimsellik kaygısıyla

kavramsallaştırdığı özerk ekonomi alanından günümüze değin yaşanan yöntemsel farklılaşma, kendisini gelişmenin tanımlanması sorununda da göstermiştir. Tanımlamada yaşanan uzlaşmazlık, gelişememe sorunundan kaynaklanan yoksulluğun tedavisinde kullanılacak iktisat politikası önermelerinde kendisini göstermektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin sorunları incelendiğinde, bu sorunların üzerinden ancak bütüncül bir bakış açısıyla gelinebileceği açıktır. Gelişmiş dünya ile kıyaslandığında, gelişmekte olan ülkelerin temel özellikleri Todaro (2007) tarafından;

- Düşük yaşam süresi ve üretkenlik düzeyi,
- İnsan sermayesinin yetersizliği,
- Yüksek düzeyli gelir eşitsizliği ve tam yoksulluk,
- Yüksek nüfus artış oranları,
- Toplumsal parçalara ayrışma ve toplumsal çatışmalar,
- Büyük kırsal nüfusu,
- Kente hızlı göç, düşük sanayileşme düzeyi,
- Coğrafi koşulların yarattığı zorluklar,
- Finansal sektörle birlikte diğer sektörlerde az gelişme,
- Yavaş gelişme gösteren, sömürgeciliğin etkisinin hala hissedildiği zayıf kurumlar,
- Dışa bağımlılık şeklinde sıralanmaktadır.

Bu özellikler gelişmekte olan ülkelerin iktisadi, sosyal ve siyasi önceliklerini oluşturmaktadır. Bu da bir ülkenin gelişmişlik durumunun saptanmasının çok boyutlu bir sorun olarak karşımıza çıkması anlamına gelmektedir (Todaro ve Smith, 2007, s.38). Fakat çok yönlü olarak araştırılması gereken gelişme konusunun ele alınmasında bazı açmazlar söz konusu olmaktadır. Bunlardan birincisi konu ile ilgili araştırmaların, farklı iktisadi, siyasi ve sosyal koşullarda yetişen "gelişmiş dünyanın" iktisatçıları tarafından ele alınmasıdır. Bu durum ideolojik çatışmalarla birlikte, gelişmiş dünyanın gelişmekte olan ülkelerin sorunlarına bakışını sınırlandırmaktadır. İkinci neden ise gelişme ile ilgili tanımların ve çözümlerin büyük ölçüde iktisadi unsurlarla sınırlandırılmış olmasıdır. Konunun kültür, siyaset ve psikolojik faktörlerden soyutlanması eksik bir kavrayışa neden olmaktadır. Bu değişkenlerin iktisadi etkilerinin gelişme ile ilgili araştırmalara dâhil edilmeyip arz, talep, fiyat gibi piyasa göstergeleri, üretim

kaynaklarının yeterliliği veya eksikliği gibi faktörler aracılığıyla açıklanması gelişme iktisadının temel problemi olmuştur (Dulupçu, 2005; Yavlioğlu, 2002).

Sen (1988)'e göre, yaşam koşullarının iyileştirilmesi tüm iktisadi faaliyetlerin temel amacı olmak zorundadır ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi gelişme kavramının esas parçası olarak görülmelidir. İktisadi gelişme süreci, yiyecek arzının genişlemesi, giyim, yerleşim, ilaç hizmetleri, eğitim olanakları ve ekonominin üretken yapısının dönüştürülmesinden soyutlanamaz. Yoksulluk ve geri kalmışlığın kaynaklarının tespit edilmesi yapılan çalışmaların ana hedefi olmalıdır. Az gelişmiş ülkeler incelenirken davranışsal, teknolojik ve kurumsal varsayımların gerçekçiliği ile kaynakların dağılımı, bölüşümü ve yoksulluk konularının ülke koşullarına uygunluğunun araştırmacılarca dikkate alınması gerekmektedir. Gerçekçilik ve uygunluk konuları ile ilgilenirken, sanayileşmemiş fakir toplumlar üzerinde yapılan incelemeler, geleneksel iktisadın basitleştirici veri kaynakların etkin dağılımı ve iktisadi birimlerin tam akılcılık ve ençoklaştırıcılık varsayımlarına dayandırmamak gerekmektedir. Bu varsayımların kısıtları altında yapılan analizler gelişme kavramını büyüme ile eş anlamlı hale getirmektedir (Hosseni, 2003). Oysa iktisadi büyüme üretim kapasitesinin artışı anlamına gelirken, gelişme üretim artışının ötesinde, üretim ve dağıtım kanallarını da kapsamak üzere ürün çeşitliliğini de içermektedir. Büyümenin getirdiği değişim, üretim, yatırım, tüketim ve gelir düzeyi yoluyla ekonomide nicel etki doğururken, gelişmenin getirdiği değişim ise kurumlarda, davranışlarda ve teknolojik yeniliği de içeren iktisadi yapıya nitel etkide bulunmaktadır (Fırat, 2008,s.11). Fakat büyümenin ölçütü olan GSYİH'nın sıçrama yapması ve ulaştığı nokta geneldesınırlı sayıdaki değişkenlere odaklanmaktadır. Oysa GSYİH ve yaşam şartları konusundaki ilişki, sanıldığı kadar basit olmaktan uzaktadır. Diğer şeyler veri iken GSYİH'deki bir büyümeyle birlikte insanların yaşam şartları da iyileşmelidir. Ancak bu şekilde ülke vatandaşlarının yaşam süresi uzayacaktır. Yaşam koşullarının etkileyen başka değişkenlerde vardır. Gelişme kavramı bu diğer değişkenlerin rolünü göz ardı etmemelidir (Sen, 1988). Mrydal(1974) da benzer bir yaklaşıma sahiptir. Gelişme, sosyal sistemin tamamının ileri doğru hareketidir ve bu mantıksal alanda savunulabilir tek tanımlamadır. Bu sosyal sistem iktisadi faktörlerin yanında iktisadi olmayan faktörleri de kapsamaktadır. Bunun içerisine farklı gruptaki insanların tüketim alışkanlıkları, kolektif olarak sağlanan tüketim, eğitim ve sağlık harcamalarının düzeyi, toplumdaki gücün dağılımı gibi unsurlarda dâhil edilmelidir. Daha genel olarak iktisadi, sosyal ve siyasal

tabakalaşmayı "kurumlar ve davranışlar" bir veya daha çok içsel faktörü değiştirmek için başvurulan uyarılmış dışsal faktörler setine eklenmek zorundadır.

Tüm bu noktalar bir araya getirildiğinde, iktisadi gelişmeyi, "toplum refahının yükselmesi amacı ile geleneksel üretim biçimi ve iktisadi davranışlardan çağdaş üretim biçimi ve iktisadi davranışlara geçme süreci", "bir toplumun reel mili hasılasının devamlı ve kümülatif bir tarzda artışını sağlayan, zihni ve sosyal değişikliklerince beslenen bileşim" (Görgün, 2012; Garrigue, 1968) olarak tanımlamak mümkündür. İktisadi gelişme, büyümeden farklı olarak, sürdürülebilir büyüme, üretim yapısındaki değişme, teknolojik ilerleme, toplumsal, siyasal ve kurumsal modernleşme, insani şartlarda geniş ölçüde ilerleme gibi beş özelliğe daha sahip olmak durumudur (Adelman ve Yeldan, 2000,s.95). Bu tartışmanın ve tanımlama sorunun kaynağını oluşturankuramsal yapı ve dönüşümünü görmek bu bağlamda önem kazanmaktadır.

3.2. İktisadi Gelişme Teorilerinin Yanıt Aradığı Soru: Neden Bazı Ülkeler Zengin Bazıları Yoksuldur?

İktisadi gelişme kuramlarının, ulusların zenginliğinin kaynaklarına bakışı ve politika önermeleri, gelişme sorununu nasıl tanımladıkları ile yakından ilintilidir. Ortaya koyulan kuramlarda hakim paradigma Neo Klasik iktisat olmakla birlikte literatürde alternatif birçok görüşte yer bulmuştur. İktisadi gelişme kuramlarını incelenirken ana akım iktisat teorisinin varsayımları temelinde geliştirilen, iktisadi gelişmenin yakın nedenlerine odaklanan kuramlar ile diğer düşünce okullarının etkisinde gelişmenin nihai nedenlerine odaklanan kuramlar olarak iki başlık altında değerlendirilecektir.

3.2.1 Gelişmenin Yakın Nedenlerini İnceleyen Kuramlar

İktisadi büyüme ve gelişme kuramları, az sayıda ülkelerin zenginleşirken diğerlerinin yoksul oluşunun nedenlerini sorgulamaktadır. Bu kuramların elde ettiği bulgular, gelişmenin yakın ve nihai nedenleri üzerine odaklanmaktadır. Gelişmenin yakın nedenleri, yatırımlar yolu ile girdi miktarlarında ve teknolojik ilerlemeyle sağlanan verimlilik artışları olarak görülmektedir. Gelişmenin nihai nedenlerini belirleyense toplumsal ve siyasal ortam olmaktadır (Pamuk, 2012).

Ana akım iktisat kuramları yakın nedenler üzerine odaklanırken, diğer yaklaşımlar yakın ve nihai nedenlere odaklanmaktadır. Ana akım iktisatın bu bakış açısı, büyümeyi temel hedef olarak görüp doğal model olarak kabul etmişlerdir. Bu yaklaşımın

temelinde Klasik iktisatçıların, iktisadi gelişmeyi sermaye birikimi ve bunun en verimli alanlara yatırılması olarak görmesi yatmaktadır. Bu sürece müdahale edilmediği takdirde kendi kendine gerçekleşeceği düşüncesi vardır. Çünkü iktisadi faaliyetlere girişmenin amacını oluşturan girişimci kârı, sermaye birikimine olanak vermekte ve serbest rekabet düzeninde bunların atıl olarak tutulmayıp tekrar ve verimli oldukları yerlere yatırımlarını sağlamaktadır. Diğer taraftan, Mahreçler yasasına göre üretilen her şey satılabilmekte, yani arz edilen her mal talepte edilmektedir. Böylece ilk yapılan bir seri yatırım, ikinci bir seri yatırımın yollarını hazırlamaktadır. Yani iktisadi yaşam bir kere harekete geçtikten sonra hareket kendi kendine ve genişleyerek devam etmektedir. Klasik doktrinde iktisadi gelişmenin kaynaklarının özellikle tarıma elverişli toprakların sınırlı olması nedeniyle gün gelip duracağı düşüncesi vardır. Bu duruma Ricardo uzun devre durgunluk hali demektedir. (Landes, 1990; Aren, 2008).

Klasik iktisadın krize girmesiyle yükselen Keynesyen iktisadın kısa dönemli statik bir analiz olması ve uzun dönemli büyüme sorunlarını göz ardı etmesi yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Bu eksiklik Keynesyen Harrod-Domar Modeli ile giderilmeye çalışılmıştır. Harrod-Domar Modeli, büyümenin kaynakları sorusunu yeniden iktisat literatürünün gündemine taşıdığı için önemli bir katkı olmakla birlikte büyümenin yakın nedenlerine odaklanan anlayışı da sürdürmektedir. Zira, Harrod-Domar Modeli, dengeli büyüme sürecinin sürdürülerek iktisadi büyüme sürecinin kesintiye uğramaması için her aşamada GSYİH'nın ne kadarının tasarruf edilmesi ve ne kadar ek yatırım harcaması yapılması gerektiğini üzerine kurgulanmıştır(Todaro vd. 2007; Güvel, 2011).

Neo Klasik iktisadın büyüme modeli ise Solow-Swan modelidir. Temel Solow modeli ülkeler arasındaki gelir farklılıklarını, zengin ülkelerin tasarruf oranlarının yoksul ülkelere göre daha yüksek, nüfus artış hızlarının ise düşük olmasına bağlamaktadır. Tasarruf oranı yükseldikçe kişi başına sermaye birikimi artışıyla daha yüksek kişi başına gelir seviyesine ulaşılmaktadır. Fakat sermayenin uzun dönemde azalan getiri varsayımı altında kişi başına gelir artışının sürekliliğini sağlayamadığını ve durağan duruma ulaştığını savunmaktadır. Uzun vadede büyüme getirine ise teknolojik ilerlemedir. Modelin ana fikri ise, girdilerin azalan verimler yasasına tabi olduğu varsayımı altında, yoksul ve sermayenin kıt olduğu ülkelerin sermayeden daha yüksek getiri elde edecekleridir. Yakınsama hipotezi olarak kabul edilen bu yaklaşımı tüm ülkelerde başlangıç koşullarını dikkate almayan göreceli yoksul ülkelerin, daha zengin bölgelere göre daha hızla büyüyeceği mutlak yakınsamadır. Başlangıç parametrelerinden tasarruf oranı ve nüfus artış hızlarını dikkate alan yakınsama ise

koşullu yakınsama olarak ifade edilmektedir (Cornwall ve Cornwall, 1994; Mookherjee ve Ray, 1999; Ateş, 1996).⁷

İkinci Dünya Savaşı sonuna gelindiğinde, güney ve güneydoğu Avrupa ülkelerini de kapsayacak şekilde, sanayileşen ülkelerin gerisinde kalan diğer ülkelerin acil gelişme problemleri konusunda tam bir görüş birliğine varılmıştır. Bu amaçla, gelişmemiş toplumların sorunlarına çare aramak için ortaya konan bir grup kuram, Dengeli Kalkınma Modelleri⁸ olarak anılmaktadır. Dengeli kalkınma; bir denge halini temel almaktadır. Ancak buradaki dengeyi daha çok bir bağımlılık olarak açıklamak mümkündür. Denge ile yiyecek ile giyecek, tarımsal hammaddelerle endüstriyel ürünler, sermaye malları ile tüketim malları, kamu yatırımları ile diğer yatırımlar, ihracat ile iç talep için üretim arasında kurulan bir denge durumu kastedilmektedir. Dolayısıyla dengeli kalkınma teorileri tamamlayıcılık bağına dayanmaktadır. Bu kuramlar daha çok gelişmemiş ülkelerin yoksulluk zincirini kıramayacakları varsayımından hareket etmektedir. Bu nedenle birbiri ile bağı olan kesimlerin tümüyle harekete geçirilmesi ve ülkenin tüm bölgelerinin bir etkileşim içinde olması varsayımı hâkim olmaktadır (Hosseini, 2003; Erbay ve Özden, 2013, s.10-11).

Fakat gerçek dünya üzerine yapılan incelemeler, iktisadi gelişmenin doğasının büyük oranda düzensiz olduğunu savunmaktadır (Naqvi, 1995). Konuya bu bakımdan yaklaşan Dengesiz Kalkınma Modelleri'nde⁹ belli şartlar içinde dengesizlik, ilerlemeyi bozmaktan çok canlandırıp teşvik etmektedir. Çünkü dengesiz gelişme, sektörlerde sıçramalar sağlayıp ekonomiyi dinamik bir sürecin içine sokmaktadır. Aksine denge üzerine fazla ısrar etme, durgunluk yaratarak dar boğazlara neden olabilir. Dengesiz kalkınma teorilerinin söz konusu düşüncelerinin temelinde yatan neden, geri kalmış

⁷ Harrod-Domar ve Solow-Swan Modellerinin eleştirileri için Brinkman (1995), Nelson ve Winter (1974) ve Myhrman (1989)'a bakınız.

⁸ Rosentain-Rodan (1943) 'ın analizleri bu çalışma grubuna dahil edilmektedir. Bu çalışmalar az gelişmiş ekonomilerin kendine has problemleri olduğuna dikkat çekmektedir. Bu yaklaşımlarda artık emeği potansiyel kaynak olarak görmektedir. Kaynakların tarımsal alandan daha yüksek üretkenliği de tarımsal olmayan alana kaymasının sağlanması gelişmenin itici gücünü oluşturmaktadır. (Ranis, 2004; 1). Rosentain-Rodan(1961), sanayi sektörünün ihtiyaç duyduğu gerekli sermaye birikimini sağlayacak tasarrufu bulunmayan ülkelerin, kaynak temini için yabancı yardımlardan faydalanması gerektiğini savunmaktadır. Yabancı sermaye girişlerinin ana fonksiyonu, ülke içi sermaye birikimini arttırarak, söz konusu ülkelerin daha fazla yardıma gereksinim duyulmayacak düzeye gelmesini sağlamaktır. Zira, ek kaynaklar ve know-how çıktı düzeyini arttırmaktadır. Ragnar Nurkse de , "Yoksulluk Kısır Döngüsü " çalışmasında gelir düzeyi düşük olup tasarruf yetersizliği yaşayan ülkelerin durumunu açıklamaktadır. Nurkse, bu ülkelerde tasarruf yetersizliği nedeniyle de gerekli yatırımların yapılamayacağını, dolayısıyla verimliliğin ve gelir seviyesinin yine düşük kalacağını belirtmiştir. Bu ülkelerde olan sermaye birikimi, yine son derece düşük seviyede olan eğitim düzeyi ile birlikte refahın ve verimliliğin düşük düzeylerde gerçekleşmesine neden olmaktadır. Böylelikle bir yoksulluk kısır döngüsü ortaya çıkmaktadır.

⁹ Dengesiz Kalkınma Modelleri kapsamında geliştirilen farklı yaklaşımlar için Hirschman (1981) ve Naqvi, (1995)'e bakınız.

ekonomilerde sermayenin kıt oluşudur. Onlara göre, kıt olan sermayenin eşit dağılımı düşük ölçekli işletme tiplerinin ortaya çıkmasına ve düşük verime neden olmaktadır. Bunu önleyebilmek için yatırımlar, ekonomide kalkınmayı gerçekleştirecek sürükleyici sektörlerle kaydırılmalıdır (Yavlioğlu, 2002,s.58).

Dengeli ve dengesiz kalkınma modelleri yanında dual (ikili) yapılar üzerine odaklanan modeller de gelişme sorunu yaşayan ülkelerin problemlerini açıklama çabası içindedir. Bu modellere örnek olarak Lewis Modeli verilebilmektedir. Lewis(1965; 1988) aşırı nüfuslu geleneksel geçimlik sektör (tarım) ve geçimlik sektörden emek transfer eden modern sektör (sanayi) ve sektörler arasındaki verimlilik farklılıklarına dikkat çekilmektedir. Modeldeki temel bakış açısı; emek transferi ve modern sektördeki istihdam ve çıktının büyümesidir.

Bu modeller, kısıtları ve eleştirilen noktalarına rağmen dönemin büyüme ve kalkınma sorunlarına yanıt aramaya çalışmıştır. Farklı ekollere mensup olmalarına rağmen, tüm ülkelerin gelişme darboğazını aşmada kullanacakları temel araçların tasarruf açığının giderilmesi, yatırım gereksinimi, sermaye verimliliğinde yükselmenin sağlanması olarak gördükleri kabul edilebilir. Bu toptancı yaklaşım ülkeler arasında resmi ve gayriresmi farklılığının getirdiği mülkiyet haklarının tesisi, hukuk düzeni, geleneksel toplum yapısının yarattığı problemlerin analizlerden dışlanması sonucunu getirmiştir. Aynı tarihsel süreç içerisinde gelişememe sorununun kaynaklarını farklı açılardan ele alan görüşlerde mevcuttur. Öyle ki; bu görüşler elde ettikleri çıkarsamalarla yeni politika önermelerine de olanak sağlamışlardır. Bu bağlamda ele alınmaları önem kazanmaktadır.

3.2.3. Gelişmenin Nihai Nedenlerini İnceleyen Kuramlar

Ana akım iktisadi gelişmenin yakın nedenleri üzerine kuramlarını tesis ederken, alternatif görüşler toplumsal ve siyasal olgulara da analizlerinde yer vermektedir. Bu noktaya kadar ele alınan modeller, iktisadi gelişme disiplinin ana akımını açıklamaktadır. Bu modellerin vurguladığı noktalarda farklıklar olsa da politika ve takip ettikleri stratejileri, sanayileşme, hızlı, sermaye birikimi, eksik istihdamdaki insan gücü akımı, planlamacı ve iktisadi olarak aktif devlet şeklinde sıralamak mümkündür (Sen, 1983). Fakat aynı dönemler de varlık gösteren ve iktisat alanının inceleme dışı bıraktığı değişkenleri de analizine katan araştırmacılar mevcuttur.

Kuramsal yapısı hâlâ şekilleniyor olmakla birlikte Evrimci İktisat kuramı bu araştırma alanlarından biridir. Evrimci okulun en önemli özelliği, ekonomiyi sürekli bir değişim süreci olarak görmesidir. Bu bakış açısıyla, süreğen halde bulunan iktisadifaaliyetler, içindeki iktisadi birime tamamen bağlı bulunmamaktadır. Evrimci görüşün varsayımlarından kaynaklanan temel kuramsal farklılığının sonucu olarak akılcı davranış konusunda uzlaşma sağlanamamaktadır. Evrimci görüşteki akılcılık Herbert Simon anlamında sınırlı veya kısıtlıdır. Evrimci teorideki bireyler, uygun koşulları yakaladıklarında yeni bir şeyler keşfetme çabasına girebilmektedirler. Fakat bu süreçte, bireylerin yapmaya devam ettikleri şey, değişen koşullarla uyumsuz hale gelebilmektedir. Evrimci yaklaşımda birey, iktisadi davranış olarak veri seçim kümelerini tamamen anlayıp bu veri setlerinden optimal seçimleri yapamamaktadır. Çünkü ekonominin temelde hiç değişmediği kabul edilse dahi iktisadi aktör, sistemin nasıl çalıştığı veya çalışmadığı konusunda yeterince tecrübeye sahip olsa bile, bu sistem içinde seçim eleme yöntemi ile seçim yapmak veya yetersiz yerde davranışını değiştirmek için yeterli zamana ihtiyacı olacaktır. İktisadi içerik sürekli değişim eğilimindeyken ve değişim hem içerdeki şartlardan hem de sistemin işlevlerinin içsel bir gelişmesi sonucu ortaya çıkıyorsa, tam akılcılık altında optimal seçim ön kabulü geçersiz hale gelmektedir. Daha açık bir ifadeyle, evrimci iktisatta kuramsal bir optimum noktası yoktur (Nelson, 2008).

Evrimci kuramda iktisadi gelişme de ilerlemenin doğası olarak kabul edilmektedir. İktisadi ilerleme ise bir öğrenme süreci olarak algılanmaktadır. Evrimci kuram, Schumpeter'den güçlü bir şekilde etkilenmiştir. Schumpeter, alışkanlığa dayalı, geleneksel davranışla yetinen, terk edilmesi tehlikeli olarak kabul edilen mevcut yapı içinde buluş yapmanın itici güç olduğunu savunmuştur. Schumpeter, dengenin dışında olan iktisadi gelişme araçlarına zıt dairesel akım dengesi kavramını kullanmıştır. Schumpeter'in bu kavramsallaştırması onun Walrasyan genel denge açıklamasına karşılık gelmektedir. Schumpeter, buluşların, yeni üretim süreçlerinin, ürünlerin, yeni yönetim metotlarının kendi çıkarı peşinde koşan, buluşu başarı ile uygulandığında tekelci kârı ile ödüllendirilecek olan firma, girişimci ve araştırmacı tarafından yaratıldığını savunmaktadır. Ortaya çıkan bu yenilikler, piyasaının örgütlenme şeklini ve piyasa içi işleyişi de değiştirerek yaratıcı yıkımı gerçekleştirir (Aghion, 2004).

Evrimci teoriyi etkileyen diğer güçlü bir isim Kurumcu İktisadın kurucusu olarak kabul edilen Veblen'dir. Veblen (1899), kültürel evrim teorisine insan uygarlığının tarihini açıklamakla başlamaktadır. Veblen'de çatışan çıkarlar kültürel evrimin en

önemli nedeni olarak görülmektedir. Fikirleri, üretken kapasitenin oligopol veya tekellerden oluşan aksak rekabetçi yapıda olması yüzünden üretken kapasitenin tam olarak kullanılamamasına dayanmaktadır. Bu durumda ortaya çıkan üretim kısıtının, fiyatlar ve karlar artarken sabit kaldığı kabul edilen maliyetlerin, yeni firmaların piyasaya girmesini engellediği ve mark up (birim maliyete belirli kâr oranının eklenmesi ile bulunan maliyet) fiyatlamasına neden olduğunu savunmuştur. Veblen'in iktisadi büyüme ve gelişme teorisinin başlangıç noktası, birbirine uyum sağlayan karşılıklı olarak bağımlı sektörlerden oluşan endüstriyel sistemlerdir. Bu yaklaşıma göre, tüm iktisadi sistemin işleyişini sağlayacak teknoloji ve emek etkileşim içinde olmaktadır. Teknoloji ve üretken emek net iktisadiartığı üretmek ve üretimi arttırmak için en temel faktörlerdir. Bu sistemin faaliyet göstermesi için fonlar ve faizlerle başlayan yatırımlara gereksinim duyulmaktadır. Doğal kaynaklar dahi ara malı ve nihai mal haline dönüşmek için endüstriyel sistemler içindeki süreçlere ihtiyaç duymaktadır. Bu arz faktörlerinin yanında, tüm toplam talep kaynakları, sanayi üretim sistemini faaliyet halinde tutarak daha fazla birikim için net iktisadi artığı gerekli görmektedir. Fakat bu büyüme ve gelişme sürecinin ürettiği yararlar insanlar arasında eşit dağılmamaktadır. Vazifesi başında bulunmayan iş sahipleri, insanlar arasında eşit dağıtılmayan gelirin çok büyük bir kısmını elde ederken, çalışanlar çok az bir kısmını almaktadır. Mevcut ırkçılık ve ayrımcılık, iş çevresindeki sabotajlar ve dinsel kodlar, düzenlemeler gibi diğer faktörler de gelir dağılımında eşitsizlik yaratmaktadır. Veblen'e göre eşitsizlik, üretkenlik farklılıkları ile açıklanamayacak kadar karmaşık bir olgudur. Gelişmenin, kapitalistin üretim ve istihdamı kısırarak, fiyatların yükselmesini sağlayan kapitalist sabotaj tarafından engellendiğini düşünmektedir. Aksak rekabetçi piyasalar üretken kapasiteyi düşürerek ticareti kısıtlamakta, mal ve hizmet çıktısını sınırlamakta böylelikle fiyatları kapitalist lehine korumaktadır. Teknolojinin ulusal sınırların dışına yayılmasının kısıtlanması, diğer ülkelerin gelişmesine ve hızlı yapısal değişim geçirmelerine engel olmaktadır. Büyük anonim şirketler teknolojinin akımına engel olmakta, diğer ülkelerin geri kalmasına neden olmakta, rekabette düşürmektedir. Bu firmalar teknolojinin serbest ihracatının işçileri eğitilmiş ve ucuz olan ülkelerde kendi uluslararasıiktisadi gücünü ve karşılaştırmalı üstünlüğünü azaltacağını fark etmektedirler(Mouhammed, 2008,s.26-27).

Veblen'in takipçisi Ayres'in iktisadi gelişmenin nasıl olduğu ile ilgili görüşlerinin merkezinde teknoloji ve törensellik olmak üzereiki güç bulunmaktadır. Ayres,gelişme üzerinde diğer faktörlerdense teknoloji üzerine vurgu yapmaktadır Ayres'e

göre; teknoloji insanlığın varolmasından bu yana yapılan üretim araçlarının bileşiminden oluşmaktadır. Bu bakış açısına göre, geçmişteki araçlar gelecekteki araçlara yön vermektedir. Çünkü insanlığın varoluşu insanların ellerinin ve beyinlerinin kökleşmiş canlılığı ile donatılmış olarak yapılandırılmıştır. Ayres için teknolojik ilerleme ve iktisadi gelişme eş anlamlıdır. Törensellik ise teknolojik ilerlemenin getirdiği canlılığı kısıtlamaktadır. Bu da teknolojik dinamizme zıt bir ikilik doğurmaktadır. Ayres'e göre törensellik, sınıf yapıları, kabul edilebilir davranış kalıpları, mevcut sosyal tabakalaşmayı pekiştiren ideoloji ve sosyal sistemin bazı ideolojiler tarafından endoktrizasyonunu sağlayan, bahsedilen bu dört özelliği güçlendirecek törensel davranışların sosyal kalıpları ile etki yaratmaktadır. Bu iki faktörden bağlayıcı törensellik veya teknolojik dinamizmden hangisi baskınsa ülkenin gelişmesini belirleyen unsur o olmaktadır. Ayres, iktisadi gelişmenin başarılı, teknolojik ilerlemenin törensel davranışlara baskın gelmesi ile gerçekleştirileceği konusunda ısrarlı olmaktadır. Törensel yapılar, bazı sınıflara ayrıcalıklar verirken, toplumu iktisadi ve sosyal değişim konusunda şartlandırmaktadır. Ayres'e göre başarılı gelişme; yaratıcı teknolojik kapasitenin oluşturulması ile birlikte bunlara uygun davranış kalıplarını veren kurumlar ile mümkündür. Törenselliğin negatif etkisi ancak bilginin ve becerilerin yayılması anlamında eğitim ile sağlanmaktadır (Cypher ve Dietz, 2009).

Rostow (1960)¹⁰, un analizlerinde de evrimci bakışı açısı hâkimdir. Rostow, iktisat teorisi ve iktisat tarihini birleştirerek iktisadi olmayan faktörlerinde büyüme ve gelişme analizlerine girmesini önyak olmuştur. Bu ayrışma süreksizlik, evrim ve gelişme teorisi konusunda Schumpeterci anlayıştır. Rostow'a göre yalnızca sosyal ve kültürel olarak tüm sistemi içine alarak analiz etmek değil; aynı zamanda sistemin süreksizliğini

¹⁰Rostow (1960)'a göre; iktisadi gelişmişlik düzeyine göre tüm toplumları, geleneksel toplum, kalkışa hazırlık, kalkış, olgunluğa geçiş, kitle tüketim çağı şeklinde beş düzeye ayırmak mümkündür. Geleneksel toplum; sınırlı üretim fonksiyonuna sahiptir, kişi başına ulaşılabilir gelir düzeyi üzerinde tavanlar(kısıtlar) vardır. Bu tavanlar modern teknolojinin ulaşılabilir olmaması ya da düzenli ve sistematik olarak uygulanmamasından kaynaklıdır. Geleneksel toplum, hiyerarşik sosyal düzene sahiptir; merkezi yönetime bağlı siyasi gücün elinde bulunduran, kendi kendine yeten bölgeler mevcuttur. Kalkışa hazırlık; dönüşüm sürecidir yani kalkış öncesi şartların geliştirildiği dönemdir. Bu dönemde modern bilimin meyveleri toplanmaktadır; azalan verimler önemini yitirmeye başlamıştır. Aynı zamanda Batı da modern bilimin geliştiği ve tarım ile sanayide yeni üretim fonksiyonun tanımlandığı evredir. Merkezi devletin kurulması aşamasında, bu ulusal olarak büyük kalkış için zorunlu bir aşamadır. Kalkış aşamasında birleşmiş çıkarlar inşa edilerek kendi alışkanlık ve kurumsal yapısının içine yerleştirilir. İktisadi olarak modernleşmeyi sağlayacak grubun kurgulanması da sağlanır. Olgunlaşmaya geçiş de genişleyen ekonomi, ilerleyen teknolojiyi tüm iktisadi aktivitelerde kullanmaya başlar. İhracat daha çok sanayi ürünlerinde oluşur. Ekonomi, uluslararası iş bölümünde yerini bulur. Kitle tüketim çağı; öncü sektörler dayanıklı tüketim mal ve hizmetlerine dönüşür. Tüketicilerin, alacakları ürün konusunda seçim yapma imkânı artmıştır. Sosyal refah devletinin oluşması, toplumun teknik ilerlemenin önüne geçtiğinin göstergesidir.

ve yapıların dönüşümünü de ele almak gerekmektedir (Kuznets, 1957; Birnkman, 1995).

Benzer şekilde Gerscheskron(1962)'da tarihsel perspektiften ülkelerin geri kalmışlığının nedenlerini açıklamaya çalışmıştır. Ona göre; sanayileşme süreci içerisinde birçok önemli tarihsel örnek göstermektedir ki, geri kalmış bir ülke, gelişme çabasıyla yola çıktığında, gelişmiş ülkelerle aralarında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Sadece gelişme hızları konusunda değil (sanayi ve büyüme oranları), aynı zamanda bu süreç içerisinde ortaya çıkan sanayi yapılarının örgütlenmesive üretkenliği konusunda bu durum söz konusu olmaktadır. Daha fazlası, sanayileşmenin hızı ve yapısı konusundaki farklılıklar sanayileşmiş ülkelerin başvurdukları az çok onların sahip olduklarına karşılık gelen kurumsal yapıların olmamasından kaynaklanmaktadır. Ek olarak sanayileşmesüreci içerisinde ilerleyen entelektüel iklim içinde, ruhu veya ideolojisi gelişmiş ve geri kalan ülkeler arasında belirgin şekilde farklıdır. Sonuç olarak, tekil örnekler de kullanılarak, geri kalmışlığın düzeyine göre doğrudan doğruya bahsedilen ülkenin sanayileşme potansiyellerine kadar farklılıklar uzatılabilmektedir.

Mrydal (1974)'da, sosyal sisteminiktisadi faktörlerin yanında iktisadi olmayan faktörleri de kapsayacağı savunmuştur. Farklı toplumsal gruptaki insanların tüketim alışkanlıklarında, toplumdaki gücün dağılımı ve daha genel olarak iktisadi, sosyal ve siyasal tabakalaşmayı yani kurumları¹¹ ve davranışları da gelişme kuramı içine yerleştirmiştir. Mrydal'a göre; sistemin dinamikleri tüm bu içsel değişkenler tarafından belirlenmektedir. Bu tür içsel değişkenler, "dairesel nedensellik" göstermektedir. Bunun anlamı, bir değişim olduğunda, diğer toplumsal faktörler de buna tepki olarak değişmektedir. Bu ikincideğişmeler, kendileri gerçekleştikleri sıralarda hâlâ her yönde, yeni değişmelere neden olmaktadır. Bu süreç böyle devam etmektedir. Böylelikle şartlar ve değişimler birbirine bağlı hale gelmektedir. Sistemin hareketi düşünüldüğünde bunların tamamı hesaba katılmak zorundadır. Bir dizi şartların ortaya çıkması sırasında

¹¹Myrdal, kümülatif hareketlerin geçmiş kurumsal düzenlemelerin etkisiyle bölgeleri iktisadi olarak zayıflatmasına "Kendini Yaratan Durumun Devamı (*backwash*)" etkisi adını vermektedir. Özellikle sömürgecilik ve neo sömürgecilik burada etkilidir. Sömürge politikaları, azgelişmiş ülkelerdeki anahtar sektörlerin ileri ülkeler elinde bulunmasını sağlamaktadır. "Kutuplaşma Kuramı" ile de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birlikte meydana getirdiği iktisadi bir birlikte, azgelişmiş ülkelerin sanayilerinin ileri teknoloji ve büyük sermayeye sahip gelişmiş ülke mallarıyla rekabet edememesi ve azgelişmiş ülkelerde zaten kıt olan nitelikli emeğin de daha yüksek gelirler nedeniyle gelişmiş ülkelere göç etmesine bağlı olarak zengin ülkenin daha zengin, yoksul ülkenin ise daha yoksul duruma geleceğini savunmaktadır (Cypher ve Dietz, 2009).

bunun ne olduğu analiz edilirken, bu hareketler de dikkate alınmalıdır. Dairesel nedenselliğin üç yönü vardır. Birincisi, kümülatif etkilerdir. Bu etkiler, çoğunlukla her zaman ortaya çıkmamaktadır. Bir koşulun ileri yönde değişmesini, diğer şartlarında ikincil değişmelere ve bu değişimlerin aynı yönde ilerlemesine neden olmaktadır. İkincisi, bir koşulun değişmesinin ileri veya geriye dönük olmasıdır. Bu değişim, gelişmeye katkı sunup sunmamasına bağlı olarak belirlenmelidir. Üçüncüsü de, sosyal sistem içindeki ilişkilerin atalet, zaman gecikmeleri veya tamamen bir durumdaki değişimin diğer şartların değişimini etkilemediğini uç durumlarda—genellikle bilinmemesi veya bunlar hakkındaki bilginin kesinlik taşımamasından kaynaklıdır.

Gelişme sürecinde kurumsal faktörlerin önemine vurgu yapan bir diğer isim de Abramovitz (1986)'dir. Abramovitz (1986), ülkelerin verimlilik düzeyini sermaye stoku ve teknoloji ile ilişkilendirmektedir. Teknolojik düzeyi düşük ülkelerin teknolojisi ilerledikçe verimlilik düzeyinin artacağını ve sanayileşmiş ülkeleri yakalayacağını savunmaktadır. Bu noktada verimlilik ve teknolojik açığın fırsatlar sunacağı savunulmaktadır. Fakat bu noktada, yakınsama hipotezince yer verilmeyen, sosyal yeteneklere ve sosyal yeteneklerin geliştirilmesinde eğitim, siyasal, sosyal ve mali kurumların önemine de yer vermektedir. Gelişmekte olan ülkeler, sosyal yeteneklerini geliştirdikleri oranda teknolojik açıklarını kapatabileceklerdir.

Gelişme sorununa alternatif bir model ile yaklaşan bir diğer teorisyen grubu da yapısalcılardır. Yapısalcılar, çevre olarak nitelenen az gelişmiş ülkelerin yapısal ve kurumsal olarak merkezdeki gelişmiş ülkelere farklı olduğunu; hem ortodoks teori hem de gelişmeci teoriler tarafından ortaya konan bakış açısının uygulamazlığını savunmaktadır. Yapısalcılar, bu farklılıkların sabırla ve zamanla üstesinden gelinemeyeceğini, tam tersi bu farklılıkların yapısal¹² olduğunu ve dünya ekonomisinin bir parçası olan, yavaş gelişen ülkeler için özel bir yolla açıklanması gereğine inanmaktadırlar. İkinci özellikleri ise, dış ticarete karşı olumsuz duruşlarıdır. Özellikle Latin Amerikalı yapısalcılar, Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisinden, iddia

¹²Yapısalcı bakış, açısıyla gelişme ve az gelişme, sanayileşmiş merkez ülkeler ve sanayileşme çabası içerisindeki çevre arasındaki uluslararası ticaret tarafından üretilip sürekli hale getirilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler yeni teknoloji üretmek yerine, sanayileşmiş ülkelere teknoloji ithal etmekte ve kullanılan teknoloji gelişmiş ülkelere satılacak olan hammaddelerin işlenmesinde kullanılmaktadır. Böyle bir sürecin sonucunda iç bütünlüğü olmayan ikili yapılar ortaya çıkmaktadır. Daha açıkçası modern teknolojinin kullanıldığı ve geleneksel teknoloji ile üretim yapılan iki ayrı sektör ortaya çıkmaktadır. Üretimin verimliliğinde farklılık yaratan bu durumun neticesi olarak ücret farklılıklarının doğması, işgücü fazlasına sahip geleneksel sektörün, modern sektörde çalışan olarak ücret farkları üzerinde bir baskı oluşturmaktadır. Modern sektördeki ücretlerin yükselmemesi durumunda söz konusu ülkelerin teknik ilerlemenin nimetlerinden yararlanamamakta, verimlilik artışının sağladığı ihracat sektöründeki gelişmenin meyveleri sanayileşmiş ülkelere transfer edilmektedir (Başkaya, 2011, s. 67-70).

edildiği gibi ülkeler arasında uzmanlaşma ve ticaretin faydasından tam olarak şüphe etmektedirler. Latin Amerikalı yapısalcılar, Adam Smith'in düşüncesinin merkezini oluşturan piyasa işlemlerinde çıkarların uyumu varsayımında karşı çıkmaktadırlar. Yapısalcılar bir bütün olarak sosyal sistemleri ele almakta ve bu sistem içerisindeki birçok parçanın etkileşimiyle ilgilenmektedirler. Görünmeyen birçok iktisadi ve sosyal fenomenin görünen sonuçları üzerine odaklanmışlardır. (Cypher ve Dietz, 2009;Ficker, 2005)

Bir diğer alternatif bakış açısı da Bağımlılık Okulu'dur. Bağımlılık kuramları, iktisadi gelişmenin, az gelişmiş ülkelerin iktisadi ve toplumsal koşullarının dışsal olduğunu, içerdeki kurumların işlev bozukluklarından çok uluslararası aktörlerin¹³ önem kazandığını vurgulamaktadır. Bu okul içerisinde üç ana düşünce akımı vardır. Bunlardan ilki, Marxist¹⁴düşüncenin dolaylı bir yansıması olan *Neo-Sömürgeci*

¹³Bağımlılık yaklaşımı az gelişmişliğin, sanayileşmiş zengin ülkelerle olan iktisadi ilişkilerden kaynaklandığını kabul eder. Bağımlılık yaklaşımında-Prebisch'in kavramsallaştırması olan- sanayileşmiş ülkeyi tanımlamak için merkez ülke, azgelişmiş ülkeyi tanımlamak için çevre ülke deyimleri kullanılır. Uluslararası iktisadi sistemin odağını gelişmiş ülkeler oluşturur ve az gelişmişlerin bu ülkelerle olan ilişkileri merkez çevre sistemine göre şekillenir. Merkez ülkeler kendi çıkarlarını maksimum kılmak üzere örgütlenmişlerdir. Merkezin etrafında ise geniş bir örgütlenmemiş bir çevre ülkeler grubu oluşur. Az gelişmiş ülkelerde geriliğin devam etmesinin başlıca sebebi, uluslararası iktisadi düzenin özünü teşkil eden uzmanlaşmadır. Az gelişmiş ülkelerin uluslararası işbölümünde görevi hammadde madensel ve tarımsal girdileri üretmektedir. Diğer bir deyişle az gelişmiş ülkelerin uluslararası sistemdeki rolünü sahip olduğu kaynaklar ve gelişmiş ülkelerin doğal kaynağa dayalı üretiminde elde edilen ürünlere olan talebi belirler. Bu ülkeler ihtiyaçları olan mamul maddeleri gelişmiş ülkelere satın alırlar. Bu ilişkide ticaret hadleri devamlı olarak onların aleyhine çalışır, çünkü az gelişmiş ülkeler dış piyasalarda aynı tür ürünleri ihraç eden diğer geri ülkelerle rekabet etmek zorundadır. Sanayileşmiş ülkeler için böyle bir durum söz konusu değildir, çünkü onların sattığı ürünler uluslararası tekel tarafından üretilir ve gıda maddeleri talebinin gelir esnekliği düşüktür. Gelir artışı çoğu zaman hammadde talebinin aynı oranda yükselmesine sebep olmaz. Doğal maddelerin yerine sentetik ürünlerin kullanılması hammadde talebinde düşüş eğilimi göstermiştir. Dış ticaret hadlerinin az gelişmişler aleyhine değişmesinin diğer bir sebebi teknolojik yeniliklerin sağladığı verimlilik artışının sanayileşmiş ülke ve geri ülke ürünlerinin fiyatlarını farklı şekilde etkilemesidir. Sanayileşmiş ülkelerde verimlilik artışı tekelleşme yaygın olduğu için kârların ve işçi örgütlerinin güçlü olduğu durumlarda işçi ücretlerinin yükselmesini sağlar, ücretler düşmez. Fakat bağımlılık kuramları da az gelişmişliğin sebebini uluslararası ilişkilerden kaynaklanan engellerle sınırlamanın mümkün olmaması ve gelişmiş ülkelerle ilişkilerin tümünün az gelişmişlerin aleyhine sonuçlanmasının gerçekte uyuşmayan bir genelleme olması yönüyle eleştirilmektedir (Görgün, 2012, s.59-61).

¹⁴Bardhan (1988), 1970'li yıllardan itibaren geliştirilen Marxist kuramların gelişmeye genel bakış açısını şu şekilde sıralamaktadır: (a)Marxistler, yapısal kısıtlar üzerinde vurgu yapmaktadır. Yaklaşımlarında davranışın özgürlüğüne ve akılcı seçime sınırlı bir yer ayrılmaktadır. Marxistler, kural koyucu sınıf ile daha alt sınıf arasındaki asimetriden dolayı yapısal kısıtlardan kural koyucu sınıf daha az etkilendiğini savunmaktadır. (b)Piyasanın gelişmesi, bazı aile üyelerinin tercihlerini olumlu yönde genişletirken bazılarını daraltabilmektedir. Gelişme süreci üzerinde bu durum önemli etkiye sahiptir. Bu durum özellikle kadınlar konusunda etkili olmaktadır. (c) Marxist literatüre göre, teknik ilerleme belirli bir grubun çıkarlarına hizmet ettiğini etmektedir. (d) Marksistler ve yapısalcılar mevcut kurumların adaletsiz büyüme sağladığını savunmaktadır. Temel odak noktası sermayeye erişimdir. (e) Marxist kuram ticaretten kazanç ve uzmanlaşma üzerine merkez çevre ilişkilerinden dolayı şüpheyle bakmaktadır. Yapılan analizlerde yabancılarla yapılan ticaretin tarihi rolü, sömürgecilik tamamen göz ardı edilmektedir. Ekonomideki mülkiyet hakları yapısını değiştiren yatırımların etkisi, sivil toplum içindeki farklı sınıfların güçleri arasındaki denge ve devletin doğası analizlerde ihmal edilmemelidir. (f) Marxist

Bağımlılık Okulu'dur. Bu okul mensupları Üçüncü Dünya geri kalmışlığının varlığını ve devamını, zengin-yoksul ülke ilişkilerine dayalı hayli eşitsiz uluslararası kapitalist sistemin tarihsel evrimine atfetmektedirler. İkinci yaklaşım, *Yanlış Paradigma Modeli*'dir. Bu yaklaşım, geri kalmışlığı ulusüstübirimlerinin ve çokuluslu örgütlerin bilgisiz uzmanlarının verdiği hatalı ve uygunsuz tavsiyelerine bağlayan yaklaşımdır. Söz konusu modellerden sonuncusu ise, kalkınma ekonomisinde genişçe tartışılan *İkili Kalkınma Tezi*'dir. Bu tez, zengin ve yoksul ülkelerde, gelir dağılımı eşitsizliğine bağlı olarak insanlar arasında çeşitli seviyelerde artan farklılıkların varlığını ve devamlılığını ifade etmektedir. Bu iktisatçılara göre; merkez ülkelerin çevre ülkelere egemenliği, bu ülkelerde aşırı düzeyde bir çarpıtma, biçimsizleştirme ve eklemsizleştirme meydana getirmektedir. Kapitalizmin çevreye yayılması, çevre ekonomilerin iç bütünlüğünü bozmakta ve gelişmenin yolunu tıkamaktadır (Cypher ve Dietz, 2009; Akt. Yavilioğlu, 2002, s.61- 62).

1980'li yıllarda ABD' de, Kanada, İngiltere ve Batı Almanya'da muhafazakâr hükümetlerin yer alması ile gelişme ekonomisine getirilen yeni yaklaşımlarda Neo Klasik anlayış sürdürülmektedir. Bu dönemde gelişmiş ülkelerde arz yanlı makro iktisat politikaları, akılcı beklentiler teorisi, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi tercih edilmektedir. NeoKlasikler, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibidünyanın en etkin iki finansal kurumu üzerinde güçlü etkiye sahip bulunmaktadır. NeoKlasiklerin gelişme sorunlarından temel argümanı, yanlış fiyatlamapolitikalarına bağlı olarak zayıf kaynak tahsis mekanizması ve gelişmekte olan ulusların üzerindeki devlet müdahalesidir. Bu yaklaşıma göre gelişmekte olan ülkelerdeki aşırı müdahale büyümelerini yavaşlatmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin iktisadi problemlerinin temel nedeni, gelişmiş ülkelerin sömürücü faaliyetleri ve uluslararası iktisadi ajanların kontrolü olmayıp, devletin iktisadi faaliyetlerdeki ağırlığı, yozlaşma, etkinliğin sağlanamaması, gelişmekte olan ülkelerin iktisadi faaliyetlere nüfuz edememesidir. Uluslararası iktisadi sistemde reform yapmak yerine beklenen, gelişmekte olan ülkelerin ikili yapılarının yeniden düzenlenmesi, yabancı yardımların attırılması, nüfus büyüme hızının kontrol edilmesi ve daha etkin gelişme planlama sistemin hayata geçirilmesidir. Bu yaklaşıma sahip görüşler, serbest piyasa analizi, kamu tercihi, piyasa yanlısı yaklaşım olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Todaro vd., 2007). Fakat, 1980'lerde Yeni

devleti çıkar gruplarının bulunduğu bir alan olarak ele alıp, başlı başına ayrı bir stratejik aktör ve diğer gruplarla karmaşık çatışma ve işbirliği yapan bir oyuncu olarak değerlendirmektedir.

Büyüme Kuramları, Neo Klasik yaklaşıma bazı sorular yöneltmiştir. 1980'lerin ortasında başlayan araştırma İçsel Büyüme Modeli olarak adlandırılmıştır. İçsel Büyüme Modelleri, dışsal teknik ilerleme yerine, iktisadi büyümenin içsel belirleyicilerini üzerinde durmuştur. Bu bağlamda beşeri sermaye uzun süreli büyümenin kaynağı olarak kabul edilmektedir. Lucas ve Romer gibi isimler yaptıkları uygulamalar ve buldukları kanıtlarla birlikte kuramı ileri taşımışlar, teknolojik ilerlemeye odaklanarak azalan verimler yasasını sorgulamışlardır. Romer'in çalışması uzun dönemli büyümede de makro iktisat politikalarına daha çok yer vermektedir (Housseni, 2010; Ruttan, 1998, Turnowsky, 2001).

Kaynak (2003)'a göre ise, arz yanlı iktisat ve paracı politikalarla birlikte yeni bir düzenin sıralandığı bu yıllardan itibaren iktisatta insani boyut bir kenara itilmeye başlarken karşıt görüşlerin güçlenmesi de aynı yıllara rastlamaktadır. İktisadi gelişmede insani boyutları esas alan "temel ihtiyaçlar, insani gelişme, çevrede sürdürülebilir kalkınma"yaklaşımları bu karşıt görüşlerin ürünleridir. Sen(1983)'e göre, geleneksel gelişme iktisadının tematik yanlışları ulusal gelir, toplam gelir ve belirli malların toplam arzından çok insanların özgürlükleri ve bu özgürlüklerin ürettiği "yapılabilirliklerine" odaklanmamasıdır. Gelişme sürecinde insanların ne yapıp ne yapamadığı, uzun yaşayıp yaşamadığı ile ilgilenmek zorundadır: insanlar uzun yaşayabiliyorlar mı, hastalıktan korunabiliyorlar mı, iyi beslenebiliyorlar mı, okuyup yazabiliyorlar mı, iletişim kurabiliyorlar mı, bilimsel faaliyette bulunabiliyorlar mı gibi soruların yanıtı aranmalıdır. Gelişme iktisadına yeni bir bakış açısı kazandıran Amartya Sen için "özgürlük "çok önemli bir kavramdır. Sen için özgürlük sadece seçme seçilme hakkı gibi resmi alanları değil, eğitim ve sağlık hakkı gibi reel özgürlükleri de kapsar. Sen'e göre kalkınma, özgürlüklerin önündeki engelleri ortadan kaldırma sürecidir.

Bireyin özgürlükleri kavramı da yapabilirlik kavramı üzerine kurulmuştur. Yapabilirlik teriminin kavramsal içeriği tek bir kelime ile ifade edilmeyecek kadar geniştir. Yapabilirlik, bireyin ne olmak ve ne yapmak istediğine ilişkin değerleri ve seçimleri, bir anlamda kişinin var olabilme imkânlarıdır. Yapabilirlik kavramı işlevsellikleri de içermektedir. İşlevselliklerin kapsamı, iyi beslenme, önlenebilir hastalıkları nedeniyle ölmeme, okuryazar olma gibi temel işlevlerden, özsaygı, toplum hayatında yer alma gibi daha karmaşık başarılarla kadar uzanır. İşlevselliklerin farklı şekilde seçilmesi ve ağırlıklandırılması ile farklı yapabilirlik kümeleri oluşturulabilir. Yapabilirlik, bir işlevsellikler vektörü setidir ve her birey için farklıdır. Kalkınma reel özgürlüklerin genişletilmesi sürecidir. İnsan özgürlükleri üzerinde yoğunlaşma,

sanayileşme, teknolojik gelişme, kişisel gelirlerin artması veya GSMH'nın büyümesi gibi dar kapsamlı bir kalkınma üzerine düşünmekten çok farklıdır. Sen'e göre amaçların ve araçların birbirinden ayrılması çok önemlidir. Örneğin GSMH artışı bir amaç değil bir araçtır. Amaç temel özgürlüklerin genişletilmesidir. Özgür bir toplumun yolunu açmak için baskıların, hoşgörüsüzlüğün, sosyal yoksunlukların ortadan kaldırılması gerekir. Sen'in kalkınma tasavvuru, iktisadi, sosyal ve siyasi yönleri birleştiren bir düşüncedir. Bu düşüncede, piyasa, piyasa benzeri kurumlar, hükümetler, yerel yönetimler, siyasi partiler, eğitim düzenlemeleri ve hatta medya önemli bir yer tutar. Bunların yanında toplumun normları ve değerleri de özgürlüklerin nasıl kullanıldığı üzerine belirleyici olmaktadır. Piyasaların düzgün anlayışı bir yandan yasal kurumların varlığı, doğan hakları destekleyen etkin yasal yapılar, diğer yandan davranışsal etik ile mümkündür. Piyasa, asla görünmez el değil, düzenlenmesi gereken bir kurumdur. Piyasanın hakkaniyetli sonuçlar vermesi için bu sürece katılan herkesin temel eğitim, sağlık ve beslenme konularında eşit imkânlarla sahip olması gerekir. Sen bunlar arasına toprak gibi doğal kaynakların adil dağılımında dâhil eder (Kirmanoğlu, 2005,s.25-29).

Ana hatları ile ele alınan bu alternatif yaklaşımlar, Neo Klasik iktisadın sosyo kültürel öğeleri dışlayan, iktisadi değişkenlerle kendisini sınırlayan yaklaşımına birer karşı çıkıştır. Bu karşı çıkış gelişme literatüründe neo klasik anlayışında kendisini revize etmesine olanak tanımıştır. Bu bağlamda temel inceleme alanımız olan Yeni Kurumsalcılık geniş bir iktisat teorisi alanının sentezi niteliğindedir. Yeni Kurumcu bakışın gelişme sorunu üzerine yaklaşımı ayrı bir başlık altında ele alınarak irdelenecektir.

3.2.3. Yeni Kurumcu İktisadın Gelişme Sorununa Bakışı

Kurumlar, uzun vadeli iktisadi büyüme ve gelişmeye, istikrarlı bir biçimde üretim ve verimlilik artışlarına yol açan faaliyetleri destekleyerek ve özendirerek katkı sunmaktadırlar. Kurumlar, üretim ve verimlilik artışlarını, bu amaçla yapılacak yatırımları teşvik ettikleri, bu faaliyetlere girişenlerin beledikleri getirilere olanak sağladıkları, belirsizlikleri aşabildikleri, kısacası üretim ve yatırım sağladıkları oranda yatırımlar ve verim artışı gerçekleşecektir (Pamuk, 2012, s.40).

Yeni Kurumsal İktisat, kurumların gelişme üzerindeki içsel etkilerini analiz etme çabası içerisine girerek, gelişmenin yeni mikro ekonomisini inceleme çabası içinde olmuştur. Yeni Kurumsal İktisat, optimal sonuçlara ulaşmak için planlar yapan firma

ve bireylerin, konu ile ilgili bilginin toplanması, hesaplama yapılması, karar verme ve işlem maliyetlerini de hesaba katması gereğini neo klasik iktisat içine dahil eden yaklaşımların tamamını kapsamaktadır. Bu yaklaşımlardan işlem maliyetleri, Coase (1937)'un fikirlerine dayanmakta olup Alcahian, Demsetz(1972), Williamson (1985) ve North (1998) tarafından izlenmektedir; ikincisi ise eksik bilgi varsayımıyla hareket ederek Akerlof (1970), Stiglitz (1981), Spence (1974) gibi isimlere dayanmaktadır (Bardhan, 1989; Bardhan, 2006; Myhrman, 1989; North, 1992).

Yeni Kurumsal İktisat, Neo klasik iktisadın kısıtlıkla ile birlikte rekabet postülasını kabul ederek,iktisadi, kısıtlara bağlı olarak yapılan seçim olarak görmektedir. Yeni Kurumsalcılar, fiyat kuramınıanalizlerinin merkezine koyarak görelî fiyatlardaki değişmeyi kurumsal değişmenin temel nedeni olarak açıklamaktadır. Neo Klasik kuramda uyarladıklarıysa, akılcılık postulası; üretim maliyeti ile kurumlar arasındaki ilişkiyi işlem maliyetinin rolüyle analiz etmek ve kurumları kritik bir kısıt olarak analizinin merkezinekoymak olmuştur. İktisat kuramına ekonominin başarısında önemli faktörler olarak gördükleri fikirler ve ideolojileri de katarak, gelişme farklılıkların kaynağı ve etkin olmayan piyasaların açıklayıcısı olarak siyasi süreçleri de modellerine dâhil etmektedirler. Yeni Kurumsal İktisata göre, kurumlar insanların değiş tokuşundaki belirsizliği azaltmak için şekillendirilmişlerdir. Bu bağlamda, iktisadi ilerlemeyi engelleyen birçok kurumun varlığını ve etkilerini ele almayan Neo Klasik iktisat yerine, Yeni Kurumsal İktisatçılar, çoğunlukla kapalı ve açık olarak bu durumun dışında kalmışlardır. Daha etkin kurumlar ve yönetim yapılarının, yeni fayda maliyet ihtimallerine tepki olarak nasıl evrimleştiğinin hesaplanmasın da işlevselcilik ve uygun kurumların hayatta kalması konusunda bir çeşit Darvencilik göstermektedirler (Bardhan, 1989; Bardhan, 2006; Myhrman, 1989; North, 1992).

Yeni Kurumsalcıların, Neo klasik iktisatçılara karşı çıkışlarının esas noktasını tam akılcılık varsayımı oluşturmaktadır. Yeni Kurumcuların sınırlı akılcılık fikrinden etkilendikleri Simon (1986)'a göre, rasyonelliğin değerlendirilmesinde, Neo klasik iktisat diğer sosyal bilimlerden:

- Toplumla etkileşim halindeki bireyin amaçlar ve değerlerinin içeriği konusundaki sessizliği konusunda,
- İnsan davranışlarının evrensel olarak geçerliliği konusundaki postulatlar ortaya koymasıyla,
- Zaman boyutunun analizlerinin dışına bırakmasıylaüç açıdan ayrılmaktadır:

Sosyal bilimlerin diğ er inceleme alanlarındaki akılcılık yaklaşımı bunun tersi olarak:

- Değ erlerin başlangıç noktasını, doğ asını ve zamanla ve tecrübelerle değ işimini ampirik olarak belirlemeyi araştırmaktadır,
- Davranışın nedenleri ile ilgili veri kabul edilen (gerçeks el temelleri), postulatlaştırılan ve fark edilen gerç eklerin seç ilmiş yönleri vasıtasıyla bireysel ve sosyal süreçleri belirlemeyi amaçlamaktadır,
- Mantıkta kullanılan sayısal stratejileri belirlemeyi araştırmak böylelikle çok sınırlı olarak bilgi süreçlerinin yapabilirlikleri, karmaşık gerç eklerin üstesinden gelebilecektir,
- Akılcı olmayan süreçlerin (örneğ in motivasyonlar, duygular, duyusal uyarılar) dikkatle odaklanmayı etkileme yollarını ve akılcı süreçler için gerç ek olarak belirlenmesini kurgulayan durumların tanımını araştırmak ve tasvir etmeyi araştırmaya odaklanmaktadır.

Akılcılığın bu şekilde farklı kavramsallaştırılması, Neo klasik iktisadın, iktisadi akılcılığ ı ürettiğ i tercihler açasından ele almasına karşıt olarak, sosyal bilimlerde ortaya çıkan süreçleri değ erlendirilmesi anlamına gelmektedir. Neo Klasik yaklaşım, karar vericinin ölçümleme gücünün sınırsız olduğ unu kabul edip, karar vericinin gerç ekten olduğ u gibi nesnel bir şekilde dünyayı tasvir edebilmesinin kabulüki sonucu ortaya çıkarmaktadır: Birincisi; gerç ek dünya ve karar vericinin algısını ayırıştırmak zorunda kalmamaktır. İkincisi ise karar vericinin algısını ve hesaplama şeklini bilmeden, kendi gerç ek dünyaya ait bilgisiyleseçimlerini tahmin edebilmektir. Fakat bilginin ve hesaplama gücünün sınırlı olduğ u kabul edildiğ inde gerç ek ve algı dünyasını ayırmak gerekmektedir. Bilişsel psikolojinin akılcı insanı, yargılama yöntemi ile ulaşabildiğ i bilgi ve hesaplama ortalamaları ile kararlarını almaktadır (Simon, 1986; 5210). Öyle ki; Walrasyan iktisadın temel çıkarımlarında etkinlik ve eşitliğ in ayırıştırılması, iş lem maliyetleri ve eksik bilgi durumunda geçerliliğ ini yitirmektedir. Kaynak tahsisini doğ rudan etkileyen farklı iş lemlerdeki sözleşmelerin şartları, ş imdiki sahiplik yapısına ve mülkiyet haklarıyla yakından ilgilidir.

İş lem maliyetleri yaklaşımına göre; bu maliyetleri azaltmak için evrilen kurumlar, ekonominin gelişmişlik düzeyinin anahtarıdır. Bu maliyetler, bilginin, anlaşmasının, izlemenin, koordinasyonun ve sözleşmelerin zorla uygulanması maliyetlerini kapsamaktadır. İş lem maliyetleri olmadığ ı zaman, mülkiyet haklarının birincil görevi

etkinlik bakış açısı tarafından önemli değildir. Çünkü haklar gönüllü olarak düzenlenmektedir ve artan üretimi ilerletmek için mübadele edilebilmektedir. Fakat işlem maliyetleri, mülkiyet haklarının dağılımında hayati rol kazanmaktadır. Tarihsel büyüme sürecinde, ölçek ekonomileri ve uzmanlaşma bir tarafsız işlem maliyetleri diğer taraftadır. Küçük kapalı, yüzyüze köylü toplumunda, işlem maliyetleri düşüktür, fakat üretim maliyetleri yüksektir. Zira, emeğin işbölümü ve uzmanlaşması küçük bir toplumda kişiselmiş bir değişim süreci ile tamamlanan piyasaların uzantısıyla ciddi bir şekilde sınırlanmıştır. Büyük ölçekli karmaşık ekonomide, karşılıklı bağımlılık ağı içerisinde kişisel olmayan değişim süreci herçeşit fırsatçı davranışa önemli ölçüde olanak sağlamaktadır (hilekârlık, vazifeden kaçma, ahlaki tehlike). Bu durumda işlem maliyeti de yüksek olabilmektedir. Zamanla batı toplumunda, kompleks kurumsal yapılar planlanmıştır (resmi sözleşmeleri, mülkiyet haklarını etkin bir şekilde zorla uygulayan ve ayrıntılı bir şekilde tanımlayan ve garanti altına alan bunun yanında tüzel hiyerarşi, dikey entegrasyon, sınırlı sorumluluk, iflas kanunlarında tanımlayan, uygulayan ve garanti altına alan) ve böylelikle katılımcılar kısıtlanarak, sosyal etkileşimlerdeki belirsizlik azaltılma işlemlerinin daha maliyetli olması engellenilmeye çalışılmıştır. Kurumsal düzenlemelerle daha geniş ölçeklerde verimlilik artışına izin verilerek ilerleyen teknoloji daha da teşvik edilmiştir. Ayrıca, Yeni Kurumsal İktisatın tabanını şekillendiren işlem maliyetlerinin kendisi giriş ve çıkış bariyerlerinin yükseltilmesiyle tüm sosyal seçim süreçlerinden gelen baskıyı azaltabilmektedir. Aksi takdirde, uzun dönemdedişleyici kurumları meydana çıkararak, belirli kurumların uyarlanmasına engel teşkil eden, artan getiriler veya etkinlikten sapmalara neden olan sosyal kısıtları yaratan ağları sürdüren, kendi sürekliliğini pekiştiren kuvvetler varlık göstermektedir. Örneğin, Akerlof Hindistan kast sisteminin iktisadi olarak kar getirmeyen veya sosyal olarak memnuniyet duyulmayan geleneklerin Nash dengesinde her bireyin kural itaatsizliğinden dolayı şöhretini kaybedeceği korkusuyla boyun eğdiğini savunmaktadır (Bardhan, 2006;136; Bardhan,1989; 1389).

Myhrman (1989), kurumların deneme yanılma yoluyla değiştiğini, rekabeti diğer şeyler arasından yenilikleri keşfetme süreci olarak görülmesi gerektiğini savunmaktadır. Kurumlar rekabet için oyunun kurallarını belirlemekte, yenilik firmaların ve çevrenin uyumlanması anlamına gelmektedir. Esnekliğinderecesi, hızı ve uyarlanmanın uzandığı noktayı; böylelikle çıktı büyümesinin sonuçları belirlenmektedir. Buluşların yapılması, bu eğilimi veren kurumsal çerçevenin olmasına bağlıdır. Esnekliği destekleyen kurumlar iyi, firmalar ve emek gücünün değişen şartlara uyumunu kısıtlayan kurumlar

kötüdür. Przeworski ve Curvale (2006), kurumların, mülkiyet haklarını koruduğu gibi, tasarruflarında mobil hale getirdiğini ve yatırımları koordine etmekteki kurullarla müeyyidelerin de belirlenmesini sağladığını belirtmektedir. Fakat değerler ve çıkar çatışmalarını barışçıl sürdüren ve absorbe eden kurumsal bir düzen her durum altında yaratılıp sürdürülememekte, kurumsal yapı içinde her grup kendi kurumsal düzenini zorla kabul ettirmeye çalıştığında kendini korumak zorunda kalmaktadır.

Eksik bilgi kuramı da işlem maliyetleri ile yakından ilgilidir. Genel olarak, iktisat kuramındaki gerçek ve çözümlenmesi zor olan bilgi problemi gelecekteki görece fiyatlar ve bireyin kendi gelecek tercihleriyle ilişkilidir. Birey cari fiyatlar ile ilgili yaptığı araştırmalara göre değişen talebe sahipken, gelecek için hangi çeşit bilgilerin geçerli olduğu ve herhangi bir maliyetle toplanıp toplanamayacağı ihtimali için bir şey belirlemesi zordur. Örneğin, tüketici zamanlar arası planını yaparken, sadece zaman içindeki optimal tüketim ve tasarruf oranlarına değil, farklı varlıklar arasında tasarruflarının tahsisine de karar vermek zorundadır. Bunun anlamı gelecekteki varlık getirileri ve beklenen enflasyon konusunda da varsayımlar yapmak zorundadır. Portföy seçim kuramına göre, genellikle insanların sürekli olarak portföylerinin beklenen değerini maksimize ettikleri kabul edilmektedir. Buna rağmen mallar gibi, varlıkların ve getirilerinin beklenen değeri konusunda bilgi almak maliyetlidir. Gelecek ve şimdiki fiyatlar konusunda bilgi edinme konusunda zorluk derecelerinde de farklılıklar vardır. Portföydeki optimal değişimler konusunda, portföylerin, sermaye kazançlarının vergilendirilmesinin önemli rol oynadığı birçok ülkede işlem maliyetlerinin değişimi de dahil olmak üzere tüketici tarafından ihmal edilmektedir. Sadece bireyler için değil tüzel kişiler için de aynı şey söz konusudur. Dolayısıyla, eksik bilgi kuramı, sunduğu daha genel bir çerçeveye yerine daha çok dikkat göstermektedir. Sözleşmelerin şekillendirilmesinde, ex ante mekanizmalara vurgu yapılması, uyumsuzluk maliyetlerine daha az dikkat çekilmesi, sınırlı rasyonelitenin olduğu ve sözleşmelerin tamamlandığı işlemlerin ayarlanması eğiliminin olmadığı ex post bir dünya yerine ex ante mekanizmaları tercih edebilir. Özellikle birinci ilişki de özel yatırımlar (içerideki ilişkilerin dışarıdakilere kıyasla daha çok kullanıldığı) tanımlanmaktadır, sözleşme sonrası fırsatçı davranışlara açık bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde bu özelliği daha çok görülmektedir (Bardhan, 1989; Myhrman, 1989).

Bu noktaya kadar açıklanan kurumsal/bilişsel yaklaşımın temel özellikleri ve iktisadi performans açısından anlamının şu şekilde sıralanmaktadır:

- İktisadi performans, resmi kurallar, gayri resmi kurallar ve zorlama özelliklerini bir karışımıdır. Kurallar bir gece de değiştirilebilirken gayri resmi normlar ancak tedricen değişebilmektedir. Kurallara meşruiyet kazandıran normlar olduğundan dolayı, ihtilaller hiçbir zaman destekleyicilerinin beklediği sonuçları vermeyecek ve performans beklenenden daha farklı olacaktır. Başka bir ekonominin resmi kurallarını benimseyen bir ekonomi gayri resmi kuralların zorlamaların farklılığı nedeniyle taklit edilen ekonominin performansından çok daha farklı bir performans sergileyecektir. Bunun anlamı, gelişmiş batı piyasa ekonomilerinin resmî iktisadi ve siyasi kurallarının üçüncü dünya ülkelerine transferinin iyi iktisadi performans için yeterli koşul olmadığıdır. Yine özelleştirme zayıf iktisadi performansı çözmeye her derdin devası değildir.
- İktisadi kurumları tanımlayan ve zorlayan politikalar, iktisadi performansı anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Bu nedenle bir gelişme politikasının temel unsurlarından birisi etkin mülkiyet haklarını oluşturacak ve zorlayacak politikalar olmalıdır. Ancak bu tür politikaların nasıl oluşturulacağı ile ilgili çok az şey bilinmektedir. İktisadi büyüme kısa dönemde otokratik rejimler altında gerçekleştirilirken, uzun dönemde hukukun üstünlüğünün geliştirilmesi gerektirmektedir. Gelişmeye uygun gayriresmi sınırlamalar bazen istikrarsız ve iktisadi büyümeye elverişsiz politik kurallar altında dahi iktisadi gelişmeyi sağlayabilmektedir.
- Uzun dönem büyümenin anahtarı dağılım etkinliği değil, uyum etkinliğidir. Başarılı politik ve iktisadi sistemler, şoklara ve değişimlere dayanıklı esnek kurumsal yapılar geliştirebilen sistemler olup bu başarılı evrimin bir parçasıdır. Ancak, bu evrim uzun dönemde gerçekleştirilebilecektir. Kısa dönemde uyum etkinliğine sahip kurumların nasıl oluşturulabileceği ise bilinmemektedir (Güvel, 2011,s.120-121).

Bardhan (1989) ve Bardhan (2006), Yeni Kurumsalcı işlem maliyetleri ve eksik bilgi kuramına getirilen eleştirileride açıklamaktadır. Buna göre, işlem maliyetleri ve eksik bilgi kuramları yeni kurumların ve mülkiyet haklarının oluşması mekanizması konusunda eşit derecede belirsizdir. Birine göre kurumlar, taraflardan birinin yeni fayda maliyet imkânları takdir etmesi sonucu evrimleşmektedir. Kurumların sadece potansiyel faydalanıcılara kar sağladığı açıklamaları da yetersizdir. Burada kolektif hareket probleminin olumsuzluklarından kaçılmaz, kolektif hareketler, kurumsal değişimi

beraberinde getiren, potansiyel kazanıcıların birlikte hareketini engelleyen problemlerdir. İki çeşit kolektif davranış problemi vardır. Bedavacılık (free rider)-değişimin maliyetinin paylaşılması, pazarlıkları değişimin potansiyel faydasının paylaşılmasının gerekli koordinasyonu engellemesi, demografi, piyasa şartları, görelî fiyatlar gelişme farklılıklarını açıklama da yetersiz kalmıştır. Görelî fiyatlardaki değişme en çokta farklı sınıfların kolektif davranışlarını etkilemiş (politik girişimciler için yeni fırsatlar yaratmış) fakat sınıf güçleri arasındaki veya toplumsal çatışmaların sonuçlarını belirleyememiştir. Bağlı bir soruda direnen kurumların optimalliğidir. Son gelişme literatürü, işlemlere kilitlenen kurumlar, emek, kredi ve toprak ilişkilerinde, işlem maliyetlerini tasarruf eden yöntemleri rasyonelleştirmiştir ve tamamlanmamış veya olmayan kredi ve sigorta piyasasıyla ikame etmiştir. Fakat bu kilitlemenin kendisinin üçüncü tarafların girişe engel teşkil ettiği ve işlemlerde baskın olan tarafa ek tekel gücü verdiğini de gözden kaçırmamak gerekmektedir.

3.2.4. Ülkelerin Zenginliğinin veya Yoksulluğunun Gözardı Edilen Kaynakları

Gelişme kuramlarının çoğunlukla veri kabul etmesine rağmen, günümüz iktisat kuramının önemi anlaşılmaya başlayan, analizlerde inceleme birimi olarak yer alan kurumların belirleyicisi olarak görülen başlıca değişkenler; coğrafya, toplumsal çatışmalar ve kültürdür (Rodrik, Subramanian ve Trebbi, 2002; Rodrik ve Subramanian, 2003; Tabellini, 2006; Granato, Inglehart ve Leblang, 1996; Sokoloff ve Engerman, 2000; Acemoğlu, 2006a). Bu değişkenlerin analizlere dâhil edilmesi klasik iktisat anlayışını revize eden görüşlerin arayışlarının bir sonucudur. Öyle ki, ana akım iktisat tarafından veri olarak kabul edilen bu öğeler, az gelişmişliğin temel açıklayıcısı haline gelerek literatürde kabul görmeye başlamış, politika önerilerinde dikkate alınır hale gelmişlerdir. Bu nedenle her bir değişkenin gelişmedeki rolü ayrı birer başlık altında ele alınacaktır.

3.2.4.1. Coğrafya

Gelişme sorunun kaynağını kurumlara bağlayan kuramlarda, kurumların belirleyiciliğini tarihin ilk dönemlerinden itibaren etkili olan coğrafi koşullarla açıklayan bu yaklaşıma göre; iklim, doğal kaynaklar, coğrafi koşullardan doğan hastalıkların yarattığı olumsuz etkiler, ulaşım maliyetleri, daha ileri bölgelerden bilgi teknolojilerin yayılmaması gibi etkenlerin tarımsal üretkenlik ve insan sermayesinin

kalitesi üzerinde güçlü etkisi vardır. John Diamond, Jeffry Sachs bu gelenekte en çok öne çıkan etkiye sahiptirler (Rodrik, Subramanian ve Trebbi, 2002,s.1).Gallup, Sachs, Melinger (1999), genel olarak yaptıkları karşılaştırmalı ülke analizinde tropik bölgelerin, ılıman bölgelere göre gelişmelerinin geri kalmalarının temel nedeninin yüksek hastalık yükü ve tarımsal üretkenliğin kısıtlanmış olması bulgusuna ulaşmışlardır. Bu incelemeye göre, sahil bölgeleri ve deniz yoluyla sahile bağlantılı olan bölgeler, iç bölgelere kıyasla gelişmeye daha elverişlidir. Denize kıyısı olmayan ekonomiler, kıyısı olan ekonomilere uzak olmasa bile denize ulaşmakta üç nedenden dolayı dezavantajlıdır: Birincisi; sınırlar arasında emek göçü, iç göçten daha zordur. İkincisi; sınır içinde yapılacak yatırımlara kıyasla sınırlar arasında yapılacak alt yapı düzenlemeleri daha zordur. Üçüncüsü ise sahile yakın ülkelerin ekonomileri askeri veya iktisadi güdülerle iç kısımlardaki denize uzak ekonomilere maliyet yüklemeye eğilimindedirler. Yüksek nüfus yoğunluğu, iç, bölgesel ve uluslararası ticarete tam erişimde sahil bölgelerinde iktisadi gelişme için önemli görünmektedir. Bu altyapı şebekelerinin artan getirisi veya yüksek nüfus yoğunluğunda iş bölümü ve uzmanlaşmanın artmasından kaynaklanabilir. Arka kısımlar yani hinterlandlar ise bu avantajdan faydalanamamaktadır. Son dönemlerde ülkelerdeki nüfus artışının büyüme potansiyelleri ile ters yönlü ilişkide olduğu görülmektedir. Nüfus yoğunluğu modern sanayi ve hizmetlerden ziyade tarımsal üretkenlikten etkileniyor görünmektedir. Bu bulgularla birlikte iktisadi ve siyasi kurumların gelişme potansiyelini belirlemede kurumlarla yan yana durduğunu da vurgulamaktadırlar. Acemoğlu (2006a)'a göre ise bu noktada coğrafya toplumun yerleşim yerlerinin ekolojisi, teknolojisi ve yerleşimcilerin eğilimlerini etkilemektedir. Coğrafya yaklaşımıyla yakından ilgili bir diğer görüşte başını Krugman'ın çektiği yeni iktisadi coğrafya yaklaşımıdır. Kum (2011), bu yaklaşımın iktisadi faaliyetlerin neden belirli bölgelere yığıldığını, bölgesel iktisat literatürü, Keynesyen konjonktür teorisi, Mrydal'ın birikimli nedensellik ilişkisi ve Marxisteşitsiz gelişme ve birikim sürecinden alan eklektik, çok disiplinli bir alan olduğunu belirtmektedir.

3.2.4.2. Toplumsal Çatışmalar

Kurumları ülkelerin gelişmişlik farklarının temel nedeni olarak araştırmalarının merkezine alan çalışmalar, mülkiyet hakları ve hukuk kurallarına vurgu yapmaktadır. Bu bakış açısı, bir toplumda oyunun kurallarının belirleyicileri ve arzulanan

iktisadidavranışlara motivasyon sağlayan koşulları ele almaktadır. Bu yaklaşım en güçlü bir şekilde Douglas North tarafından vurgulanmaktadır. Kurumları, toplumsal kısıtların belirleyicisi olarak değerlendiren bu yaklaşımı izleyerek, kurumların belirleyici ögesinin toplumsal yapı ve toplumsal çatışmalar şeklinde açıklayan başlıca isimler Hall ve Jones, Acemoğlu, Johnson ve Robinson'dır (Rodrik, 2002, s.1).

Acemoğlu ve Johnson (2010),’a göre; teknolojik farklılıklar sadece firmaların kullanabileceği tekniklerdeki farklılıkları ifade etmemekte, aynı zamanda üretim örgütlenmesindeki farklılıklarında göstermektedir. Bunun anlamı bazı ülkeler kaynaklarını daha etkin bir şekilde kullanabilme olanağı bulabilmeleridir. Bu bağlamda; ülkeler arası gelişmişlik farklılıklarının temel nedeni kurumlardır. Kurumların, toplumlar arasında resmi kolektif karar alma yöntemlerine(demokrasiye karşın diktatörlük) veya iktisadi kurumsal yapıdaki farklılığa bağlı olarak (mülkiyet haklarının korunması, giriş engelleri, iş adamları için konulmuş sözleşme seti), gayri resmi veya resmi olma niteliklerine göre farklı fonksiyonları yerine getirmesi beklenmektedir.

Birçok gelişmekte olan ülkede toplumsal çatışmaları çözen kurumlar büyük önem arz etmektedir. Zira, toplumsal çatışmaların yönetimi derin etnik, kabile ve dini ayrımlara sahip olan toplumların temel sorunudur. Bunun iktisadi etkisi, toplumsal çatışmaların ekonomilere zarar vermesidir. Çünkü, toplumsal çatışmalar, üretken faaliyetleri doğrudan başka alana çevirmektedir, belirsizlik yaratarak yatırımlara olanak vermemektedir. Ortaya çıkabilecek çatışmaları azaltmak için kurumlara ihtiyaç duyulmaktadır; yasal kurallar, yasal sistem, azınlıklar için politik haklar bunlardan bazılarıdır (Thirwall, 2011,s.118-122).

Bu yaklaşımda, toplumsal yapı ve toplumu oluşturan farklı gruplar arasındaki çatışmalar kurumları şekillendiren en önemli unsurdur. Her toplumsal grubun çıkarlarını hizmet edecek kurum kümesi farklıdır. İktisadi kurumları şekillendiren ve kaynak dağılımını belirleyen siyasi gücü elinde bulunduran gruplar olacaktır. Ortaya çıkan iktisadi ve siyasi kurumlar, farklı toplumsal grupların eşitsiz güç ilişkilerinin bir sonucu olacaktır (Acemoğlu, Johnson ve Robinson, 2006).

3.2.4.3. Kültür

Kültür en basit tanımıyla, veri bir toplulukta, halkın davranışlarını şekillendirmeye yardım eden temel genel değerlerin sistemidir. Sanayileşme öncesi dönemlerdeki toplumlarda, bu değer sistemleri dini şekli almaktaydı ve çok yavaş

değişmekteydi. Fakat sanayileşme ile birlikte gelen modernleşme süreci, bu dünya görüşlerini daha seküler daha akılcı ve değişime açık hale getirmiştir. Bu değişim kendisini iktisat alanında da göstermiştir. Bu dünyanın geçiciliğini savunarak kâr motivasyonunu yasaklayan anlayış yerini zenginliği ve zenginleşmeyi kutsayan bir bakış açısına bırakmıştır. Kuramsal olarak iktisadi gelişmede kültürün rolünü vurgulayan çalışmalar Weber(1904-1905)'in Protestan Ahlakı tezi ile başlamaktadır. Daha sonra Towney, Harrison, McClland bu konuda kuramsal ve ampirik çalışmalar yapmışlardır (Granato, Inglehart ve Leblang,1996).

North gibi iktisat tarihçilerinin önemli katkılarıyla, geçmişin tarihi etkilerinin, mevcut durumda ki iktisadi gelişimin birincil belirleyicisi olduğu görüşü önem kazanmaktadır. Yaygın bir şekilde kabul gören açıklama, tarihin iktisadi performansı, kurumlar yoluyla şekillendirdiği üzerinedir. Acemoğlu, Johnson ve Robinson (2001),yaptıkları ampirik analizle, sömürge orijinin şimdiki kurumların nitelikleriyle ilişki içinde olduğunu özellikle mülkiyet haklarının ve bireyin kazancını devletin istismarından koruyan kurumların bu noktada önem kazandığını vurgulamaktadır. Araç değişken tahminine göre yapılan bu çatışmalarda, şimdiki kurumların dışsal varyasyonları, tarihe bağlı olarak şimdiki iktisadi gelişmeyi açıklamaktadır. Birçok çalışma, bu bulguları desteklemiş, aynı sömürgeleşme orijinine ait verilerin, siyasi hatalarının nedenlerini, savaş sonrası dönem için de açıkladığını ve tarihi değişkenlerin mevcut iktisadi performansı etkileyen neredeyse tüm değişkenlerin etkisini hiçe saydığı sonucuna ulaşmışlardır. Fakat neden aynı kurumların farklı çevrelerde farklı işlev gördüğü henüz netlik kazanmamıştır. Davranış kalıpları ve iktisadi gelişmedeki bu sistematik farklılıklar farklı bölgesel tarihlerin ayırteci özelliklerine kadar uzatılabilmektedir. Fakat özdeş siyasi ve yasal kurumlara rağmen, ülkeler arasındaki farklılıklar nesillerdir devam etmektedir. Bu bakış açısıyla, kültür tarihsel etkinin temel aktarımın kanalı olarak araştırılmaktadır. Kuşkusuz, kültür de kurumlar gibi belirsiz bir kavramdır. Kültür, toplumsal etkileşimin tekrarlandığı merkezi noktada, dengeyi koruyan toplumsal normlar ve bireysel inançlara karşılık gelmektedir. Bu açıklamada bir açıdan kültür, kurumların geniş bir tanımlaması olarak görülerek insan davranışlarının şekillendirilmesine katkı sunmaktadır. Daha radikal bakış açısıyla, kültür bireysel davranışları, değerler ve tercihler yoluyla etkilemektedir. Diğerleri ise sosyal normların ve bireysel değerlerin sistematik adetler olarak etkileşimde bulunduğunu söylemektedir. Kültürün nedensel etkisinin tanımlanmasındaki zorluk, iktisadi gelişmeye de içsel olmasıdır. Modernizasyon teorisi tarafından vurgulandığı

gibi, iktisadi hayatın kültür ve sosyal hayat üzerindeki önemli etkileri vardır (Tabellini, 2006, s.1).

Nunn(2009)ise tarihin iktisadi gelişme üzerindeki etkisi konusunda yapılan çalışmaları üç kısma ayırmaktadır. Birincisi; Acemoğlu, Robinson, Johnson (2001)'a ait olan, şimdiki kurumların tarihi kökeni ve uzun dönemli iktisadi gelişme üzerindeki etkisini araştıran çalışmalardır. İkicisi, Sokolof ve Engerman'a ait olan, faktör donanımının önemi ve Amerika'ya bağlı sömürgelerin, daha sonraki iktisadi gelişmelerindeki sömürge kurallarının etkileri üzerine yapılan çalışmalarıdır. Sokoloff ve Engerman (2000)'a göre; gelişmişlik farklılıklarının kurumlara bağlanmasının kurumlar arasındaki farkın nereden kaynaklandığını açıklamayı gerektirdiğini vurgulamaktadır. Bu zorlu probleme dikkat çekenler, genellikle ulusal miras ve din konusundaki dışsal farklılıklara vurgu yapmaktadır. Aynı Avrupa mirasına sahip olmasına rağmen, ekonomiler arasındaki eşitsizlikler araştırmacıları, konuyu baştan ele almaya yöneltmiştir. Bu yaklaşımda ulusal mirasın anlamının inkâr edilmemesine ve ülkeye has koşullara rağmen, birincil şartlar veya faktör donanımının önemine değinmektedir. Üçüncüsü ise La Porta, Lopez de Silanes, Shleifer ve Vinzy (1998)'e ait olan sömürge kuralları üzerine yapılan araştırmalara dayanmaktadır. Bu yaklaşım; farklı sömürgeci güçlerden nakil edilmiş yasal kurumlara, uzun dönemli olarak yatırımların korunmasına ve finansal gelişmelerdeki etkisine bakmaktadır. La Porta vd.(1998), İngiliz genel yasalarına bağlı yasal sistemler, Roma sivil yasalar ile kıyaslayarak İngiliz genel yasa sisteminin yatırımcıları daha çok korumaya dönük yasal sistemler önerdiğini sonucuna ulaşımlarıdır. Yasal orijin farklılıkları, aynı zamanda yasal askerlik, emek piyasaları düzenlemeleri, zorla uygulatılan sözleşmelerin düzenlenmesi, karşılıklı avantajlar, yatırımcıların korunması, sivil hukuk üzerinde de önemli etkiler yaratmaktadır. Fakat Nunn(2009)'un tasnifine dayalı çalışmaların temel odak noktası resmi kurumlar iken, Tabellini (2006) de temel vurgu gayriresmi kurumlar, güven, saygı gibi değerler üzerinedir. Bu nedenle resmi kurumlar ve kültür iki farklı belirleyici olarak çalışmalarda yerini almaktadır.

3.6.Genel Değerlendirme

Gelişme kavramının kazandığı anlam kuramsal gelişmelere ve dönemin hakim iktisat ekolüne göre değişim göstermiştir. Ortaya atılan kuramların, uygulanmaya konması ile elde edile neticelerin gelişme sorunlarını çözümleyememesi yeni arayışları

da beraberinde getirmiştir. İktisadi gelişme konusunda yapılan analizler, gelişmenin yakın nedenlerine odaklanan kuramlar ile gelişmenin nihai nedenlerine odaklanan kuramlar olmak üzere iki başlık altında incelenebilir. Gelişmenin yakın nedenleri yatırımlar yolu ile girdi miktarında ortaya çıkan teknolojik gelişimle sağlanan verimlilik artışları iken gelişmenin nihai nedenleri toplumsal ve siyasal ortam yani kurumlardır. Ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının nihai nedenlerini üzerine yakın dönemde bir çok yaklaşım geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar kurumları iktisadi performansın belirleyicisi olarak görürken, kurumları ortaya çıkaran faktörleri coğrafya, kültür ve toplumsal çatışmalar olarak açıklamaktadır.

BÖLÜM IV

GELİŞMENİN POLİTİK İKTİSADI

Bu bölümün amacı, kurumları gelişmenin belirleyici olarak gören yaklaşımların bir uzantısı olarak gelişmenin politik ekonomisini irdelemektir. Bu kapsamda, güç, gücün karar alma mekanizmalarındaki etkisi, toplumsal çatışmalar ve bu çatışmaların kaynak dağılımı üzerindeki etkisi incelenecektir. Bu kapsamda Daron Acemoğlu'nun çalışmaları ve terminolojisinden yararlanılacaktır.

4.1.Gelişme ve Politik İktisat

Politik iktisat; devletin iktisadi hayata müdahale etmesini gerektiğini kabul eden, iktisat biliminin kurallarını diğer taraftan da siyaset biliminin kurallarını inceleyerek bu kuralları, devletin iktisadi rolünü belirlemek, açıklamak ve düzenlemek için bir araya getiren bir alandır. İktisadın da siyasetinde araştırmalarında başlangıç noktası bireysel tercihlerdir. Bu bireysel tercihlerin toplumsal tercihlere nasıl dönüşeceği iktisadi ve siyasi kurumsal yapıya bağlıdır. İktisadi ve siyasi kurumsal yapıyı belirleyense topluma hâkim olan ideolojidir (Savaş, 2013, s.1-3).

İdeoloji; "temel bilişsel ve değersel yönelimlere dayalı sistematik bilgi" olarak tanımlandığı gibi "yanlı algılamaların yarattığı gerçeği maskeleyen fikri yapı" anlamına da gelmektedir. İdeoloji resmi işlemlerle bağlantısı olmayan, kendi içindeki mantığı duygulara veya şekillenmiş arayışlara dayanan bir kavramdır (Mardin, 2012, s.19-20).¹⁵Dolayısıyla toplumsal alışkanlıkların yarattığı, normlar ve değerler bütünü içerisinde ele alınacak kurumsal yapılar temel iktisadi faaliyetlerin işleyiş şeklinin de belirleyicisi haline gelmektedir.

İktisadi faaliyetlerde kurumların rolüne ve önemine atfedilen değerde yaşanan bu değişim, siyaset bilimindeki yeni eğilimlerden ayrı görülmemelidir. Arts ve Tatenhove (2005)'e göre; son on beş yıldır, yönetim, kurumsal kapasite, ağlar (network), söylemler(discourses), güven, tartışma(deliberation), karşılıklı bağımlılık gibi kavramların literatürde geniş yer tutmaya başlaması, siyasi yapı içeriğine örgütsel bakış açısının yeniden değerlendirilmesi ile ilintilidir. Politika genellikle güç-akılcılık, belirli bir süzgeçten geçirilmemiş çıkarların arttırılmaya çalışılması, sürekli tartışmalar

¹⁵Putnam (1971), seçkinlerin siyasi kültürünü incelediği çalışmasında bu iki çizgi arasında yer alan ondört farklı ideoloji kavramsallaştırması yapmıştır.

arasında betimlenerek konumlandırılır. 1970-1980 döneminde birincisi ağır basarken, ikinci grup kavramsallaştırma (kurumsal analizin akılcı seçim kuramına meydan okumaya başlamasıyla birlikte) kısır politik terminolojinin yerini kurumsal düzenlemelerin içinde yer alan iktisadi birimler arasındaki etkileşim ve toplumsal yapıları da analizine dahil edilmiştir.

"Gelişmenin politik iktisadı", bireysel tercihlerin toplumsal tercihlere dönüşmesi sürecinde gözlenen tüm bu etkileşimlerin, gelişme sürecinde uygulanan politikalara nasıl yansıdığını ele almaktadır. Öyle ki, politika uygulayıcıların sahip oldukları "güç", kurumsal yapı tesis edilirken toplum içindeki alt gruplardan kimin avantajlı ve dezavantajlı olacağını belirleyebilmektedir. Nihayetinde Çevik (1998)'inde belirttiği gibi, politika; ortaya çıkan ihtiyaçların çözümü için yasal program hazırlama, uygulama ve değerlendirme aşamalarını içinde barındıran bir süreçtir. Bu sürecin işleyiş şekli, ülkenin iktisadi kaynaklarının kimler tarafından nasıl kullanılacağı ve kimlere yerinden nasıl dağıtılacağını belirler. Dolayısıyla, politika süreci içerisinde yer alan aktörlerin iktisadi ve siyasi güçlerinin, karar alma mekanizmasının belirleyicisi olan kurumsal yapı üzerindeki etkisinin analiz dışında tutulması, gelişmeye dair ortaya konan argümanların eksik kalmasına neden olmaktadır.

Bu bağlamda Acemoğlu'nun katkıları iktisadi kurumlar, siyasi kurumlar ve siyasi güç arasındaki ilişkiyi kullandığı terminoloji ile birlikte hem kuramsal düzlemde matematiksel olarak, hem de ampirik düzlemde istatistiksel ve ekonometrik ¹⁶olarak ortaya koyabilmesinde yatmaktadır. Ülkelerin gelişim çizgisinde Schumpeteryan yaratıcı yıkım bakış açısını benimseyen, North'un, kurumları "oyunun kuralları" olarak tanımlamasından hareket ederek yatırım güdüsüne engel olan, etkin olmayan kurumları ortaya çıkaran toplumsal yapı ve toplumsal çatışmalara vurgu yapan çalışmalar temel hareket noktamızı oluşturmaktadır. Bu çalışmalarda gelişmeye engel teşkil eden etkin olmayan kurumların oluşturulması ve kaynak dağılımını sağlayan birer araç olarak uzun

¹⁶ Ortodoks (*oyun kuramı*) analizi var olan iktisadi kurumları anlamaya çalışır. Bu kurumların neden olduğu sonuçları açıklar ve /veya tahminlerde bulunur. Dolayısıyla metodolojik terimlerle söylemek gerekirse pozitivist bir yol izler. Mekanizma tasarımı ise bu yönlerden farklı bir yöntemdir ve yukarıda belirtilen sırayı tam tersine çevirir. Öncelikle iktisadi ve sosyal yönden istenen amaçlar saptanır. Örneğin bir kamu malı söz konusu ise; amaç net sosyal artığın (sosyal yarar eksi maliyet) maksimize edilmesi olabilir. Ya da bir malın alım ve satımı söz konusu ise burada istenen, alıcının ve satıcının başka bir değiş tokuşu tercih etmemesi, başka anlaşmalar yapma isteği içinde olmaması olabilir. Bundan sonra mekanizma tasarımcıları bu amaçlara uygun kurumların (veya mekanizmaların) tasarlanıp tasarlanmayacağını soruştururlar. Eğer tasarlanabilcekse ne tür kurumların veya mekanizmaların tasarlanabileceği üzerinde durulur (Maskin, 2007; 1 den Akt. Kara, 2011; 100). Bu bağlamda Acemoğlu'nun birçok çalışması mekanizma tasarımı başlığı altında değerlendirilebilir.

süre hüküm sürmesi, geçmiş dönemler de oluşturulan kurumların bugüne yansıyan etkileri, toplumsal atışmaların yarattığı etkiler çerçevesinde ele alınmış olmaktadır.¹⁷

Acemoğlu (2005)'na göre, piyasaların farklı örgütlenmesi gelişmişlik farklılıklarını yaratan en önemli faktördür. Vekiller (oy kullanan, lobici, devrimci, siyasetçi), politik iktisat konusunda atılan birçok adımda uyguladıkları politikalar üzerinde uyarılmış tercihlere sahiptirler. Bundan anlaşılan, farklı politikaların neticelerinin benzemeyeceği ve politikalar üzerindeki tercihlerin sonuçlar üzerindeki tercihlerinden kaynaklanacağıdır. Politik iktisat, politikalar üzerindeki bu uyarılmış tercihlerin toplulaştırılması ile ilgilidir. Siyasi prosedürler, siyasi kurumlar olarak ifade edilmenin yanında siyasi sonuçlar ve siyaset arasında bağ kuran belirleyici öğeler olarak da görülmelidirler. Bu da bize farklı toplumların neden farklı politikalar seçtiği ile ilgili bir çerçeve verir, zira herbirinin farklı siyasi kurumları vardır. Siyasi kurumların alt kümesi seçim kuralları, demokrasilerdeki devlet şekli olarak ifade edilebilmektedir. Bu noktadaki ayırım, siyasi kurumların farklı politikalar üreteceği ve böylelikle farklı iktisadi sonuçlar ortaya çıkacağı noktasındadır. Literatürde siyasi kurumların önceden belirlenerek dışsal olduğu kabul edilmektedir. Fakat, politik iktisat yaklaşımı, bunu içsel görerek temel vurgunun dışsal gibi davranan faktörlerde olması gerektiğini tespit etmektedir. Bu açıdan kuram, geniş çaplı müdahalelerin değerlendirilmesi, ölçülmesi için önemli hale gelmektedir. Gerçeğe karşı çıkan siyasi analizler politik iktisadı göz ardı etmekte, bunun gibi genel dengeyi ihmal edenlerde sorunlara yanıltıcı yanıtlar vermektedir. Bu durumda, ikna edici mikro ve makro analizler bile kendi başına belirli bir iktisadi değişimin iktisadi sonuçlar üzerindeki etkisi konusunda, bu siyaset uygulandığında ve cesaretlendirildiğinde sonuçları hususunda yeterli değildir (Acemoğlu, 2010b, s.11).

Acemoğlu'nun gelişme ve politik iktisat üzerine yaptığı analizlerde iktisadi ve siyasi kurumsal yapının etkinlik, refah ve gelişme üzerindeki önemini kavrayabilmek, toplumsal çatışma ve güç kavramlarını da tanımlama gereğini doğurmaktadır. Bu nedenle çalışma boyunca sosyolojik ve iktisadi boyutuyla toplumsal çatışma ve güç kavramları temel referans noktası olacaktır.

¹⁷Bu yaklaşım tarzı, Yeni Kurumsalcılığı, "piyasa ilişkilerinde kültürler arası toplumsal ve endüstriyel boyutu dikkate alarak taraflar arasında gelişen mülkiyet hakları ve karar verme hakları ile kaynakların dağılımı sorunlarını küresel oyun " olarak ele alan bakışın bir uzantısıdır (Orhan, 2011).

4.2. Toplumsal Çatışma Kavramı

Toplum, sosyolojik olarak ele alındığında, kümeler toplumsallaşmanın içinde gerçekleştiği bireyin insani niteliklerini kazandığı öğelerdir. Toplumsal küme, iki ya da daha fazla sayıdaki bireyin arasındaki etkileşimden doğup büyüyen gruplara doğru evrilebilmektedir. Bireylerin kümeleşmesiyle birlikte toplumsal etkileşimin ortaya çıkması, diğerlerinin eylemlerini algılayıp, onlara aldırarak ve kendi eylemlerini bu algılamaya uygun olarak düzenlemeyi de gerekli hale getirmektedir. İnsanlar çoğu kez harekete geçmek ya da davranışlarını yönlendirmek için, birbirlerini (diğerlerini) toplu halde hesaba katmaktadır. Bu tutum, toplu (kollektif) ya da kümesel davranışın temelini oluşturmaktadır. Küme içi ilişkiler, kümeler arası ilişkiler ve alt kümelerle toplum arasındaki ilişkiler bağımlılık, işbirliği, rekabet ve çatışma öğelerini de içinde barındırır (Ergil, 2012, s.61-73).

Başlıca özelliklerine göre kümelerin ana özellikleri Tablo 3'te özetlenmiştir. Kümeler, kendiliğinden çevreye gelen uyarıya kişisel duygusal tepki duyan birlikteliklerden, en planlı ve bilinçli gerçekleştirilen davranış biçimi olan kurumlara doğru sıralanmaktadır. Bu sıralama gayri resmi olan kurallar dizisinden, resmi kurallara doğru bir gelişimi de ifade etmektedir. Amaç konusunda da sınırlı özellikler gösteren birliktelikler, statü kümeleri, birlikler, topluluklar ve kurumlara doğru gelişim gösterirken, işlev ve kapsamaları da çeşitlenmekte ve daha karmaşık hale gelmektedirler. Bu toplumsal kümelerin yaşam süresi de daha karmaşık hale geldiklerinde daha da uzamaktadır. Yaşam sürelerinin uzaması, değişime karşı gösterdikleri direnci de etkileyen önemli bir unsur haline gelmektedir

Toplumsal ihtiyaçların giderilmesinin zorunlu hale gelmesi, iş bölümünü, buna bağlı olarak ortaya çıkan belirli rollerin doğmasını ve bunların görece düzenli olarak sürdürülmesini de gerektirmektedir. Toplum daha karmaşık hale geldikçe öğelerin tekdüze ve eşit kalma olasılığı azalmaktadır. Bu değişim, kümeler toplum boyutuna geldiğinde kaçınılmaz olmaktadır. Toplumlar ihtiyaçlarını gidermek için farklılaşan yapılara sahip olmakla birlikte etkinlikleri ve rolleri değerlendirerek onlara farklı değerler atfeden sistemlerdir. Toplumsal farklılaşma ve etkileşim aynı zamanda toplumsal tabakaları (sınıfları) doğuran unsurlardır (Ergil, 2012, s.105-109).

Tablo3.

Başlıca Türlerine Göre Kümelerin Ana Özellikleri

| Kümenin Özelliği | Birliktelikler | Statü Kümeleri | Birlikler | Toplulukluklar | Kurumlar |
|---------------------------|--|--|--|--|---|
| Oluşum | Kendiliğinden çevreden gelen uyarıya kişisel duygusal tepki | Çoğu kez kendiliğinden ama sonra oldukça akılcı bilinçli davranışlar izlenir | Planlanarak ve isteyerek fakat aynı zamanda duygu ve mahremiyet içerir | Planlanarak ve/ya da kendiliğinden oluşur | En planlı ve bilerek isteyerek gerçekleştirilen davranış biçimi |
| Yapı Ve Örgütlenme | Temel ya da asgari resmi yapıdan yoksun, duygusal katılmaya dayalıdır. | Resmi değil, fakat sonra çok resmi olabilir | Hem resmi, hem gayri resmi | Resmi olabilir de, olmayabilir de. Fakat çoğunlukla resmileşebilen | Çok resmi. Bürokrasi oluşur ve gelişir |
| İşlev Ve Amaç | Tek ve kapsamlı olarak son derece sınırlı | Amaçlar genişler ama genellikle öznel niteliği korurlar. | Öznel niteliğini koruyan tek ya da çok amaçlı | Halka yönelik çok amaçları ve işlevleri olan | Halkı(kamuyu) ilgilendiren pek çok amaç |
| Yaşam Süresi | Çok kısa; dakikalar ve saatler , nadiren günlerce | Daha uzun sürelidir, kümenin sonradan alacağı biçime bağlıdır | Kümenin öznel amaçları karşılandığında ya da bunlar yeni biçimlerde ifade edildiği süreç | Kuşaklar boyu | Kümenin süresi belirsiz olabilir. |

Dahrendorf (1958)'a göre, toplumsal tabakalar arası toplumsal çatışmaları yaratan unsurları sınıflandırmak oldukça güçtür. Veri bir toplum içerisindeki çatışmalar dışsal olarak yaratılabileceği gibi toplumun kendisi tarafından da üretilebilir. Bu bağlamda mücadele nedeni; belirli bir amaca ulaşmak, çatışan grupların yapısal kökenleri, çatışmanın şekli gibi birçok ayrıma gidilebilmektedir. Bu noktada yapılan sosyolojik araştırmalar toplumsal çatışmaların kaynaklarını saptamaya çalışmaktadır. Elde edilen bulgular toplumsal çatışmaların belirli toplumlarda tarihi koşulların bir sonucu olduğunu ya da aynı gelişme evresindeki toplumların genel bir özelliği olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Dolayısıyla çatışmaların toplumların yapısal özelliklerine bağlı olması genel bir kuram ortaya konmasını zorlaştırır da odak noktası kural koyucu ve kurala uyanlar arasındaki ilişkiler olmalıdır.

Modern tabakalaşma kuramlarının temel önermeleri bu noktalara odaklanmıştır. Bu yaklaşıma göre; öncelikle hiyerarşi, katı sınıfsal ilişkileri yaratıp sürdürmektedir. Bir toplumsal birim içindeki insanlarda hiyerarşik farklılaşma arttıkça, sınıf ayrılıklarının derinliği de o kadar artmaktadır. Ayrıca, ayrı grupların her birindeki (veya ayrı ayrı dikey boyutlardaki, örneğin iktisadi kurumlar, hükümet örgütleri ve ailelerdeki) hiyerarşik farklılaşma arttıkça, toplumsal ilişkilerdeki sınıf tanımlı öğeler, kültürel bakış açıları ve toplumsal ve siyasal hareketlere destek vermek gibi toplumsal değişim taraftarlığı daha da belirginleşmektedir. Fakat bunun aksine, hiyerarşi azaldıkça, oluşturulmuş (yada yapılandırılmış) toplumsal sınıf ilişkileri belirgin biçimde azalmaktadır. Bunun yanı sıra, hiyerarşide düşüşün görüldüğü grupların sayısı arttıkça, toplumdaki sınıf ilişkilerinin belirginliği de kadar azalmaktadır. Sınıf çatışmaları azaldığında çatışmalar farklı düzeylerde yaşanabilmektedir. Oysa, tüm hiyerarşiler karşı tepkiye yol açmamaktadır. Bu amaçla, muhalefetin ortaya çıkmasına izin veren demokratik süreçlerin yeterince kabul edilmesi gereklidir. Ayrıca yasal yapılar, medya ve diğer kurumlar toplumsal çatışmanın dışı vurumuna izin verdikçe veya bunları destekledikçe, hiyerarşi karşıtı temalar daha çok yayılmakta ve toplumsal destek kazanmaktadır (Lipset, 2010,s.287-290). Dolayısıyla toplumsal çatışma olgusu, toplumda eşitsizlik yaratan ve besleyen öğelerin ortaya çıkardığı ortak bir sonuçtur. Toplum içinde eşitsizliğin var olması ve pekiştirilmesi, elinde iktisadi ve/veya siyasi güç bulduran kişi veya grupların davranışlarından soyutlanamaz. Bu bağlamda toplumsal çatışmaları irdelemek güç kavramını ele almayı gerekli kılmaktadır.

4.2.1.Güç Kavramı

Güç, siyaset bilimi ve sosyoloji alanının ortak bir tanımla üzerinde anlaşamadığı kavramlardan biridir. Güç kavramsallaştırması üzerine çalışan her düşünür, kavrama yeni bir boyut kazandırmıştır (Monckriefe, 2004; Gaventa, 2006; Arts ve Tatenhove, 2005).

Güç tanımlamalarından biri, kaynaklara sahip olma veya kullanma yetkisi (para, bilgi, personel, silahlar, itibar) anlamında kullanırken diğerleri sonuç elde etme veya ilişkisel güce vurgu yapmaktadır (örneğin A'yı etkileyen B'dir). Bir diğer bakış açısı, gücü yalnızca örgütsel anlamda düşünürken (örgütler, kaynaklar, kurallar, pazarlık), diğerleri onu tutarsız kavramlarla ilişkilendirmektedir (bilgi, hikâyenin ana teması, söylem, tartışma). Bazıları gücü çatışma temelli sıfır toplamlı oyun olarak değerlendirerek, şekil değiştiren gücü ele alır (A bir şeyleri B'nin maliyeti yüklenmesi ile başarır). Diğer taraftan gücü toplumsal birleşme ve kolektif sonuçlarla ilişkilendirerek şekil değiştirmeyen yaklaşımlar da mevcuttur (A ve B birşeyleri birlikte başarır). Bununla birlikte faaliyet gösteren birimler düzeyinde gücü konumlandırılanlar varken (bir benzetme ile yüzen balıkları dikkate alırken), başkaları yapısal düzeyde ele alır (suyun balıklar üzerinde yaptığı basınç). Bunun yanında bazı yazarlar da güç kavramı içerisindeki farklı boyutları, düzeyleri ayrıştırırlar (Arts ve Tatenhove, 2005; 347). Güç, sahip olduğu kimi özellikler itibariyle, aleni-zorlayıcı; gizli-zorlayıcı; aleni-zorlayıcı olmayan; saklı-zorlayıcı olmayan dört başlık altında sınıflandırılabilir (Akt. Monckriefe, 2004, s.29):

- *Aleni ve zorlayıcı güç:* Daha güçlü olanlar, kendi pozisyonlarını, diğerlerini istemedikleri şekilde hareket etmeye zorlamakta kullanabilmektedir. Zorlama, baskı kullanılmasını gerektirebilmektedir. Gücün bu özelliği, hemen göze çarpmayan fakat etkili stratejilere dayanabilmektedir. Örneğin insanları ve problemleri daha baskın olanlara uygun bir şekilde kategorize etmek bu kapsamda ele alınabilmektedir. Kategorizasyon güçlü bir sömürge tekniğidir. Irksal ve etnik gruplar da üstün olan, adi olan, daha az veya daha çok yetkili olan şeklinde tabakalaştırılıp etiketlemeler yapılmaktadır. Sömürgeciliğin en zarar verici mirası, eski güç ilişkilerinin bugünde sürdürülmesidir.
- *Gizli ve zorlayıcı güç:* Daha güçlü olanlar etkin bir biçimde sahne arkasında yer alarak gündemi ve söylemleri etkileyebilmektedir. Baskıcı güçte resmi ve

gayriresmi kurumlar içine gömülü bir şekilde etkin ve gizli olarak kalabilmektedir.

- *Aleni-zorlayıcı olmayan:* Güç sadece zorlayıcı değildir, uzlaşma sağlanması konusunda da yapıcı rol edinebilmektedir. Parson'ın açıkladığı gibi, insanlar gücü çatışmacı ve baskıcı olmayan bir şekilde istenen sonuçları elde etmek için kullanabilirler.
- *Gizli ve zorlayıcı olmayan güç:*Sözsüz olarak ortaya çıkan güç ilişkileridir. Bu güç ilişkileri, niyetlenilmeyen ve bilinçsiz bir şekilde oluşmaktadır. Örneğin, gruplar arasında dezavantajlı hiyerarşik düzenlemeleri kabul etmekle kalmayan ve bunları savunarak onaylayanlar olabilir. Burada güç ilişkileri iç içe geçtiğinden açık ve zorlayıcı uygulamalara gerek kalmamaktadır.

Gücün sahip olduğu nitelik, toplumdaki tabakalaşma yapısı içerisinde ortaya çıkan statü ve sınıfları uzlaştırma veya çatışmayı besleme yönünde etki yaratmaktadır. Ortaya çıkan bu etki kamu kaynaklarının sahipliği, dağılımı, yeniden dağılımı ile birlikte üretim faktörlerinin sahipliği ve mülkiyet ilişkilerini de tanımlar. Dolayısıyla gücün paylaşımı, kaynak dağılımı üzerinde etkinliği sağlayıcı özellik gösterebildiği gibi etkin olmayan kaynak dağılımına da zemin hazırlayabilmektedir. Bu etkileri incelemek üzere birçok kuram geliştirilerek toplumsal çatışma, güç ve yarattığı siyasi, sosyal ve iktisadi etkiler irdelenmiştir.

4.2.2.ToplumsalÇatışma ve Güç İlişkileri Üzerine Odaklanan Kuramlar

Toplumdaki güç ilişkilerini ele alan birçok kuram geliştirilmiştir.¹⁸Bu kuramlar; seçkin kuramlar,¹⁹korporatist kuramlar, devleti temel alan kuramlar ve Marxist kuramlar olarak gruplandırılmaktadır. Korporatistler, modern toplumlarda, çok sayıda güç merkezi olduğunu ve bu güç merkezlerinin seçkinler arasında dağıldığını, temel

¹⁸ Modern teorilerin kökleri siyaset bilimine temel teşkil ettiği kabul edilen kaynaklara kadar uzanır. Örneğin Machiavelli (2013 [1532]; 57), Prens'in dokuzuncu bölümünde sivil prenslik üzerine şu ifadeleri kullanır: "halk zengin tarafından baskılanmayı ve yönetilmeyi arzulamaz; zengin, halkı yönetmek ve baskılamak arzusundadır; bu iki karşıt arzunun sonucunda şehirde şu üçünden biri meydana gelir; ya prenslik yönetimi ya özgürlük ya kargaşa."

¹⁹Seçkin, güç, zenginlik ve bilgi gibi sosyal değer veya servet ("fayda") bakımından en yüksek başarıya ulaşmış kişi anlamında, değer yargılarından bağımsız bir terim olarak ele alınmalıdır. Genelde Pareto, seçkinlerle ekonomi ve siyasi örgütlenme çerçevesinde ilgilenmektedir. Seçkinlerin dolaşımı, sadece, paranın ve gücün ortaya çıkardığı yeni seçkinlerin eskilerin yerini alması demek değildir. Tüm bunların ötesinde seçkinlerin dolaşımı seçkinlerdeki baskın tortunun (tortu, bir nevi davranış kalıplarını belirleyen güdüler olarak değerlendirilebilir) değişmesi anlamına gelir. Yenilikçiler konsolidatörlerin, konsolidatörler de yenilikçilerin yerine geçer (Zetterberg, 2010, s.13).

politikaların belirleyicisinin azınlık bir seçkin grup olduğunu savunmaktadır. Devlet merkezci görüşler, devleti nihai güç merkezi olarak tüm sınıflardan ve toplumdan bağımsız olarak tanımlamaktadır. Seçkin kuramları²⁰ da kendi arasında; "pluralist seçkin kuramı", "demokratik seçkin kuramı", "seçkinciseçkin kuramı" şeklinde gruplandırılabilir. Aralarında Dahl, Lindbom, Riesman ve Galbraith gibi düşünürlerce savunulan pluralist seçkin görüş) toplumsal ve siyasi gücün birçok grup tarafından paylaşıldığını, tüm grupların karar verme süreci üzerinde etkili olduğunu, seçkinlerin gücünün diğer seçkinlerce sınırlandırıldığı tezini savunmaktadır. Demokratik seçkin kuramı; Mosca, Weber, Schumpeter, Aron tarafından ortaya konmuş, seçkinlerin hükümetten ve diğer seçkin gruplarından bağımsızlığına vurgu yaparak, seçim, örgütlenme ve ifade özgürlüklerinin demokrasi ile seçkin bağımsızlığının vazgeçilmez öğeleri olduklarını savunmuştur (Aslan, 2003).

Seçkinciseçkin kuramı ise Pareto'ya kadar uzanmaktadır. Pareto, "Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü: Kuramsal Bir Sosyoloji Uygulaması" adlı yapıtında Marx'ın insanlık tarihini sınıf çatışmalarının tarihi olarak gören yaklaşımıyla benzer bir argüman ortaya koymaktadır. Pareto(1901)'e göre; "insanlık tarihi seçkinlerin (elitlerin) durmadan devam eden yer değiştirme tarihidir. Biri yükselirken diğerinin alçalması gibi... Bu gerçek bir fenomendir fakat bize başka bir şekilde gözükübilirler. Eskilerin yerine geçmek için çabalayan veya sadece gücünü arttırmak isteyen yeni seçkinler böyle bir niyetleri olduğunu açıkça kabul etmezler. Bütün bu baskının liderliğini üstlenmek yerine, kendi iyiliklerinin değil, çoğunluğun iyiliğin peşinde koşacaklarını, bunun büyük bir mücadeleye yol açacağını fakat bu mücadelenin sınırlı bir sınıfın hakları için değil, bütün vatandaşların hakları için yapılacağını ilan ederler" (Pareto,2010 [1901], s. 35). Dersler, başlığı ile yayımlanan çalışmasında ise "devrimler, toplumun yüksek tabakalarında ya sınıf dolaşımındaki yavaşlamadan ya da başka nedenlerden ileri gelen bir birikim sonucu ortaya çıkar. Yüksek sınıfların gerilemiş çökmüş unsurları, kendilerini güçlü kılacak temel psikolojik etkenlere daha fazla hükmedemezken ve güç kullanmaktan çekinirken; toplumun daha düşük sınıflarındaki üstün nitelikli unsurlar sivrilir ve devlet fonksiyonlarını yürütmek için gereken temel güdülere hükmeder ve güç kullanma konusunda da gönüllü olurlar (Akt. Zetterberg, 2010, s.15).

²⁰Bresiz ve Temin (2008); seçkinlerin, iktisadi faaliyetler üzerindeki etkilerinin çeşitli kanallar vasıtasıyla olduğunu vurgulamaktadır. Bu kanallar; iktisadi büyüme ve gelişmeyi, toplumsal geçişkenlik, eşitsizlik ve siyasi sistemi oluşturmaktadır. Bu iktisadi gelişmeleri etkilemesi kural koyucu elitlerin ilişkilerinin rekabetçi ve işbirlikçi olmasına da bağlıdır.

Marx'ın güç ilişkileri ise toplumsal sınıflar bağlamında irdelenmektedir. Bu noktada sınıf düzeninin zor yoluyla sağlandığı birliklerdeki otoritenin dağılımında yaşanan uyuşmazlıkların yarattığı çatışan gruplardır. Çünkü sınıf ilişkileri doğası gereği ve zorunlu olarak istikrarsızdır. Fakat egemen sınıf iktisadi ve siyasal egemenliği akılcılaştıran ve alt sınıflara neden altta olmaları gerektiğini açıklayan meşrulaştırıcı bir ideoloji geliştirmektedir (tabii ki, bunu çoğu zaman bilinçli bir şekilde yapmaz). Bunu sıkça alıntılanan şu iddiayla anlatılmaya çalışılmıştır; yönetici sınıfın fikirleri her çağda yönetici fikirlerdir. Toplumun yönetici maddi gücü olan sınıf aynı zamanda onun yönetici entelektüel gücüdür. Maddi üretim araçlarına sahip sınıf, aynı zamanda zihinsel üretim araçlarının denetimine de sahip demektir. Böylece , genel olarak zihinsel üretim araçlarından yoksun olanların fikirleri onlara bağlıdır²¹(Giddens, 2010, s.297).

Arslan (2011)'in belirttiği gibi, iktisatta son dönemlerde ilgi odağı haline gelen yeni yaklaşımlar, ana akım iktisadın göz ardı ettiği bu etkileşimleri de dikkate alarak analiz alanını genişlettirmiştir. Buna göre; bu çalışmaların kökenleri²² ana akım ve heterodoks yaklaşımlardaki gibi Smith'in analizinden doğan liberal(sosyal uyum) ve sosyalist Marxist(toplumsal çatışma) kollarının tarihi ve felsefi ayrımından da etkilenmiştir.

Toplumlar, kendi içlerindeki ayrılıklar ya da ayrışmalar bakımından farklıdırlar. Bazıları kaynak dağılımının göreceli olarak daha eşitlikçi bir yapıda olan ve etnik, dil olarak homojen olan toplumlardır (Finlandiya gibi).Bazıları ise (Nijerya gibi) etnik ve gelir bağlamında derin ayrılıkların bulunduğu toplumlardır. Bu farklılıklar, toplumsal yardımlaşmayı zorlaştırmakta ve tüm taraflar için yararlı projelerin yapılmasını engellemektedir. Toplumsal kavgalar, kaynakları iktisadi olarak verimli faaliyetlerden uzaklaştırarak belirsizlikler oluşturmaktadır. Ekonomistler aşağıda ifade edilen sorulara cevap bulmak için çeşitli toplumsal kavga modelleri kurmuşlardır (Akt. Gökbunar ve

²¹İfade Marks ve Engels'e aittir. K. Marks ve F. Engels, The German Ideology, (Londra:1965), s.61'den aktaran. Giddens (2010)'dır.

²² Bu yeni bakış açısının izleri Hershleifer (1995) 'den izlenebilmektedir. Ona göre; yaşayan canlılar her yerde var olmak için rekabet eder. Rekabet, mevcut kaynakların üretken faydasını arttırmak ve tüketim amacı yerine rakiplerini engel olup zarar vermeye dönüştüğünde çatışma haline gelir. Çatışma kuramı yalnızca standart üretim teknolojisi ile ilgilenmekle kalmaz, teknoloji mücadelesini de ele alır. İktisatçılar farklı toplumsal etkileşimleri değerlendirirken piyasa değişimine vurgu yaparlar. Fakat, tüm değişimler çatışmaların gölgesinde sürer. Değişim kuramı ve çatışma kuramı iktisadi analizin iki tamamlayıcı eşit parçasıdır. Birincisinde iki taraflı avantaj ve sözleşmeye bağlıdır, diğerinde ise tek taraflı avantaj ve mücadeleye bağlıdır (Hershleifer, 1995, s.1-2).

Yanikkaya, 2004, s.23). Bu kuramlar güç ilişkilerinde aldığı rol itibariyle devlete atfedilen fonksiyonları²³ yeniden tanımlamaktadır.

Devleti bütünleşmiş bir yapı olarak, her bir parçasının düzenli ve uyum içinde kendi işlevini yerine getirdiğini, devlet içindeki bireylerle grupların yarattıkları toplum haricinde anlamsız kaldıkları bir vücut olarak gören "idealist uyum yaklaşımı", modern devleti birbirinden uzaklaşan güçlerin dengesi olarak gören "realist bakış" açısıyla uyuşmamaktadır (Minogue, 2000, s.43). Devleti birbirinden uzaklaşan güçlerin dengesi olarak görmek, onu toplumu oluşturan farklı gruplar arasında tarafsız kalan bir güç olarak görmekle de eşdeğerdir. Bu yaklaşım ile devleti, dışsal kabul edilerek, piyasaya ancak aksadığı zaman müdahale eden, piyasayı ajanlar için eşit şartlarda rekabet edilebilir hale getiren, kaynakların etkin dağılımını sağlayan bir hakem niteliği kazanmaktadır. Fakat köklerini Marx'dan²⁴ alan toplumsal çatışmacı yaklaşımın devlete atfettiği rol, tarafsız bir hakem olmaktan ziyade kaynakların sermaye sahiplerinin elinde toplanmasını sağlayan taraflı bir güç olduğu şeklindedir. Günümüz modern devletinin oluşturduğu kamu politikalarının, farklı özelliklere bağlı olarak örgütlenmiş baskı ve çıkar grupları ile lobi faaliyetlerinden etkilendiği iktisat yazınında sıkça vurgulanır hale gelmiştir. Dolayısıyla, devletin yapısı, bireyler ve gruplar arasındaki siyasi mücadelenin bir sonucu olduğu vurgulanmaktadır (Çelebi, 2013). Otoriter bir devlet yapısı içinde kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden güç sahibi yönetici sınıf, kamu

²³Devletin karar verici, yasa koyucu ve zor kullanma gücünü elinde bulunduran bir kurum olarak iktisadi rolü konusunda yapılan tartışmalar, iktisat düşünürlerinin mensubu olduğu ekollere göre farklılık göstermektedir. Ana akım iktisat devleti nesnel yapılar ve bu yapıların yarattığı düzenli bağlantıların nesnel sistemi ve serbest piyasa ekonomisinin otonom parçası olarak görmektedir. Marksistlerden kurumcu iktisatçılara kadar geniş yelpazedeki karşıt görüşler ise mülkiyet hakları üzerindeki etkisi, seçim süreçlerini belirlemesi ve yasaları zor kullanarak uygulamaya gücü taşıması ile devleti piyasa ekonomisinin bir kurumu olarak nitelemektedir. Kurumlar ideolojilerin temel aracı olarak tanımlandığında devlet, üretim, dağıtım ve bölüşüm üzerindeki etkisi ile iktisadi sistemin işleyişinin dayanağı haline dönüşmektedir (Poulantas, 1972; Rinert, 1999; Hodgson, 2003; Campell ve Linberg, 1990, Haynes ve Husan, 2010)

²⁴Marxizmin, devlete refah sağlayıcı rol atfesilmesindeki bakışını farklı başlıklar altında irdelemek mümkündür. 1960 öncesi dönemde öne çıkan temel görüşler teknelci devlet kapitalizmi ve sosyal demokrat kuram iken, 1960 sonrası araçsal ve yapısal görüşler önem kazanmaktadır. Teknelci devlet kapitalizmi anlayışında sermayenin merkezileşme ve yoğunlaşması süreci devletin rolünde niteliksel bir dönüşüme yol açar. Bu devletin ekonomiye doğrudan müdahalesidir. Bu müdahale tekellerin tüm ekonomide artan önemi yüzünden tekellerin çıkarlarını korumaya yönelik bir müdahale şeklini alır. Devlet ancak bu şekilde üretilen güçlerin toplumsallaşması arasındaki çelişkiyi çözebilir. Sosyal demokrat yaklaşım devletin ekonomideki rolünü sınıfsal karakterine değil bölüşümdeki rolüne bağlar. Araçsal yaklaşım devleti kapitalist sınıfın bir aracı olarak görür. Araçsalcılığın temel tezi, kapitalistlerin uzun dönemli sınıf çıkarlarına hizmet edecek kamu politikalarını biçimlendirecekleri ve bu politikaların devlet kurumları yoluyla benimsenip uygulanmasını güvence altına sağlayabilecek kapasitede olduklarıdır. Yapısal yaklaşım ise aktörlerin içerisinde taşıyıcısı oldukları yapıların toplumsal gerçekliği açıklayıcı olduğuna vurgu yapar. Bu yaklaşımda kapitalist sistemin işlevleri, iktidardaki kişi ya da gruplardan ziyade toplumsal yapılar tarafından belirlenir. Devletin işlevi, kapitalist toplumun sosyal yapısını, yani temel üretim ilişkilerini ekonomi tarafından yerine getiremediği ölçüde korumak ve yerinden üretmektir (Toprak, 2012, s.64-69).

harcamalarının miktar ve bileşiminde kamu gelirlerinin yeniden dağılım ve kamu malları sunumu amaçları üzerinde etkili olmaktadır (Auman, Kurz ve Neyman, 1987). Demokratik bir devlet yapısı içerisinde ise vatandaşlar hem oylama yapılması hem de baskı ve çıkar gruplarının etkileriyle alınan kararlarda rol oynayabilirler

Sandler (2000)'e göre; yaklaşık olarak son altmış yıldır siyaset bilimcilerin ilgi odağı olan çatışma kuramları, devletin mülkiyet haklarının tesis edilmesi ve korunmasındaki rolü ile bu konudaki başarısızlıkların gelişme üzerindeki etkileri, siyasi partiler arasındaki seçim kazanma rekabeti, rant kollama faaliyetleri, doğal kaynaklar, kamu malları bu çalışmalarda geniş yer tutmaktadır.

Reinert (1999), devletin rolünü üç başlık altında toplamaktadır. Birincisi; devlet kurumları temin eden, oyunun kurallarını ve hatta oyunun oynanacağı alanı belirleyendir. İkincisi gelir dağılımının ve sosyal güvenliğin temin edicisidir, yani elde edilen pastanın dağıtıcısıdır. Üçüncüsü iktisadi gelişmenin düzenleyicisidir (Reinert, 1999,s.279). Oyunun kurallarının belirleyicisi olarak devlet mülkiyet hakları ve sözleşmelerin belirleyicisi haline gelmektedir. Zira, mülkiyet hakları hareketleri, mülkiyet haklarının tanımı ile zor kullanılarak uygulanması, üretim anlamında kontrol ve sahipliğin şartlarını belirleyen devletin faaliyetleridir. Mülkiyet hakları hareketleri, tekelcilik karşıtı, düzenleyici nitelikte emek ve sözleşme haklarının tesis edilmesi ve cebri olarak uygulanmasını kapsamaktadır. Birçok araştırmacı mülkiyet haklarını birey ve eşya arasındaki ilişki olarak tanımlarken bazıları üretimin birçok derecesinin kontrolü ve sahipliği olarak da ifade etmektedir. Mülkiyet hakları aynı zamanda insanlar arasındaki ilişkileri de tanımlamaktadır. Bir insanın sahiplik ve kontrol hakkını elinde bulundurması diğerinin bu hakka sahip olmaması anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, mülkiyet hakları insanlar arasındaki ilişkileri özelleştirdiği için aynı zamanda üretim, değişim ve birikim sürecindeki güç ilişkilerini de tanımlamaktadır. Örneğin devletin tekel karşıtı yasaları, üreticilerin tüketicilere karşı işbirliği yapmasını engellemektedir. Mülkiyet haklarının bu kavramsallaştırması içeriğinden daha fazla anlam taşımakta, anayasal haklara ek olarak düzenleyici nitelikteki diğer kanunları ve mülkiyet üzerindeki kontrolün temelini oluşturan değişim ilişkilerini etkileyen kurullarıda kapsamaktadır. Örneğin; işçi hakları, işçilerin örgütlenmesi gücünden, fiyat düzenlemeleri ve tekelciliğe karşı kanunlar ile tekel sahipliğini ve patent haklarının sınırlandırılması ile teknolojiye erişimi sınırlamaktadır. Böylelikle devletin mülkiyet haklarını tanımlamaktaki ve zor kullanarak uygulamaktaki kabiliyeti toplumsal ilişkileri

belirlemede ve böylelikle sivil toplumdaki farklı iktisadi aktörlerin arasındaki güç dengesini etkilemektedir (Campell ve Linberg, 1990, s.635)

4.2.3.Gücün İktisadi Etki Yaratma Kanalı Aracı Olarak Kamu Politikası

Kamu politikaları aniden olmayan politikalardır. Hükümetler ve kamu kuruluşları tarafından geliştirilen ve uygulanan hareketler serisinden oluşan faaliyetlerdir. Kamu politikası dendiğinde akla gelmesi gereken, kararların verilmesini, bu kararların işlemsel şeklini oluşturan yasaların meclisten geçirilmesini, bunların uygulanmasını ve bunun benzerini içeren süreç olmalıdır. Fakat bu karmaşık olayların kendiliğinden bir sıra içinde ortaya çıkmadığı da vurgulanmalıdır. Çünkü aşamalar arasındaki soyut bağlantı, kamu politikalarının yapıldığı siyasal sistem tarafından farklılaşabilir. Ayrıca kamu politikaları ülkelerin gelişmiş veya gelişmekte, demokratik veya totaliter olup olmadığına ve toplumsal iktisadi gelişme düzeyine bağlı olarak değişik yöntemlerle şekillendirilmesi ile formüle edilir ve uygulanır (Çevik, 1998; 105). Kamu politikası ve politika analizi çalışmalarının, hükümet faaliyetlerinin sebepleri ve sonuçlarını tanımlamaya çalışması, sosyal, siyasi ve iktisadi güçlerin kamu politikası içeriğine yaptığı etkileri de ele alması iddiasıyla siyaset ve kamu yönetimine yeni bir boyut katma iddiasıdır (Demir, 2011, s.107).

Çevik ve Demirci (2012), grupları, seçkinler ve kurumsal faktörleri kamu politikası süreci analizinin bir boyutu olarak görmektedir. Bunların yanında işlevsel süreç, ussal kapsamlı yaklaşım, arttırmacı yaklaşım ve siyasal sistem modellerinin de politika sürecini açıklamakta kullanıldığına vurgu yapmaktadır. Fakat bu modeller birbirinin alternatifi olmaktan çok tamamlayıcıdır. Kullanılan modeller, birçok bileşenden oluşan siyasal sistem içerisinde gerçekleşen faaliyet ve çalışmalarda karar verme, kamu politikalarının oluşturulması ve uygulanması, yasaların kabulü ve uygulanması gibi aşamaları ele alır. Buna göre (Çevik ve Demirci, 2012; Çevik, 1998):

- *Grup Modelleri:* Kamu politikalarını grup mücadelelerinin sonucu olarak gören, siyasal gruplar arasında denge ile kamu politikalarının gelişebileceğini savunan bir analiz yöntemidir. Bu bakış açısında siyasal sistem içerisinde yer alan aktörler bir grubun parçası oldukları sürece önem kazanmaktadırlar. Bu yaklaşımın eleştirilen yönü ise alınan kararlarda ideoloji, kurumlar ve personeli dışlayarak yalnızca grup mücadelesine odaklanmış olmalarıdır.

- *Kurumsal Modeller:* Politika uygulamasında yer alan idari kurumlaryapısal ve yasal olarak ele alınmaktadır. Siyasal çatışmalar bu kurumların ortasında ve çevresinde olmaktadır. Hükümetlerin örgütlenme şekli, yasal güçleri ve karar verme sürecindeki kuralları incelenmektedir. Bu kurumlar kamu politikalarının ortaya çıkışı kadar elde edilecek sonuçlarında belirleyicisidirler.
- *Seçkin Modelleri:* Siyasal sistem içerisinde yönetici seçkinlerin varlığını kabul ederek kamu politikasındaki etkilerini incelemektedir. Bu seçkinlerin değerleri, tercihleri ve düşünceleri işleyen bir kamu politikası süreci anlamına gelmektedir. Yani politikaların belirleyicisi halkın talepleri değil seçkinlerin tercihleridir. Fakat bu seçkinlerin halkın çıkarlarını göz ardı etmesi değil, tam tersi halkın sorumluluğunu taşıması anlamında kullanılmaktadır.
- *Ussal Kapsamlı Yaklaşım Modelleri:* Kamu politikası maksimum sonuçları elde etmeye odaklanmaktadır. Ussal bir kamu politikası maksimum bir toplam kazanımı elde eden politikadır. Fakat bu yaklaşımda eleştirilere maruz kalmaktadır. Bu eleştiriler kamu politikalarını yapanların kapasitesi üzerindeki beklentilerin yüksekliği, alternatif politikaların hedeflerinin belirlenmesinin olanaksızlığı, kâr ve zararların en baştan belirlenmesinin zorluğu, örgüt içi ve örgütler arası ilişkilerle ilgili gerçekçi olmayan varsayımların yapılabildiği şeklindedir.
- *Arttırmacı Model:* Geçmiş hükümetlerin uygulamalarının güncellenerek devam ettirilmesi şeklinde uygulanan kamu politikalarını ele almaktadır. Bu yaklaşımda karar verme marjda ilave kararları gerektirmektedir. Problem karar verici tarafından yeniden tanımlanarak, amaçlar ve araçlar arasında sürekli ve karşılıklı ilişki sağlanmış olmaktadır.
- *Süreç Modelleri:* Uygulanan kamu politikalarındaki aşama ve adımları ayrıştırarak, seçmen, çıkar grupları, yasama, bürokrasi ve diğer siyasal aktörlerin rollerine geniş vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşım kamu politikasını siyasi faaliyetler serisi olarak görmektedir. Kamu politikası, belirli kurumlar ve siyasal düzenlemelerle kendisini kısıtlamayıp karşılaştırmalar yapmaya olanak sağlamaktadır.
- *Siyasal Sistem Modelleri:* Kamu politikasını, siyasal sistemin çevresinden yükselen beklenti ve istemlere verdiği karşılık olarak görmektedir, dolayısıyla kamu politikası siyasal sistemin bir çıktısı haline gelmektedir. Bu model de

politika istemlerinde birçok pay sahibini yer verilmektedir. Birey ve gruplar istemlerini farklı ortam ve kanallarla dile getirirken davranışları sistem tarafından da öngörülebilir olmaktadır.

Arts ve Tatenhove (2005)'a göre ise günümüz politika yapım sürecinde kural koyucu ve kurala uyan arasındaki karşılıklı görüş alış verişine ve çok sesliliğe vurgu yapan "yönetişim" kavramına dayalı politika analizleri, güç ve etkisini analiz dışında bırakmak eğilimindedir. Oysa "güç" şekil değıştirsede her dönemde geçerliliğini koruyan, siyasi, sosyal ve iktisadi etkileri yadsınamayacak bir kavramdır. Toplumsal ihtiyaçların karşılanması ve toplum düzeninin sağlanması amacıyla izlenen yol ve siyaset manasında değerlendirilen politikanın belirleyicisi ve uygulayıcısı yine gücü ellerinde bulunduran grupların kendisidir. Arts ve Tatenhove (2005), bu noktaya vurgu yaparak güç ve yönetişimi sentezleyen bir politika tanımlaması yapmışlardır. Bu yeni kavramsallaştırma "politik düzenlemeler yaklaşımı" olarak anılmaktadır. Bu yaklaşım kurumsal olarak çok aktörlü politika süreçlerini kapsamaktadır. Böylelikle yapısal değişikliklerin politika uygulamaları üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulup politika yapım süreci içerisinde gücün farklı yüzlerinin oynadığı rolü açıklanmaktadır. Politika uygulamalarında değişim ve süreklilik kadar örgütlenme ile temel özellikleri dikkate alınmaktadır. Politik düzenlemeler yaklaşımı, politikanın ilgi alanının belirlenme yolunu göstermektedir. Bu yaklaşıma göre; içerisinde ilkeler, amaçlar, ölçümler gibi temeller yanında bölümler, araçlar, aşamalar, görev dağılımı gibi örgütsel öğeler olmadan politika analizi yapılamaz. Temeller ve örgütsel boyutuyla ele alınan politika, koalisyonları, oyunun kurallarını, politik söylevleri ve kaynakları kapsamaktadır. Burada kaynaklar ile ifade edilen tam olarak güçle politika arasındaki ilişkidir. Çünkü güç, toplumsal ilişkiler içerisinde yer alan aktörlere, uygulanan politikalarla belirli sonuçlara ulaşmak için kaynakları hareket ettirme yeteneği sağlar. Güç aynı zaman da kaynakların iktisadi birimler arasında eşit olmayan dağılımını da getiren unsudur. Politik düzenlemeler içinde toplumun siyasal yapısının dönüşümünü de içeren politik modernleşme ve günlük gelişmelere bağlı olarak uygulanan politikaları yeniden ele alan politik buluş kavramları da yer bulmaktadır. Bu yaklaşım tarzı Yeni Kurumsalcılığın etkisi altındadır.

4.2.4.Kamu Politikasında Yer Alan Aktörler, Güç Paylaşımındaki Roller ve Sosyal Seçim

Kamu ekonomisi ve piyasa ekonomisini ayırıştırıran noktalardan biri, talep edilen mal ve hizmetlerin finansman kaynağıdır. Kamu ekonomisinde maliyetler tüketici tarafından değil, kamu gelirleri ile bütçeden karşılanmaktadır. Dolayısıyla kamusal ihtiyaçları karşılamak üzere yapılan kamu hizmet talebi siyasal süreçlerden geçerek belirlenmektedir. Vatandaşlar, hizmet talebini seçimlerde oy kullanmak yoluyla duyurmaktadırlar. Kamu ekonomisinde kamu hizmetlerinin miktar ve türlerinin belirlenmesi, bu hizmetlerin maliyetlerinin vatandaşlar arasında paylaşılması sosyal seçim kararları ile olmaktadır. Böylelikle bireysel tercihlerden toplumsal tercihlere geçiş sağlanarak toplumsal bir refah fonksiyonubelirlenmeye çalışılır. Bu belirleme şekli²⁵ ülkenin idare edildiği rejime göre değişiklik gösterir; demokrasiler vatandaşların oylamaları²⁶kamusal hizmetlerin önceliklerini sıralarken, totaliter rejimlerde belirli bir zümre ya diktatör karar verici olabilmektedir (Sakal, 1998, s.212-214; Bulutoğlu, 2008,

²⁵Arrow (1951); bireysel tercihlerden toplumsal tercihe geçişi sağlayan bir kural ve yöntem tanımlamanın zorluklarını ifade eder. Arrow,“İmkansızlık Teorisi” olarak kabul edilen görüşlerini şu şekilde ifade eder: Kapitalist bir demokraside sosyal tercihlerin yapılmasının iki yolu vardır; politik kararlarda oylama ve iktisadi kararlarda piyasa mekanizması kullanılması. Oylama ve piyasa mekanizması farklı zevklere sahip bireylerin sosyal tercihlerini birleştirir. Çoğunluk oylamasında; bireylerden kolektif tercihlere hareket edildiğinde, rasyonellik varsayımı ihlal edilebilmektedir. Rasyonelliğin geleneksel tanımlamasını maksimizasyona uyarlarsak, bireysel tercihlerden sosyal maksimuma ulaşılması refah ekonomisi alanının merkezini oluşturur. Buna rağmen optimum sosyal refahın tanımlanmasındaki temel zorluk kişiler arası fayda kıyaslamasının yapılmasındaki zorluktan kaynaklanır. Oy çokluğu ve tazmin ilkesi sosyal tercihlerin belirlenmesinde kullanılan yöntemlerdir. Tüm bireylerin istekleri hesaba katılarak sıralanan değerlerin yüksek düzeyde toplumsal isteklerin sosyal maksimumu gerçekleştirmek için dikkate alınması gerekir. Piyasa mekanizması ise sadece zevklere göre yapılan sıralamaları dikkate alır. Toplumdaki her birey tercih kümesindeki seçenekleri belirli bir sıralamaya tabi tutarken, bireysel tercihlerden toplulaştırılmış bir sosyal refah fonksiyonuna ulaşma hedefi konulmuş, bunun sağlanması içinde sosyal refah fonksiyonun taşınması gereken beş şart tanımlanmıştır.Şart I:Sosyal refah fonksiyonu her kabul edilebilir R1, R2 gibi bireysel tercih çiftleri için tanımlanabilir (evrensellik).Şart II:Eğer alternatif sosyal ifade her iki bireyin sıralamasında x yükselir veya düşmezse ve bu sıralanmalarda herhangi bir değişme olmazsa ve x , bireysel tercihler değişmeden y alternatifine tercih edilirse x böylelikle y'ye hala tercih edilir (tekdüzelik).Şart III:R1 ve R2 ve R1' , R2' bireysel tercihlerin iki kümesidir. Hem i bireyi için S içindeki belirtilen her iki alternatif olarak x ve y veri ise, xRiy sadece ve sadece xRi'y S'den yapılan sosyal tercihse bireysel tercih sıralaması R1, R2 veya R1' , R2' olup olmamasına göre aynıdır (ilişkisiz alternatiflerin bağımsızlığı).Şart IV: Sosyal refah fonksiyonu zorla kabul ettirilmemelidir. (birey egemenliği).Şart V: Sosyal refah fonksiyonu diktatoryal olmamalıdır. (diktatörsüzlük) . Fakat iki karar verici ve üç secenekli bir durumda bu beş şartı taşıyan bir sosyal refah fonksiyonu tanımlamak mümkün değildir (Arrow, 1951, s.336-339).

²⁶Yapılan oylamalarda kolektif tercihlerin sonuçlara yansımaları da siyasi kurumların nasıl tesis edildiği ile yakından ilgilidir. Savaş (2013), oylama kurallarının önemini şu şekilde belirtmektedir. “Devletin esas amacı, halkın kolektif çıkarlarını temsil etmek olduğu halde hangi çıkarların ne ölçüde temsil edildiği diğer birçok etken yanında kullanılan oylama usulüne bağlıdır. Kullanılan oylama usulünün seçimi ise bir taraftan halkın katlanması gereken maliyetle (dışsal maliyet), oybirliği veya çoğunluk sağlanmak için yapılması gerekli masrafların büyüklüğüne bağlıdır.”

s.58-59). Stigler (1973) ekonomi ve siyaset alanındaki²⁷ çekişmelerdeki temel farklılığın kamu politikaları olarak adlandırılan politik ürünlerin genellikle özel olarak seçilmiş kişilere karşılıklı olarak açıkken, iktisadi ürünlerin (mal ve hizmetler) çok nadiren özel olarak seçilmiş kişilere karşılıklı olarak açık olduğunu savunmaktadır. Örneğin uygulanan bir vergi oranı herkes için aynı iken, üretilen mal ve hizmetler farklı niteliklere sahip olabilmektedir. Çünkü politik süreçler, doğası gereği oy verenler başka politikaları tercih etseler de zorlayıcıdır. İktisadi hayatta ise zorlama ancak ölçek ekonomileri sonucunda kendine özgü bir alanda uzmanlaşan bir grubun sözleşmeyle, başkası tarafında yapılacak üretimi engellemesiyle mümkündür. Ayrıca kamu politikalarının sonucu yasama, yürütme ve yasa yargı üzerinde olmaktadır. Politikanın içeriği el koyma, cebir, bürokrat davranışları ve vatandaşlar kadar kanunlarla sağlanır. Dolayısıyla kamu politikası birçok aktörü kapsayan bir alandır. Bu alan içerisinde yer alan başlıca aktörler ve rolleri şu şekilde sıralanabilir (Sakal, 1998, s.214; Aktan, Ay ve Çoban, 2007, s.205-214; Bulutoğlu, 2008, s.114, Çevik ve Demirci, 2012, s.35- 41):

- *Meclisler:* Kamusal ihtiyaçlar resmi veya gayri resmi kurumlar aracılığı ile hükümete veya kamu kurumlarına iletmektedir. Hükümet konuyu gündemine alıp üzerinde çalışarak meclise getirebileceği gibi bilinçli olarak gündem dışında da tutabilme gücüne sahiptir. Meclisler, yalnızca politikaların değerlendirilip şekillendirilmesinde değil denetlenmesinde de önemli rol oynamaktadır.
- *Yargı:* Demokrasi güçler arasında bir denge olarak tanımlandığında yasama ve yürütme ile birlikte üçünde bir denge noktasını ifade eder. Parlamentoda onaylanan bir yasa, yargı tarafından iptal edilerek yürürlükten kaldırılarak kamu politikası alanının dışına itilebilmektedir.
- *Hükümet ve Kamu Bürokrasisi:* Kamu politikalarının uygulanmasında en önemli role sahip olan aktördür. Çünkü uygulanacak kamu politikalarında gündemi belirleme gücü temelde hükümete aittir. Kamu politikası sürecinde uygulama aşamasında en etkin rol alan ise kamu bürokrasisidir. Çünkü politika programı için yasal düzenleme sürecinde tasarımı hazırlayıp alt yapıyı geliştiren teknik bürokratlardır

²⁷Siyaset ve ekonomi arasındaki çekişme refah devleti bağlamında da değerlendirilebilir. Refah devleti kavramlaştırması iktisadi alanın siyasallaşmasında önemli bir dönüşümü temsil eder. Bu dönüşüm, uygulanan kamu politikalarında devletin rolünü yeniden tanımlamış, müdahale alanlarını genişletmiştir. Bu konudaki ayrıntılı sınıflama ve değerlendirmeler için Toprak, 2012, s.35-104 ve Albayrak, 2007, s.108-123 'e bakınız.

- *Siyasal Partiler:* Siyasal karar alma sürecinde kamusal mal ve hizmetlere olan talebin belirlenmesinde önemli rol oynayan bir aktördür. Çünkü temsili demokraside bireylerin kamusal mal ve hizmetlere olan talebini dile getirmeleri programını destekledikleri partiye oy vermeleri yoluyla olmaktadır. Siyasal partiler, demokratik sistemler de rekabete girerek iktidara gelmek isteyen örgütlü yapıya sahip kurumlardır. Bu yapılarıyla siyasal karar alma sürecinin basitleşmesi ve istikrarlı olmasını sağlamaktadırlar. Ayrıca sendikalar, ticaret odaları, sosyal ve kültürel dernekler kanalı ile hükümet ve halk arasında bağlantı kurmaktadır. Bazen birden çok parti temsil gücünü tamamlamak amacıyla bir araya gelerek ortak bir hükümet programında anlaşır ve koalisyon oluşturabilmektedirler. Bunun tam tersi durum ise siyasi partilerin kendi içerisindeki iktidar mücadeleleri ile bölünmesi yani hizip durumudur. Bu durum siyasi gruplaşma olarak da ifade edilebilmektedir.
- *Seçmenler:* Doğrudan demokrasinin uygulama güçlüğü taşıması temsili demokrasi alternatifini doğurmaktadır. Her iki sistemin ortak yönü halkın siyasal gücü kullanma, yönetme hakkının bulunması, yönetim ve karar mekanizmalarında rol almaktadır. Fakat temsili demokrasilerde seçimlerin belirli dönemler itibarıyla yapılması vatandaşların ülkeyi yöneten gücü denetleme ve yönlendirme imkânını da kısıtlamaktadır. Baskı gruplarına ihtiyaç duyulmasının nedeni hem bireylerin tek başına başaramayacaklarını baskı grupları yoluyla başarmaları hem de kişisel çıkarlarını da bu yolla koruyabilmeleridir.
- *Çıkar Grupları:* Ortak, maddi ve manevi çıkarlar etrafında bütünleşmiş ve bu çıkarlar çerçevesinde uzmanlığa dayalı olarak örgütlenmiş, ortak çıkarları doğrultusunda siyasi yönetimden talepte bulunan gruplardır. Çıkar gruplarının temel fonksiyonu; karar organlarına, sorunlarına ilişkin olarak ayrıntılı bilgiler vermek, karar organları tarafından alınan kararlara kendi üyelerinin rızasını sağlamak, kendi toplumsal tabanlarındaki genel eğilimler doğrultusunda akılcı çözüm önerileri geliştirmektir. Bu bağlamda çoğulcu demokrasilerde siyasi partileri tamamlayıcı nitelik gösterebilirler. Çıkar gruplarının yaratacağı etki siyasal kararları etkilemekte kullandıkları yöntemlere de bağlıdır. Çıkar gruplarının siyasal kararları etkileme yöntemleri ise lobicilik, ikna, kamuoyunu etkileme, tehdit, kolektif rüşvet, sabotaj, başka partiyi destekleme, grev ve lokavt şeklinde olabilmektedir.

- *Baskı Grupları:* Siyasal karar alma sürecinde siyasal iktidar ve bürokrasi üzerinde çeşitli yöntem ve araçlarla etkili olmaya ve hatta baskı kurmaya çalışan organizasyonlardır. Baskı gruplarının siyasi partilerden daha etkin hale gelmesi kolektif kararlarda seçmenlerin tercihlerinin sonuçlara yansımını engelleyebilmektedir.
- *Sivil Toplum Kuruluşları;* Devlet denetimi ya da baskısının oluşmadığı veya belirleyici olamadığı alanlarda, bireylerin ya da grupların devletten izin almadan, kovuşturmayaya uğrama korkusu taşımadan ve iktisadi ilişkilerin baskısından bağımsız olarak hareket ederek tutum belirleyebildikleri, sosyo kültürel etkinliklerde bulunabildikleri, gönüllü ve rızaya dayalı ilişkilerin, etkinliklerin ve kurumları oluşturabildiği bir toplumu ifade etmektedir.
- *Medya:* Eğer tarafsız ve özgür ise yönetilenler ve yönetenler arasında iletişim kurulmasını sağlayan bir rol oynar, öyle ki toplumun taleplerini hükümet ve kamu bürokrasisine anlatırken, iktidarın hizmet arzı konusunda da topluma bilgi verir böylece devlet ile toplum arasında uyum sağlar. Fakat medya taraflı davranarak toplumsal gruplar ve iktidar arasında çatışmalara neden olabileceği gibi, baskı altında kalması halinde de bilgi akışı görevini gereği gibi yerine getiremez.

Bu aktörler ve kamu politikasında oynadıkları rol, ülke içindeki siyasi kurumların demokratik veya totaliter ya da ara rejimlere sahip olmalarına göre değişiklik gösterebilmektedir. Dolayısıyla gücün çoğunlukla ne kadar paylaşıldığı, yönetim sistemi içindeki aktörlerin rollerini de etkilemektedir. Demokratik bir toplum, çok sesliliği ve sivil siyaseti işleyişinin bir parçası haline getirmeyi hedeflediğinden parlamento, yasalar, hükümet ve kamu bürokrasisi, sivil toplum, çıkar ve baskı gruplarının kamu politikalarındaki etki alanının genişlemesi beklenmektedir. Askeri darbelerle gelen ara rejimlerde ise meclis dahi temsiliyet görevini gereği gibi yerine getirememektedir. Totaliter ve baskıcı rejimler askerler tarafından değil sivil iktidar erki elinde bulundurulduğunda da sivil toplum ve medya işlevini yitirmektedir. Bu anlamda bireysel tercihlerin sosyal tercihlere yansımada da benzer şekilde siyasi kurumsal yapıya bağlı hale gelmektedir. Fakat demokratik sistemleri de dahi kolektif kararların alınmasında problemler yaşanmaktadır.

4.2.5.Kamu Politikasında ÇıkarÇatışması ve Kolektif Hareket Problemi

Kolektif kararlar alma bireysel tercihlerin sosyal tercihlere dönüşümünü ifade etmektedir. Kolektif karar alma, piyasa dışı alınan kararların iktisadi analizidir. Bu analiz çıkarıcı birey varsayımına dayanmaktadır. Toplumsal sistemlerde bireyler sosyal seçim sıralamaları yapmak zorundadır. Bu nedenle birey davranışları fayda maksimizasyonu temelinde değerlendirilmektedir. Fakat grup davranışlarında bu yaklaşım yeterli değildir. Çünkü grup adına alınacak kararlar tam kamusal mal özelliği taşımaktadır ve amaçlı davranış kuramı tarafından açıklanamamaktadır. Bu bağlamda piyasa ve oylama sistemleri kolektif tercihleri belirleme yöntemleridir. Fakat Buchanan piyasa ve kolektif karar alma da kesinlik derecesi, sosyal katılım derecesi, alternatif tercihlerin seçimi, sorumluluk derecesi, zorlama unsuru, bireyler arasındaki güç ilişkileri bağlamında farklılıklar olduğunu vurgulamaktadır. Kolektif oluşumlar ortak çıkarlar doğrultusunda hareket edebildiği gibi bireylerin bağımsız davranarak kendi çıkarları peşinde koşmaları da söz konusu olabilmektedir (Ünlükaplan, 2001, s.18-28). Kolektif hareket probleminin altında yatan da bu çıkarların birleşmesi veya çatışmasıdır. Çünkü karar tam kamusal mala dönüştüğünde, tam kamusal malların temel özelliği gereği tüketime katılan ek bir bireyin, diğer bireylerin faydasını düşürmemektedir. Tam kamusal mallarda rekabette, tüketimden dışlama veya malın bölünebilmesi söz konusu olamaz. Bu durum maliyete katlanmadan elde edilen çıkardan faydalanacak bireylerin bedavacı davranmalarına neden olabilmektedir.

Çıkar gruplarının davranışlarını Klasik, Olson ve özel amaçlı gruplar, Chicago ekolü ve Kamu Tercihi kuramı başlığı altında incelemektedir (Aktan vd., 2007). Klasik yaklaşımın görüşleri Truman ile özdeşleştirilmiştir. Truman (1951)'e göre; yönetim süreci ancak çıkar gruplarının oynadığı rolün tam olarak tanınması halinde anlaşılabilir bir süreçtir. Siyasetin özünde çıkar gruplarının faaliyetlerinden ortaya çıkan tartışma ve çatışma yatmaktadır. Aynı veya farklı tabakalara ait gruplar arasındaki rekabet, politika oluşturma sürecini etkilemektedir. Devlet kurumları çıkar temelli gücün merkezidir, Çıkar grupları, taleplerini yerine getirmek için bu kurumlar içerisinde kilit noktalara ulaşmak istemektedirler. Bu noktalar yapı boyunca dağılmış olabilmektedir. Bunun anlamı çıkar gruplarının devletin sadece resmi olarak yapılanan birimlerinde değil, farklı şekilleri ile siyasi partiler içinde, devletin farklı birimleri ve diğer çıkar gruplarına kadar ulaşmış olabilesidir. Grupların devlete hangi kapsamda ulaşabilecekleri ise çeşitli faktörlere bağlıdır. Çıkar gruplarının toplumdaki stratejik

pozisyonu (grup statüsü ve prestij, oyunun kurallarına karşı duruşları, devletin gruplar içinde aldığı rol, bilgi kaynağı olarak yararlılıkları), çıkar gruplarının kendine özgü özellikleri (örgütlenme derecesi, liderin becerileri ve kaynakları), devlet kurumları (faaliyet yapıları, devletin belirli dalları üzerindeki grup etkileri) bu faktörlerin en önemlileridir. Çeşitlilik, çıkar gruplarının birbirleri üzerindeki mücadelelerinde güçlerini ve baskıları üzerinde kontrol denge sağlayan unsur olmaktadır (Truman, 1951, s.235-241).

Olson (1965)'a göre; örgütlerin amacı üyelerinin ortak çıkarlarını artırmaktır. Ortak çıkarları olmadığı hiçbir örgüt yoktur. Ama ortak bir hedef veya tüm üyeleri tarafından paylaşılan çıkarların varlığı, örgütün bunu sağlayacağı anlamına gelmez. Örgütlerde yalnızca ortak çıkarlar değil, bireylerin kişisel çıkarlarını da göz önünde tutulmaktadır. Bu örgütlerde çoğunlukla bireylerin özel çıkarları, örgütün kolektif çıkarları çarpışmaktadır, öyleki herkes en düşük maliyete katlanarak elde edilen yarardan faydalanmak isteyecektir. Bu bağlamda, iktisadi açıdan bakıldığında, tüm örgütler bedavacılık sorunuyla karşı karşıya kalmakta ve bu sorunu çözmekte zorlanmaktadır. Bu bağlamda bedavacılık sorununu çözmek için ya elde edilecek ortak mal küçük olmalı ya da üyelerine kolektif olmayan teşvikler sağlamalıdır. Küçük gruplar bu anlamda daha fazla avantaja sahiptirler, çünkü örgütlenmeleri kolay, bireyler arası etkileşim daha fazla olduğu için bedavacılık sorununun üstesinden gelinebilir olmaktadır. Kolektif hareketin ortaya çıkması ancak; zorunluluk, sosyal baskı, kişisel çıkar ve teşvikler yoluyla sağlanmaktadır.

Chicago ekolü devlet politikalarının özel çıkarlara hizmet ederken, Kamu Tercihi kamu politikalarında yer alan baskı ve çıkar gruplarının kendi çıkarlarını maksimize ederek rant kollama faaliyetlerinde bulunduğunu savunmaktadır. Bu alanda birçok hipotez bürokrat, siyasetçi ve çıkar gruplarının kendi gelir ve harcamaları veya kaynakların kontrolü veya bütçe, vergileme, yasal süreçlerdeki özel kurumsal detaylara güvenerek güçlerini artırma eğiliminde olduklarını belirlemektedir. Meltzer ve Richard (1981)'a göre, devletin büyüklüğü, ortalama gelirle karar verici seçmenlerin gelirleri arasındaki ilişkiye bağlı olmaktadır. Gelir dağılımı üzerine yapılan çalışmalar, gelir dağılımı çarpıklığının sağa doğru olduğu durumda ortalama gelirin medyan seçmenin gelirinin üzerinde yer aldığını belirtmektedir. Ortalama gelirin altındaki seçmenin oylarına odaklanan her oylama kuralı, yüksek vergilerle yeninden dağılımın sağlanması eğilimine sahiptir. Ortalama gelirin altında daha çok seçmenin olması, yeninden dağılım için verilen oyları arttırarak devletin büyüklüğünü etkilemektedir. Oylama kuralına göre

gelirin yeniden dağılımı ve kamu bütçesinin büyüklüğü ile kamu harcamalarının verimliliğinin değişmektedir (Meltzer and Richards, 1981, s.915-917).

Noll(1989) ise çıkar gruplarını işlem maliyetleri bağlamında değerlendirerek, çıkar gruplarının işlem maliyetlerinin önemli bir kısmını oluşturduklarını savunur. Ortaya çıkan işlem maliyetleri çıkar gruplarının büyüklüğüne bağlanmıştır. Büyük gruplarda işlem maliyetleri daha yüksektir. Çünkü grubun tercihlerindeki homojenlik derecesinin azalması istikrarlılık kazanmalarını önlemektedir. Diğer amaçlar için bir araya gelen ve sabit bir maliyete katlanan gruplar, politik faaliyetler üzerinde daha etkin olduklarından çıkar elde etme avantajına sahiptir. Ama bu noktada bedavacılık problemi ortaya çıkmaktadır. Oylamaya katılmayan ya da tercihleri ana akımdan uzak olan gruplar bilgilendirilmiş ve örgütlenmiş olsalar dahi seçim sürecindeki politikaları etkileme gücüne sahip değildirler. Çıkar grubu kuramında vatandaşlar (özellikle çıkar grupları) ve hükümet yetkilileri arasındaki asil-vekil ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Çünkü, düzenleyici politikalar iç içe geçmiş her biri çoklu asil ve vekili kapsayan ilişkileri içermektedir. Siyasi bürolardaki hiyerarşi burada önem kazanmaktadır. Vatandaşların oy vererek seçtikleri, siyasetçilerin işlerini yürüten düzenleyici birimler, yasa yapıcı kurumlar arasındaki bağ bu noktada dikkat çekicidir. Kurumsal yapının kendisi karmaşık asil vekil ilişkilerini ortaya çıkarmaktadır. Burada seçmenlerin politik tercihleri ve vekillerin neden olduğu politik sonuçlar asil vekilin çıkar çatışmalarına, asilin vekilin çalışmaları izlemesinin maliyetine bağlıdır.

4.2.6.Kolektif Hareket Probleminde Kurumların Rolü ve Gelişme ile İlişkisi

Kolektif hareket kuramı, ülkelerin etkin kurumlar oluşturması yeteneğinin artırılması, yerinde ve zamanında politikaların uygulanması, gelişme hedeflerine minimum maliyetler ulaşma imkânı sunmaktadır. Bu nedenle kolektif hareket kuramı kurumlar, gelişme kuramı ve politikası arasında bir bağ kurmaktadır (Nugent, (t.y); 103). Bu bağlamda, hem kamu politikası sürecinde yer alan aktörler, aralarındaki güç dağılımı ve çıkar çatışmaları hem de kararların sonuca taşınması kolektif hareket probleminin çözümünden etkilenmekte ve gelişme için oluşturulacak kurumsal yapıya yansımaktadır.

Portes (1976)'e göre, Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerinde, araştırmacı veya liderler gelişmeden bahsederken yaptıkları üç temel vurguda bu gerçekler gözlenmektedir. Yaşanan dönüşümler; gelirdeki artışla birlikte ortaya çıkan

iktisadidönüşüm; adaletli paylaşım, kamu mallarına erişimle birlikte katılımcılığın artması ile gelen toplumsal dönüşüm ve kültürel dönüşüm yani ulusal kimliğin ve geleneklerin yeniden tanımlanması sürecidir. Büyüme kadar, toplumsal yeniden dağıtım ve kültürel dönüşüm için kamu müdahalesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu süreç ise yeni kural koyucu grubun pozisyonuna göre ortaya çıkar. Bu gelişmeci seçkinler, sosyal temellere göre değişebilmektedir, radikal entelektüel gruplardan orta sınıfa ve askerlere(orduya) uzanabilmektedir. Genel yaklaşım, farklı ideolojik formlarda da olsa, ulusal otonominin ulaştığı noktayla, kendi ülkeleri ve ileri ülkeler arasında ne şekilde bir köprü oluşturduklarına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Ulusun geleceğini şekillendiren, ülke kaynaklarını bu ulusal imaj için kullanılan yeni etkilere bağlıdır. Bu bağlamdasosyolojik olarak ele alan teoriler üç başlık altında toplanabilir. Birincisi, sosyal farklılaşma (uzmanlaşma ile karşılıklı bağımlılığın olması ve rollerin netleşmesi), ikincisi ise değerlerin yasalaştırılmasıdır. Çünkü modern politik iktisadi ve sosyal sistemlerin yaratılmasında davranış ve değerlerin değişimi ön koşuldur. Üçüncüsü ise, bağımlılıktan kurtulma ile gelişme ve az gelişme insanlık tarihindeki iki farklı aşama değil, aynı dünya sisteminin parçaları olarak gören yaklaşımdır (Portes, 1976, s.55-85).

Przeworski and Curvale (2006), yapılan gözlemlerle elde edilen bulgulara göre; potansiyel çatışma ve bu çatışmaların yarattığı süreçleri absorbe edecek kurumlar olmadıkça, çatışmaları çözümlenmenin tek yolunun güç olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Kavgaların hız kazandığı çözümsüzlük zamanları üretimin farklı kaynaklarla yapılmasını, gelişmeyi, yatırım yapmayı güvensiz hale getirmekte ve kamu mallarının sunumunu engellemektedir. Bu bakımdan bazı kurumsal çatıların olmaması durumunda ekonomi durgunluğa girmektedir. Kendini sürdürecekt kurumlara, güç ilişkilerini de yansıtmak zorundadır. Bu kurumlar, eşitlikçi olmamakla birlikte askeri güce sahip olan grupların politikaya erişimini engelleyebilirler ve bu gruplar arasında daha güçlü olanlar etkileşim konusunda kurumsal olarak kabul edilmiş olabilmektedir. Siyasihakları düzenleyen kurumlarda alt gelir gruplarının dahi yatırım yaparken daha güvenli olmasını sağlayanlar büyüme konusunda daha üstündür. Buluşlar ve yatırımlar için, istikrarlı kurumların güvenlik sağlaması şarttır. Ayrıca şu görülmektedir ki, siyasi kurumlar yüksek derecede herkese açık olmayan oligarşik yapıya sahip olma eğilimindedirler. Siyasi eşitsizlik iktisadi eşitsizlikle birlikte ortaya çıkmaktadır, dünya ekonomisine entegre olundukça eşitsizlik artmaktadır.

Olson(1993)'a göre, demokrasi mülkiyet haklarının korunması ve sözleşme yapma hakkı getirmesi iktisadi gelişmeyi üretmektedir. Çünkü başta barış olmak üzere

diğer kamu mallarının da olduğu düzenli bir toplum yapısına sahip değilse üretmez. Anarşi ve şiddet, bireylerin üretim kararlarını olumsuz etkiler. Barışçıl bir ortamı getirense gönüllü bir uzlaşma sistemidir. Geçmiş dönemlerde kabile veya aşiret toplulukları küçük gruplar olduklarından kolektif hareket problemlerini çözebilmişlerdir. İlkel dönemlerden günümüze geldikçe karmaşıklaşan üretim ve toplum yapısı kolektif hareket problemini gönüllü çözemez hale gelmiş ve devlet ortaya çıkmıştır. Bu anlamda devletin kolektif hareket problemini çözmek için uyguladığı rejim de önem kazanmaktadır. Demokratik devlet yapısı otokrasilere kıyasla sosyal sözleşme yaratma da daha başarılı görünmektedir.

4.3.Acemoğlu Tarafından Geliştirilen Toplumsal Çatışma Yaklaşımı

Acemoğlu, çalışmalarında; toplumsal tabakalaşmanın sonucu ortaya çıkan toplumsal çatışmalara ve bu çatışmalarıniktisadi gelişme düzeyi üzerindeki etkilerine geniş yer vermektedir. Acemoğlu'nun çalışmalarındaki temel hareket noktası, kamu politikalarının belirleyicisi olarak kabul edilen siyasi güç sahibi seçkinlerin,politika tercihleriyle kaynak tahsis mekanizmasını nasıl etkilediklerinin araştırılmasıdır. Bu yaklaşıma göre seçkinlerin kamu politikası tercihlerinin önceliği kendi güçlerini korumaktır. Siyasi güç sahibi olan seçkinler, kendi ekonomik ve siyasi güçlerini muhafaza etmek amacıyla uygulamaya koydukları kamu politikalarıyla toplumun refah seviyesini arttırmayı, kaynak tahsisinde etkinlik sağlayamayı, yatırım ve teknolojik gelişmeyi teşvik etmeyi hedefleyen etkin kurumlar yerine etkin olmayan kurumları tesis etmeyi tercih etmektedir. (Acemoğlu ve Robinson, 2000a; Acemoğlu ve Robinson, 2000b; Acemoğlu, 2003; Acemoğlu, 2005; Acemoğlu vd., 2005; Acemoğlu, 2006a; Acemoğlu, 2006b; Acemoğlu, 2008a; Acemoğlu vd., 2009; Acemoğlu vd., 2011; Acemoğlu, 2012; Acemoğlu, 2013).

Acemoğlu (2003)'na göre ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının temelinde yatanunsurlar farklı siyasi tercihleridir. Farklı siyasi tercihleri biçimlendiren ise siyasi ve iktisadi olarak farklı örgütlenme şekillerini ortaya çıkaran kurumlardır. Buradanhareketle kurumları ortaya çıkaran örgütlenme şekillerinde üçlü bir sınıflandırmaya gitmek mümkündür. Birinci sınıflandırma "Siyasal Coase" yaklaşımı olarak ifade edilmektedir. Coase teoremi, özü itibariyle mülkiyet haklarının iyi tanımlandığı ve işlem maliyetlerinin sıfır olduğu varsayımından hareket ederek kamu mallarının kullanımında taraflardan birinin zararına bir durum olduğunda, sözü geçen

iktisadibirimlerin etkin sonuçlar başarmak için kendi aralarında sözleşme yaparak optimal çözüme ulaşılabileceğini savunmaktadır. Bu bakış açısı siyasi tercihlere uyarlandığında, siyaset ve kurumların ortak bir uzlaşma ürünü olduklarını, bu unsurların toplumun değişen ihtiyaçlarını en iyi şekilde karşılamak için kimin, hangi toplumsal grubun üyesi olduğuna ve siyasi gücüne sahip olduğuna bakılmaksızın etkinlik sağlayabileceğini savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre toplumlar arasındaki siyasi ve kurumsal farklılıklar, iktisadi sonuçların farklılıklarının temel belirleyicisi olmaktan uzaktır. Çünkü toplumlar kendi deneyimleri ile birliktesürekliliklerini sağlayacak şartları yerine getiren uygun politika ve kurumları seçmektedir. İkinci sınıflandırma ise "İnanç Farklılıkları" yaklaşımıdır (veya Uyarlanmış Siyasi Coase teoremidir). Bu yaklaşıma göre; toplumlar kendilerini ortaya çıkaran ve şekillendiren farklı süreçlerin ürünleri olduklarından farklı politikalar seçebilmektedirler. Bunun altında yatan bir diğer neden toplumun veya topluma liderlik edenlerin toplum için neyin iyi olacağı konusunda fikir birliğine varamamış olmasıdır. Doğru kurgulanmış kurumlar belirsizlikleri ortadan kaldıracak gibi, siyasetçilerin tercihlerini toplumlarının refahını arttıracak yönde değiştirebilmektedir. Üçüncü yaklaşım ise, "Toplumsal Çatışma" yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre, bazı toplumlar, vatandaşları için çok kötü sonuçlar vereceğini bildiği halde toplumsal refahı arttırmayacak politikalar seçebilmektedir. Çünkü, bu kararlar siyasetçiler veya siyasi olarak güçlü gruplar tarafından alınmakta ve bu gruplar kendi çıkarlarını maksimize etmekle ilgilenmektedir.

4.3.1. Toplumsal Çatışmalarda Kurumların Rolü; İktisadi ve Siyasi Kurumların Kaynak Dağılımı Üzerindeki Etkisi

Acemoğlu vd. (2005), iktisadi ve siyasi kurumların siyasi güçle birlikte kaynak dağılımı üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. Buna göre yaklaşımların temel bulguları şu şekilde sıralanmaktadır (Acemoğlu vd., 2005, s.389-393): Bir toplumun iktisadi olarak gelişmişlik düzeyini belirleyen temel unsur söz konusu toplumun iktisadi kurumlarıdır. Bu noktada iktisadi kurumlar mülkiyet haklarının yapısı, piyasaların yapısı ve piyasaların tam işlerliğini sağlayacak sözleşmelerin uygulanabilirliği gibi mekanizmaların tümünü kapsamaktadır. Kimi ülkeler daha zenginken kimilerini daha fakir olmasının temel nedenisi sahip oldukları iktisadi kurumların, toplumdaki yatırım, inovasyon gibi iktisadi güdülerini belirlemekteki etkileridir. İktisadi kurumlar toplumsal yapıya içsel olarak belirlenirler, zira iktisadi kurumların kaynak tahsisinde edindiği rol,

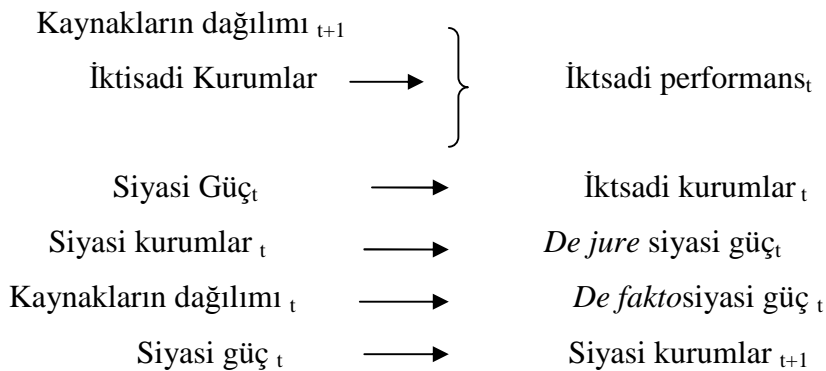
toplumun kolektif tercihleri ile belirlenmektedir. Fakat, hangi iktisadi kurumların tercih edileceği noktasında bazı birey, grup ve kurumlar arasında çatışmalar olabilmektedir. Bu noktada belirleyici olan siyasi gücün kimin elinde olduğudur. Çünkü siyasi gücü olan grup, tercih ettiği iktisadi kurumları topluma kabul ettirme ve muhafaza etme gücüne de sahiptir. Çıkarları çatışan grupların, gruplar arası uzlaşma sağlayarak toplam büyümeyi maksimize eden iktisadi kurumlar üzerinde anlaşamamasının temel nedeni, siyasi güç konusundaki taahhüt (commitment problem) problemidir. Elinde siyasi güç bulduran bireyler, bunu kendilerinin çıkarlarını optimize etmek için kullanmayacaklarını taahhüt edemezler. Taahhüt problemi, etkinlik ve kaynak dağılımı konusunda fikir ayrılıkları ve çatışmaların çıkmasına neden olmaktadır. Kamu politikalarının uygulanması sırasında ortaya çıkan ayrışmaların, telafi edici transferler ya da yanlı ödemeler ile ortadan kaldırılması yoluyla sağlanmaya çalışılan denge, iktisadi kurumların kaynak dağılımında optimal sonuçlara ulaşılması konusundaki etkisini azaltmaktadır.

İktisadi kurumların toplumun kolektif tercihleri ile belirlenmesi gibi, toplumdaki siyasi gücün dağılımı da içsel olarak belirlenmektedir. Burada *de jure* ve *defacto* siyasi güç arasındaki farkı hatırlatmak yararlı olacaktır. *De jure* siyasi güç, siyasi kurumlardan gelmektedir. Siyasi kurumların kısıtlarını belirleyen devlet yapısı içindeki güçlü olan eğilimlerdir. *De factosiyasi* güç, siyasi kurumların kamu politikasını belirleme hakkı vermediği grupların güç sahibi olmasıdır. *De facto* siyasi güç "açık veya kapalı zorlama yoluyla elde edilen güçtür" demek yanlış olmayacaktır. Zira, bu güce sahip olanlar, ayaklanmak, orduyu kullanabilmek, paralı asker tutabilmek, ordu ile birlikte hareket edebilmek gibi açık zorlama yollarını kullanarak güç elde edebilecekleri gibi iktisadi olarak maliyetli olmakla birlikte barışçıl gösteriler gibi kapalı zorlama ile de isteklerini topluma kabul ettirebilmektedirler. *De facto* gücün kaynaklarından birincisi, bahsedilen grubun kolektif davranış problemini çözmesi iken ikincisi grubun amaçlarına hizmet edecek iktisadi kaynaklarının olmasıdır. Mevcut siyasi kurumların hem bazı kaynakları kullanabilmelerinin hem de farklı gruplara karşı gücü kullanma ve kiralama seçeneklerinin olması, iktisadi kaynakların etkisini arttırmaktadır.

Burada iktisadi gelişme düzeyini belirleyen iki durağan değişken siyasi kurumlar, ve kaynak dağılımıdır. Her iki değişkenin durağan olarak nitelendirilmesinin sebebi yavaş değişimleri ve göreceli olarak önemli etkiler yaratmalarıdır. Siyasi kurumlar, iktisadigelişme düzeyi ve üretim gücünü iktisadi kurumlar yoluyla dolaylı olarak etkilemektedir. Bunun altında yatan etmen siyasi kurumların, iktisadi kurumları

kullanarak *de jure* siyasi gücün dağılımını etkileyebilmeleridir. Dolayısıyla siyasi gücün dağılımı ancak siyasi kurumların değişimi ile gerçekleşebilecektir. İkinci etmen ise iktisadi kaynakların dağılımında ki farklılıklardır. Nitekim belirli bir grup diğerine kıyasla iktisadi kaynakların daha büyük bir kısmını kontrol edebiliyorsa, bu da ellerindeki *de facto* siyasi gücün artmasına hizmet edebilmektedir. Böylelikle daha zengin olan grup iktisadi ve siyasi kurumları kendi çıkarları için uygun olacak şekilde belirleyebilme olanağına sahip olmaktadır. Bu durumda gelecekte görece refah eşitsizliğini yeniden üretmektedir. Fakat değişim potansiyeli de her zaman mevcuttur. Özellikle teknolojik değişimi de içinde barındıran uluslararası oklar (*de facto*) siyasi gücün dengesini değiştirerek siyasi kurumların dolaylı etkisiyle iktisadi kurumları da yeniden şekillendirebilmektedir.

Kaynak tahsisinde etkinlik sağlayacak "iyi" olarak nitelendirilen iktisadi ve siyasi kurumlar, kamu politikasını belirleme gücü olanlar üzerinde kısıtlayıcı olabilmelidir. Siyasi gücün etkisi (siyasi kurumların, iktisadi kurumlar üzerindeki dolaylı etkisiyle birlikte düşünüldüğünde) alternatif yatırım olanaklarının gücü elinde bulunduranlar tarafından kendi konumlarını pekiştirecek şekilde nasıl kullanıldığı gözlemlendiğinde daha açık ortaya çıkmaktadır. Zira siyasi gücü elinde bulunduranlar, iktisadi kurumsal yapının tesis ettiği mülkiyet hakları sisteminden fayda sağlamaktadır. İktisadi kurumların etkinlik sağlayabilmeleri, siyasi gücü elinde tutan seçkinlerin, toplumun geri kalan kısmından rant elde etmelerinin önüne geçildiğinde mümkün olacağı savunulmaktadır. Ancak bu yolla seçkinler ve toplumun geri kalanı arasında kamu politikalarının etkileri konusunda bir uzlaşma sağlanabilecek ve seçkinler varlıklarını sürdürebileceklerdir. Seçkinleri kısıtlayıcı mekanizmaların oluşturulamaması ile ortaya çıkacak rant, onları toplumun geri kalanının elindeki kaynakları sömürecek iktisadi kurumlar kurma konusunda teşvik edecektir.



Şekil 2. İktisadi kurumlar, siyasi kurumlar ve siyasi güç ilişkisi

Şekil 2’de şimdiki, t+1 gelecek zaman olmak üzere iktisadi kurumlar, siyasi kurumlar ve siyasi güç arasındaki ilişki gösterilmektedir. İktisadi kurumlar t dönemindeki iktisadi performansı ve t+1 dönemdeki kaynak dağılımını etkilemektedir. Siyasi güç, iktisadi kurumları etkilerken, kaynak dağılımında *de factosiyasi* gücü belirlemektedir. Siyasi güç, siyasi kurumları da belirleyen bir öge olmaktadır.²⁸

4.3.2.Toplumsal Çatışmaların Sonucu: Etkin Olmayan Kurumlar

Acemoğlu ve Robinson (2006); devletin aldığı siyasi kararları ve bu kararların belirleyicisi olan kurumları, iktisadi eğilimleri şekillendiren ve bu yolla iktisadi gelişmede birinci derecede etki yapan faktörler olarak görmektedir. Geri kalmış veya gelişme sorunları yaşayan ülkeler, yatırımcıların cesaretini kıran ve iktisadi geri kalmışlığın neden olan siyasi ve iktisadi kararlar uygulamaktadırlar. Kaynak dağılımında diğer değişkenler veri iken, etkin olmayan devlet politikaları ve kurumlarının tercih edilmesi, siyasi olarak güçlü grupların gelişen teknoloji le birliktekendi güçlerine hizmet eden üretim faktörlerinin sahiplerinin el değiştirmesi ve mevcut güçlerini koruyamamasının sonucudur. Teknolojik değişimle birlikte ortaya çıkacak yaratıcı yıkım, kural koyucu sınıfın kaynak dağılımını etkilemedeki avantajlı pozisyonunu ve gelecek rantlarını ortadan kaldırabilme potansiyelini her zaman içinde barındırmaktadır. Bu bakış açısı, siyasi olarak güçlü grupların gücü kaybetmeme kaygısıyla etkin olmayan kamu politikalarını tercih etmelerine neden olmaktadır. Seçkinler, mevcut durumu koruyarak gelişmeye karşı olma eğilimi içine girmektedir. Dolayısıyla ülkelerin gelişmişlik düzeyi, bazı devletlerin sanayileşmeyi destekleyen politikaları tercih ederken, bazılarının endüstriyel gelişimi engelleyen uygulamaları ile ilintili hale gelmektedir. Yaratıcı yıkım sonucu ortaya çıkacak “siyasal yer değiştirme etkisi (political replacement effect)” seçkinlerin, politika tercihlerini etkileyen temel unsur olmaktadır.

Acemoğlu (2006b) bir başka çalışmasında, etkin olmayan kurumları ve bu kurumların uzun süre hüküm sürmesinin nedenlerini modelleyerek toplumun büyüme

²⁸ Clark (2013), Acemoğlu vd.’nin kullandığı kuramsal ve kavramsal çerçeveye itiraz ederek, ülkelerin arasındaki gelişmişlik farkının verimli kurumları tesis eden siyasi kurumlar ve siyasi güç ilişkileri ile açıklanayacağını savunmaktadır. Oysa kurumların iktisadi analize dahil edilerek, ülke in tarihi ve toplumsal özellikleri ile ilişkili olarak yapan Acemoğlu (2010), konu ile kavrayışının çok başında olduğunu çok defa yinelemiştir. Bu bağlamda kurum kavramının tanımı ve kurumların iktisadi etkileri konusunda mevcut muğlaklıklara rağmen, davranış kalıpları ve davranış motivasyonları üzerinde ki etkisi birçok sosyal bilimci tarafından paylaşılmaktadır . Bu konuda Aysan (2007) önemli tespitler yapmaktadır.

potansiyelini maksimize etmeyen kurumların işleyiş mekanizmasını göstermiştir. Neden etkin olmayan kurumların var olduğunu ve uzun süre hüküm sürdüğünü anlamak için öncelikle farklı kurumsal çerçevelerde ortaya çıkan denge politikaları ve kaynak tahsisinin türleriyle belirleyicilerini saptamak, farklı bireylerin ve grupların bu politikalar ve kaynak tahsisi üzerindeki tercihlerini ortaya koymak gerekmektedir. Böylelikle kurumlar üzerinden uyarılmış tercihleri türetme olanağı sağlanmakta, kurumsal yapının birey tercihleri üzerindeki etkisi saptanmış olmaktadır. Burada etkin olmayan kurumların uyguladığı politikaların var olması yanında uzun zaman hüküm sürmesi konusunda etkili olan birçok mekanizma mevcuttur.

Acemoğlu (2006b) bu mekanizmayı açıklamak üzere kurulan modelde üç gruba yer vermiştir. Bu gruplar, işçiler, seçkin üreticiler ve seçkin olmayan (orta sınıf) üreticilerdir. Seçkinler, siyasi kurumların kendilerine verdiği *de jure* gücü kullanarak iktisadi kurumlar aracılığı ile iktisat politikalarında belirleyicisi olmaktadır. Bu güç, seçkinlere kamu harcamalarını ve kamu gelirlerinin nasıl kullanılacağını belirleyen maliye politikası kullanma yetkisini de vermektedir. Kamu kaynaklarının tahsisini etkileme gücüne sahip olan seçkinler için modeldeki anahtar politika aracı, üretici gruplardan zorlama hakkına sahip olarak topladıkları vergilerdir. Vergi politikaları yoluyla elde edilen kamu gelirin iki kurumsal boyutu ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi seçkinlerin *de jure* siyasi güçle birlikte belirleyicisi oldukları iktisadi kurumların yarattıkları kurallar ve kısıtlarla ilişkilidir. Bunlar arasında mülkiyet haklarının zor kullanılarak uygulatılması, piyasaya giriş engelleri, teknolojinin düzenlenmesi ve sözleşmelerin yerine getirilmesi sıralanabilmektedir. Diğer boyutu ise, vergilemenin kaynakları yeniden dağıtıcı etkisi ile ilişkilidir. Bu ilişki *gelir sızdırma, faktör fiyatlarının manipüle edilmesi vesiyasi sağlama* biçiminde ifade edilebilmektedir. *Gelir sızdırma, de jure* gücü elinde bulunduran seçkinlerin, orta sınıf üreticilere gelirlerini sızdırmak için yüksek vergiler koymasıdır. Bu vergiler kaynak dağılımını optimal dağılımdan saptırıcı nitelikte olabilmektedir. Etkinsizlik vergilerin kullanılmasında ortaya çıkmaktadır, bunun anlamı dağılımla birlikte etkin üretimin sağlanmamasıdır. *Faktör fiyatları manipülasyonu*, güç sahibi grupların rekabet içinde oldukları orta sınıf üreticilerin, üretimde kullandıkları faktör fiyatlarını ve üretim faktörlerini olan taleplerini etkileme gücünden kaynaklanmaktadır. *Siyasi sağlama*, yüksek orta sınıf karlarının siyasal yer değiştirme etkisi yaratacağını düşünen seçkinlerin, orta sınıfı fakirleştirip kendi güçlerini arttırmak için yüksek vergi oranları belirlemeleridir. Etkin olmayan üç vergi politikası, seçkinlerin vergiler yoluyla

yeniden dağıtılan kaynakları kendi rantlarını arttırmak için kullanmalarından ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte gelir sızdırma en az zarar verici olandır. Seçkinler gelirleri sızdırmak için orta sınıfın etkin yatırımları üstlendiğinden ve kar elde ettiklerinden emin olmak zorundadır. Öte yandan faktör fiyatları manipülasyonu ve siyasiyer değiştirme mekanizması orta sınıfı doğrudan fakirleştirmeye yöneliktir. Diğer yandan seçkinlerin bir kısmının etkisizlik yaratması “taahhüt” probleminden kaynaklanmaktadır. Temel yatırımları yaparken, söz verdikleri politikaları tutmamaları söz konusu olabilmektedir. Örgütsel ekonomi literatüründe bu sorun “alıkoyma (hold up)” problemi olarak ifade edilmektedir. Alıkoyma durumunda vergiler daha yüksek ve daha saptırıcıdır. Alıkoyma problemi uzun dönemli yatırım projeleri söz konusu olduğunda önem kazanmaktadır.

4.3.3. Siyasi Kaybedenler Hipotezi

Bazı toplumların, mevcut durumda en iyi teknolojiyi uygulamaya koymamalarının temelinde, yeni teknolojinin yaratacağı yaratıcı yıkım ile mevcut durumda kamu politikaları üzerinde etkili olan güçlü çıkar gruplarının, yeni teknolojilerin kullanılmasını ile kendi rantlarını koruyamama kaygıları yatmaktadır. Bu fikir "iktisadi kaybedenler (economic losers)" olarak adlandırılmaktadır, Kuznets (1968) tarafından tartışılmış, Joel Mokyr(1990) tarafından teknolojik gelişme içeriğinde ele alınmış Per Kruscell ve Jose Rfos Rull (1996) ve Stephen L. Parante, E. Presscot (1997) tarafından katkı sağlamıştır. Bu yaklaşımda zımnî olarak çıkar gruplarının buluşları engelleyecek siyasi güce sahip oldukları kabul edilmektedir. (Akt. Acemoğlu ve Robinson, 2000). Fakat Acemoğlu ve Robinson (2000), genel olarak iktisadi değişiminin eşanlı olarak siyasi gücün dağılımını etkilediğine vurgu yapmaktadır. Burada varılmak istenen nokta siyasi gücü eriyenin (iktisadi rantı değil), teknolojik değişmeyi engellediğidir. Buna göre yeni bir teknolojinin üretime uygulanması durumunda elindeki siyasi gücü kaybetme olasılığı bulunan, siyasi gücünü muhafaza etmek isteyen, yeni teknolojik gelişimle kendi karlılığını kaybeden, üretimde yaşanan dönüşümle elde edeceği vergi geliri artmayan seçkinler teknolojik gelişimi teşvik etmemektedir. İktisadi birimler eğer siyasi güce sahip değilse, teknolojik değişimi engelleyemezler. İktisadi birimler siyasi güç sahibi iseler ve yaşanacak yaratıcı yıkıma rağmen bu gücü koruyabiliyorlarsa (siyasi kaybeden değilse) ilerlemeyi engelleyici eğilime sahip olmamaktadırlar. Nitekim Sanayi Devrimi esnasında siyasi güçlerini koruyan İngiliz ve Alman toprak

sahipleri, üretim teknolojisindeki dönüşüme engel teşkil etmezken, Rusya ve Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nda siyasi kaybeden olan toprak aristokrasisi endüstriyel gelişime engel olmuşlardır.

Acemoğlu vd. (2011), devletin örgütlenme şekli ve bürokratik yozlaşma konusunda ülkeler arasında büyük farklılıklar olduğuna dikkat çekmektedir. Bu konuda devlet kapasitesi²⁹ iktisadi gelişme konusunda önemli belirleyicilerden bir diğeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sınırlı devlet kapasitesine sahip toplumlar, görelî olarak daha az kamu malına yatırım yaparak yoksulların kaynak dağılımından daha az faydalanmasına neden olmaktadır. Bu temelde kurulan modelde, seçkinler tarafından kullanılan patronaj siyaseti söz konusudur. Bu tip siyasi uygulamalar, demokratik siyasetin farklı gelir grupları arasında uzlaşma sağlayan çoğulcu kamu politikalarına engel teşkil etmektedir. Seçkinlerin kamu mallarının sunumu ve dağılımını kısıtlar koyması, etkin olmayan dağılımın yarattığı refah kaybını daha da arttıracaktır. Devletin bürokratlarının uyguladığı politikaların etkilerini ölçüp denetleyebildiği etkin bir devlet mi, yoksa etkin olmayan yani bürokratları izlemenin güç olduğu bir devlet mi olduğunda bu noktada önem kazanmaktadır. Eğer devlet etkin bir örgüt yapısına, denetim ve izleme mekanizmasına sahip değilse, bürokratlar kendilerinin vergi toplanması ve denetimdeki rollerini yerine getirebilmek için teşvik edici ödemelere ihtiyaç duymaktadır. Ortaya çıkan bu rantlar patronaj politikaların yaratılması ihtimalini arttırarak, bürokratların kendi çıkarları için etkin olmayan yapıları desteklemesi olasılığını arttırmaktadır.

Acemoglu ve Robinson (2001)'un, etkin olmayan yeniden dağılım konusundaki iki temel varsayımlarından birincisi; siyasi sistemin, gelecek politikalara bugünden taahhütte bulunamaması varsayımdır. Çünkü gelecekteki politikalar, gücün kimin elinde bulunacağına göre belirlenmektedir. İkincivarsayım, ise siyasi gücün, grup büyüklüğü ile artması fikrine dayanmaktadır. Etkin olmayan dağılım, grup büyüklüğünü arttırmak ve korumak için kullanılmaktadır. Bu sayede gelecek dönemlerdeki siyasi güç garanti altına alınmış olmaktadır. Bu yaklaşıma göre etkin olmayan yeniden dağılım politikalarını ikiye ayırmaktadır;

- *Etkin olmayan hedefleme:* Önemliliği düşük olan üreticilerin, piyasaya girmesine neden olan destekler gibi, sadece cari düzeni göz önünde bulunduran politikalardan oluşmaktadır.

²⁹Devlet kapasitesi: Devletin kamu malı sağlama ve ekonomiyi yasal bir çerçeve ile destekleme kapasitesidir.

- *Etkin olmayan şartlanma*: Bireylerin marjinal verimlilik kararlarını etkileyecek politikaları ifade etmektedir. Bu kararlar; üretim miktarının belirlenmesi, piyasada üretim faaliyetlerini sürdürülüp sürdürülmemesi, rant kollama ve lobicilik faaliyetleri şeklinde olabilmektedir.

Acemoglu ve Robinson (2013)'e göre; siyasi denge, piyasa başarısızlığından bağımsız olamaz. Zaman içinde toplumda siyasi güç kazanan gruplar, siyasi dengeyi daha büyük etkinlik kayıplarının olduğu yöne doğru değiştirebilmektedirler. Bu durumda, gelecekteki siyasi denge üzerindeki etkilerinden dolayı piyasa başarısızlıklarının kaldırılması, kaynak dağılımını iyileştirmemektedir. Böyle olup olmama ihtimaline göre, uygulanan siyasetin sonuçlarına bakılması gerekmekte, sadece iktisadi fayda maliyete bakmak yeterli olmamaktadır. Bu bağlamda, cari dönemdeki iktisadi rantların siyasi dengeyi etkilemesi ve piyasa başarısızlıklarını gidermek için uygulanan politikalardan ötürü zarar gören grupların gelecekte yaratacağı etkilerde dikkatle incelenmelidir.

4.3.4. Geçmiş Kurumların Günümüzdeki Etkisi

Acemoğlu ve Johnson (2013)'a göre, kurumların gelişimini şekillendiren ülkelerin yaşadığı tarihsel süreçtir. Fakat, tarihsel sürecin ilerleyişi determinist değildir. Tarih kurumsal farklılıkları ortaya çıkaran kurumsal sürüklenme yoluyla, küçük etkileşimlerin rolünü daha da belirgin hale getirerek önemli dönemeçler yaratabilmektedir.

Hoff (2003), geçmiş kurumlar üzerine yapılan araştırmaların bulgularına göre:Geçmiş dönemin zengin sömürge ülkeleri bugünün en fakir ülkeleri konumunagelmışlerdir.Bu ülkeler sömürgeciliğin ilk yıllarında değil, Sanayi Devrimi sonrası geri kalmışlardır.1500, 1600, 1700 yıllarda Avrupa'nın sömürgeci ülkelerini zenginleştiren faktörler, refah ve siyasi gücün eşitsizliğini kötüleştirerek modern iktisadi büyüme için uygun olmayan hale getirmektedir

Avrupa sömürgeciliği tarihsel bir dönemeçtir. Bu dönemeç, az sayıdaki sömürgeci ülkenin oluşturdukları kurumlarla sömürdükleri ülkelerin faktör donanımına bağlı olarak kısıtlar koyduğu bir süreci ifade etmektedir. Faktör donanımına kısıtlar konması, sömürge kurallarının iktisadi ve siyasi düzeyde temel etkilerini yaratması anlamında kullanılmaktadır. Fakat sömürgecilerin belirlediği kuralara ve kısıtlara bağlı

olarak oluşturulan kurumlar, faktör donatımından (fiziksel ve beşeri sermaye düzeyi) etkilenen politikalar olmuşlardır. Sömürgeci siyasi ve iktisadi eşitsizliğin mevcut toplumda sahip olduğu düzeyi göz önünde bulundurmuşlardır. Sosyo iktisadi eşitsizliğin en yüksek düzeye eriştiği sömürgelerde yüzlerce yıl halkın büyük kısmı oy verememiş, toprak sahibi olamamış ve bir eğitim alamamıştır. Avrupa sömürgelerinde birincil düzeydeki bu eşitsizliği şekillendiren emek gücü kıtlığıdır. Sömürgeler ilk dönemlerinde demografik özelliklerin belirlediği faktör donanımlarına göre gruplanmışlardır. Bu gruplar, yoğun yerli nüfusla birlikte zengin mineral yataklarına sahip, verimli toprağı olan (bu dönemlerde toprağın özgür insanlar arasında dahi eşitsiz dağılımı var), dağınık nüfus yapısı, tahıl, çiftlik hayvanları, iklim ve topraklar şeklindedir (Hoff, 2003; 205-210).

Faktör donanımının bugünkü gelişmişlik düzeyi üzerindeki etkisini ortaya koyan ilk isimler Sokoloff ve Egerman (2000)'e göre; oluşturulan sömürgelerde köleler emek gücünün önemli parçasını oluşturmakta, topraklar eşitsiz dağılmakta, seçkinlerin yarattıkları eşitsizliğin istikrarı ve sürekliliği kadar, halkın gücünü kısıtlayıcı yasaları çıkarma yetki ve ayrıcalıkları mevcut bulunmaktaydı. Eşitsizliğin süreklilik kazanmasında kurumların rolü, kamu topraklarının sahibi olarak, her sömürgecinin ve ulus hükümetinin yerleşim kadar, refahın dağılımı üzerinde de etkiye sahip olmasından kaynaklanmaktaydı. Buna göre, kurumlar en az veya en çok kazananı yaratarak ya da vergi sistemi tesis ederek kaynak dağılımını etkilemektedir. Seçmen profili dahi ondokuzuncu yüzyıl ortalarına kadar böyledir. Büyük arazi sahibi beyazlar daha belirleyicidir. Bir ülkenin homojenliği ayrıcalıkların yayılması ve diğer demokratik reformların seçimlede uygulanması için önem kazanmaktadır. Siyasi gücün dağılımındaki adaletsizlik, görelî düzeylerde kurumsal gelişmeyi etkileyerek eşitsizliğe neden olmaktadır. Burada ilköğretim politikası ve okuma yazma bilen nüfus oranı da önem kazanmaktadır. ABD ve Kanada gibi ülkelerin başarısının temeli, 18. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu çalışmaya göre refahta eşitsizliğin derecesi, beşeri sermaye ve siyasi gücün, farklı sömürgelerin, faktör donanımı konusunda uyguladığı politikalara bağlıdır. Ülkeler arasındaki farklılığın temelinde evrilen iktisadi kurumların ve bu kurumların farklılığının fırsatların paylaşılmasında yarattığı etki yatmaktadır. Kurumsal gelişme patikası bu sırada gelişmeyi etkilemektedir. Burada eşitsizlik yaratarak kurumlardan faydalanan seçkinler, nüfusun geri kalanına sunulan imkânlarla kısıtlı erişimi, seçkinlerin statülerini uzun süre korunması arayışı da etkili faktörlerdir.

Przeworski ve Curvale (2006)'a göre; kurumlar, mülkiyet haklarını koruduğu gibi, tasarrufları da akışkan hale getirerek yatırımları koordine etmektedir. Değerler ve çıkarlar arasındaki çatışmaların barışçıl sürmesini sağlayan ve absorbe eden kurumsal bir düzen temel bir gereksinimdir. Fakat bu kurumsal yapıyı oluşturmak ce sürdürmek kolay olmamaktadır. Nitekim özellikle siyasi kurumlar her grubun kendi kurumsal düzenini zorla kabul ettirme çabasına karşın kendini korumak zorundadır. Eğer tarihsel sonuçlar neticesinde ortaya çıkan kurumlar varsa bunlar öyle bir şekilde düzenlenmelidir ki; gelirin dağılımı, rantların dağılımı, materyal olmayan değerlerde askeri güçte dahil olmak üzere toplumun farklı grupların siyasi tercihleri görünür olabilsin.

Acemoglu, Johnson ve Robinson (2001)'in geçmiş kurumların günümüzdeki etkileri üzerine kurguladıkları modelin üç temel dayanağı vardır: Birincisi farklı sömürge politikaları farklı çeşit kurumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Öyle ki, dışlayıcı devletler, sömürgelerden olabildiğince fazla kaynak transfer etme amacıyla yaratılmıştır. Bu devletlerin kurumsal yapısında özel mülkiyet hakları oluşturulmamıştır, bu topraklara sömürgecilerler geniş sayılarda yerleşmemişlerdir. Diğer bir uçta ise, Amerika ve Avusturalya gibi ülkelerde Avrupalılar geniş oranda yerleşmişler ve Avrupa kurumları taklit ettikleri için özel mülkiyet üzerine güçlü vergiler salarak seçkinlerin gücünü kontrol edebilmişlerdir. İkincisi yerleşimlerin uygulanabilecek sömürgeleşme stratejileri için yerleşikliğın düzeyi önem kazanmaktadır. Diğer bir deyişle, sömürge stratejisi yerleşikliğın geniş ölçüde uygulanabilirliğine bağlıdır. Özellikle hastalık ve ölüm oranları bu konuda belirleyici olmuştur. Üçüncüsü, sömürge devletlerin kurumsal yapıları bağımsızlıktan sonra da devam etmektedir. Bu model de yerleşimcilerin ölüm oranları, yerleşim düzeyini etkilemiş, ilk kurumları şekillendirmiştir. Ortaya çıkan ilk kurumsal yapılar direnerek uzun süreli etkilere sahip olmuş ve şu anki kurumların temel belirleyicisi haline gelmişlerdir. Mevcut bulunan kurumlarda iktisadi gelişmenin temel belirleyicisi olmuştur. Yerleşimcilerin ölüm oranları ve yerleşim kararları, kolonilerin politikalarındaki farklılıklardan etkilenmiştir.

Acemoğlu ve Robinson (2000) tarihsel olarak demokratikleşme yönünde evrilen kurumların yeniden dağılım politikalarını da etkilediğini belirtmektedir. Demokratikleşmenin birçok örneği, kargaşanın yaygınlaştığı dönemlerin ortasında ve siyasi süreçlerden dışlanan kalabalıkların devrimci tehdidine karşılık ortaya çıkmaktadır. Birçok çalışmada demokratikleşmenin, zengin seçkinler tarafından verilen

doğal bir yanıt olduğunu, geleceğin kaynakların yeniden dağıtımından emin olmak istedikleri ve devrimi görel olarak daha az çekici hale getirmeye çalıştıkları vurgulanmaktadır. Demokratikleşme ile gelen kurumsal yapı, gelecekteki medyan seçmenin kimliğini değiştirerek yeniden dağıtım problemini çözerek gelecek dağıtım için güvenilir taahhütte bulunmaktadır.

4.3.5. Demokratik Olmayan Sistemlerde Siyasal İktisadi Kurumsal Yapı

Her davranışın sosyolojik analizi, büyük veya geniş toplumsal sistemleri ifade etsin veya etmesin, belirli bir hipotez içinde sonuçlar doğurur. Bu etkiler ampirik olarak ölçümlenmek durumundadır. Dolayısıyla demokrasi hakkında konuşurken, birçok ülkede var olan bir dizi şartlara da işaret etmek zorunlu hale gelmektedir. Çünkü, demokrasi bu şartların içinden çıkmaktadır. Fakat demokrasi, ancak belirli destekleyici kurumlar ve değerlere sahip olduğunda kendini koruyan sonuçları ortaya çıkarmaktadır. Bu şartlar, en demokratik olandan en az demokratik olana doğru sıralanabilecek rejimlerin doğmasını sağlamaktadır. Bazı yazarlar demokratik kurumlar için Musevi-Hristiyan miras ve davranışları gerekli görürken, diğer katılımcılar siyasal ve iktisadi kurumların önemine vurgu yapmaktadır. Bu bakış açısı, daha ziyade depresyon, yoksulluk ve toplumsal örgütlenme bozukluklarına dikkat etmektedir ki bu sorunlar İtalya ve Almanya da, güçlü dindar nüfus ve gelenekler olmasına rağmen faşizmin ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Öte taraftan zengin sosyalistlerin ve yoksul muhafazakarların olması iktisadi faktörlerin siyasal tercihlerinin temel belirleyicisi olmadığını göstermektedir. Oysa istikrarlı demokrasi için iktisadi gelişme ve hukuki düzen büyük önem kazanmaktadır. Bu bağlamda demokratik bir sistem, çatışan çıkar grupları arasında, toplumsal karar alma mekanizmalarının çözümlenmesi, nüfusun büyük kısmının kararları etkilemesi, bunu da siyasal alanda rekabetçilerin arasında seçim yapma şansına sahip olarak becermesine izin veren bir mekanizma olarak tanımlanabilir (Lipset, 1959; 69-71). Dolayısıyla demokratik olmayan sistemlerden bahsetmek, çıkar çatışmalarının tüm grupların katılımı ile çözümlenmesi yerine siyasal güç sahiplerinin tercihleri doğrultusunda belirlenmesini ifade etmek ile aynı şeydir. Demokratik olmayan rejimler çoğunlukla rekabet eden gruplar üzerine birçok derecede baskıya dayanmaktadır (Acemoglu vd., 2010, s.1).

Ülkelerin bir kısmının neden demokratik olup, diğerlerinin olmadığını anlamak için, farklı zamanlarda ortaya çıkan siyasal kurumların karakteristik patikaları arasındaki

farklılıkları ayrıştırmak gerekmektedir. Buna göre, siyasi gelişmenin dört ana patikası vardır;

- *Demokratik olmayan bir patikayı değişmez bir şekilde demokrasiye yönlendiren patikadır. Bir kez yaratılan demokrasi hiçbir zaman tehdit edilemez, dayanıklı ve sağlamdır.*
- *İkincisi demokrasiye ön ayak olan patikalar vardır fakat demokrasi bir kez yaratıldıktan sonra kolayca dağılabilir. Bunu izleyerek ilk demokratikleşmeye önayak olan güçler kendilerini yeniden savunabilirler, fakat demokrasi tekrar yıkılabilir ve çevrim devam eder.*
- *Üçüncü patika ise, ülke demokratik olmayan bir sistemde kalabilir veya demokratikleşme daha fazla ertelenebilir. Çünkü bu patikalar temelinde önemli farklılıklar arz etmektedir: Bu durumda demokrasi hiçbir zaman yaratılmamış olabilir. Çünkü toplum görece olarak eşitlikçi ve zengindir, böylelikle demokratik olmayan statükoyu istikrarlı hale getirir. Sistemle mücadele edilmemektedir çünkü mevcut siyasi kurumlar altında insanlar yeterince tatmin olmuştur. İkinci olarak demokratik olmayan patikalarda zıt durum ortaya çıkar. Toplum yüksek derecede eşitsiz ve sömürücüdür. Bu demokrasinin beklentisinin, şiddet ve baskı da dahil olmak üzere muhtemel tüm araçları kullanma ihtimali olan siyasiseçkinleri tehdit etmektedir (Güney Amerika) (Acemoğlu ve Robinson, 2006, s.15).*

Acemoğlu ve Robinson (2006), farklı toplumsal gruplar ile seçkinler ve vatandaşlar arasındaki dengenin değiştirilmez olmadığını, bu dengenin geçişsel nitelik taşıdığını savunmaktadır. Vatandaşlar sahip oldukları siyasi gücü kurumları değiştirerek sağlamlaştırmak isterler, özellikle demokrasiyi daha ileri düzeylere taşıyarak kendilerinin daha fazla temsil edilmesini sağlamak isterler. Çünkü kurumsal değişim olmadan bugünkü güçlerinin uzun sürmesi olası değildir. Bu durumda seçkinlerin elinde iki seçenek vardır; ya bugün halkın geri kalanının istediğini istiyorlarsa vermek ya da geliri yeniden dağıtmak ve çoğunluk için uygun siyasetler üretmek. Bu bağlamda siyasi kurumların rolü; gücü tahsis ederek görece olarak daha güvenilir taahhütlerde bulunmasıdır.

Acemoğlu'nda analizin birincil ayağı, toplumsal tercihleri ve politikaları şekillendiren, farklı siyasi kurumların rolü, demokratik ve demokratik olmayan

rejimlerde nasıl farklılaştığı üzerine kuruludur. Amaç; farklı birey ve grupların, farklı politikalara yönelik davranışlarının modellenmesi, siyasi kurumların bu noktadaki belirleyiciliğidir. Birçok ülkede zengin ve seçkin olanların aynı gruplar olması tesadüf değildir. Birçok durumda, ilk önce zengin olanlar belki de diğer siyasetçiler rüşvet vermek yoluyla kaynaklarını güce ulaşmak için kullanırlar, bazı durumlarda güç öncelikle zengin olmayanların elinde bulunabilir. Yine de, bir kez elde edildiğinde, siyasi güç gelir ve refahı elde etmek için kullanılabilir. Her durumda seçkinler ve zenginler arasında güçlü bir birliktelik vardır. Diktatörlükten demokrasiye geçen toplumları da ne zaman ve hangi durumlar altında demokrasinin sağlandığı seçkinler ve vatandaşların politika üzerinde çatışmalarına ve bu çatışmaları nasıl çözümlediklerine bağlıdır. Ülkelerin demokratik rejimler yerine demokratik olmayan rejimleri tercih etmesindeki temel noktalar rasyonaliteden ziyade stratejik davranıştır ve siyasetin doğasındaki çatışmadır. Öyle ki; birçok politika tercihi dağılımsal çatışma yaratır. Bir politika, bir gruba fayda sağlayabilirken, diğerleri farklı gruplara fayda sağlamayabilir. İki grup zenginler veya yoksullar, politikalar üzerinde çatışan tercihlere sahiptirler ve her politika tercihinde kazananlar ve kaybedenler yaratır. Hangi grubu tercih edileceğini belirleyen siyasi güçtür. Burada *de jure* ve *defaktosiyasi* gücü ayırır. Demokrasinin en büyük gücü siyasi gücü tahsis etmesinden kaynaklanır. Demokraside çoğunluk daha fazla *de juresiyasi* güce sahiptir, demokratik olmayan sistemlere göre bu görülebilmektedir (Acemoğlu ve Robinson, 2006, s.16-21).

Acemoglu ve Robinson(2001)'e göre, iktisatçılar ve politika yapıcılar, siyasi kurumların iktisadi performansı etkilemesindeki rolüne vurgu yapsa da, siyasi kurumlar neyin belirlediğine yönelik çok az çalışma vardır. Bu çalışmalarda kurulan modeller demokratik ülkelerdeki yoksulların zenginlere daha yüksek vergi yüklediğine, yoksulları demokrasi yanlısı yaparken zenginleri demokrasiye karşıt hale getirdiğine dikkat çekmektedir. Demokratik olmayan ülkelerde yoksullar siyasi güçten uzak tutulmakta fakat krizler esnasında devrim yanında bulunma ihtimalleri de dikkate alınmaktadır. Zenginler, bu tehlikeleri ödün vererek, gelirin yeniden dağılımı yoluyla bertaraf etmeye çalışmaktadır. Buna rağmen devrim tehdidi sadece geçici olabilmekte, cari dönemdeki yeniden dağılım gelecekteki dağılımı garantileyemeyebilmektedir. Bu geçici yeniden dağılım bu devrimi engellemekte yetersizse seçkinler gelecek için güvenilir taahhütlerde de bulunabilmektedir. Burada ki politikalar, gelecekteki medyan seçmenin kimliğinin değiştirilmesinden, oylama kurallarının değiştirilmesine kadar uzanmaktadır. Demokrasiler uzun süreli olmak zorunda değildir. Seçkinlerin her zaman

darbe düzenleme fırsatları vardır. Seçkinler, bunu engellemek için yoksullara düşük vergi oranlarını taahhüt etmektedirler.

Acemoglu vd. (2008)'de yapılan çözümlemede de demokratik olmayan sistemlerde *de jure* gücün taahhütlerin yerine getirilmemesinde nasıl kullanıldığı açıklanmıştır, demokratik olmayan toplumlar da kural koyucu bir koalisyonun kolektif hareket probleminin kaynaklarını çözmek üzere bir analiz geliştirmişlerdir. Buna göre, güçlü, tam fonksiyona sahip kurumların yokluğunda, bağlayıcı sözleşmelerin yapılamayacağı, bu durumda kaynakların dağılımı konusunda herhangi bir bağlı taahhütte bulunulamamasıyla birlikte, koalisyon üyelerinin de birbirini elimine etme çabalarının olacağı sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü belirli bir koalisyon, gücün bu koalisyonun elinde toplanması ile birlikte alt koalisyonların oluşması, koalisyonun alt üyelerini elimine ederek, kendine tahsis edilen kaynakların payını arttırmaları söz konusu olabilmektedir. Kural koyucu koalisyon isteklerini toplumun gerisine kabul ettirecek kadar güçlü olmak zorunda olduğu gibi, alt koalisyonlardan birinin diğerini elimine etmesini izin vermeyecek kadar da bağlayıcı olmalıdır. Bu kural koyucu koalisyonların doğasında güç ile bağlayıcılık arasında bir değiş tokuş olduğunu gösterir. Dahası, toplumun planlı olmayan sayıda birey ile birlikte farklı miktarda siyasi ve askeri güçten oluşması, bu bireylerin her bir alt kümesinin bir koalisyon oluşturabileceği ve koalisyonun gücünün üyelerin toplam gücüne eşit olması sonucunu doğurmaktadır. Güç ve bağlayıcılık arasındaki oyun şu şekilde formülize edilmektedir. Yeterince güce sahip olan koalisyon, toplumun gerisine karşı güç kazanmakta ve karar vericiliğin gücünü kendi elinde toplamaktadır (toplumun gerisini kara verme sürecinin dışına çıkarır). Birinci aşama tamamlandığında, alt grup birinci olarak kazanan gruptan, istediklerini yapacak güce sahip olduğunda ayırabilir. Bu çözümleme, oyun kuramı ile yapılan diğer çalışmalardan farklı bir siyasi kurgu etrafında analizini yaparak negatif dışsallık ve bedavacılık sorununu da dâhil etmektedir.

Acemoğlu ve Robinson (2000) tarafından oluşturulan modelde orta sınıfa verilen oylama hakkı devrim olasılığını azaltmaktadır. Gelecek siyasi denge durumunda, orta sınıf medyan seçmen, yoksulların faydalanabileceği belirli düzeylerde yeniden dağılımı sağlayabilmektedir. Modelde sert, esnek, zayıf olmak üzere üç çeşit seçkin tanımlanmaktadır. Bu sınıflama devrimi durdurma yeteneklerine göre. Zengin seçkinler tarafından kontrol edilen iki rejim olduğu kabul edilmektedir. Tam demokrasi tüm grupları eşit bir şekilde temsil edebilmekte fakat sınırlı seçim hakkı ile yalnız zenginlerin ve orta sınıfın katılımcı olması sağlanabilmektedir. Ayrıca tam demokrasi

içinde medyan seçmen değişebilmektedir. Olayların sıralaması; oyunun tabiatına bağlı olarak, seçkinlerin üç faaliyetten birini seçmesi, bu faaliyetleri inceledikten sonra yoksulların devrim yapıp yapmayacaklarına karar vermesi, eğer yoksullar devrime kalkışırsa seçkinlerin savaşılabileceği üzerine kurgulanmıştır. Eğer devrim başarılı olursa, yoksullar ortalama üretimin kontrolünü alırlar ve eğer başarısız olurlarsa seçkinler güç sahibi olarak kalır. Eğer, Devrim yoksa medyan seçmene vergi koyabilir ve medyan seçmenin kimliği de siyasi riske bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Genellikle sınırlı demokrasilerde orta sınıf devrimci hareketlerin içinde yer almamakta, vergi oranının belirlenmesinde etkili olmaktadır. Eğer medyan seçmen daha çok yoksullardan oluşuyorsa, denge vergi düzeyi daha çok yoksullar tarafından tercih edilir.

Acemoglu vd.(2010), oligarşik seçkinlerin rejimi ve askerler arasındaki vekil ilişkisini de benzer analiz yöntemleriyle incelerler. Yapılan analizde, seçkinlerin askerlerin vekili gibi davrandığı, demokratik olmayan rejimler ve oligarşinin askeri diktatörlüğe dönüştüğü durumlar araştırılmıştır. Ayrıca çalışmada askerlerin darbedeki rolleri de aydınlatılmaktadır. Eğer seçkinler demokrasiyi engellemek için güçlü ordu kurduysa, askerler reform yapılana kadar demokratikleşmede de önemli rol oynamaktadırlar. Demokratik rejimlerin ilk aşamalarından askerleri kontrol etme şansı yakalanır yakalanmaz orduda reforma gidileceği varsayılmaktadır. Çünkü, demokratik hükümetlerin askerlerin darbe yapmayacaklarına dair taahhütler almaları oldukça güçtür. Demokrasi dağıtımsal politikalara ön ayak olmaktadır. Özellikle kamu mallarının vatandaş için faydası, zenginler içinse maliyeti yüksektir. Ordunundemokratikleşme önünde bir engel oluşturduğu düşünülmektedir. Çünkü, sadece demokrasiye geçiş değil, siyasiahlaki tehlike problemide yaratabilmektedirler (kendi üyelerine daha yüksek yeniden dağılım sağlama).Oligarşik seçkinlerin üç seçeneği vardır; baskı uygulamama, baskı ama askerlere etkin ücretler ödeyerek olası darbeyi engelleme ve askeri darbe ihtimali ile karşı karşıya gelme bu olasılıklar arasında sayılmaktadır. Demokrasi, bir önceki demokratik olmayan rejimlerden büyük bir ordu miras alırsa, ordu ve darbe tehlikeleri ile karşı karşıya olma arasında tercih yapmak durumunda kalmaktadır. Demokratik toplumdaki karar verici seçmen her zaman darbeyi engellemeye çalışmaktadır fakat bu olası değildir, özellikle askerler bir fırsat olduğunu idrak ettiğinde, demokrasinin ordunun etkisininve rantlarının azalacağını da fark etmektedirler. Çünkü demokrasi, askerlerin mevcut güçlerini sürdürüp sürdürmeyeceği konusunda herhangi bir taahhütte bulunmamaktadır. Sonuç olarak, geçmişte demokratik

olmayan rejimlerle yönetilen ülkelerde demokrasiyi sağlamlaştırmada problemler yaşayabilmekte ve bu askeri diktatörlükle de sonuçlanabilmektedir.

4.3.6. Demokratik Sistemlerde Siyasal ve İktisadi Kurumsal Yapı

Aristo'dan günümüze kadar, siyasi tercihler toplumdaki zengin ve yoksulların görece yoğunluğunu belirlemektedir. Bu toplumlarda nüfusun siyaset içinde yer alan kısmı arttıkça kendilerini kısıtlayan kurumsal düzenlemeleri uygulamaya koymaları kolaylaşmaktadır. Eğer bir toplum, yoksul yığınlar ve küçük, avantajlı seçkinler arasında bölünüyorsa, bunun sonucu ya oligarşi veya tiranlık olabilecektir. İktisadi gelişme de daha düşük tabakalarda ki grupların iktisadi gelişen gelir ile daha fazla iktisadi güvenlik ve yüksek eğitim almalarına olanak sağlayarak uç görüşleri törpülemektedir. Böylelikle uç grupların, orta sınıf değerlerini kazanmalarını sağlanmaktadır. Artan refah yalnızca demokrasinin gelişmesini çalışan grupların koşullarını değiştirerek değil, aynı zamanda tabakalaşma yapısının şeklini değiştirerek orta sınıfın rolünü etkileyerek yapmaktadır. Zira genişlemiş orta sınıf izlenen çatışmaları yatıştırmakta önemli rol oynamaktadır. Ulusal gelir de siyasi değerlere ve üst sınıfların tarzına bağlıdır. Ulusun gelir düzeyi aynı zamanda vatandaşların demokratik siyasi normlarını da etkileyecektir (Lipset, 1959).

Lipset (1959)'e göre, demokrasiyi sürdürmek ve siyasi ayrışmaların yoğunluğu azaltması için yasal mekanizmalar da önem kazanmaktadır. Bu bağlamda demokratik bir sistemin istikrarı modernizasyon içinde sistemin etkinliğine değil etkililiğine ve yasallığına bağlıdır. Etkilikle kast edilen siyasi sistemin mevcut işleyiş performansını yani toplumun geniş kitlelerinin beklentilerinin tanımlanması ve sistemi tehdit edecek unsurların tespitidir. Yasallık siyasi bir sistemin, toplum için en uygun olan siyasi kurumların korunmasına ve vücuda gelme kapasitesini oluşturmaktadır. Demokratik sistem içinde dahi çatışma yaşayan gruplar mevcut olacaktır. Siyasi istikrarı etkileyen temel özellikleri belirleyense toplumsal tabakaları belirleyen tarihsel faktörlerdir. Siyasi partilerin kendi tabanlarının diğer görüşlerle etkileşim içine girmesini engellemeleri demokrasinin istikrarı için engel yaratmaktadır. Grupların ayrışması, partilerin siyasi sağlamlaştırma yapmasını sağlarken, fikirler arası etkileşimi ve fikirlerin farklı toplum tabakalarınca tanınmasını engellemektedir. Bu bakımdan modernleşme ve iktisadi gelişme, yasallık ve tolerans sağlayan kurumları da içermektedir

Acemoğlu ve Johnson (2013)'e göre; siyasi kurumlar ve örgütlenme şekli oyunun temel belirleyicisidir. Siyasi kurumlar, gücün dağılımını etkiler. Demokratik kurumlar geniş tabanlı çoğulcu yapılarıyla bir toplumsal koalisyon oluştururlar. Böylece kapsayıcı kurumlar doğar, aksi halde ortaya çıkarsa dışlayıcı kurumlar olacaktır. Bu bağlamda dışlayıcı iktisadi ve siyasi kurumlar arasında bir sinerjiden bahsedilebilir. Dışlayıcı siyasi kurumlar, seçkinlerin iktisadi gücünü pekiştirerek devamlılıklarını sağlamaktadır. Öte yandan, "Oligarşinin Tunç Yasası" olarak nitelendirilen anlayışa göre tüm oligarşi ve hiyerarşik örgütler, seçkinler yer değiştirdiğinde dahi kendilerini yeniden üretmektedirler. Çünkü, doğaları gereği sömürücü kurumlar yaratıcı yıkımı teşvik etmemekte, teknolojik ilerleme için motivasyon sağlarlamamaktadırlar.

Sivil toplum, şoklar, krizler, gelir dağılımı, refah düzeyi, siyasi kurumsal yapı, gruplar arası statü farklılıkları, orta sınıfın varlığı, küreselleşme, siyasi kimliklerin çeşitliliği ile belirlenen demokratik sistemler ile demokratik olmayan sistemlerin kapsayıcı veya dışlayıcı kurumlar tesis etmelerinin altında yatan nedenleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Acemoğlu ve Robinson, 2006,s.34-40):

- *Demokrasilerde, nüfusun çoğunluğunun oylamaya katılmasına izin verilerek politikalar üzerinde kendi tercihlerini ifade etmeleri sağlanmıştır.*
- *Demokrasinin temel fikri, yöneticilerin tüm nüfusun tercihlerini yansıttığını kabul ederek devletin halk için halk tarafından yönetilmesidir.*
- *Demokratik olmayan rejimlerin genel bir özelliği geniş toplum kesimleri yerine, nüfusun alt gruplarının yani seçkinlerin tercihlerini göstermesidir.*
- *Demokrasiler, demokratik olmayan rejimlere kıyasla siyasi farklılığı daha iyi yansıtır ve belirli bir siyasi süreç gerçekleştirecek kurumları bünyesinde barındırır.*
- *Demokrasiler belirli bir gruptan çok çoğunluğu çıkarlarını göz önünde bulundururken demokratik olmayan sistemler de ayrıcalık sahibi seçkinler için daha fazla fayda elde ederler.*
- *Demokratik olmayan toplumlar, demokratik toplumlara kıyasla siyasi eşitsizliğe sahipken, demokratik sistemlerde herkesin oyu vardır, en azından bu veya öteki yolla siyasi süreçler içinde yer alırlar.*
- *Demokratik olmayan toplumda ise seçkine, cunta, oligarşi veya uç durumlarda bir insan yani diktatör karar verebilir.*

- *De jure siyasi kurumlar gelecekteki siyasi gücün tahsisini sağlar. Demokrasi yarın (gelecekte de) halkın politikaları belirlemek üzere oy vereceğini, hangi partinin kural koyacağını, tüm nüfusun katılımcı olacağını belirler. Demokratik olmayan toplumsa, halkın büyük çoğunluğun karar alma sürecinden dışlanmasını sağlar.*
- *Demokrasiye geçiş veya daha genel olarak siyasi kurumlarda değişme, siyasi gücün gelecekteki tahsisinin düzenlenmesi yoluyla oluşur. Demokrasiyi vatandaşlar talep eder ve belki belirlerler. Böylece gelecek için siyasi olarak daha fazla söyleyecekleri ve siyasi güçleri olacaktır.*

4.3.7. Yönetişim

Gelişme konusunda yönetişimin önemine yer veren (ve her düşünce okulunun birçok alt düşünce okulunu kapsadığı) üç temel yaklaşım vardır. Bunlardan birincisi başarılı toplum yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, gelişmekte olan ülkeler tarafından gelişmiş ülkelerin taklit edilmesi gereken yönlerini ortaya koymaktadır. Rekabetçilik, güçlü kurumsal yapı ve kural temelli yönetim, sosyal sermaye bu anlamda üzerinde durulması gereken temel özellikleri gösterir. İkinci yaklaşım, büyüme için ikaz edici olan yaklaşımdır, iyi yönetim ve büyüme arasındaki ilişkiyi ortaya koyar. Fakat, bunun yanında her toplumun kendine özgü olan yanlarının da göz ardı edilmemesi gerektiğini savunur. Üçüncüsü ise, sosyal düzen yaklaşımıdır ve iyi yönetim açık toplum özelliklerinin sağlanması temelinde değerlendirilmektedir. Acemoğlu'nun bakışı ikinci gruba yerleştirilmektedir (Chibba, 2009, s.80-83).

Acemoğlu (2008)'nin yönetişim kavramına bakışında üç temel vurgu vardır:

- *Siyasi Kurumlar: Kolektif karar alma süreçleri siyasilerin, siyasi ve iktisadi bakımdan güçlü olanların denetimini sağlamalıdır.*
- *Devlet Kapasitesi: Devletin ülkenin farklı bölgelerine kamu malı sağlama kapasitesi önem kazanmaktadır.*
- *İktisadi Kurumların Düzenlenmesi: Farklı aktörler tarafından yapılan iktisadi faaliyetlerin devlet tarafından cesaretlendirilmesi veya cesaretinin kırılması etkili olmaktadır.*

IMF ve Dünya Bankasının teknik yaklaşımının aksine kurumların geliştirilmesi konusunda genel geçer kuralların varlığı yerine ülkelerin siyasi ekonomi bağlamında kısıtlarının farkına varılması, kamu mallarının gerekliliğinin göz ardı edilmemesi ve açıklıkla ile hesap verilebilirliğin yönetişimin zorunlu öğeleri olduğu savunulmaktadır. Bu bağlamda Acemoğlu (2008), yönetişim kavramına getirilen eleştirel³⁰ düşünceleri de dikkate alarak geniş kapsamlı bir tanımlama ve uygulama alanı geliştirmektedir. Acemoğlu (2008), siyasi reformların tuzağa düşürücü yanlarına dikkat çekerek ülkelerin kurumsal yapılarından kaynaklanan kısıtları konusunda uyarıcı nitelikte argümanlar ortaya koymaktadır

4.6.Genel Değerlendirme

"Gelişmenin politik iktisadı", bireysel tercihlerin toplumsal tercihlere dönüşmesi sürecinde gözlenen tüm bu etkileşimlerin, gelişme sürecinde uygulanan politikalara nasıl yansıdığını ele almaktadır. Öyle ki, politika uygulayıcıların sahip oldukları *de facto veya de jure* "güç", ile kurumsal yapı tesis edilirken toplum içindeki alt gruplardan kimin avantajlı ve dezavantajlı olacağını belirleyebilmektedir. Bu bağlamda Acemoğlu iktisadi kurumlar, siyasi kurumlar ve siyasi güç arasındaki ilişkiyi kullandığı terminoloji ile birlikte iktisadın ampirik araçları ile ortaya koyabilme çabası gösteren isimlerden biridir. Ülkelerin gelişim çizgisinde Schumpeteryan yaratıcı yıkım bakış açısını benimseyen, North'un, kurumları "oyunun kuralları" olarak tanımlamasından hareket ederek yatırım güdüsüne engel olan, etkin olmayan kurumları ortaya çıkaran toplumsal yapı ve toplumsal çatışmalara vurgu yapan çalışmalar temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Bu çalışmalarda gelişmeye engel teşkil eden etkin olmayan kurumların oluşturulması ve kaynak dağılımını sağlayan birer araç olarak uzun süre hüküm sürmesi, geçmiş dönemler de oluşturulan kurumların bugüne yansıyan etkileri, toplumsal atışmaların yarattığı etkiler çerçevesinde ele alınmış olmaktadır. Bu çerçeveden bakıldığında demokrasi kolektif karar problemlerinin çözümünde önemli bir

³⁰Hout (2009), yönetişim kavramına getirilen eleştirileri sıralamaktadır. Buna göre; yönetişim kavramı lanse edilirken, sınıf ve güç farklılıklarından kaynaklanan sorunları politik alanın dışında tamamen teknik olarak çözmektedir. Fakat bu teknik bakış açısına rağmen yönetişim faaliyetleri oldukça siyasedir. Yönetişim modelinin tercih edilmesi piyasa yönlü büyümenin tercih edilip devletin yasallığını ortadan kaldırma anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, Dünya Bankasının yönetişim kalitesini ölçtüğü indeksi çok teknik ve apolitiktir. Bu yapıyla sosyo politik yapıyla bağlantısı kopuktur. Politik sistemin kendisini değil, iş çevresi ve iktisadi faaliyetleri dikkate almaktadır. Politik açıdan marjinalleşmiş grupların, karar sürecine ulaşımını ve politik sistem içindeki olası çıkar çatışmaları yer almamaktadır. Sivil toplum yalnızca şeffaflık konusunda vurgulanırken, siyasi sistem içerisinde temsil edilmeyen sosyal grupların rolüne hiç değinilmez (Hout, 2009, s.40-43).

seçenek olarak öne çıkmaktadır. Yönetişimde kendi ve taraftarları için siyasi kurumları şekillendirerek iktisadi kurumları belirleyen yöneticilerin üzerine hukukun üstünlüğünü sağlayacağı savı ile bir çözüm yolu olarak kabul edilmektedir.

BÖLÜM V

MİLLİ İKTİSATTAN YÖNETİŞİME TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL ÇATIŞMALAR ve SİYASİ KAYBEDENLER HİPOTEZİNİN İŞLEYİŞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Türkiye, bağımsız bir ulus devlet olarak kurulduğu 1923 yılından günümüze kadar gerek iç dinamiklerin gerekse uluslararası konjonktürün etkisiyle iktisat politikası ve yönetim anlayışında birçok kez değişikliğe gitmiştir. Tek partili yaşamdan demokrasiye geçiş, darbe yılları ve 1980 sonrası serbest piyasa ekonomisinin hayata geçirilmesi ekonomi ve siyaset dünyasında kimi zaman köklü kimi zamansa etkileri daha yavaş ortaya çıkan sonuçlar doğurmuştur. 2000'li yılların Türkiye'si, kuruluşu öncesinden aldığı mirasla birlikte "*patika bağımlılığının*"³¹ ortaya çıkardığı bir çok etkenle mevcut durumuna erişmiştir. Öyle ki 1923 yılında kurulan Cumhuriyet'in fikri temelleri, Osmanlı'nın çöküş döneminden miras alınmış, siyasi kurumların temeli ve siyasi güç ilişkileri bu dönemlerde hâkim olan fikri hareketler üzerinde yeşermiştir. Cumhuriyeti kuran ve *de facto* siyasi güç sahibi askeri-bürokratik elitler, dünyaya Batılılaşma, pozitivizm ve ulusalcılık kavramlarının penceresinden bakmış, temel siyasi kurumlar olan siyasi sistem ve anayasayı bu anlayışla şekillendirmişlerdir. Ulus devletinin siyasi kurumları ve siyasi gücü, iktisadi kurumları ve uygulanacak iktisat politikası milli iktisat anlayışı ile yürütmüşlerdir. Bu anlayış değişimi, dönem içerisinde yerli bir burjuva sınıfı yaratmak ideali ile birlikte Türkiye coğrafyasında hakim olan eski resmi kurumların, gayriresmi kurumların direncine rağmen yeniden tesis edilmesi anlamına da gelmektedir. Oluşan her sistem kendi "*siyasi kazanan ve kaybedenlerini*"³² yaratmış, sermaye birikimi milli iktisat anlayışının yasaları ile oluşmuş, ekonomik kurumlar Cumhuriyet sonrası da dışlayıcı bir nitelik taşımıştır. Ancak zamanla özellikle küreselleşme sürecinin sermayeyi vatansızlaştırması güçlü merkezi ulus devlet ve milli iktisat anlayışının yerini liberalleşmeyle birlikte yeni kamu yönetimi anlayışı olan yönetişimi getirmiştir.

³¹ Patika bağımlılığı, bugünün kararlarının geçmişteki bilgimizin ve kararlarımızın kısıtı altında olduğunu ifade eder. Diğer bir deyişle patika bağımlılığı, geçmişin bugünün kararlarını etkilediği ve stratejik planlamada büyük etkiye sahip olduğunu açıklayan bir kavramdır.

³² Siyasi güce sahip olan seçkinlerin, ellerindeki gücü kaybetmek istemediklerinden teknolojik ilerleme ve gelişmeyi teşvik etmemeleridir (Acemoğlu vd.2000).

Bu bölümde, Türkiye de siyasi kurumlar, iktisadi kurumlar ve siyasi güç ilişkisi, Acemoğlu'nun çalışmalarında kullandığı “*siyasi kaybedenler hipotezi*” ve “*kapsayıcı-dışlayıcı*” kurumlar terminolojisi bağlamında ele alınacaktır. Bu anlamda Osmanlı Devlet’indeki batılılaşma hareketlerinden günümüze kadar uzanan süreçte belli başlı köşe taşlarının yerleşmesi, siyasi güç sahibi seçkinler özellikle askeri bürokratik elitler- arasındaki çatışmalar, yaşanan çatışmaların iktisadi kurumlar etkisiyle sermaye birikim süreci ve iktisadi gelişmeye etkileri değerlendirilecektir.

5.1. Osmanlıdan Kalan Kurumsal Miras

"Türk siyasal yaşamı Osmanlı toplumsal yapısından çok önemli öğeler devir almıştır. Türkiye Cumhuriyeti, siyasal açıdan Osmanlı İmparatorluğu'na tam bir tepki olarak gözükmektedir. Oysa bu tepki ve zıtlık içinde bile İmparatorluktan Cumhuriyete geçen devamlılıklar vardır. Batı Avrupa'dan farklı biçimde ortaya çıkan sınıfsal yapıda bu devamlılığın örneklerinden biridir. Bu yapının bir sonucu olan bürokrat egemenliği de bir başka örnektir. Toplum yapısının devletçi-seçkinci bir görüşte tepeden inme düzenleme geleneği, temelde İmparatorluk döneminde başlayan batılılaşma çabalarının yönetsel uzantısından başka bir özellik taşımaz" (Kongar, 2013, s.318). Bu bakımdan Kongar (2013)'ün vurguladığı nokta; Osmanlı'dan kalan toplumsal yapı mirasının, Cumhuriyetin şekillendirdiği toplumda ana belirleyici olduğudur. Öyleki geçmiş toplum yapısının mirası olan geleneklerin sergilediği patika bağımlılığı ile etkisini bugünde sürdürdüğü, siyasal iktidarın niteliğini de belirlediği görülmektedir. Bu nedenle Osmanlı'dan alınan kurumsal mirası irdelemekte yarar görülmektedir.

Berkes (2013), İbn-i Haldun'un doğu devletlerini incelerken kullandığı yöntemi Osmanlı üzerine uygulamıştır. Bu yöntemle göre Osmanlıyı kuruluşundan çöküşüne kadar ki geçen süreyi dört evreye ayırmış, kurumsal olarak devletleşmenin öncesi ve sonrasını değerlendirmiştir. İlk evre doğuş ve kuruluş dönemi, ikinci evre düzenin dengelilik dönemidir. Üçüncü evre de düzenin bozulması ve son evre de yeni bir düzen kurma çabasıdır. Osmanlı'nın bir devlet haline dönüşmesi toprak zaptı, toprak tımarı kuruluşu, vergi hakkı ile başlamaktadır. İlk evreden itibaren birbirine bağlı kural ve uygulamalar iktisadi üretim sınıflarının üstüne savaş ve fetihden edinilmiş güçle kendini oturtan ve o sınıfların üretiminin değerinden bir pay olarak servet, hazine edinen devleti ortaya çıkarmıştır. İkinci dönemde savaş ve fetih ortağı olan askerlerin gücü arttıkça ve sultanın gücünü kısıtlama olasılığı belirmeye başladıkça buna karşı bir kurumsal

dönüşüme ihtiyaç duyulmuştur. Bu da fetihlerin devamlılığı için dışarıdan asker derlenmesi, bunların savaşta gösterdiği yararlılığa bağlı olarak toprak mülkiyetinin idaresini edinmesi, yani kapıkulları ve sipahilerin yaratılmasıdır. Üçüncü evrede devletin iç kurumları çatışmaya başlar ve dördüncü evrede bu iç zıtlıklar, sistemin kendi ana prensiplerine göre (yani yeni prensiplere göre değil de gelenek olmuş prensiplere göre) çözümlenme, eski düzeni zorla diriltme çabaları dönemidir. Düşünce hayatında ki değişimle beraber eyleme geçirilen uygulamalar istenen sonucu vermez zira devletin içindeki her bir kuruluş kendi işleyiş prensibinin özünü yitirerek zıddına dönüşmüştür (Berkes, 2013, s.20-24).

19. Yüzyıla gelindiğinde, gerileme ile birlikte devlet yönetim anlayışında meydana gelen değişim ve meşruti sistem arayışları örgütlü bir mücadeleden çok bürokrasi eliyle ortaya çıkmıştır. Bu dönemde emirlere koşulsuz itaat eden kullar, yerini kökleşmiş bürokrat ailelere bırakmışlardır. Bununla birlikte Tanzimat bürokrasisinin doldurduğu üst kademelere terfi olanağı, yetenekli olan fakat yükselemeyen birçok küçükbürokratın statülerinde büyük kayıplara uğramalarına neden olmuştur (Semiz ve Demir, 2010, s.7, Göküş, 2010, s.230). Bu noktada çıkarların çatışması devlet içinde farklı yönetim eğilimlerini de beraberinde getirmiştir. İslamcılık, Türkçülük, Batıcılık eğilimleri kimi zaman karşıtlıklar, kimi zaman sentezler yaratmıştır. Fakat 20. yüzyıl başı itibariyle yönetimde kendini iyiden iyiye hissettiren İttihat ve Terakki Partisi, Osmanlının son dönemleri kadar, Cumhuriyetin kurucu felsefesinde de önemli rol oynamıştır. Cumhuriyetin Osmanlıdan miras aldığı bürokratikseçkin yapı, modernleşmenin en önemli savunucusu olmanın yanında halktan kopuk bir yönetim anlayışının da devamını sağlamıştır.

5.1.1. Osmanlıdan Miras Kalan Bürokratik Elitlerin Genel Özellikleri

Osmanlı devleti merkezîyetçi, bürokratik, patrimonyal bir devlettir. Patrimonyal hükümdar otoritesi kullandığı ülke topraklarını ve o topraklar üzerinde yaşayan halkı babadan kalmış bir miras gibi algılar. Hükümdar kendisiyle toprak ve halk arasında, kendi kontrolü dışında başka bir otorite tanımaz. Osmanlı sultanları fethettikleri yerde yerli feodal güçlere ve kurumlara derhal son vermiş, yada feodal aileleri kendi timar sistemi içinde kontrol altına almıştır (İnalçık, 2010, s.218). Güçlü merkezi idareye sahip bir devlet, karar verici olan sultan ile birlikte bürokratik yapıya da ihtiyaç duymaktadır.

Osmanlı yönetim anlayışında bürokrasi kaynağını kul sisteminden almaktaydı. Kul sisteminde, devşirme sistemi³³ ile savaşlarda esir alınan Hristiyan çocuklardan yetenekli görülenler Enderun'a gönderilerek başarı ile mezun olanlar sivil bürokraside istihdam edilirdi. Enderun'a gönderilmeyenler ise askeri bürokrasi için yetiştirilirdi. Toplumla bağı olmayan akrabalık ilişkileri bulunmayan bürokrasi üyeleri, kendilerini tamamen padişahın emir ve isteklerine adanarak koşulsuz itaat ederlerdi. Merkez olarak nitelenen yönetici sınıf ile çevre olarak nitelenen halk arasında merkezi otoriteden bağımsız, mülkiyet hakkına sahip sivil toplum unsurları mevcut değildir. Güçlü merkezi otoritenin³⁴ arkasında normların belirlediği, geleneklerin beslediği gayriresmi kurumlar bulunmaktaydı. Devlet ve halk arasındaki ilişki açık sözleşmeler temelinde "*rasyonel devlet*"³⁵ anlayışına dayanmaktan çok, devletin üstünlüğünü kabul eden "*organik devlet*" anlayışına dayalı zımni sözleşmelere dayanmaktadır.³⁶

17. yüzyılın kendine özgü koşulları, kurumların biçimsel şekillerini olmasa da içerik ve işleyişlerini değiştirmiştir. Bu dönemden itibaren Osmanlının belkemiğini oluşturan padişah-yeniçeri-ulema arasındaki uyum bozulmuştur. Duraklama ve gerileme döneminde padişahların yönetim becerileri taht kavgaları, saray entrikaları vb. nedenlerle zaafa uğramıştır. Padişah, yeniçeri ve ulema arasından ulema reform hareketlerine karşı kamuoyu yaratma gücüne sahip gruptur. Yeniçeri ocağı da yozlaşan bir diğer kurum olmuştur. Esnaflaşarak açık iktisadi ilişkiler içine giren yeniçeri mesleğinden kopmuştur (Tanör, 2014, s.22-23). Bu durumda sınırları genişleyen imparatorlukta "*fetih ve uç anlayışının*"³⁷, yerini şehirleşmeye bırakması da önemli bir etkidir.³⁸

³³ *Kul sistemi Osmanlı devlet idaresinin temel kurumlarından biridir. Sarayda ve devlet hizmetinde kullanılmak üzere kölelerden gençler yetiştirilmesi yöntemi Osmanlılara, Orta-Doğu İslam devletlerinden gelen eski bir gelenektir (İnalcık, 2010; 205)*

³⁴ *Merkezin görevi, her bir zümreye, konumunu ve işlevini göz önünde tutup hak ettiğinden ne daha az ne de daha fazla imkan sağlayarak düzeni mevcut hali ile sürdürmekti. Osmanlı da adalet bu anlama geliyordu (Heper, 2012; 35).*

³⁵ Rasyonalist bireyci devlet anlayışı, bireyi toplumun bütününden daha önemli görür, devletin bireyin refahı için var olduğunu savunur. Organik devlet anlayışında ise devletin kendi varlığını ve refahını bireyin refahından önemli görmesi, devletin kendini güçlü kılması söz konusudur.

³⁶ Öyle ki Korkusuz (t.y)'a göre; Osmanlıda devlet otoritesine itaat, Ulu'l Emre ittatti ve dini bir yükümlülüktü.

³⁷ *Osmanlı ordusunun en aktif unsuru olan sınır birliklerini kumanda eden uç beyleri (uç; hudut boyu, sınır), 1360-1453 döneminde İmparatorluğun iç ve dış siyasetinde çok önemli rol oynadılar. Uçlardaki kuvvetler belirli ailelerin irsi yönetimi altında örgütlenmiştir; Aşağı Tuna ve Eflak'a yönelen sağ kolda bir uç beyi, Makedonya'ya yönelen sol kolda bir başka uç beyi, orta kolda ise Sofya ve Belgrad'ı hırsızlayan bir beylerbeyi yer alıyordu. Fetihler ilerledikçe her uçbeyinin kesimindeki sınır çizgisi de giderek öne, (sağ kolda) Balkan sıradağlarından Tuna'ya (sol kolda) Trakya'dan Makedonya'ya, sonra Arnavutluk ile Bosna'ya ve sonra Arnavutluk ve Bosna'ya Filibe'den Sofya ve Niş'e kaydırıldı (İnalcık, 2000, s.49). Fetih ve uç anlayışının, Türk tarihinde iki ayrı, fakat birbiriyle ilgili kökü vardır. İlk evrede,*

Merkezi devletin gücünü yitirmesiyle "ayan" adıyla anılan taşra zenginleri değişen toprak ve vergi sisteminden yararlanarak servet ve nüfuzlarını arttırmışlardır. Ayanlar, toprakları kiralarak tımar sahiplerinin yerini almış ve hatta kendi adlarına vergi toplama gücüne erişmişlerdir. Bu ayanların derebeylerine dönüşmesine neden olmuştur. Ayanların güç kazanması halkın merkezi otoriteye güvenini de sarsmıştır. Bu dönemde iç isyanlar kadar, Fransız ihtilalının yaydığı milliyetçilik fikrinden etkilenen uluslarda Osmanlı devletini yıpratmıştır (Tanör, 2014, s.23-25).

"Merkez ve yerel güçler arasındaki bu çekişme Senedi İttifak (1808)'a giden süreci hazırlamıştır. Senedi İttifak'ın düzenlenmesine yol açan hadiseler sırası ile III. Selim'in bozulan yeniçeri ocağı yerine Nizamı Cedid adıyla yeni bir ordu kurma girişiminde bulunması, İstanbul'da reformlardan çıkarları olumsuz etkilenen yeniçeri, ulema ve halkın yaptığı ihtilalı, taşra ayanının güç kazanması olarak özetlenebilir. Siyasi olarak Senedi İttifak, büyük ayanın devlet iktidarını kontrol altına alma teşebbüsüdür" (İnalçık,1996, s.344). Senedi İttifak padişah ve ayan arasında yapılan bir sözleşme olarak kabul edilmektedir. Sözleşmede padişah tarafından can ve mal güvenliğine saygılı, vergi adaleti olan, hazinesi güçlü, hakkaniyetli bir yönetim anlayışı taahhüt edilirken ayan tarafı ise padişah ve sadrazama bağlılığını sunmaktadır. Buradaki bağlılık padişah otoritesinin mutlak otorite olarak tanınması ile kalmayıp askerden veya halktan gelecek bir isyanda padişahın saflarında yer alınacağına ifadesidir. Fakat bu metnin tarafı olan ayan halk üzerinde otorite kurmuş derebeyleridir. Temel amaçları feodal düzeni meşrulaştırarak babadan oğula geçmesini sağlamaktır. Avrupa'da feodal

Selçukluların önceki devirlerine gidersek görürüz ki; önemli yeniden üleşim uygulamaları Türkleri komşularından ayırmakta ve siyasi kurumlara özellik kazandırmaktadır. İlk zamanlardan beri, her fetihden sonra şehirlere yerleşmek sorunu ile karşı karşıya getirildiler, şefler şehirlere yerleştiler ve her defasında bu yeniden bölüşüm mekanizması tehlikeye girdi. Şehirlere yerleşmek bürokratik bir işleyişi ve düzenli bir orduyu gerektirmekteydi. Zamanla yeniden bölüşüm mekanizması yerini bir çeşit ters yeniden üretim olan vergiye bıraktı. Osmanlı gazi savaşlarının yerleşmelerinin çeşitli evrelerinde aynı durum tekrarlanmıştır. Zamanla gaza ekonomisi değişmiştir. Eski iktisadi törelerin değiştiğini gören başta gelen savaşçılar yeni bürokrasinin kurulmasından hoşnut kalmamıştır. Bütün parayı şehirselleştiren akıtan şehirli seçkinlere karşı el koyma en eski Osmanlı tarihçilerinin eserlerinden izlenebilir (Mardin, 2011, s.52-53).

³⁸ *Şehirleşme ekonomisi tarıma dayanan Osmanlı da kaçınılmaz etkiler yaratmıştır. Köylü aile çiftçiliği, Anadolu ve Balkanların kırsal kesimde temel iktisadi ve mali birimlerdir, yüksek toprak/ işgücü imparatorluğun ana parçasını küçük çiftlikler özelliğine sahiptir. Devlet hızlı bir şekilde toprak üzerinde etkin bir sahiplik kurmuştur ve on dokuzuncu yüzyıl sonuna kadar da vazgeçmemiştir. Tımar sistemi altında, savaş döneminde kahramanca savaşan sipahiler köylü çiftçilerden aynı olarak vergileri toplar ve gelirleri yerel düzeyde önceden belirlenen sayıda askerleri beslemek için kullandıkları gibi kendilerini destekleyecek geniş sayıda taşra ordusu yaratmakta kullanırlardı. Osmanlı merkezi yönetimi işgal ettiği her yere tımar rejimini uygulamamıştır. Doğu Anadolu, Irak, Mısır, Yemen, Romanya, Moldavya ve Mağrib de vergi toplanmış fakat iktisadi bozulma ve çalkantıdan kaçınmak için mevcut rejimi bırakılmıştır. Dolayısıyla imparatorluğun her bölgedeki idari kontrolü değişkendi. Başkent İstanbul'a yakın bölgelerdeki kurumlar neredeyse İstanbul ile eşken, başkentten uzaklaştıkça, kurumlar ve idari uygulamalar, başkent ve yerel yapı arasındaki güç dengelerini yansıtmakta idi (Pamuk, 2004, s.231).*

düzenin güç yitirdiği 19. Yüzyılda, burjuva düzeni güç kazanırken, Osmanlı da feodal yapı hakim hale gelmektedir (Soysal, 1987, s.26-27).

Senedi İttifak mimarı olan Alemdar Mustafa Paşa'nın ortadan kaldırılması, ayanın kendi arasında birlik sağlayamaması, merkezi devletin ayan hakimiyetini ortadan kaldırması ile hükümsüz hale gelmiş ve uygulanamamıştır. Fakat arkasında tam zıddı bir eğilimi, merkezi otoriteyi güçlendirmeyi amaçlayan bir reform hareketini beraberinde getirmiştir. 1839 yılında ilan edilen Gülhane Hattı bu çabanın sonucunda ortaya çıkmıştır. Gülhane Hattı, devlet anlayışında ve devlet idaresinde modernleşmenin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Senedi İttifak o zaman eyaletlerde hakim kuvvetlerin menfaatlerinin ve hayat görüşünün ifadesi iken, Gülhane Hattı merkezi devletin ve onun o zamanki iç ve dış şartlar karşısında menfaatlerini en iyi temsil ettiğine hükmedilen idarecilerin idealini ifade eder. Birbirine bağlı olarak ortaya çıkan her iki hukuki metinde yerel ve merkezi güçlerin siyasi çatışmasının ürünüdür (İnalçık, 1996). Gülhane Hattı ile birlikte Tanzimat dönemi başlamıştır. Gülhane Hattı³⁹ ile Tanzimat dönemi yeniliklerini birbirinden ayırtırmak zor olmakla birlikte Gülhane Hattı ile Tanzimat aynı şeyler değildir. Birincisi daha çok yönetim ilkelerine ayrılmış kılavuzlar ve haklar belgesidir. Tanzimat ise idari, mali, siyasi, diplomatik, iktisadi vb. alanlara yayılan geniş bir uygulamalar bilançosu olarak kabul edilmektedir (Tanör, 2014, s.75).

³⁹*Gülhane Hattının içindekiler, padişahın ağzından kaleme alınmış olup şöyle sıralanmaktadır: Yüce devletimize Kuruluşu'ndan beri Kuran ve şeriat ilkelerine uygunluğundan saltanat güçlü, halk mutlu olmuştur. 150 yıldan beri ise bunun tersi yapıldığından, zayıflık, yoksulluk ve çöküş baş göstermiştir. Oysa şeriat kurallarına uymayan devlet payidar olamaz. Tahta çıktığımızdan beri ülke ve halkın kalkınması için yollar aradık. Bu yönde gerekenler yapılırsa, 10-15 yıla kalmaz işler yine düzelebilir. Bu anlayışla daha iyi yönetim sağlayacak yeni yasalar konmasını uygun görürüz. Yeni yasalar özellikle can, ırz, namus, şeref ve haysiyetin korunmasını, mal güvenliğini, vergilerin yeniden düzenlenmesini, askerliğin düzene bağlanıp süreyle düzenlenmesini amaçlamalıdır. İlk aşamada yapılması gereken işler açık ve yasal yargılama yapılmadan idam cezasının uygulanmasını önleyecek, can, ırz, mal mülk güvenliği getirecek (müsadere usulünün kaldırılması) değişikliklerin gerçekleştirilmesidir. Bunun dışındaki alanlarda danışma, tartışma ve oybirliği ile karar alma yöntemi kurulmalıdır. Amaç bu olunca Meclis-i Vala-yı Ahkam Adliye'nin üye sayısının artırılması, burada özgür tartışma ortamının yaratılması gerekmektedir. Öte yandan yasalara aykırı davrananlar için yeni bir ceza yasası yapılacak, suçlu görülenler rütbeye hatır ve gönüle bakılmayarak cezalandırılacaktır. Padişah uyruklara tanınan hakların kendisi tarafından güvence altına alındığını söylemekte, çıkacak yasalar din, devlet, mülk ve milleti ihya için vazolunacak olduğundan bunlara karşı gelmeyeceğini de yemin etmektedir. Padişah Fermanın sonuna doğru bu esasların bütün ülke esasları için ilan edildiğini belirtiyor, yeni gelişmelerden yabancı elçiliklere haber verilmesini istiyor (Tanör, 2014,s.86).*

5.1.1.1. Tanzimat Döneminin Bürokratik Yapı Üzerindeki Etkisi ve I.Meşrutiyet

Tanzimat teokratik⁴⁰ mutlak monarşi içinde sınırsız yetkiye sahip padişahın hukuk ilkeleri ve yasalarca sınırlandırılması anlamına gelmektedir. Tanzimat dönemi, devlet ve padişahın kişiliğinin birbirinden ayrıştırılması için önemli adımların atıldığı bir dönem olmuştur. Bu reform hareketi ile birlikte güçlü merkezi devlette iktidarı padişahın devralacak ve devleti yönetecek olanda bürokrasi olmuştur. Bu gelenek içinde merkeziyete karşı olabilecek güç odaklarına hiçbir biçimde müsamaha gösterilmemiştir. Osmanlı'da orduyla beraber en güçlü ve kendine has nitelikleri olan kurum bürokrasi haline gelmiştir (Fidan, Şahin ve Çelik, 2011, s.115-122, Pustu, 2007, s. 198-201, Çaha, 1994, s.83, Cem, 1975, s.1-5, Taş, 2002, s.87).

Bu dönemde imparatorluk batılı reformlara girişmişti ve reformları gerçekleştirecek tek grup olarak bürokratik elitler görülüyordu. Bu dönemde bürokratik seçkinlerin gücünü artıracak önemli reformlar yapılmıştı ve ülkenin yönetimi fiilen bürokrasinin eline geçmişti. Örneğin Gülhane Hattının⁴¹ ilân edilmesinden sonra, kişilerin mallarına ölümlerinden sonra ya da görevlerinden alınca el konulması gibi sermaye birikimini engelleyen önemli bir engel olan "müsadere sistemi" kaldırılmıştır. Bu dönemden sonra modernleşmenin sürükleyici gücü Batılı tarzda eğitim veren okullarda yetişen bürokratlar olmuştur. (Pustu, 2007, s.201). Yapılan bu düzenlemeler ile aslında tahaahüt problemini gidererek toplumu oluşturan farklı gruplar arasında karşılıklı güven ve uzlaşma sağlayacak niteliktedir.

3 Kasım 1839 günü ilân edilen Gülhane Hattı ile başlayan Tanzimat reformlarının yönetiminde olduğu kadar hukuki ve iktisadi alanda da köklü bir değişimi beraberinde getirmesi beklenmekteydi. Gülhane Hattı Türkiye'de anayasal yönetime doğru atılmış

⁴⁰Teokrasi dine dayalı devlet yönetimini ifade eder. Bir Müslüman hükümdarı, halife olsun sultan olsun, kanun koyucu sıfatını takinamazdı. O ancak İslam kanununun, yani şeriatın nazırı ve muhafızı idi. Şeriat üzerinde herhangi bir yorumda ancak yetkili ulemaya aitti. Osmanlı Devleti'nin bir İslam devleti olarak Şeriaten başka bir kanunu olmaması gerekirdi. Gerçekte tamamen tamamıyla özel koşullar altında gelişen Osmanlı Devleti, Şeriatı aşan bir hukuk düzeni getirmiştir. Buna imkan veren prensip ise örf, yani özel anlamda hükümdarın sırf kendi iradesine dayanarak Şeriatın kapsamına girmeyen alanlarda kanun koyma yetkisidir. Bu da, doğrudan doğruya hükümdarın devlet içinde tam anlamıyla mutlak bir mevki kazanması, devlet çıkarlarının her şeyin üstünde sayılması ile gerçekleşebilmiştir (İnalçık, 2010; 228).

⁴¹Tanzimat döneminin modern devlet anlayışı için önemli bir adım olduğunu gören yazarlar yanında reformların etkisinin sınırlı olduğunu düşünen araştırmacılar da vardır. Örneğin Heper (2012) 'ye göre: Osmanlı da on dokuzuncu yüzyılda gerçekleşen dönüşüm, toplumun sadece bir kesiminde meydana gelen kısmi bir gelişmeden başka bir şey değildi. Yeni oluşan yerel eşraf, devletin takip ettiği politikaları etkileyecek siyasal güce sahip olamadı. Adı geçen eşraf, yerel sorunların merkezde etkin bir biçimde sözcülüğünü yapacak donanıma sahip değildi; aksine kolayca merkez tarafından merkezin görüşlerinin savunucusu haline dönüştürüldüler. Osmanlı da, yerel güçlerin kendi çıkarlarını etkin bir biçimde savunabilecekleri istikamete dönüşümü hiçbir zaman olmadı. Yerel toprak sahipleri, ne daha önceleri ne de on dokuzuncu yüzyılda güce sahip olma imkânını elde edemediler (Heper, 2012, s.83).

ilk adım olması ile ülkemizde liberalizmin doğuşu olarak görülmektedir. Tanzimat hareketi güçlü bir merkezi yönetim tesis etmek amacındadır. Bu amaç esas aldığından merkezi devleti güçlendirmeye yönelik reformlara ağırlık verilmiş, İltizamın kaldırılmıştır. Vergileri toplamak amacıyla Padişah tarafından atanan muhassıl vergi tahsildarı adındaki memurlar görevlendirilmiştir. Valilerin yetkileri kısıtlanarak özellikle mali işlere doğrudan müdahale etmeleri önlenmiştir. Toprak rejimi eyalet örgütlenmesinin ve taşra idaresinin temel eksenini oluşturan tımar sisteminin bozulup özel ve küçük mülkiyetin yaygınlaşmasıyla birlikte küçük üretici birimleri temeline dayanan Bonapartçı taşra yönetiminin⁴² ve il sisteminin Vilayetler Nizamnamesi'ne örnek alınması, daha ağır ve denetleyici bir merkezîyetçiliğin devlet yönetimine yerleşmesinin başlangıcı olmuştur (Setyittanoğlu, 1996). Dolayısıyla güçlü merkezi idare anlayışında değişen güç sahibi olan karar verici grubun yapısal özellikleridir.

Fakat bu değişim ve dönüşüm siyasi gücü ile birlikte iktisadi gücünü de kaybeden grupların reaksiyonlarına neden olmuştur. *İltizam usulünün kaldırılması ile asırlık kurum yerine konan yeni teşkilat, vasıta ve eleman yokluğu yüzünden maliyeyi bir anarşi içine atmıştır. Diğer taraftan mültezimler, voyvoda ve sarraflar ve onlara bağlı bir çok kişi bir anda kazanç ve istismar kapılarının kapandığını görmüşlerdir. Bunların arasında taşrada küçük iltizamları üzerine alan ve bu yolla zenginleşen birçok ayanın ve ağaların bulunduğunu unutmamak gerekir. Bir takım ağalar, servete göre vergi ödeme prensibinin uygulanması yüzünden ödeyecekleri vergi miktarının birden bire arttığını, yahut eskiden olduğu gibi, angarya yoluyla ve yerleşmiş adetler ve çeşitli suistimallerle halktan sızdırdıkları menfaatlere son verdiğini görmüşlerdir. Vergi ödemekte herkesin eşit olması, imtiyazların ve muafiyetlerin kaldırılması, eskiden az vergi veren ayan ve çorbacıların (gayri Müslim küçük esnaf) ve vergiden muaf bulunan din adamlarının şiddetli muhalefeti ile karşılaşmıştır. Hıristiyan vakıfların vergiye tabi tutulması ve bu maksatla gelir kaynaklarının sınırlandırılması, halk üzerinde büyük nüfuzu olan ruhban sınıfını ıslahat aleyhine çevirmiştir (İnalçık, 1996; 369).*

1839'da Tanzimat ile başlayan bu değişim Islahat Fermanı(1856) ile daha da genişletilmiştir.1858 Arazi Kanunnamesi'nin çıkarılmasıyla özel mülkiyete geçiş daha da dikkatiçeken bir özellik kazanmıştır. Öte yandan, Tanzimat Fermanı ile kurulan başta Meclis-i Vâlâ-yı ve Ahkâm-ı Adliye olmak üzere gerek merkezi düzeydeki ve

⁴² Bonapartçı taşra yönetimi, Fransa Vilayet Nizamnamesinde yer alan, özel ve küçük mülkiyetin yaygınlaşması ile küçük üretici birimleri temeline dayanan, eyaletler yerine il ve taşra örgütlenmesini dikkate alan idari yönetim biçimidir.

gerekse eyalet yönetimindekidanişma meclisleri güçler ayrılığına doğru bir ilerlemeyi ifade etmektedir. Osmanlı devletinde liberalleşme adımları atılırken, Fransa ve İngiltere yerine, çokuluslu yapıgöz önünde bulundurularak, bütünlüğünün korunması için de Osmanlı İmparatorluğu ile benzer yapıda olan Prusya ve Avusturya'nın kurumları uygun görülmüştür. Meclis-i Vâlâ'nın kuruluşu bunun en tipik örneklerinden birisidir. Prusya'daki Staatsrat (Devlet Konseyi) ile Osmanlı yönetim geleneğinsenteziyle oluşturulmuştur. Prusya ve Avusturya'daki bu meclislerin esin kaynağınınise İngiltere ve Fransa'nın liberal yapıdaki kurumları olduğu bilinmektedir. Yani, Tanzimatçılar Avrupa'daki liberal gelişmelerden doğrudan İngiltere ve Fransa'dan değil, Avusturya ve Prusya'dan etkilenmişlerdir (Setyittanoğlu, 1996). Fakat Osmanlı Devletinde ki genel modernleşme çabaları, Batıya ait kurumların aktarımı ile sonuçlanmasına rağmen eskinin yerine yeninin konmasından çok, eski ile yeninin yan yana yaşadığı bir dualist devlet karakterini beraberinde getirmiştir (Akça ve Hülür, 2007).

Modernleşme çabalarının diğer bir önemli nedeni de, toplumun dini ve etnik esaslar çerçevesinde yeniden yapılandırılması isteğidir. 1839 Gülhane Hattı, eşitlik prensibini benimseyerek, gayrimüslimlerin Müslimlere eşit olduğunu ilan etmiştir. Bu prensip, 1856 Islahat Fermanı⁴³ ile daha da detaylandırılmış ve uygulamaya konulmuştur. İngiliz, Fransız ve Avusturya temsilcileri tarafından hazırlanan ve yürürlüğe konmak üzere Osmanlı idarecilerine sunulan bu ferman, neredeyse tümüyle, gayri Müslim nüfusa hitap ediyordu. Gayrimüslimlere tanınan özel haklar ve koruma, kendi toplumsal ilerlemeleri açısından önlerinde yepyeni yollar açarken, onların hamiliği rolünü üstlenen büyük Avrupa devletlerinin dayatmaları, Osmanlı Devleti'nin yapısında meydana gelecek değişmelerin dinamiklerinden birini, belki de en önemlisini teşkil etmiştir (Acun, 2007; 47).

Bu dönemde milliyetçi duyguların güçlenmeye başlaması, Tanzimat'ın başarısızlıkları ile başa çıkabilmek için baskıcı bir rejim uygulanması, Batılı eğitim tarzı alan subayların varlık gösterdiği siyasal muhalefetin ortaya çıkması, Padişah Abdülaziz'in tahttan indirilmesi, dış dünyaya güven verme ihtiyacı diğer önemli bir adım olan Kanuni Esasi (1876)'yi ve I. Meşrutiyeti getirmiştir. Batı Avrupa'da parlamenter nitelikte meşruti düzenlere geçiş, yeni bir sınıfın burjuvazinin

⁴³ Modernleşme sürecinin bir parçası olarak Islahat Fermanı'nı takip eden yıllarda, batı tarzı askeri, tıbbi ve yönetsel akademiler açılmaya başladı. Tanzimat döneminde toplum hayatına etkin bir şekilde girmeye başlamış olan Avrupa tarzı eğitim sisteminin bir ürünü olarak, toplumda yeni bir elit grubu, Klasik Osmanlı yönetici sınıfından tamamen farklıydı. Bu elit grubu, yalnızca Avrupai bir eğitime ve giyim kuşama sahip kalmıyordu. Bunun yanı sıra, düşünce ve yaşam tarzı bakımından da Avrupalı kimliğine sahiplerdi (Arslan, 2005, s4).

öncülüğünden başlatılan bir mücadele ile gerçekleştirildiği halde, Osmanlı İmparatorluğundaki Meşrutiyet hareketlerinde böyle bir sınıfsal zorlama mevcut değildir. Birinci Meşrutiyet Genç Osmanlılar grubunun başarısıdır. Tanzimat dönemi tüm eksikliklerine rağmen önemli bir kurumsal dönüşümü simgelemektedir. İlk Osmanlı Anayasası olan Kanuni Esasi, ana kuruluşu itibari ile monarşik teokratik bir meclis anlayışı getirmektedir. Kanuni Esasi ile Meclis-i Umumi adı verilen iki meclisli bir yasama organı hayata geçirilmiştir. Bunlar Heyeti Ayan ve Heyeti Mebusan'dır. Heyeti Ayan üyeleri Padişah tarafından, ömür boyu görevde kalmak üzere göreve getirilmekte, Heyet-i Mebusan üyeleri ise halk tarafından seçilmektedir. Padişah yürütmenin başı, tek seçicisidir. Heyeti Vükela, bakanlar kurulu, başkan ve üyeleri olan sadrazam, şeyhülislam ve vekilleri padişah atar ve azleder. Yasa yapımı padişahın izni, Şura-yı Devlet, Heyet-i Mebusan ve Heyet-i Ayan ile gerçekleşir. Padişahın mutlak veto hakkı vardır. Bu ferman ile sağlanan haklar; eşitlik, kişi dokunulmazlığı, müsadere ve angarya yasağı, mülkiyet hakkıdır. Yargısal güvenceler verilir. Fakat yapılan bu düzenlemeler hem monarşiyi sınırlamaktan uzak hem de güvencesiz kalmaktadır. Bu duruma rağmen Türk siyasi hayatına önemli bir birikim kazandırdığı da kabul edilmektedir (Tanör, 2014, s.122-147; Soysal; 1987, s.29).

Tanzimat dönemi ve arkasından gelen meşrutiyetin uygulamaları, Cumhuriyet dönemini de etkileyecek bir patika bağımlılığı arz eder. Öyle ki, gayri Müslimlere verilen bu haklar, zamanla Müslüman halkta yarattığı tepkilerle ve milliyetçilik akımlarının da etkisiyle yirminci yüzyıl başında şekillenen yeni devletin siyasi güç dengesi ile birlikte siyasi ve iktisadi kurumsal yapısını da şekillendirecektir. Bu etkilere daha sonraki bölümlerde ayrıntısıyla değinilecektir.

5.1.2. Osmanlıdan Miras Kalan İktisadi Kurumsal Yapının Genel Özellikleri

Klasik Osmanlı sisteminde, alış veriş ilişkileri içinde sürmekte olan bir iktisadi hayat mevcuttur. Osmanlı sisteminde Avrupa'dakine benzer siyasi anlamda feodalizm mevcut değildir, iktisadi anlamda feodal üretim biçimine ise her yerde rastlanmamaktadır. Tüketim için üretim yapan kapalı bir ekonomi yanında farklı kesimler de devlet için emtia üretimi yapan kent ekonomisi mevcuttur. Bu emtia ekonomisinin kapitalist ekonomi olmaya dönük adım atması önündeki en önemli engel yine devletin kendisidir. Örneğin özel mülkiyet sahibi olanları siyasal güçten yoksunlaştırılarak ve bütün güçleri kaldırarak tek devlet gücü altına sokulmaktadır. O

zaman o mülkiyet tanım anlamıyla mülkiyet hakkı olmak niteliğini de kaybetmektedir (Berkes, 2013, s.34-37).

Fakat Genç (2000), iktisadi alanda faaliyet gösteren devletin uyguladığı siyasetin salt iktisadi bir hedefi olmadığını, bugünkü anlamıyla bir iktisat politikası bulunmadığını belirtmektedir. Devletin iktisadi fonksiyonları aynı zamanda siyasi, dini, askeri, idari veya mali hedef ve düşüncelerle iç içedir. İktisadi kararlar alan birimlerin bürokrasi içindeki yeri yalnızca iktisadi değildir, iktisat dışı alanlara serpilmiş organlardır.

Genç (2000), Osmanlı düzeninin denge kazandığı ikinci evresinden 19.yüzyıla kadar hakim olan ilkeleri iâşe, fiskalizm ve gelenekçilik olarak sıralamaktadır. İâşe, devlet tarafından mal arzının bollaştırılması, kalitesinin yüksek, fiyatının düşük tutulmasıdır. Gelenekçilik, sosyal düzen içindeki dengeleri muhafaza etmek, değişme eğilimlerini engellemek ve değişim yönünde ortaya çıkan eylemleri engellemektir. Fiskalizm, hazine gelirlerini yükseltmek ve belirli bir düzeyin altına inmesini engellemektir. Osmanlı iktisadi görüşü bu üç ilkenin yer, zaman ve sektörler göre farklı oranlarda bileşimlerden oluşarak kimlik kazanmış, devletin ekonomiye müdahale alanları bu ilkeler çerçevesinde belirlenmiştir. Miri toprak rejimi, narh uygulaması, kapitülasyonlardan devlet tekellerine, esnaf örgütlerinden ithalat rejimine kadar yapılan uygulamalar bu ilkeler doğrultusunda anlam kazanmaktadır (Genç, 2000, s.43-52).

Osmanlı'nın en önemli kurumlarından biri de tımar sistemidir. Barkan, Osmanlı maliyesinin temelini oluşturan tımar sistemini "büyük bir kısmı mahsul olarak toplanmakta olan vergi gelirlerinin nakli, paraya çevrilmesi, merkezi bir devlet hazinesi halinde toplanarak oradan vazifelilere dağıtılmasının güçlüğü karşısında bir kısım asker ve memurlara muayyen bölgelerden kendi nam ve hesaplarına tahsili salahiyeti ile birlikte vergi kaynaklarına tahsis edilmesi olarak " tanımlamaktadır (Akt.Genç, 2000,s.99). "Reaya yani köyde yaşayan halk, devletin mülkiyeti altında olan toprağı kullanma (tasarruf etme) hakkına sahiptir. Bu hak, mirasla geçen bir haktır. Fakat kira borcu doğuran bir hak olmasından dolayı mutlak anlamda bir özel mülkiyet hakkı olarak da görülemez. Mülkiyeti devlete ait olan topraklara ödenen kira köylünün ödediğı vergilerin en önemlisidir. Devlet bunu, köylüyü koruması karşılığı alır, kendi adamına, yani sipahiye maaş ödeme yerine bunu verdirir. Bu ödemenin temelini Müslümansa şeri öşür, Müslüman değilse şer i cizye ve bir de örfi vergiler teşkil eder "(Berkes, 2013, s. 51).

Devletin *gerilemeye başladığı* dönemde coğrafi keşiflerle birlikte değerli maden yataklarına ulaşan Avrupa da ortaya çıkan fiyat artışları geleneksel el sanatlarını, henüz gelişmemiş olan endüstriyi ve dış ticaret dengesini olumsuz etkilemiştir. Savaşlardan ganimet elde edilememesi mali krize neden olmuştur. Bu nedenle askeri alanda teknolojik yenilik ihtiyacı doğmuştur. Bütçeden askeri harcamalar için ayrılan payın büyümesi tımar sistemini işleyemez hale getirmiş ve iltizam usulüne geçilmiştir. İltizam sisteminde vergi toplama yetkisi özel kişilere verilmiştir. Bu kişiler bir müzayede de belirlenecek bir miktar vergiyi devlete temin eden, söz konusu miktarın üzerinde toplayacakları vergiyi de kar olarak alan mültezimlerdir. Fakat iltizam sistemi kısa zamanda devlet içinde bir yozlaşmanın ve rüşvet mekanizmasının ortaya çıkması ile sonuçlanarak devletin mali sistemini bozmuştur. Zira ortaya çıkan yozlaşmanın altında iltizam hakkı dağıtımının muhtemel mültezimler, sarraflar ve yüksek dereceli memurlar arasında zımnî anlaşmaların doğması görülmektedir. Ayrıca iltizam sistemi köylüleri ağır bir yük altına sokmuş, hazinenin gelir ihtiyacını, yüksek bürokratlara ve sarraflara yapılacak ödemeleri ve mültezimlerin karlarını karşılamak durumunda kalmışlardı. Bu yüzden konulan yüksek vergileri ödeyemeyen çok sayıda köylü topraklarını kaybetmiş ve artık merkeze muhalif derebeylerine dönüşmüş olan eski tımar sahiplerinin saflarına katılmışlardır. Bu mali kayıpların yanında tahta çıktıktan sonra tahtta kalabilmek için her üst düzey memurun yaptığı gibi padişahında kendi yandaş grubunu oluşturması ihtiyacı kendi yandaşlarına uzun dönemli memuriyetler temin edilebilmesini de sağlamaktaydı. Bu durum, padişahın karşıt hizipler şeklinde gruplaşmaya başlayan yönetici sınıfın üyeleri üzerindeki kontrolünü kısa zamanda kaybetmesine neden olmuştur. Bu gelişmelerin sonucu olarak imparatorluğun gerileme devrinde Osmanlı bürokratları eskiden olduğu gibi artık padişah uzantısı ve devletin sadık hizmetkârları olmaktan çıkmıştır (Heper, 2012, s.62-64).

Bu sorunları gidermek çabaları kurumsal değişim ihtiyacını doğurmuştur. Fakat yaşanan kurumsal değişim ne Osmanlı iktisadi yaşamını her alanda eşit etkilemiş ne de tüm kurumlarda eşit düzeyde yansımıştır. Bunun temel nedeni merkezi bürokrasinin toplumda ve siyasette kendi öncü duruşunu yeniden üretebilme becerisidir. Bunun aksine toprak sahipleri, tüccarlar, zanaatkârlar ve sarraflar, imparatorluğun son dönemine kadar merkezi yönetimin politikalarında ve iktisadi durumlarda çok küçük bir etki ortaya koymuşlardır. Sonuç olarak merkezi bürokrasi tüm yeteneğini geleneksel düzenin ve içinde kendi pozisyonun korunması yönünde kullanmış, tehdit olarak gördüğü kurumsal değişimleri de bastırmıştır. Bundan dolayı kurumsal değişim belirli

alanlarda sınırlı kalmıştır. Geleneksel düzeni muhafaza kaygısı, toprağın devlet mülkiyetinde olması, şehir loncaları, özel sermaye birikiminin engellenmesi gibi birçok kurumun 19.yüzyılın ortalarına kadar el değmeden kalmasına neden olmuştur. Modern dönemin başlangıcına kadar Osmanlıdaki esneklik, pragmatizm ve uyumlanabilirlikte ki kısıtlar imparatorluğun güçlerinin önemlerine göre dengede kalmasını sağlamış ve zayıflıkları 19. Yüzyıla uyum sağlamasını da zorlaştırmıştır. 1839 dan sonra yapılan kurumsal değişmelere rağmen bu sonuç ortaya çıkmıştır (Pamuk, 2004, s.229).

19. yüzyıl iktisadi kurumsal yapısında önemli değişimler Sanayi Devrimi ve etkisinden de soyutlanamamaktadır. 19. yüzyıl dünyasında sömürgeleşme ile sermaye birikimi sağlamış devletler Sanayi Devrimini yaşarken, üretim artışı ve teknolojik gelişmeler uluslar arası düzeyde iktisadi rekabeti de yoğunlaştırmıştır. Osmanlı da ise geleneksel olarak sermayenin belli ellerde toplanmasını engelleyerek ve gerektiğinde müsadere yöntemini kullanarak böyle bir iç oluşuma imkân tanımak istenmemiştir (Özgün, 2008). Tarımsal üretimin tımar sistemi ile yapılmasının yanında Osmanlı'da ki meslek örgütlenmesinin dini kodlar taşıyan dervişlik düzenine sahip olması ve satış yapılan noktaların teşkilat tarafından sağlanması da sermaye birikimi önünde bir engel teşkil etmiştir. Refahın ve finansal sermayenin başka ellerde birikmesi mutlak güç sahibi otoriteyi tehdit olarak algılanmıştır. Ahi teşkilatı, üreticilere köylülere kıyasla ayrıcalıklar sunsa da onların bir burjuva sınıfı haline gelmesini engelleyecek merkezden denetim yapan bir tür bürokratik yapı işleyişine sahipti. Öte yandan 16. yüzyıldan itibaren dünya para ekonomisine geçerken, bu sürece 17. yüzyıl ortalarında uyumlaşan Osmanlıda bu dönem bürokrat ve asker sayısının arttığı, yozlaşma ve rüşvetin hızla yayıldığı bir dönem olmuştur (Serim, 2012).

19. yüzyıla kadar kendi ticaret politikasını belirleyebilen Osmanlı, serbest ithalata karşın kısıtlı ihracat ile ürettiğini tüketen bir iktisadi düzene sahipti. Fakat II. Mahmut döneminin sonunda Avrupa devletleri ile ticari ilişkilerde önemli gelişmeler olmuştur. Bu durum yerli ve yabancı tüccarlar arasındaki hukuksal sorunların artışını da beraberinde getirmiş ve bu sorunların çözümünde Avrupa hukuksal yöntemlerine yabancı olan kadılar yetersiz kalmıştır. Bu nedenle, bu tür sorunlar önce loncalarda ve ihtişap⁴⁴ nezaretinde görülmüş ticari ilişkilerin artmasıyla koşul olarak tüccar ve hukuksal sorunların artması nedeniyle ticaret nazırı başkanlığında lonca üyeleri ve yerli ve yabancı tüccar temsilcilerinden oluşan, Ticaret Nezaretine bağlı meclis

⁴⁴ İhtişap, üretim yapılan yerin geleneklerine göre üretim standartlarını belirleyen kurallardır.

oluşturulmuştur (1840). Bu mahkeme, ticaret nazırı ve yardımcısının başkanlığında yedisi yerli yedisi yabancı uyruklu tüccarlardan oluşan karma ticaret mahkemelerine dönüşmüştür(1848) ve büyük şehirlere yaygınlaşmıştır. Bu mahkemelerin olmadığı vilayetlerde ticari davalara vilayet mahkemeleri bakmaktaydı. 1860 yılı düzenlemesi ile ticaret mahkemeleri bir başkan iki daimi ve dört geçici üyeden kurulmuş ve deniz ve kara ticareti bölümlerine ayrılmıştır. Bu anlamda Avrupa ülkeleri ile ticaretin gelişmesi Osmanlı hukuk örgütünün ve normlarının yeniden düzenlenmesinde önemli bir role sahip olmuştur (Akça ve Hülür, 2007, s.242-243).

"19. yüzyılda Osmanlı topraklarında faaliyette bulunan anonim şirketlerin büyük çoğunluğu imtiyazlı yabancı şirketlerden oluşmaktaydı. Bankacılık, sigortacılık, demiryolu rıhtım, madencilik, elektrik, su, havagazı, tramvay, tünel vb. hizmetlere yönelik bir şirketler genellikle Londra ve Paris gibi Avrupa başkentlerinden yönetilimekteydi. İkinci Meşrutiyete değin Şirketi Hayriyye ve Ziraat Bankası dışında yabancı sermayeye başvurmaksızın kurulmuş Osmanlı anonim şirketi hemen hemen yok gibiydi" (Toprak, 1982, s.40).19. Yüzyıldan itibaren yabancı ülkelerle yapılan ticari sözleşmeler ekonomisi tarımsal üretime dayalı bu iktisadi düzeni dış dünyaya açmıştır. Bu değişim yalnızca hukuki normları etkilemekle kalmamıştır. Geçmişten gelen kendi ihtiyaçlarını önceleyen üretim anlayışını, kâr elde etme güdüsünü de dönüştürmeye başlamıştır. Tevekkülün yerini kâr güdüsü almaya başlamıştır. Bu, gayriresmi kurumsal yapıda da bir dönüşüm anlamında gelmektedir. Zira gayri resmi kurumsal yapı, lonca üyeleri arasındaki karşılıklı güveni pekiştirmiş ve yaşanan iktisadi dönüşüm bu ilişkileri değiştirmeye başlamıştır.

Merkezi bürokrasinin dışa açılma konusunda ki temel kaygısının ekonomi ve toplum üzerindeki denetimini yitirmesi olduğu görülmektedir. Dünya ekonomisi ile artan ilişkiler bu döneme kadar bağımsız bir sınıf olmasına izin verilemeyen tüccarlar ve büyük toprak sahipleri gibi kesimlerin güçlenmesine yol açabilecekti. Ancak bu olasılık dahi merkezi bürokrasinin dışa açılış sürecini engellemesi anlamına gelmemiştir. Merkezin devletin sık sık karşı karşıya kaldığı askeri, mali ve siyasal bunalımlar, birbiriyle rekabet halindeki Avrupalı devletler ve bu ülkelerin sermayedarları için pek çok fırsat yaratmaktaydı. Böyle bir bunalım sırasında bir Avrupa devletinin siyasal, askeri veya mali destek sağlaması, buna karşılık merkezi bürokrasinden ticari ayrıcalıklar veya örneğin büyük yatırım projesi için izin koparması sık rastlanan bir durumdur. Bu durum karşılıklı çıkarların göz önünde bulundurulmasını gerektiriyordu (Pamuk, 2014, s.97).

Müslüman Türklerin iş dünyasında önemli bir yoğunluğa sahip olmadığı eldeki istatistiksel verilerle de sabittir. Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerinde Müslüman Türklerin ticari hayattan uzak kalmış olmaları gerçeği kısmen de olsa İmparatorluğun endüstri devriminden sonra Avrupa'ya bağlanma biçimiyle açıklanabilmektedir. Ülkedeki geleneksel sanayi modern Avrupa sanayi ile rekabet gücünden yoksun bulunmaktaydı ve 18. yüzyıldan itibaren de gerileme dönemine girmişti. Her ne kadar bu gerçek; hem Müslümanlar hem de gayri Müslimler için aynı oranda geçerli idiyse de, İmparatorluğun Avrupa ekonomisine böylesi bir ortamda katılmasının neden olduğu gelişmeler Müslümanlar aleyhine bu durumun doğmasına neden olmuştur. Kapitülasyonların getirdiği değişikliklerin bu bağlamda özel bir önemi vardır. Bu değişikliklerle İmparatorluktaki yabancı elçiler kendi toplulukları içerisinde ticari faaliyetleri üzerinde idari ve hukuksal kontrol hakkına kavuşmuşlardır. Avrupalı elçilerin kendi vatandaşlarına sağladığı koruma, zaman içerisinde gerçek ya da sonradan kazanılmış değişik ulusal kimlikli ticaret gruplarının doğmasına neden olmuştur. Bu gruplar daha sonra, Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerindeki Avrupa ile iktisadi ilişkilerde önemli bir rol oynayan Levanten topluluğunu oluşturmuştur. Bu gelişmeler sırasında gayrimüslim Osmanlılarda Türk yetkililer ve Avrupalı tüccarlar arasında aracı bir rol oynamalarından dolayı imtiyazlı bir konum elde etmişlerdir. 19. Yüzyılda Avrupalıların denetiminde olup gayrimüslim Türklerin çalıştığı temsilcilikler ve ticarethaneler İmparatorluğun ticaret hayatını büyük ölçüde belirlemekteydi. Böylece Müslüman kesim bu alandan ve giderekte ülkenin bütün iş hayatından soyutlanmak durumunda kalmıştır (Buğra, 1995, s.66).⁴⁵

Batılı yönetim anlayışına yaklaşmak, halkın nazarındaki vergi toplayarak, asker besleyen ve adalet dağıtan (devletin üç önemli görevi) idari bir organ olmaktan çıkarmıştır. Vakıflar⁴⁶ yoluyla şahıslar tarafından yürütülen eğitim, sağlık, belediye ve

⁴⁵ Sayım bilgileri fabrika sahiplerinin isimlerini de içerdiğinden mülkiyetin etnik ve dinsel dağılımı hakkında tahmin yürütmek mümkün gözükmemektedir. Böylesi bir tahmine göre özel mülkiyete ait fabrikalardan sadece 42'si ya da 19.6'sı Müslümanlara aittir. Geri kalan 172 fabrika ya da %80.4 'ü gayri Müslim azınlıkların mülkiyeti altındadır. Özel mülk sahipliğinden olan 29'un fabrikasının 24'ü 9 makarna fabrikasının 8'i ve 18 şeker fabrikasının 16'sı gayrimüslimlere aittir. Konserve imal eden fabrikalardan Müslümanlara ait olan yoktur (Buğra, 1995, s.68)

⁴⁶İslami vakfın amacı, bir hayır kurumu meydana getirmektir; vakfın varlığı, Tanrı için hapsedilmiş (Tanrı'ya adanmış) verim getiren bir şeydir. Onun yalnız verimi, belli bir hayır işi için harcanır. Böylece vakıf kişisel olmayan ve sürekli ebedi bir ana sermayeye dayanır. Bu sermayenin işletilmesi, kadı tarafından düzenlenen ve saklanan vakfiye ile saptanmıştır. Vakfiyede vakfın amacı, gelir kaynakları, bu gelirin nasıl kullanılacağı, nasıl korunup arttırılacağı belirlenmiştir. Vakfiyenin kadı tarafından onaylanması, özellikle Osmanlı devletinde görüldüğü gibi, hükümdarın onayından sonra hukuki nitelik kazanması, onun şartname niteliğini belirtir. Bununla beraber, vakıf koşullarını kimse hükümdar bile bozamaz. Bunlar kesinlikle değiştirilemez, dini ilahi sanksiyona dayanır. Şart-i vakıf, nassi şari gibidir.

bayındırlık işleri de devletin sorumluluk alanına girmiştir. Devletin görev tanımındaki bu değişim batılılaşma çabalarını askeri alanla kısıtlamayıp, merkezi bürokrasi ile birlikte eğitim, sağlık, belediye ve bayındırlık hizmetlerini Batı modelinde geliştirmeyi de devletin görevleri arasına dâhil etmiştir (Acun, 2007). Osmanlı sosyal hayatında önemli birçok fonksiyonu yerine getiren gönüllü vakıflarında yerini devletin alması adem-i merkeziyetçilikten merkeziyetçiliğe geçişinde önemli bir göstergesidir (Çizakça, 2006).

20.yüzyılın başlarında bir tarım ülkesi olan Osmanlı dış ticaret ilişkileri içine girmiş, Duyunu Umumiye İdaresi ve Osmanlı Bankası gibi kurumlarla Avrupa sermayesinin ekonomi üzerinde denetim sağladığı bir ülke konumuna gelmiştir. Ancak bu özellikler, birçok gelişmekte olan ülke için benzerlik göstermektedir, dolayısıyla Osmanlı döneminden 20. yüzyıl Türkiye'sine devredilen mirasın anlaşılması için yeterli değildir. Osmanlı döneminin Cumhuriyet Türkiye'sine devrettiği mirası değerlendirirken iki önemli özellik dikkat çekmektedir. Birincisi merkezi devletin diğer toplumsal kesimler ve yerel unsurlar karşısındaki gücüdür. Özellikle tımar sisteminin bozulup iltizam usulüne geçildiğinde güç kazanan mütezimlerin derebeyi gibi davranmasının önüne geçilmiştir. Avrupa'da ki teknolojik gelişmelerden faydalanarak güçlenen

Vakıfta amaç, Allah yolunda bir hayır olmakla beraber, genellikle vakıftan belli bireyler faydalanır. Özellikle aile (evladiye ve zurri) vakıfları, gerçek aile çıkarlarını korumak amacı ile kurulmuştur. Vakfın varlığı, gelir kaynağının çalışmasına bağlı olduğundan, vakfı yöneten kişinin faaliyeti sermayenin korunması ve artırılması noktasında toplanır. Birçok vakıf, gelirin arttırılmasını ve vakfın genişletilmesini mütevelliyeye bir görev olarak yüklemiştir. Bir vakıf iki grup kuruluşu içinde yer alır. Bir yanda , hayır amacıyla kurulmuş olan tesisler, öbür yanda bu gibi tesislerin giderlerini karşılamak üzere kurulan iktisadi tesisler. Bu ikinciler, kâr getirme amacıyla gerçek iktisadi yatırımlardır. Bu kuruluşlar, bir zirai işletme, kira getiren akaret, hamam aşevi, mezbaha gibi kurumlar emeği işletilen köleler ve sadece nema getiren bir nakit sermaye şeklinde olabilir. Vakfın yönetimi için vakıf, bir yönetim müdürü (mütevelli) ve büyük vakıflarda onu sürekli kontrolü altında bulunduran nazır belirler. Mütevelli vakfın devamından, vakfiyedeki koşulların yerine getirilmesinden sorumludur. Bu amaçla, o iktisadi yatırımlara girebilir, vakfın gelir fazlasından yeni yatırımlar yapabilir. Vakfın yönetiminden ikinci derecede sorumlu olan hizmetliler ile mütevelli, senede bir kere araya gelir, vakfiyeye göre mütevellinin geçen yıl içindeki ilerini ve hesaplarını gözden geçirir. Heyet gerekirse kadıya başvurup mütevellinin değiştirilmesini isteyebilir. Vakıf muhasebesi, Osmanlılarda devleti temsil eden biri, genellikle kadı tarafından da ayrıca kontrol edilir; bu kontrol velayeti amme, yani devletin genel kontrol idaresi ve kontrol hakkı prensibine dayandırılır; vakıf yönetim bakımından kendi kendini yöneten özel bir kuruluştur. Onun önceden konmuş şartnamesinin kurallarını kimse değiştiremez ve bozamaz; vakfiyeye, atanan mütevelli dışında kimse karışamaz veya herhangi bir kullanımda bulunamaz. Başka bir deyişle vakıf bir özel firmanın hukuki garantilerine sahiptir. İşte bu güvenceler altında vakıfla, İslam toplumunda kuruluş ve çalışması bakımından sürekli büyük sermaye yatırımları ve iktisadi işletmeler özelliğini kazanmıştır (İnalçık, 2010, s.261-262). 15. yüzyıla kadar sosyal barışın tesisinde önemli etkisi bulunun vakıfların daha sonraki dönemlerde bozulduğunu düşüncesi de mevcuttur. İmparatorluğun düşüş döneminde pek çok arazinin özel mülkiyetten çıkarılarak aile vakıf varlığına dönüştürülmesi, devletin bu araziler üzerinde herhangi bir hak iddia etmesini engellemiş ve hazineye zarar vermiştir. 19. ve 20. yüzyıllarda vakıf sistemine getirilen iki temel eleştirinin birincisi; tembel bir sınıf yaratarak özel teşebbüsü engellediği ikincisi ise varlıkların belli ellerde toplanarak servetin dolaşımının engellendiği yönünde olmuştur (Aydın, 2003).

merkezi devlet Birincisi, Dünya savaşına kadar gücünü korumuş, taşradaki unsurların büyük toprak sahiplerinin ve tüccarların siyasi gücünü sınırlamıştır. 19. yüzyıl boyunca Avrupa'nın birbirleriyle rekabet halindeki devletlerinden hiçbiri imparatorluk üzerinde tek başına etkili olmamıştır. Böylelikle merkezi devletin askeri gücünü sürdürebilmesinin de etkisiyle, resmi ya da gayri resmi sömürge durumu oluşmuştur. Bu nedenle dünya tarihinin ilk küreselleşme çağı olarak da adlandırılan 19. Yüzyılda dünya ekonomisine açılış süreci, dışarıda yabancı sermaye, içerde büyük toprak sahipleri ve ticaret sermayesinden oluşan koalisyonun işbirliği yoluyla değil, Avrupa devletleri ve sermayedarları ile merkezi devlet arasındaki mücadeleler pazarlıklar ve uzlaşmalar yoluyla ilerlemiştir. Merkezi devlet, gücünün yettiği ölçüde bu süreci etkilemeye ve yönlendirmeye çalışmıştır. İkinci nokta ise; Anadolu'daki tarımsal yapılarda küçük üreticiliğin önem arz etmesidir. Tarımsal üretimin küçük üreticiye dayanması, merkezi devletin tarımsal artığa el koymasını kolaylaştırıyor, mali tabanını koruyor ve taşrada toprağa bağlı yerel unsurların gelişmesini engelliyordu. 19. Yüzyıl boyunca küçük üreticileri bir yandan vergilendirirken, öte yandan da büyük toprak sahiplerine karşı desteklemiştir. Ayrıca 19. yüzyılda Anadolu da ekilebilir toprağın görece bolluğu ve emeğin görece kıtlığı sürerken, küçük ve orta ölçekli işletmelerin büyük çiftlikler karşısında varlıklarını koruyabilmeleri daha kolay olmuştur. İmparatorluktan ayrılan bölgeden göç eden nüfus, aile işletmeleri çerçevesinde boş topraklara yerleştirilince, hem tarımsal üretimde önemli artışlar görülmüş, hem de küçük orta işletmelerin konumu güçlendirmiştir. 19. yüzyıl boyunca iç ve dış pazarlara yönelik tarımsal meta üretiminin büyük bir bölümü bu işletmeler tarafından gerçekleştirilmiştir (Pamuk, 2012,s.158-159).

5.1.3.Siyasi Kurumların İktisadi Kurumları Dönüştürmesine Bir Örnek: Bürokrasi Eliyle Milli Burjuvazi Yaratma Çabası ve Milli İktisat

19. yüzyıl başından itibaren, Osmanlı İmparatorluğu da, Doğu Avrupa'nın diğer büyük imparatorlukları gibi, milliyetler sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Balkanlar'ın Hıristiyan halkları giderek milliyetlerinin bilincine vararak Osmanlı devletinin temsil ettiği merkezci otoriteye karşı ayaklanmaya başlamışlardır. İmparatorluktaki ilk isyan bayrağını Yunanlılar ve Sırpalar açarak önce özerkliklerini, sonrada bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Onların ardından, yüzyılın ortasına doğru, Bulgar, Makedon, Ermeni Milliyetçilikleri sökün eder. Bütünü içinde bakıldığında, bu ulusal hareketlerin çarpıcı

ortak özellikleri vardır. Kendi tarihi ve milliyetleri ile ilgili bilincini korumuş etnik çekirdeğin (özellikle köylülük içinde gözlemlenen bu çekirdek varlığını bir ölçüde kiliseye borçludur) ve Avrupalı düşüncelerden etkilenen ulusal burjuvazinin varlığına dayanırlar; önderliği ise kültürel özerklik ya da bağımsızlık takip eden ulusal burjuvazi üstlenir. 19. yüzyılının sonuna doğru, milliyetçilik akımları sırası Müslüman halklarına gelir; önce Arnavutlar, sonra Araplar ve Kürtler, en sonunda da Türklerdir(Georgeon, 2013, s.2).

Georgeon (2013); vatanseverlik fikrinin Müslümanların okuduğu askeri okullarda özellikle daha etkili olduğunu, kendilerini devletin kurtarılması davasına adanmış subay kuşakların bu okullarda yetiştiğinin altını çizmektedir. Subaylar, iç ayrılıkçılığa ve Avrupa sömürgeciliğine karşı devletin korunması düşüncesi temel ilkelerini benimsemişlerdir. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde İmparatorluğun yönetici sınıfında iki ideoloji hâkim olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi; asker ve sivil bürokrasinin oluşturduğu, siyasi nitelikte olan bir devlet vatanseverliğidir. Diğer görüş ise aydınlar ve burjuvazi çekirdeği içinde kabul gören etnik ve kültürel bir ulusal kimlik anlayışına dayanan henüz keskin şeklini almamış Türk milliyetçiliğidir.

Birinci Dünya Savaşı, İkinci Meşrutiyet ile ivme kazanan Türk milliyetçiliği ekseninde biçimlenen güdümlü siyasi ve iktisadi siyasalar, toplumsal yapılanmada gerçekleştirdiği değişiklik ve dönüşümleri kapsayan bir süreci içermekteydi. 1908'de başlayıp 1918'de savaşın bitişi ile noktalanmış dönem, imparatorluğun dağılmasını engelleyememiştir. Ancak Anadolu'da 1920'lerde gelişecek olan ulusal bağımsızlık savaşının kadroları bu sürecin sonunda ortaya çıkmıştır. Türk Kurtuluş Savaşı'nı izleyen dönemde de milli iktisat politikaları süreklilik göstermiştir. Misak-ı Milli'nin belirlediği sınırlar çerçevesinde ulusal bir pazar ve piyasalar oluşturulmuştur(Akkuş, 2008, s.124).

Cumhuriyet, Türkiye'nin kuruluş aşamasında hâkim olan milli burjuvazi yaratma fikri köklerini İttihat ve Terakki Partisi ideologlarından almıştır.Fakat İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ideolojisi tek bir başlık altında toplanabilecek homojen bir grup değildi, öyleki içinde Türk milliyetçiliği çerçevesinde düşünenler ağırlıklı olmakla birlikte Osmanlı ve Batıcı aydınlar, az da olsa Gayrimüslim unsurlar yer almaktaydı. Bununla birlikte 1889'da yaşanan Balkan Savaşına kadar olan dönem ve sonrası yaşanan gelişmeler cemiyetin fikir hayatını derinden etkilemiştir İttihat ve Terakki,

1908'e⁴⁷kadar olan dönemde ülke bütünlüğünün korunmasını, Türk, Müslüman ve Gayrimüslimlerin meşrutiyetin ilanı, anayasanın yeniden yürürlüğe konulması ile problemlerin çözülerek birlikte yaşamının sürdürülebilmesi için mücadele etmiştir. Bu bağlamda, İttihat ve Terakki Cemiyetinin meşrutiyetten beklentisi, Osmanlı Devletinde elde kalan topraklarının iyi yönetilmesi ve egemen unsurun Türkler olmakla birlikte Osmanlı birliğinin korunmasıdır. İttihat ve Terakki'de Osmanlılık fikrinden uzaklaşıp Türkçülük fikrine yönelik İkinci Meşrutiyet (1908) sonrasına rastlamaktadır. Bu tarihten sonra Osmanlı içindeki azınlıkların ayrılıkçı faaliyetleri İttihat ve Terakki içinde Türkçülük akımının güçlenmesini sağlamaktadır. Bu anlayış siyasi bir ülkü olmakla kalmayıp, Türklüğün iktisadi alanda geri kalmışlığını gidermeyi "*mukaddes gaye*" olarak benimsemişlerdir. Bu doğrultuda yeni bir "*Türk Burjuvazisi*" yaratma çabasına girişilmiştir. Osmanlı Devletini ancak Türk burjuvazisinin doğuşu kurtarabileceği kanaati güç kazanmıştır. Siyasi iktidar kısa sürede milli duyguların yükselişine tepki vererek diğer alanlarda olduğu gibi millileştirmeye giderek 'Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin adını 'Milli İktisat Nezareti' olarak değiştirmiştir. Fabrikalarda çalışacak elemanların mümkün olduğu kadar Türk kökenli olmalarına dikkat edilmiştir (Semiz, 2010, s.221-237; Gökbayır, 2012, s.91). "Milliyetçi fikirleri yaymak ve nihayet Osmanlı İmparatorluğu'nu bir Türk devleti haline getirmek maksadıyla 1911'de Türk Yurdu, 1912'de Türk Ocakları kuruldu. Milliyetçiler hem din ve Osmanlılık konusunda kendilerinden ayırdıkları İslamcılarla Batıcılara, hem de Şair Tevfik Fikret'in temsil ettiği kültürel ulusalcı ve hümanist cereyanlara karşıydılar. Bununla beraber milliyetçilik resmen tutulmuyor, Osmanlılık devletin ideolojisi olmakta devam ediyordu" (Burak, 2003, s.316).

Temelde milli bir iktisat yaratma çabası, dönemin iktisadi görünümünün bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır. 1838 yılında İngiltere ile Osmanlı arasında imzalanan Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi, Osmanlı Devletini Avrupasanayisi ve sermayesi için

⁴⁷Temmuz 1908'de Jön Türk Devrimi ülkede gerçekleştiğinde milliyetçilik akımının varlığı bile sezilmiyordu. Siyasal ve entelektüel sahne Batıcılar, Osmanlıcılar ve İslamcılar tarafından işgal edilmişti. Altı yıl sonra, Türkiye Almanya'nın safında savaşa girdiğinde, Türk Milliyetçiliği sağlam bir biçimde kök salmış bir düşünce akımı haline geldi. Milliyetçi harekete katkı sağlayan üç ayrı unsuru ayırt etmek gerekir. Bunlardan biri Abdülhamid döneminden kalma eski Türkçüler (Veled Çelebi, Necib Asım, Mehmet Emin gibi); yazar, tarihçi ve bilginlerdi. İkinci olarak 1908'den sonra Selanik'te oluşan milliyetçi çevrelerdi. Genç Kalemler dergisinde toplanan Ziya Gökalp, Ömer Seyfeddin ve Ali Canib edebiyat ve dil alanında milliyetçiliğe yönelmişlerdi. Son olarak da Rusya'dan göç eden Türklerden söz edilmelidir. Çarlık yönetiminin 1908'deki baskılarından sonra Kırım, Tatar ve Azerilerden oluşan bir ordu Türkiye'ye akmış ve Jön Türk hükümeti de onları iyi bir şekilde karşılamıştı (Georgeon, 2005, s.4).

açık bir pazar konumuna getirmiştir. Pamuk(2011)'inde vurguladığı gibi antlaşma Osmanlı ve İngiltere arasındaki eşitsizliği yansıtanın yanında bağımsız dış ticaret politikası üretme seçeneğininide ortadan kaldırmış, küçük el tezgahlarına dayalı üretim ithal ürünler ile yarışamaz hale getirmiştir. Böylelikle Osmanlı Devletinin batıya açılan bölgelerinden başlayarak küçük üretici üretim yapamaz hale gelmiştir. Mevcut kapitülasyonlar yabancı tüccarlara büyük vergi ayrıcalıkları sağlamıştır. İthalattan doğan vergi kayıpları ihracattan alınan vergilerle karşılanılmaya çalışılmış,yerli sermaye dezavantajlı duruma gelmiştir. Osmanlı Devleti'nde Batı Avrupa da olduğu gibi bir burjuva devrimi yaşanmamıştır.

Bütün nesnel ve öznel koşulların köreltiği Osmanlı müslümanlarının girişimciliği dış ticarete yabancı tüccarın egemenliğini arttırmış, iç ticaretle ise gayrimüslim unsur sınırlı olanakları değerlendirebilmişti. İthalat rekabet gücünden yoksun Osmanlı hırfet ocaklarını çökertmiş, 19.yüzyıl boyunca esnaf giderek yoksullaşmıştı. Genel eğilim devlette görev almaktı. Müslüman Türk unsur Meşrutiyetle birlikte ticari hayatta varlık göstermeye başlamış ise de Birinci Dünya savaşına değin, toplu sermaye gerektiren anonim şirketçilikte başarılı olamamıştı. İkinci meşrutiyetin ilk yıllarındaki liberal ortam gayrı Müslimlere yaramış, bu dönemde kurulan şirketlerin büyük çoğunluğu azınlık yabancı sermaye ortaklığında gerçekleşmişti. 1908-1914 döneminde tasarruf aracılığı ile sermaye birikimi sağlanamamıştı. Tasarrufa olan güven 1914 ortalarında patlak veren Birinci Dünya savaşı, serbest piyasa mekanizmasını altüst etmiş, devlete doğrudan iktisadi yaşama müdahale etme olanağı vermişti. Öte yandan milli iktisat ve iktisadi uyanış adı altında Müslüman Türk unsur girişimciliğe özendirilmiş, sermaye birikimini hızlandıran spekülatif kazançlara göz yumulmuştu. Savaşla birlikte ekonominin dışa kapanışı, temel ihtiyaç maddelerinin ithal edilememesi yerli üreticinin ve tüccarın fiyatları gönlünce yükseltmesine olanak sağlamış, karaborsa istifçilik, harp zengini diye adlandırılan bir kesimin doğuşuna neden olmuştur. Savaş yıllarında bazı iş sahalarının Türk-İslam eşrafın eline geçmesinde siyasal etmenler de rol oynamış, Ermeni tehciri ile doğan boşlukları Müslüman Türk girişimciler doldurmuştur. Öte yandan Men-i İhtikar Heyetinin spekülasyonla mücadele sırasında özellikle gayrı Müslimlere yönelmesi, Müslüman Türk tüccara rakiplerini tasviyede büyük kolaylık sağlamıştır.1914-1918 dönemi savaş yılları olmasına karşın, anonim şirketçilik açısından Osmanlı toplumu, o güne değin görülmedik bir canlılık göstermiştir. 1908 yılına değin Osmanlı ülkesinde kurulan ya da esas faaliyeti Osmanlı topraklarında olan anonim şirket sayısı 86 idi.1849 yılından itibaren Osmanlı topraklarında yılda ortalama

1,45 anonim şirket faaliyete geçmiştir. Bu rakamlar İkinci Meşrutiyet ile birlikte büyük ölçüde artmıştır.1908-1918 döneminde toplam 236 şirket kurulmuştu. Meşrutiyetin ilk beş yılında faaliyete geçen anonim şirket sayısı 113 tür. Bu dönemde yıl başına 22,60 şirket düşmekteydi. Birinci dünya savaşı yıllarını oluşturan 1914-1918 döneminde ise yıllık ortalama 32'ye yükselmekteydi. Ayrıca sermaye birikimindeki yetersizlik ve yasal idari engellerin yanı sıra, yabancı şirketlerin kapitülasyonlar sonucu Osmanlı topraklarında ayrıcalıklı durumda oluşları, yerli şirketlerin gelişimini kısıtlayan diğer bir etkendi. Prens Sait Halim Paşa kabinesi, Adliye Nezareti'nin görüşünü benimsemiş ve 1 Ekim 1914 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere 9 Eylül 1914'te iradeyle Osmanlı topraklarında yaşayan yabancıların kapitülasyon diye adlandırılan tüm mali, iktisadi, adli ve idari ayrıcalıklarının bundan böyle kaldırıldığı ve yabancılarla ilişkilerin devletler hukuku ilkeleri ışığında düzenleneceği ilan edilmiştir. (Toprak, 1982, s.50-71).

Bursa'da yapılan boykotaj milli iktisat hareketinin uygulamalarına önemli bir örnektir. İkinci Meşrutiyet evresinin başlangıcından itibaren sivil içerikli bir toplumsal hareket olarak gelişen boykot hareketleri, etnik ve dinsel eksende ayrıştırıcı ve ötekileştirici bir işlevle iktisadi bağlamda; Müslüman-Türk ekseninde biçimlenen türdeş bir "sınıfın" yaratılmasına katkı sağlayacaktı. 1913-1914 döneminde uygulamaya konan İslâm Boykotajı, iktisadi yaşamda varlık gösteremeyen Müslümanların lehine ticareti ellerinde tutan Rumların pasifize edilmesini sağlamıştır. Yeni Müslüman bir girişimci sınıfın yaratılarak desteklenmesi ve bunların ürettikleri mal ve hizmetlerin tercih edilerek iç piyasayı Türk-İslâm kökenli girişimcilerin eline bırakmayı hedefleyen bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu bağlamda 1913-1914 boykotajı; Türk-İslâm unsurundan oluşan bir burjuvazi tabakasının gelişimini ve bununla bağlantılı olarak "milli şirketlerin" sayısının hızla artmasını da kapsayan milli iktisat uygulamalarının bir parçası olmuştur (Akkuş, 2008, s.127-129).

İttihat ve Terakki'nin milli burjuva yaratma ve milli iktisat doktrinini arkasında dönemin önemli ideologları mevcuttur. Bu anlamda en öne çıkan isim Ziya Gökalp'tır Ziya Gökalp'ın ortaya attığı ve savuna geldiği milli iktisat tezi ve milli burjuva yaratma ideali genç Cumhuriyetçe de paylaşılmış, iktisadi kurumsallaşmanın temel harcını oluşturmuştur.⁴⁸ Ziya Gökalp'ın iktisat politikası anlayışının iki temel dayanağı vardır.

⁴⁸Ziya Gökalp'ın iktisadi düşünceleri milliyetçilik akımının önde gelen isimleri Akyığıtoğlu Musa Bey, Mehmet Şerif Efendi, Namık Kemal, Ahmet Midhat Efendi, Yusuf Akçura ve daha sonra da Tekinalp gibi isimlerden etkilenmiştir., İktisadi görünümünü özetlediğimiz Osmanlı topraklarında farklı iktisadi

Birincisi, Fransız solidarizmi⁴⁹ diğeri ise List'in milli ekonomi anlayışıdır. Fransız solidarizmi toplumu birbiri ile uyumlu bir bütün olarak görür ve Durkheim⁵⁰ sosyolojinse dayanır. Bu yaklaşım, sınıf kavramını redederek sınıf çatışmasının engellenmesi, işbölümü ve dayanışmanın teşviki ile milletleşmenin sağlanabilmesine dayanmaktadır. Friedrich List'in yaklaşımı ise gümrüklerin kullanılarak yerli girişimcinin korunması ve teşvik edilmesine dayalı idi. Ziya Gökalp'ın milli iktisat anlayışı, List'in politikalarına paralel olmakla birlikte Osmanlı devletinin tarihi, iktisadi, kültürel yapısından doğan bir sistemin⁵¹ adı idi. Bu görüşlerin bileşimi ise milletleşirmenin bir adımını oluşturmaktadır (Sağlam, 2004).

İttihat ve Terakkibu ortamı değerlendirerek, yabancı işletmelere Türk personel kullanma vebunları iş yaşamına hazırlama yükümlülüğü getirmiş, iç pazarı Türklere açmakve ticari yaşamda etkinliklerini sağlamak için çabalamıştır. İttihat ve Terakki'nin taşra örgütleri, kredi ve satış kooperatiflerikurarak üretici ve Müslüman tüccarı örgütlemiş; böylece piyasayı denetimlerialtında bulunduran alıcı sendikaların karşısına tek satıcı olarak çıkmışlardır. İttihat ve Terakki ulusal bankacılığa yönelmiş, Osmanlı Bankası'nın yerinalacak bir devlet bankasının temellerini atmış, taşrada Müslüman-Türk eşrafını“*Milli Bankalar*” kurmaya özendirmiştir. Ülke ekonomisinde düzenleyici bir roloynamayı deneyen İttihat ve Terakki kendi iktidarına bağlı çevrelere zorunlu gereksinim maddelerinin imalat ve satış tekeline verdi. Öte yandan “milli iktisat” ve “iktisadi uyanış” adı altında MüslümanTürk unsur girişimciliğe özendirilmiş, sermaye

görüŖlerin mevcut bulunduğunu vurgulamaktadır. iktisadî liberalizm,“İktisadî hürriyetçilik”, “serbestiyet” ve bunun karşısında “himayecilik” veya “usul-i himaye” olarak sıralanacak hakim görüşlerin yanında sosyalizm ve komünizm gibi kısıtlı bir kesimce savunulan görüşlerde mevcuttu. Ziya Gökalp'ın görüşleri iktisadi çıkmazdan kurtulmayı, bağımsız bir dış ticaret politikasına ve yerli bir girişimci sınıf yaratmaya bağlıyordu. Ziya Gökalp'ın iktisadi düşüncelerini etkileyen Akyığıtoğlu Musa Bey, Mehmet Şerif Efendi, Namık Kemal, Ahmet Mithad Efendi, Yusuf Akçura Osmanlı devletinin sanayileşebileceği ve mutlaka sanayileşmesi gerektiği tezini işleyen ve “müteşebbis, yerli iş adamı veya millî burjuvazi” yaratılmasını gerektiğini savunan düşünürlerdir (Sağlam, 2004).

⁴⁹Solidarizm, bir ekonomide çeşitli gelir grupları arasındaki bağlılığı esas olarak geliştirilen bir doktrindir. Özellikle Fransız Devlet adamı ve Filozofu, Leon Bourgeois (1851 -1925) tarafından savunulmuştur. Buna göre, toplumda refah içinde yaşayanlar bu zenginliği mümkün kılan öteki sınıflara karşı borçludurlar. Yoksul sınıfların zenginlere karşı iktisadi yönden haklı talepleri vardır. Böylece örneğin, ücretsiz hayat sigortası, asgari geçim ücreti, ücretsiz eğitim, konut edinme kolaylıkları, v.s. gibi önlemlerle sosyal dayanışma ve gelir eşitliği sağlanmaya çalışılmalıdır. Bu faaliyetleri finanse etmek için de devlet, gelir ve servet üzerine artan oranlı vergiler koymalıdır.

⁵⁰Durkheim'in kollektif/sosyal vicdan (İng. *collective conscience*) kavramının (Durkheim,1960, s.79-80, 105-106, 109) yerine Gökalp mefkûre kavramını kullanmış, ulusal vicdanı (İng. *national ideal*) da en üstün mefkûre olarak tanımlamıştır. Özetle,Gökalp'e göre bencil, çıkarıcı ve karamsar olan bireyleri birleştiren ve topluma boyun eğmelerini sağlayan ulusal vicdan/ideal, “ulus” kavramına eşitlenmektedir. Mefkûrelerin bireyleri birleştirici gücü vardır ve bu aynı zamanda bugün ve gelecek arasındaki ilişkiyi şekillendirmektedir (56'den Akt.Tokluoğlu 2013, s.118).

⁵¹ Gökalp'ın uluslaşma ve kültür konusundaki fikirlerini beyan ettiği Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak adlı denemesinin çözümü için Hilav (2000, s.390-392)'a bakınız.

birikimini hızlandıran spekülâtif kazançlara göz yumulmuştur (Özgün, 2008, s.7-13). Keyder (2001), mahalli İttihat ve Terakki üyeleri ile yeni kurulan şirketlerin sahiplerinin aynı kişiler olduğuna dikkat çekmektedir. Hükümet bu girişimleri desteklerken parti ile ortaya çıkan milli burjuvazinin de birbiri ile özdeşleşmesini sağlamıştır. Böylece Osmanlı ekonomisi üzerinde bürokrasinin etkisi güçlenerek devam etmiş, liberal dönemde elde edilen kazanımlar yok olmuştur, özerk piyasa alanı siyasetin tercihlerine boyun eğmek zorunda kalmıştır.

Yaşanan gelişmeler üzerine Rum ve Ermeni tüccarların ülkeden ayrılması, Osmanlının iktisadi, siyasi ve ideolojik birikimini kaybetmesine neden olmuştur. Müslüman burjuvazinin güçsüzlüğü, bürokrasi karşısında bağımsız bir gücün ortaya çıkmasını engellemekle kalmayıp, bürokrasi denetiminde devlet merkezli bir sosyal iktisadi dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Ancak, milli patentli bir burjuva sınıfının ortaya çıkmaması, endüstri ve burjuva devrimlerini hazırlayan önkoşulların Osmanlı İmparatorluğunda hiçbir zaman oluşmaması, gayri Müslimlerin Batı ile işbirliği yapmasıyla açıklanamaz. Temel nedeni tarımsal alanda parçalanmış toprak yapısıyla gücünü sırf devletteki konumuna borçlu olan bürokrasinin karşısına, özerk bir toplumsal tabana dayanan toprak sahibi bir sınıfın çıkmasının mümkün olamamasıdır. İkincisi, yabancı sermaye ile bağlantılı bir oligarşi hâkimiyetinin de olmamasıdır (Duman, 2007, s.36-37). Keyder (1995)'e göre ise başarısızlığın nedenleri farklıdır. Ona göre; imparatorluğun yüksek dış borç miktarı bağımsız bir ekonomi politikası izlenmesini olanaksız hale getirmekteydi. Duyunu Umumiye İdaresi, devlet gelirlerinin dörtte birine el koyarak bütçenin açık vermesine neden olmaktadır. Artan açıklar dış borçları, dış borçlar bağımlılığı beslemekteydi. İkinci nedense, yaratılmak istenen burjuvaziye sağlanan desteğin bağımsız bir iktisadi bir güç oluşumuna izin vermemesi idi. Dolayısıyla durum, devletin geleneksel ayrıcalıklarını kullanan bürokrasinin artığın dağıtımını üzerindeki gücünü pekiştirmesiydi. Neticede savaş sırasındaki enflasyon ve tayınlama sonucu devletin ekonomideki rolünün artması ayrıcalıklı grupların elinde vurgunculuk ve hızlı bir sermaye birikiminin koşullarını yaratmıştır. Bu dönemde anonim şirketlerinde Türk sermayesinin payı 1908 de yalnızca %3 iken, savaş sırasında çok sayıda ticari ve sanayi şirketin kurulması sonunda 1918 de %38 e çıktığı tahmin edilmektedir. 1923'te kurulan yeni Türk devletinden en çok yararlanan bu dönemde gelişen ticari niteliği ağır basan sermaye olmuştur (Keyder,1995, s.38-42). Dolayısıyla resmi ve gayri resmi kurumlar aracılığı ile yüzyıllarca sermaye birikimi elde etmekten

uzak duran Osmanlı Müslüman halkından bir burjuva sınıfı yaratılarak sanayileşme aşamasına geçilmesi beklendiği kadar kolay olamamıştır.

5.2. Cumhuriyetin Kuruluşu ve Tek Parti Döneminde Siyasi Kurumların İktisadi Kurumlar Üzerindeki Etkisi

Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu alanların sadece bir bölümünü temsil eden bir toprak parçası üzerinde kurulmuştur. Yeni devletin üzerine kurulduğu alanı belirleyen Birinci Dünya Savaşı ve Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgaline karşı yürütülmüş olan Türk Kurtuluş Savaşı⁵²'dir. 1918 sonlarındaki anayasal çöküş 1922 sonlarında siyasal ve anayasal kurumlarıyla yepyeni bir devletin doğumuyla noktalanmıştır. Öne çıkan süreç kurumlarıyla birlikte uluslaşma, siyasallaşma ve demokratikleşme sürecidir. Bu süreç savaş dönemi koşullarında Doğu Anadolu, Batı Anadolu ve Trakya'da başlayan yerel, bölgesel karar ve yürütme organlarının oluşturulması ile ortaya çıkan yakından siyasal karar mekanizmalarının ilk adımlarının atılmasıyla yakından ilgilidir. Yerel kongrelerle birlikte ulusal kongrelere ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne evrilen bir siyasallaşma dönemi yaşanmıştır. Fakat oluşturulan karar alma mekanizmalarında köylüler ve emekçi kesimler değil, siyasal seçkinler yani dinsel, toplumsal ve siyasal nüfuz sahipleri temsil edilmiştir. Yani sosyolojik olarak temsil orta sınıf olarak tanımlanacak grubun etkisindedir (Tanör, 2014, s.225-233).

Yaşanan savaş, yalnız siyasi kurumsal yapıyı dönüştürmekle kalmamıştır. Savaş döneminde yaşanan yıkım, Türkiye'nin demografik yapısı ile birlikte iktisadi kurumlarını da derinden etkilemiştir. Nüfus, Türkiye Cumhuriyetinin sınırları içinde bile, 1913'te 15.7 milyon iken 1927'de 13.6 milyona düşmüştür. En büyük iki ticaret

⁵² Türkiye'de ulusal kurtuluş hareketi daha yerel ve bölgesel kongrelerden başlayarak, Sivas Kongresi'nden geçerek ve nihayet Büyük Millet Meclisi'nin toplanması suretiyle meşruluk ve hukukilik niteliklerine sıkıca sahip çıkmıştı. Bu özellikler Türkiye'deki ulusal kurtuluş hareketini 20. Yüzyılın öbür kurtuluş hareketlerinin çoğunda görülen fiililik olgusundan (çete ve partizan savaşları, halk savaşı vb.) ayıran önemli noktalardır. Kurtuluş Mücadelesinin *1921 Teşkilat-ı Esasi gibi yeni bir anayasanın altında sürdürülmek* istenmesi hukukilik eğiliminin taçlandırılması demektir. (...) 1921 Anayasası hazırlanış ve kabul özellikleri bakımından Osmanlı Türk Anayasalcılığının en demokratik belki de tek demokratik örneğidir. 1876 Anayasası padişahın önerdiği bir komisyonca hazırlanmış ve padişahın tek yanlı iradesi ile ortaya çıkmış bir Ferman Anayasa idi.. 1909 değişiklikleri misak karakteri gösteriyordu ama oluşumları yine de Heyeti Ayanın payı ve padişahın onayı gibi anti demokratik ortaklar vardı.(...). Bir geçiş döneminin temel ihtiyaçları için hazırlanan kısa bir anayasa olmasına karşın Teşkilat-ı Esasi Kanunu, Cumhuriyet anayasalcılığı açısından uzun süre kalıcı ve hatta silinmez izler bırakmış,daha sonraki anayasaları da etkilemiştir. Bunların başında Devlet konusunda devrimci değişim gelir. Bunu yeni egemenlik anlayışı izler. İktidarın düzenlenişi açısından kuvvetler birliği ve meclis hükümeti sistemi 1960'lara kadar iz bırakmıştır. Teşkilat-ı Esasi Kanunu'nu kendine özgü bir yeniliği de yerel yönetimler ve özerklikler konusundadır. Nihayet Teşkilat-ı Esasi Kanunu sistemin geleceği konusunda düzenlemeler getirmiştir (Tanör, 2013, s.247-253).

şehri olan İstanbul ve İzmir'in nüfusları, 1913 ile 1927 arasında % 40'lık bir düşme göstermiştir. 1927'ye kadar geç bir tarihte, "ülkede 1.187.000 ağaçtan yapılma sabana karşılık 211.000 demir saban bulunuyordu. Cumhuriyeti kuranların amaçları, kısmen bu şiddetli yıpranma ve az gelişmişlik düzeyi tarafından belirlenmişti. Yine bu amaçla, aynı zamanda kendilerini önceleyen Jön Türklerden devraldıkları Türk ekonomisini ulusallaştırma ile ilgili kuramları tarafından biçimlendirilmişti" (Mardin, 2011, s.221-222). 1908-1922 dönemindeki iktisadi gelişmeleri belirleyen politikaları, kapitalist bir devletin kurumlaşması doğrultusundaki yasal düzenlemeler, sanayileşmenin ve şirketleşmenin teşviki doğrultusundaki çabalar, iktisadi bağımsızlık yönünde atılmaya çalışılan ilk adımlar ve nihayet I. Dünya Savaşı'nın ve milli mücadelenin Anadolu'dan yürütülmesi sırasında uygulanan savaş ekonomisi yöntemleri gibi ana başlıklar altında toplanabilir. (Boratav, 2012, s.30).

İktisadi bağımsızlığın sağlanarak yeni siyasal iktidarın kurulması da yeni devlet düzeninin şekillenmesi de savaşı bitirecek olan barış antlaşmasına bağlıdır. Oluşan siyasal ortamın birincil belirleyicisi, yeni dönemin sahibi olarak siyasetin coğrafyasını ve içeriğini belirlemeye başlayan Mustafa Kemal'dir. Bu durum Mudanya Ateşkes Antlaşması'ndan sonra daha açık görülmeye başlanmıştır. Mustafa Kemal'in öncelikli hedefi sırasıyla barışı tamamlamak ve uluslaşma sürecine ivme kazandırmaktır. Dünya sistemine siyasal ve iktisadi olarak eklenmek için hukuki varlık kazanmakta barış antlaşmasıyla sağlanacaktır. İkinci hedefse; kendi içinde yeni siyasal düzenin temel simgesi olan siyasi partinin doğması ve bunun yeni Türkiye için, üzerinde farklı gruplarında fikirlerini beyan ettiği bir program belirlemesi idi. Siyasi partinin olmaması, gelecekte alınacak kararların hangi program dâhilinde olacağını belirsiz bırakmaktadır(Kuruç, 2011, s.244).

Siyasal karar alma mekanizmasını yarattığı belirsizlik kaynak dağıtım mekanizmasının tıkanmasına böylelikle sosyal, siyasal, iktisadi gruplar arası çıkarların çatışmasına zemin hazırlamaktadır. Nitekim yaşanan savaş dönemi İmparatorluktan bakiyesi topraklardaki toplumsal yapıyı ve sınıf dengelerini baştan aşağı değiştirmiştir. Kendi projelerini toplumsal sisteme kabul ettirme girişimi içinde yer alabilecek aktörler, coğrafi ve demografik dinamiklerin değişiminden etkilenmişlerdir. Yeni siyasi birimin toplumsal yapısını belirlemesi beklenebilecek sınıf çatışması, gayri Müslim nüfusun ülkeden çıkarılması ile önceden tahmin edilmeyecek bir yöne saptmıştır (Keyder, 2001, s.106).

1922 yılının sonu yaklaştığında bu sorular daha da belirgin hale gelir. Mustafa Kemal'in bakışı ise geri kalmışlığı bir sınıf çelişkisi problemi olarak ortaya koymak değildir. Bunun yerine geri kalmışlığı yaratan ana çelişkiyi çözme mücadelesi vermektir. 1923 Türkiye'si gibi bir tarım ülkesinde siyasal iktidarın emekten yana bir çalışma çizgisi seferberliği çizgisi (programı) benimsemesi rayoneldir. Bu nedenle toprak, iş ve sermaye sahiplerine teşvikler vermesi ve onlardan ülke koşullarını dikkate alarak bu program için anlayış beklemesi de olağanlaşmaktadır. Kurulacak siyasi parti ve program esasında böyle bir bütünlük taşıma ihtiyacındadır. 1923'ün Lozan imzasına ve seçimlere kadar süren dönemi, eşraf, toprak ağası ve sermaye sahiplerinden oluşan bu modüs vivendinin⁵³ Mustafa Kemal tarafından oluşturulmaya başlandığı zamandır. Lozan imzalandığı zaman, siyasal bütünlük için çok önem kazanmış modüs vivendi Misakı Milli ve Teşkilatı Esasiye derecesinde kabul görmüştür (Kuruç, 2011, s.248).

Lozan da yapılan görüşmelerde⁵⁴ Osmanlı devletinin I. Dünya Savaşı sırasında tek taraflı olarak kapitülasyonları kaldırması bir antlaşmazlık nedeni olmuş ve görüşmeler yarıda kesilmiştir. Barış görüşmelerinin yarıda kesildiği dönemde İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Kongrede kabul edilen esaslar Lozan'daki antlaşma taraflarına verilen bir mesajdı. Bu mesajın ihtiva ettiği şey ise Türkiye'nin liberal bir ekonomi ve demokrasi hedeflediği idi. Nitekim Cumhuriyet'in kurulmasından sonra yapılan yasal düzenlemeler Batı ülkelerinin yasalarına dayanmakta, Türkiye ekonomisini mevcut serbest piyasa ekonomisine eklemeyi hedeflemekteydi (Çavdar, 2003, s.165-172).

17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında iktisat vekili Mahmut Esat (Bozkurt)'ün öncülüğünde toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde Atatürk yaptığı konuşmada kongrenin kapitülasyonlarla, imtiyazlı şirketlerle, Düyun-u Umumiye ile ekonominin bağımlı hale getirilmesi teşebbüsüne açık bir cevap olmuştur. Böylece iktisadi egemenliktenvazgeçilmeyeceği bütün dünyaya ilan edilmiştir. Savaş sonrası

⁵³ Modüs vivendi geçici uzlaşma demektir.

⁵⁴ Lozan da alınan kararlardan dikkati çekenler şunlardır: Kapitülasyonlar kalkmıştır. Osmanlı borçları kesin bir çözüme kavuşturulamamıştır. Yunan ordularının Anadolu'da yaptığı tahribatın tazminatı olarak sadece Karaağaç istasyonu Türkiye'ye verilmiştir. Yeni savaşın yarattığı yıkımın tüm yükü Türkiye'ye bırakılmıştır. Musul-Süleymaniye bölgesinin sınırlarının çözümü İngiltere ile Türkiye'nin aralarında ki antlaşmaya bırakılmıştır. Türkiye sınırları içerisindeki tüm gayrimüslimler azınlık sayılarak tüm sosyal ve iktisadi haklarını korumuşlardır. Yani okulları kendi dilleriyle yayınları, vakıfları statülerini koruyacaktır. Türkiye'de yabancı okulların statüleri korunmuştur. Batı Trakya ile İstanbul dışında kalan Yunanistan'daki Türkler ile Anadolu'daki Rumların karşılıklı olarak mübadele edilmesi kararlaştırılmıştır. Gümrük düzeninin 1913'teki durumunu 31 Aralık 1929'a kadar aynen sürdürülmesi kabul edilmiştir (Çavdar, 2003, s.166).

miras alınan iktisadi yapının ulusalcı bir anlayışla değerlendirilerek iktisadi kurumsal yapının temellerinin atıldığına da altı çizilmektedir (Öztürk ve Yıldırım, 2009).

İzmir İktisat Kongresinin çalışmaları sonunda kabul edilen iktisadi esaslar ana çizgileri ile dileklerden ibaret olmasına rağmen bu dönemin başlangıcında egemen olan iktisadi felsefeyi ve görüşleri temsil etmesi bakımından önem taşır. İktisadi esasların ve Kongrenin genel atmosferinin yukarıda geniş biçimde açıklanan milli iktisat⁵⁵ görüşünün ana unsurlarıyla yakın bir benzerlik taşıdığı gözlenmektedir. Genel olarak kalkınmacı, yerli ve yabancı sermayeyi ve piyasaya dönük çiftçiye özendirici, iktisadi hayatın denetiminin milli unsurlara geçmesini kolaylaştırıcı ve ılımlı bir korumacılığı öngören tezlerin ön plana çıktığı ve Kongreye İstanbul tüccarının sürüklediği ticaret burjuvası ile toprak unsurlarının egemen olduğu söylenebilir. Yeni rejimin izlenmesi istenen iktisadi yol konusunda egemen iktisadi güçler birbiriyle çatışmaya düşmeden ortak mesajlarının siyasi kadrolara etkili bir biçimde iletiler. Kongrede oluşan genel felsefenin gümrük politikasındaki zorunlu sınırlamalar türünden istisnalar dışında yedi yıl boyunca genç Türkiye cumhuriyetinin iktisat politikalarına da egemen olacağı gözlenecektir (Boratav, 2013, s.46).

Kongrede “Misak-ı İktisadi” ve “Çiftçi, Tüccar, Sanayici ve İşçi Gruplarına İlişkin Esaslar” olarak iki başlık altında alınan kararlara göre Misak-i İktisadi için; yerli üretimin geliştirilmesine çalışılacaktır, lüks ithalattan kaçınılacaktır, iktisadi gelişmeye katkısı olmak koşuluyla yabancı sermayeye izin verilecektir. Çiftçi, Tüccar, Sanayici ve İşçi Gruplarına İlişkin Esaslar başlığı altında, reji idaresi ve yönetimi kaldırılacaktır, tütün tarımı ve ticareti serbest olacaktır, ihraç edilen tütünün işlenmiş olması gerekmektedir ve vergileri tüketiciden alınacaktır, aşar kaldırılacak, yerine uygun bir vergi konulacaktır, temettü vergisi gelir vergisine dönüştürülecektir, iç gümrükler kaldırılacak, koruyucu gümrük tarifeleri kabul edilecektir, Ziraat Bankası yeniden düzenlenecektir, sanayicilere kredi vermek üzere bir Sanayi Bankası

⁵⁵1923 İzmir İktisat Kongresi ve bu kongrede dile getirilen milli iktisat politikası uygulamalarını irdelemek dönemin iktisadi milliyetçilik anlayışını belirlemek için önem taşır. Batı’da liberalizmin yol açtığı siyasal, toplumsal ve iktisadi dönüşüme karşı tepki olarak liberal olmayan düşünce içinde gelişmiş olan korporatist düşünce, kapitalizm ve kapitalizmin ürettiği tüm dışsallığa, siyasal ve toplumsal düzlemde de liberalleşmeye ve bireyselleşmeye temelde karşıdır. Türkiye’de korporatist düşünce, erken cumhuriyet döneminde güçlü bir ekonominin yaratılması için bir çözüm önerisi olarak gündeme gelmiş; korporatist düşüncenin savunucularından olan Mahmut Esat Bozkurt ve Muhittin Birgenterafından önerilmiştir. İktidar çevresinde de korporatist düşünceye sempati duyan farklı kişiler var olmuştur. Bu sempatinin nedeni, siyasal ağırlıklı bir meclis yapısından iktisadi ağırlıklı bir meclis yapısına geçilmesi isteğidir. Anayasada korporatist bir siyasal düzene zemin hazırlayacak değişiklikler yapmaya siyasal gücü yetmeyen iktidarın, bu tasarısını bir kongre çatısı altında hayata geçirme isteği İzmir’de hükümetin önderliğinde bir kongre düzenlenmesi fikrini doğurmuştur (Varlı ve Koraltürk, 2010, s.134).

kurulacaktır, Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun günün ihtiyaçlarını karşılar hale getirilmesi ve beş yıl sonra 25 yıl süreyle uzatılması sağlanacaktır, Türk limanlarında kabotaj hakkı sağlanması ve demiryolu, limanlar ile diğer ulaşım altyapısı geliştirilecektir, işçilerin çalışma saatleri düzenlenecek ve 18 yaşından küçükler çalıştırılmayacak, haftada 1 gün çalışanlara tatil imkanı verilecektir, amele” kavramı yerine “İşçi” kavramı kullanılacaktır, tüm işgücüne sendika hakkı tanınacaktır (Özçelik ve Tuncer, 2007, 256). Dolayısıyla dünya ekonomisine eklemlenmeyi sağlayacak bir kurumsal yapının ana ilkeleri yerli sanayinin ve ticaretin geliştirilmesi hedefi ortaya konmuştur. Serbest piyasa ekonomisinin tesis edilmesi için özel teşebbüse öncelik tanıyan ve onu koruyan, mülkiyet haklarına saygılı bir iktisadî düzeninin oluşturulması Kongre'nin ulaştığı temel netice idi. Kongre kararları milli iktisat⁵⁶ anlayışı ile tutarlı olarak yerli özeltişebbüse dayalı, himayeci ve milliyetçi bir iktisat politikası hayata geçirmeyi hedeflemekteydi. Bu durum devletin özeltişebbüsü korumasını, desteklemesini gerektirmekteydi. Bu hedeflerin gerçekleşmesi için yapılan kanuni ve kurumsal değişiklikler şu şekilde sıralanabilir; Aşar vergisinin kaldırılması, gayrimenkuller için özel mülkiyet hukukunun sağlanması, ticari kredi sağlamak için 1924'te İş Bankası'nın⁵⁷ ve sanayi kredisi temin etmek için 1925'te Sanayi ve Maadin Bankası'nın

⁵⁶1920'lerde egemen olan iktisadi milliyetçiliğin doğrultusu, yani amacı sermaye birikiminin çok sınırlı olduğu Türkiye ekonomisindeki yabancı unsurları tasfiye etmek değil, bu unsurlardan milli kaygılardan hareket ederek gayrimüslimlerin etkinliklerini Müslüman-Türk unsur lehine azaltmak olarak ifade edilebilir. Bu doğrultuda kongrede birçok görüş dile getirilir. Bu dönemde İstanbul ticaret sermayesinin sözcüsü konumunda olan Milli Türk Ticaret Birliği yabancı sermaye ile ilgili öneriler sunar. Yabancı sermayeye ilişkin hükümete sunulan öneri paketi içinde hangi işlerin yalnızca yerli sermayeye bırakılacağı, bu işlere araçlarla da olsa yabancı sermayenin girmesinin engellenmesi, yabancı şirketlere imtiyaz ve özel izin verilmemesi, bunların Türk tebaa ve şirketlerine ait ayrıcalıklardan istifade etmemeleri, yabancı şirketlerin hükümetin düzenlediği ihalelere katılamamaları ve hükümetle sözleşme imzalamamaları öngörülür (Varlı ve Koraltürk, 2010, s.137).

⁵⁷ 1923 sonrasında siyasi kadrolarla sermaye çevrelerinin bir araya gelmesinde, 1924 yılında kurulan İş Bankası özel bir önem taşımıştır. Bu özel statülü resmi görünüşlü bankanın genel müdürlüğüne imar vekilliğinden istifa eden Celal Bayar Bey, yönetim kurulu başkanlığında da Siirt mebusu Mahmut Bey getirilmişti ve İş Bankası dönem boyunca yerli yabancı sermaye ile siyasi iktidar arasındaki bütünleşme sürecince aktif bir rol oynamış ve çeşitli iktisat politikası kararlarını sermaye çevrelerinin istekleri doğrultusunda yönlendirmekte çok etkili bir baskı grubu olmuştur. Bu baskı grubunun bankayı temsil eden siyasetçilere ve nüfuzlu kişilere İş Bankasının Fransızca karşılığı olan Banque d'affaires den esinlenerek, fakat aynı zamanda çıkarıcı anlamında kullanılan affairiste sözcüğünün karşılığı olarak aferistler denirdi. *Dönemin dikkatli gözlemcilerinden Falih Rıfki; Çankaya adlı kitabında İş Bankasının bir nevi siyasetçiler bankası olarak kurulmuş olması, Cumhuriyet tarihi için pek acı bir aferizm salgının başlangıcı olmuştur. Kolay kazanç elde etmeye çalışanlar... Ankara da nüfuz tüccarlarını bulmakta ve onlar vasıtasıyla bankayı kendi teşebbüsleri için sürüklediği söylenmekteydi diye yazmaktadır. Şevket Süreyya da İkinci adam da en kısa zamanda affairiste cereyanlarının ve tiplerin... İş Bankası Çevresinde kendilerine yer ve sığınak bulmaları görülmüyordu. İş bankasının kuruluşu sırasında devlete arkasını vererek devlet nüfuz ve imkânlarından faydalanan aferist temayüllerin belirlediği bir gerçektir. Hemen hepsi... milli mücadeleye günlerinin asker, idareci ve yahut siyasetçi elemanları arasında türeyen bazı insanların yeni devrin iktisadi... İmkânlarını, az çok maskeli şekillerde fakat daima devletin nüfuzuna dayanarak kendi menfaatlerine kullanmak çabaları olmuştur gözlemlerini yapmaktadır (Boratav, 2012, s.42).*

kurulmasıdır. Yerli girişimcinin desteklenmesi için 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu'nu çıkartılmıştır (Altıparmak, 1998, s.68-69). Diğer yasal değişiklikler 1924'te Zirai Birlikler ve Zirai Kredi Kooperatifleri ile ilgili yasalar çıkarılması, Ziraat Bankası'nın sermayesinin artırılması böylelikle tarım kredilerinin yükseltilmesinin sağlanmasıdır. Devlet topraklarının çiftçilere satılmasını öngören yasa uyarınca göçmenlere, topraksız ya da az topraklı köylülere toprak dağıtılmıştır. Bitki üretiminde tohum ıslah edilerek sağlanmıştır. Yurtdışından alınan makinelerin gümrüksüz olarak yurda sokulmasına izin verilerek, makineler Ziraat Bankası kredileriyle çiftçilere satılmıştır. Yabancı şirketlerin elinde bulunan demiryollarını satın almak, millileştirmek, demiryolu ile ilgili politikanın ilk adımını teşkil etmiştir. İkinci adım ise, yeni demiryolları yapmak olmuştur. 23 Mayıs 1927 tarih ve 1042 sayılı yasa ile Ulaştırma Bakanlığına bağlı olarak Devlet Demiryolları ve Limanları İdare-i Umumiyesi'nin kurulması ile, devlet fiilen demiryolu ve denizyolu taşımacılığına başlamıştır (Bulut, 2013).

İzmir İktisat Kongresi iktisadi kurumsal yapıyı şekillendirirken siyasi gücün güdümünde siyasi kurumlarında da değişimi devam ettirmektedir. Savaş koşullarında hazırlanan 1921 Anayasası, Kanun-i Esasi ile birlikte yürürlükte idi. Yeni kurulan devlet, yeni meclis ile birlikte yeni devletin anayasasını hazırlayarak bu ikili anayasa durumuna son vermiştir. Anayasa yasama, yürütme kudretini Büyük Millet Meclisi'nde toplayıp, meclisin yasama yetkisini ise Cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu eliyle kullanacağını belirtmesi, bir yandan kuvvetler birliği ve meclis hükümeti sistemine bağlı kalındığı, öbür yandansa yasama ve yürütme iktidarlarının birer fonksiyon olarak ayrıldığı anlamına gelmektedir. Böylece Cumhuriyeti ilan eden anayasa değişikliği ile başlamış olan parlamenter sisteme doğru kayış, 1924 anayasası ile hafızaya alınmış olmaktadır. Yargı yetkisi ise millet adına yasalar çerçevesinde bağımsız mahkemelere verilmiştir. Anayasal denetim ise henüz tanınmamış, siyasi denetim hakkı meclise verilmiştir. Kişi hak ve özgürlükleri konusunda liberal yaklaşım benimsenerek doğal hukuk anlayışının hayata geçirilmesi hedeflenmiştir. Sendikal haklar, gösteri, yürüyüş hakkı gibi sosyal haklar anayasada yer bulmamıştır. Sosyal hak olarak yalnızca parasız ilköğretime yer verilmiştir. Anayasanın üstünlüğü ilkesi yasalaşmıştır. Fakat 1924 Anayasası'nın öngördüğü birçok ilke 9 Eylül 1923 yılında kurulan Halk Partisi'nin tek parti rejimi altında değişim göstermiştir. Partinin kurulduğu ilk dönemlerde meclis

bağımsızlığını koruyabilmiş, içinde karşıt görüşleri barındırabilmiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası bu muhalif görüşlerin yer bulduğu bir siyasi oluşumdur. Fakat 1925 yılında çıkan rejim değişimini kabullenmeyen teokratik devlet yanlılarınca destek bulan Şeyh Sait ayaklanması ile birlikte Meclisten geçen Takrir-i Sükun Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri'nin kurulması tek parti ideolojisini hakim güç haline getirmiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatılmış ve beş yıllık şiddet politikası dönemi başlamıştır (Tanör, 2014, s.290-291). Siyasi kurumlarda yaşanan bu değişim, daha muhafazakar eğilimler taşıyan yerel eşraf, toprak ağası ve sermaye grupları arasındaki uzlaşmanın da olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Kurtuluş savaşı ve kuruluş esnasında oluşan uzlaşma toprak reformu girişimleriyle de iyiden iyiye sarsılmaya başlamıştır.

Yapılan reformlar Kuruç (2014)'un cumhuriyetin birinci önemli meselesinin köylüyü çiftçi haline getirmek, ikincisi ise sanayi kurmak ifadesini doğrular niteliktedir. Bu yaklaşıma göre; Cumhuriyet tarım meselesine toprak-köy-tarım olarak bakar. Devletin oluşumu başlı başına siyasi bir iştir ve siyaset ile güçler ilişkisine dayanır. Bu bağlamda kurulan Cumhuriyet radikal bir orta sınıf rejimidir. Cumhuriyeti kuran kadro gücün kimde olduğunu bilmektedir. Özellikle Birinci Dünya savaşı sırasında ortaya çıkan enflasyon, toprak sahibi ve esnafa kazanç sağlamıştır. Esnaf, toprak sahibi ve yeni oluşan sanayici Cumhuriyeti kuran kadro arasında bir iş birliği olmasa da bir *modus vivendi* sağlanmıştır. Bu iş birliği 1940'lara kadar sürmüştür. Cumhuriyeti kuran kadrolar toprak dağıtmanın önemini farkındaydılar. Toprak kimin mülkiyetinde olacak sorusu ise siyasi olup tarım alanında ilerleme ise buna bağlı olarak ortaya çıkacaktı. 1920'li yıllarda toprak dağıtma meselesi aşamalı olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda 13 maddelik 1927 tarihli 1097 sayılı yasa çıkarılmıştır. Bu yasanın anlamı şudur: Şeyh Sait isyanından sonra doğudaki toprak ağalarının batıya sürülmesi gayrimenkullerine el konulması, menkullerini kullanma hakkı tanınmasıdır. Eş değeri gayrimenkul Hazine'nin aldığı toprak ihtiyacı olan köylüye dağıtılacaktır. Çıkarılan yasa ile sürgün olanların bir kısmı geri döner, toprağın 1929 kimde kalacağı 501 tarihli yasa ile yeniden düzenlenir. Dağıtılan toprak köylüde kalır, arazi sahibi arazinin ruhsatına göre 500-2000 hektar arasını alıkoyabilir. El konulan toprağa yapılan ödemenin şekli belirlenir. Hükümet gerekli gördüğü yerde kanunu uygulama yetkisine haiz olur. Kuruç (2014), 1929 sonrası iktisadi ve siyasi ortamı şu şekilde aktarmaktadır: "1929 yılında toprak dağıtımını başlar fakat büyük toprak sahipleri Danıştay'a gider ve haklı bulunur ve böylece 1933

Başvekalet Tezkeresi kanunu çıkartılır. Bu dönemde eşraf, toprak sahibi, yeni sanayici ve devlet yöneticileri arasındaki işbirliği sarsılır".

Ekonominin içinde bulunduğu sorunlar tam anlamıyla çözüme kavuşturulmadan 1929 krizi ile yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar ana hatları ile dış ödemeler dengesi açık vermesi, Türk parasının dış değerinde ilk yıllarda önemli düşmelerin olması, dış ticaret hadlerinin Türkiye'nin aleyhine gelişmesidir. Türkiye deflasyona girmiştir. İç ticaret hadleri tarımsal ürünler aleyhine gelişmesidir. Tarımsal alanda özellikle sanayi ürünlerinin ekim alanında bir daralma olmuştur Bu sorunlar Cumhuriyetin 1923-1929 döneminde sürdürdüğü iktisadi ve siyasal dengelerin çözülüp yeniden kurulmasını gerektirecek önemdeki sorunlardır. Bu iki yönlü bir yeniden denge sorunudur. Bir yandan ekonominin makro ilişkilerinin yeni dünya dengesine, dünyada ki yeni iş bölümüne yeniden uydurulması demektir. Öte yandan bu gelişmeler iktidardaki toplumsal güçlerin koalisyonunda yeni oluşumların ortaya çıkmasına olanak verilebilecek ve farklı politikaların izlenmesine neden olacaktır. (Tekeli ve İlkin; 1982; 74). 1929 krizi yanında Teşviki Sanayi Kanunu'nun özel teşebbüsün kısa dönemli karlar için kamu çıkarlarına zarar vermesi nedeniyle uygulama da başarısız olması ve Atatürk'ün 1930 ile 1931 yılları arasında yaptığı gezilerle Anadolu halkının sefaletine tanık olması etkisiyle ortaya çıkacak yeni politikanın adı devletçilik olacaktır(Albayrak, 1996). Fakat Zürcher (2013)'in belirttiği gibi devletçiliğin tam olarak ne anlama geldiği konusunda belirsizlikler mevcuttur. Devletçilik uygulamasının özel mülkiyeti ortadan kaldıracak bir sosyalizm değil kapitalist sistemin içinde devletin aktif bir iktisadi ajana dönüşmesi olduğu görülmektedir. Jön Türkler döneminde kurulmuş olan eski bankalar ile zorla birleşerek egemen finansal kurum haline gelmiş olan İş Bankası'nın kurucusu Mahmut Celal Bayar'ın etrafındaki kimseler devletçiliği özel sektörün gelişebileceği bir temelin devlet tarafından oluşturulması olarak yorumlamıştır. Başbakan İsmet İnönü ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın önde gelen siyasetçileri ile Bayar arasında görüş farklılığı vardır. Zira İnönü ve CHF yöneticileri ekonomiye hâkim olan bir kamu sektörü yaratılmasını desteklemişlerdir. Bu görüş ayrılığının temelinde, Bayar'ın meslekten bankacı olması ve İnönü grubunun iktisadi ve finansal uzmanlığı olmayan eski ordu subayları ve bürokratlardan oluşması bulunmaktadır (Zürcher, 2013, s.13).

1931 CHP Kongresi'nde altı oku (milliyetçilik, devletçilik, laiklik, inkılâpçılık, halkçılık, cumhuriyetçilik) ve ilk kez devletçiliği en önemli ok olarak ortaya çıkaran yeni

programla resmileşmiştir.⁵⁸ Devletçilik, 1920'lerden başlayarak, adı konuşmamış ama korunan ve büyütülen bir çekirdektir. Nafia (bayındırlık) işleri ve özellikle demir yolu yatırımcılığı ve devletçiliği ekonomide devletçiliğe somutluk kazandırmaya başlayan alan olmuştur. Demiryolu, yeni bir ülke kuruluşu için, insanların bilincinde devletçiliğin ilk simgesidir. 1920'lerin ikinci yarısında demiryolculuk geri dönülmez bir yapıcılık kazanmıştır. 1920'lerin sonunda bu geri dönülmezliği fark eden serbestçi çevrelerin iktisadi sistem polemiği yapmak üzere seçtikleri tartışma konusudur. Çünkü adı 1920'lerde henüz konulmamışta olsa demiryolculuk geliştikçe devletçiliğin kabul göreceği ve yaygınlık kazanacağı anlaşılmıştır. Demiryolculuk üzerinde serbestçi çevreler açtıkları polemiği kaybettikten sonra devletçilik artık adı konularak ve geri dönülmezlik kazanarak ekonominin ana eksenini kabul edilmeye başlanmıştır. Yeni devlet kendini yatırımcılığı ile kanıtlamış ve aynı sıralarda Parti bunu programa dönüştürerek siyasallaştırmayı gerçekleştirmiştir. Yeni modüs vivendinin ekonomide geçen eksenin adı artık devletçiliktir. Sınıfsal taleplerin ayarı, 1930-31 den sonra buna göre yapılmış, toprak, iş ve sermaye sahipleri kendi iddialarını geri kalmışlığı aşma davasının önceliğine göre ayarlamaya koyulmuşlardır (Kuruç, 2011, s.255). Bunun anlamı, hızlı kalkınma arayışlarına çözümün sanayiden geleceğidir. Böylelikle sanayileşmeye ivme kazandırılacak, sanayicinin devlet ile işbirliği güçlendirilecektir. Devletçilikle birlikte planlama⁵⁹ da gündeme gelmiştir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı bu çözümsüz gözükten ülke sorunlarını destekleyici politikalara planın yol göstericiliği eşlik etmiş, Türkiye o dönemde planlama yolu ile sanayileşmesini yürüten(SSCB dışındaki) birkaç ülkeden biri olmuştur(Kazgan, 2013, s.55).

1931'den itibaren Merkez Bankası'nın açılmasıyla ulusal ekonominin korunması kolaylaşmıştır. Osmanlı Bankası ve azınlıkların, ulusal çıkarlara ters düşen karar ve uygulamalarına son verilmiştir. 1933'te ise Sümerbank'ın kurulmasıyla devletçiliğin taşıyıcı ve sürükleyici özelliği ile ulusalekonomiye bir model oluşturulmaya çalışılmıştır.1934'te Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Sovyet uzmanlarının yardımı ve Sovyet hükümetinin mali destek sözü ile hazırlanmıştır. Enerji ve maden işletmelerini devlet denetimine almak ve merkezden yönetmek için 1935 yılında Etibank kurulmuştur. Diğer yandan çoğu yabancıların elinde bulunan bakır ve demir işletmeleri

⁵⁸ Devletçilik 1937 yılında da Anayasaya girmiştir.

⁵⁹ Bu dönemde iktisadi dönüşüm ve planlama konusunda etkin olan grup başını Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi Kadroculardır. Kadro hareketi devletçiliğin zorunluluk haline geldiği 1930'lu yıllarda yalnız iktisadi anlamda değil, merkeziyetçi bir ideoloji olarak uygulanmasında da aktif rol oynamış, 1940'lı yıllarda bu etkisini yitirmiş bir gruptur (Orhan, 2009).

Etibank tarafından satın alınmış ve Türkiye'nin yeraltı kaynaklarını araştırmak için Maden Tetkik ve Arama Enstitü kurulmuştur. 1938'de kurulan Halk Bankası bir kamu bankası olarak örgütlenmiştir (Keskin, 2012).

1929 ile 1934 arasında devlet gelirleri % 40'ın üzerinde bir artış göstermiş; bu gelirlerin GSMH içindeki payı %10.8'den %18'e yükselmiştir. Yani kriz döneminde yeniden bölüşüm içinde bürokrasi ülkede üretilenlerin daha büyük bir kısmını kontrol etmeye başlamıştır. Bunun İkinci Dünya Savaşı sonrasında devlet harcamalarında görülen artışa benzeyen geliri yeniden dağıtmaya yönelik bir tarafı yoktur. Devlet memurlarının maaşlarının arttırılması dışında talep yaratmaya yönelik bir çaba görülmektedir. Bütçe de sosyal harcamalar olarak görülen kalemler devlet memurlarına ucuz konut ve başka sübvansiyonlar biçiminde sağlanan ödemelerden ibaretti. Bu durumda krizden karlı çıkanlar sanayicilerin yanı sıra bürokratlar denilebilir. Aslında iki grup arasındaki etkileşime baktığımızda sistem iyice saydamlaşmaktadır. Bir yandan devlet kapitalizminin başlangıcını görmek mümkünken, öte yandan devlet sınıfı ile sanayi burjuvazinin üst kademesinin birbirinden ayırt edilmesinin çok güçleştiği bir kaynaşma gözlenmektedir (Keyder, 2001, s.147). Buğra (1995), bu nokta da Cumhuriyet dönemindeki özel sektörün gelişiminin, devlet-özel sektör ilişkilerinin İttihatçılar zamanında gözlenmiş olan bazı özelliklerini anımsattığını vurgulamaktadır. Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan yeni girişimci sınıf, herşeyden önce siyasi güç odaklarıyla olan ilişkisi bağlamında tanımlanmaktadır. Bu ilişkide işadamları, destek alacağı bürokratlara girişimcilik faaliyetleri yoluyla devlete hizmet edecek istek ve kabiliyeti olduğuna ikna etmek durumundadır. Bu bakımdan girişimci sınıfın toplumsal konumunu tanımlayan ve ona meşruiyet kazandıran devletin kalkınma projesinin öncelikleridir.

Ekonomide devletin önemli rol üstlenmesi, ülkenin siyasi iklimindeki önemli değişiklikler ile el ele gerçekleşmiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından sonra, toplumsal muhalefetin sesi olması ve oluşan çatışmalı ortamın durulması amacıyla devlet güdümünde bir parti kurulmasına karar verilmiştir. 1930 yılında Mustafa Kemal'in desteği ile Fethi Bey (Okyar) başkanlığında Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın⁶⁰ kapatılmasından bir

⁶⁰ Cumhuriyet döneminde çok partili hayata geçiş denemesi için kurulan siyasi parti.

ay sonra gerçekleşmiş olmasına rağmen, Menemen olayının⁶¹ yarattığı şok iktidar partisinde siyasi çoğulculuğun karşı devrimci ve gerici hareketlere yol açacağını baştan beri savunanların haklı olduklarını düşünmelerine yol açmıştır. 1931'den itibaren devlet ve parti toplum üzerinde baskılarını arttırmıştır. Öncelikle partinin yapısı; merkeze daha fazla aşağıdan yukarıdan kontrol imkânı sağlamak için, 1931'de ve 1935'de değiştirilmiştir. Cumhuriyetin kurulmasından önce 1908-1918 tarihleri arasında Jön Türkler, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temelini oluşturmuş olan yerel seçkinlerin desteğine bel bağlamıştı. Ancak Ankara artık bu yerel güçlerin parti üzerindeki etkisiyle ilgili olarak daha da sabırsız olmaya başlamıştır. Sonunda 1936 yılında, parti kongresinde devlet ve partinin tüm yapılarını aynı düzeyde birleştirmeye karar verilmiştir. Bu yapı da İç İşleri Bakanı, partinin genel sekreteri olurken Vali ve Kaymakamlar il başkanı olmuşlardır. Türkiye, 1939 da savaş ekonomisi koşullarına tabi tutulurken (1945'e kadar tarafsız kalmayı sürdürmesine rağmen) 1940'ın Ocak ayında çıkarılan Milli Korunma Kanunu ile otoriter rejimin güçleri daha da genişletilmiştir. Hükümet bu kanun ile fiyatları belirleme ve ürünlere el koyma hakkını, sosyal hakları, kadın ve çocuk işgücü üzerindeki kısıtlamaları askıya almayı ve hatta öncelikle madenlerde daha sonra ise liman ve demiryollarında işgücü uygulamasını dayatma haklarını elde etmiştir (Zürcher, 2013, s.14-23).

Tek parti dönemindeki uygulamaların, diktatörlükleri çağrıştırmaları eleştirilerine karşın Toprak(2006), Milza ve Duverger'in düşüncelerine atıfla Mustafa Kemal'in ortaya koyduğu toplumsal, siyasal ve iktisadi dönüşümün kendine özgü özelliklerini ele almaktadır. Milza Türkiye Kurtuluş Savaşı'nın arkasından gelen devrimlerin bir üçüncü dünyacı hareket olduğu savunmaktadır. Bu nitelemenin nedeni, sanayileşmemiş bir ülkede, yabancı emperyalist güçlere karşı ulusal burjuva ve halk kitlelerine dayanarak iktisadi gelişmeyi hedefleyen, sömürgeciliğe karşı bir hareket olmasıdır. Fakat bu hareket yalnız emperyalist güçlere karşı verilen bir mücadele değildir. Yapılan devrimler eski rejim ve kurumlarını da değiştirip dönüştürmeyi hedeflemektedir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin otoriter tavrı ve belirlediği altı ilke, Mussolini'nin programından çok da uzak olmamakla birlikte bir faşizm değildir. Kemalist rejimin toprak dağıttığını, yabancı şirketleri, demiryollarını ve bankacılık sektöründeki kimi kuruluşları millileştirdiğini, Osmanlı düzenini çökerttiğini, Osmanlı'nın eğitim ve adalet

⁶¹ 1930 yılında İzmir'in Menemen ilçesinde Cumhuriyet aleyhtarı, laiklik karşıtı bir grubun ayaklanması ve ayaklanmayı bastırmak için müdahalede bulunan yedek subay Mustafa Fehmi Kubilay'ın başının ayaklanmacılar tarafından kesilmesi olayı

sistemini terk ettiğini, dinsel etkilerden arınmış çağdaş bir toplumu hedeflediğini vurgulamaktadır. Duverger'a göre; 1923-1946 arası Türkiye, gerek ideolojisi gerek yapısı açısından totaliter bir ülke olarak da nitelendirilemez. Demokratik bir ideolojiden, çoğulcu Batı demokrasisinden yana olan Tek Partinin diğer komünist veya faşist tek partilerin aksine pragmatik olduğunu vurgulamaktadır. Yapısal açıdan CHP Fransız radikal partisine benzer bir kadro partisidir. CHP çoğulcu demokrasiye geçişte bir okul işlevi gören Türkiye'deki uygulaması ilginç ancak ender bir örnek olarak görülmektedir. CHP'nin çizgisini zaman zaman Fransız Radikal Sosyalist Partisi ile kıyaslandığında adında "Cumhuriyet" sözcüğünün bulunmasının bile, CHP'yi 20. yüzyıl otoriter rejimlerinden ayırdığı savunulmaktadır. Bu da CHP'yi Fransız Devrimi'ne ve 19. yüzyıl söylemine yaklaştırmaktadır. Fransız Devrimi'ndeki konvansiyon örneğine uygun olarak bütün iktidarı Büyük Millet Meclisi'ne veren, ayrı bir yürütme organı kurmayı reddeden ve ulusal egemenlik ilkesine dayanan Türk Anayasası da bu benzerliği doğrulamaktadır. İkinci ayırmda Tek Parti, otokratik bir sistemi dönüştürerek çağdaşlaşma iddiasındaki çoğulcu sistemlerdeki partilerle hemen hemen aynı anlamı taşımaktadır. Tek Parti de tıpkı çoğulcu sistemlerdeki partiler gibi, geleneksel bir aristokrasinin yerine, halktan çıkmış yeni bir elit kesim oluşturmaya çalışmaktadır. Tek Parti düzeninin kurulması, belli bir sosyal eşitlik yaratan ya da hiç değilse önceki eşitliği azaltan, ilerici tipte gerçek bir devrimi beraberinde getirmiştir.

Dönemin iktisadi ve siyasi çalkantıları, Mecliste kullanılmayan devlet arazilerinin, dini vakıf arazilerinin, tarıma elverişli arazilerin ve 500 dönümden fazla toprak sahiplerinin arazilerinin devletleştirilerek topraksız köylülere dağıtılması girişimi CHP içindeki büyük toprak sahiplerinin tepkisiyle birleşince yeni bir parti doğmuştur. 1945 yılında Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan'ın, iktidar partisi olan CHP'nin Meclis Grubuna siyasi ve iktisadi düzlemde serbestleşmeyi içeren bir önerge vererek, Türk siyasi tarihinde "Dörtlü Tahrir" olarak anılan hareketi başlatmışlar, ardından bu muhalif kadro, daha sonra CHP'den ayrılarak 2 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurmuşlardır (Baytal, 2007). CHP'nin reformlarından hoşnut olmayan halk kitlesi Demokrat Parti'ye büyük ilgi göstermiştir. Bunun üzerine CHP 1947 seçimlerini 1946'ya almış, seçimler "şâibeli seçim" olarak tarihe geçmiştir. İnönü tekrar Cumhurbaşkanı olarak seçilirken, rejimin katı savunucularında Recep Peker Başbakan olmuştur. CHP'nin bu hamlesi Demokrat Parti'nin belediye seçimlerini boykot etmesi ve örgütlenmeyi hızlandırmasına neden olmuştur. Siyasi çatışma ortamının artması, Cumhurbaşkanı İnönü'nün, muhalefet ve iktidar partisinin eşit

koşullarda yarışacağını, çok partili yaşamın devamlılığını taahhüt ettiği tarihe "12 Temmuz Beyannamesi" olarak geçen bildiriye sunmasına neden olmuştur (Özsoylu, 2011, s.68-69). "Çok partili sistemin hayata geçmesi ve devamlılığının sağlanması, kamusal alanda kaynak tahsis mekanizmasının, tek parti rejiminin yerine çoğunlukçu demokratik sistemin egemenliğin geçmesi anlamı da taşımaktadır. Tek parti döneminin devletçi anlayışı ile sosyal seçimin alanı yalnız sosyal mallarla sınırlı kalmamıştır, KİT'lerin kişisel mal üretimini de kapsamıştır. Sosyal seçim kuralı, seçmen çoğunluğu haline gelince artık iktidarda bürokrasi değil, ortanca seçmen yani köylüler bulunmasına neden olmuştur" (Akalin, 2010, s.296).

Seçimden sonra kurulan CHP hükümeti, Hükümet programının okunmasından kısa bir süre sonra 1946 Eylül Devalüasyonu kararını açıklamıştır. Savaş bitiminden evvel hazırlıkları başlatılmış ve savaşın hemen ertesinde tamamlanmış olan İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı beklemeye alınmıştır. Devalüasyon kararını alan Recep Peker Hükümeti'nin görevden ayrılmasından sonra 1947 yılında iş başına gelen Hasan Saka Hükümeti İkinci Sanayileşme Planını Ekonomi Bakanlığı'na iade edilmiştir. Hasan Saka Hükümeti, Marshall Yardımından Yararlanabilmek için Amerika'nın görüşlerine daha yakın bir plan hazırlama kararı almıştır. Savaş ertesinde 1945'in son aylarında Türkiye Exim Bank aracılığı ile Amerika Birleşik Devletlerinden ilk kez yardım talebinde bulunmuştur. Fakat 1946 sonuna dek bu isteğe olumlu bir cevap alamamış, yıl sonunda da sadece 5 yıl vade %4 faiz ile 350 milyon dolarını alabilmiştir. Kısa bir süre içinde dış finansman konusunda yaşanan gelişmeler dikkate alınarak İkinci Sanayileşme Planı için gerekli dış kaynağın sağlanamayacağını anlaşılmaya başlanmıştır. Planın özellikle ağır endüstri kesimleriyle ilgili bölümlerinin uygulanmasından vazgeçilmiştir. Hükümetçe geri alınan Sanayi Planı yerine Vaner Planı (1947) olarak bilinen bir başka plan hazırlanmış bu Vaner Planında sanayileşme yerine zirai kalkınma ön planda tutulmuştur. Özel teşebbüse serbesti ve güvence veren planda tarımla birlikte enerji, karayolu ulaştırmasına ve haberleşme sektörlerine öncelik verilmiş ancak bu planda dış finansman bulunamadığı için gereği gibi uygulanamamıştır. Hasan Saka Hükümeti, Marshall Yardımından yararlanabilmek için Amerika'nın görüşlerine daha yakın bir plan hazırlanması gerektiğini düşünmüştür (Ekzen, 2009, s.22-23).

Türkiye, ABD'den 1947 yılından itibaren Truman doktrini çerçevesinde askeri yardım almaya ve 1948'den sonra Marshall Yardım Programı çerçevesinde iktisadi yardım almaya başlamıştır. Yapılan incelemeler sonucunda Türkiye'nin beş yıllık ABD yardımına ihtiyaç duyulmuştu, sonra kendi kendine yeterli hale geleceği belirtilmişti.

Hilts Raporu (1948)'nda yatırım önceliği karayollarına verilmiş ve bunun için Bayındırlık Bakanlığı'na bağlı Yollar Genel Müdürlüğü'nün idaresinde bağımsız tüzel kişiliğe sahip Karayolları Genel Müdürlüğü kurulması önerilmiştir. Türkiye'nin demiryolu yerine daha ucuz taşımacılık yapacağı karayollarının tercih edilmesi önerilmiştir. Baker Raporu (1949)'na göre ise kalkınmada öncelik tarıma ve teknik idari personel yetiştirilmesine verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Tarımdan sonra gıda işleme, hafif metal işleri, hafif makine ve alet üretimi, inşaat malzemeleri ve deri işlemesine ağırlık verilmesi KİT'ler ve madenlerin özelleştirilmesine, Planlı ekonomi uygulanmasına yer verilmiştir. W. Thornburg Raporu (1950) olarak bilinen çalışmanın Türkiye ekonomisi için önerileri göz önünde tutulmuştur. Bu planda Türkiye sanayileşme hedeflerinin kapsamını değiştirmektedir ve raporda, nitelikli iş gücü yetiştirilmesi, kırsal kesimde yaşayan halkın yaşam standartlarını iyileştirecek alt yapı çalışmalarının yapılması, tüketime dönük hafif sanayi yatırımlarına öncelik verilmesi savunulmuştur. Devletçilik, bürokratik yapı ve ağır sanayi yatırımları da eleştirilmiş, iş adamlarının yatırımlarını yasal güvenceye alması önerilmiştir. Rapor, sanayi malı üretimi için talep edilen kredilere ise karşı çıkmıştır. 1948-1952 dönemini kapsayan planda hedeflenen toplam yatırımların %59.7'sini tarım yatırımları oluşturmaktaydı (Özsoylu, 2011, s.69-73). Dış yardım ve desteğin sağlanması için yapılan planlar, tek parti döneminin kalkınma hedefleri ve politikalarını değiştirmekte olduğundan, Tek parti döneminin siyasi kurumları ile birlikte yaratmaya çalıştığı iktisadi kurumsal yapının sanayileşme planları yerini zirai gelişmeyi önceleyen planlara bırakmıştı.

5.3.Çok Partili Yaşama Geçiş: Demokrat Parti Dönemi, İktisadi ve Kurumsal Yapıda Yaşanan Dönüşüm

Türkiye'de çok partililik İkinci Meşrutiyete kadar uzanmakta olup Meşrutiyet rejiminin kaygısı yeni meşruti rejim içinde siyasal birliği sürdürmektir. Bu dönem kısa sürmüş, 1913'ten sonra yerini fiili bir tek parti rejimine bırakmıştı. Cumhuriyet dönemi başlarındaki çok partililik denemeleri de tek partili rejimin güdümünde kısıtlanan hareketler olarak kalmış, bu nedenle Türkiye'deki çok partili rejimin asıl 1945'ten sonra başladığını kabul etmek doğru olmaktadır. 1945 yılından önce adım adım çok partili yaşama geçişin kurumsal alt yapısı da yasalarla hazırlanmıştır. 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu, sivil toplum kuruluşları ve siyasi partilerin kurulmasını tescil şartına bağlayarak idari sistemin iznine bırakmıştır. Fakat Cumhurbaşkanı İnönü hem

1939 yılında İstanbul Üniversitesinde öğrencilere yaptığı konuşmada, hem de 19 Mayıs 1945 tören konuşmasında çok partili hayata geçiş ve demokrasi için olumlu sinyaller vermiştir. 7 Haziran 1945 tarihli Dörtlülük Takrir hareketi de parti içi demokrasi isteklerinin daha açık bir dille ifadesi olmuştur. 1945 yılında yapılan ara seçimlerde CHP aday göstermeyerek bağımsız girişimlere olanak tanımıştır. 18 Temmuz 1945 yılında ilk siyasal partinin Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasına izin verilmiş, 7 Ocak 1946 yılında da CHP'den ayrılan bir grup Demokrat Parti'yi kurmuştur. 1946 yılında yapılan seçim gizli oy, açık sayım ve döküm koşulları, itirazların tarafsız denetimi olmadan gerçekleştirildiğinden "şaiabeli" olarak kabul edilmiş, seçim CHP iktidarı ile sonuçlanmıştır. Seçim sonrası sertlik yanlısı Recep Peker'in Başbakan olması, Demokrat Partililerin hükümete güvensizlik oyu vermesi siyasi çatışma ortamını daha da arttırmıştır. Demokrat Parti 7 Ocak 1947 tarihli ilk kongresinde demokrasi taleplerini dile getiren Hürriyet Misakı yayınlamıştır. İnönü bu dönemde SSCB'nin Türkiye tehditlerinden dolayı ABD ve Batı dünyası ile kurulan yeni ilişkiler çerçevesinde liberalizme ılımlı baktığından uzlaştırıcı olmaya çalışmıştır. 12 Temmuz Beyannamesi bunun somut delili olmuştur. Recep Peker'in istifası yerine kurulan Hasan Saka hükümetleri 1949 yılında istifa etmiş, onun yerine Şemsettin Günaltay ve ılımlı bir kabine görev başına gelmiştir. 1948 yılında Demokrat Partiden kopan sert muhalefet yanlısı bir grup Millet Partisi grubunu oluşturmuştur. Demokrat Parti II. Büyük Kongresi'nde Milli And belgesi ile adil seçim yapılmaması halinde yönetimin milletin husumeti ile karşılaşacağını ilan etmiştir. 1950 yılında İnönü ve Günaltay öncülüğünde seçim yasası değiştirilerek gizli oy, açık sayım ve adli teminat talebi yasalaşmış. 14 Mayıs 1950 seçimleri Demokrat Parti'nin zaferi ile sonuçlanmıştır (Tanör, 2014, s.333-344).

1946'da çok partili siyasal hayata geçerken ülkede siyasal rejimin kurumsal yapısında herhangi bir değişiklik yapılmamış, TBMM egemenliği kullanan tek organ olarak kalmış, dolayısıyla güçler birliği esaslarına dayanan 1924 anayasası yürürlükte kalmıştır. İktidarın kullanımı açısından sistem içinde bir denetim ve denge mekanizmasını sağlayacak kurumsal düzenlemelerin bulunmaması tek partili hayatın siyasi alışkanlıklarının daha sonraki iktidar sahibince de sürdürülebilmesi anlamı taşımaktaydı (Karadağ ve Akbaş, 2009).

1950 yılından 1960 darbesine kadar süren 10 yıllık bir dönem de Demokrat Parti, tek parti rejimi ile çıkarları çatışmaya başlayan toprak sahipleri, yeni girişimci tüccarlar ve köylülerin desteği ile iktisadi, siyasal, sosyal ve kültürel alanda önemli dönüşümlere

imza atmıştır. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile ortaya çıkan ilk değişim meclisteki milletvekillerinin mesleki bileşimidir. Tek parti döneminin milletvekilleri bürokrasi kökenli iken Demokrat Parti vekilleri ağırlıklı olarak serbest meslek sahibi isimlerdir. Bunun anlamı Osmanlıdan bu yana her zaman devletten kopuk, ayrıcalıklı seçkin bir yönetici grubunun siyasi iktidarla olan işbirliğinin son bulması anlamına gelmektedir. Elindeki yetki ile devlet gelirleri ve harcamaları üzerinde söz sahibi olan bürokrat grubu, kamu kesiminin öncülük ettiği ve denetiminin büyük ölçüde bürokrasinin elinde olduğu iktisadi düzen yerine, özellikle ticaret ve sanayi alanlarında özel sektörün öncülüğünü esas alan yeni bir iktisadi düzene geçilmesine katkı sağlamış ve bürokrasinin iktisadi ve siyasi hayattaki gücü azaltılmıştır (Aslan, 2007; Keskin, 2012).

Demokrat Parti'yi doğuran süreci siyasi güç sahibi olan iktidar ile iktisadi güç sahibi seçkinlerin çatışması temelinde de irdelemek mümkündür. Zira nüfusun büyük bir bölümünün silah altına alındığı savaş koşullarında, iç tüketimin çoğalmasına bağlı olarak ortaya çıkan kıtlığın doğurduğu karaborsa yoluyla zenginleşen iktisadi güç sahibi bir grup oluşmuştur. Tanör (2014)'ünde vurguladığı gibi, halkçılık ilkesinin hedeflediği sınıfsız kaynaşmış toplum ideali bu birikim süreci ile ortadan kalkmıştır. Devletçilik bütünleştirici, birleştirici olmaktan uzaklaşmıştır. Köylüler, düşük fiyat politikası, kaynaklarından istifade edilen temel üretim birimi, jandarmanın ve tahsildar korkusu nedeniyle kapalı rejimden olumsuz etkilenmişler köylü ve işçiler bir örgütlü yapı oluşturmaktan uzak kalmışlardır. Orta sınıflar ise Varlık Vergisi (1942), Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (1945) ve Ormanların Devletleştirilmesine İlişkin Yasa (1945) gibi düzenlemelerden dolayı mülkiyet hakları konusunda kendilerini güvencesiz hissetmişlerdir. Bu iktisadi güç sahibi grup, tek parti döneminin şekillendirdiği devletçi iktisadi kurumsal yapı ile çatışmaya başlamış, bu çatışmalar yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur.

Pamuk (2012)'de benzer ilişkilere dikkat çekmektedir. Çok partili hayata geçiş ile birlikte farklı toplumsal kesimler taleplerini dile getirmeye başlamışlardır. Fakat demokrasiye geçiş eşitsiz güç ilişkilerinin temel niteliğini değiştirmemiştir. Yeni oluşan kurumsal yapı içinde İkinci Dünya savaşı sonrasında patronaj ilişkileri dikkat çekmektedir. Pamuk (2012), siyasi patronajı iktidara yakın kişi veya gruplara devlet olanakları ile iş alanı sağlamak veya rant yaratmak amacıyla yaratılan ilişkiler bütünü olarak tanımlamaktadır. Osmanlı dönemine kadar uzanan tek parti döneminde devam

eden ilişkiler ⁶²Demokrat Parti döneminde de sürmüştür. Nitekim tarım sektörünün önceliklerine göre şekillendirilmiş bir ekonomi politikası anlayışı da büyük toprak sahipleri ile köylü arasında ki eşitsiz ilişkileri sürdürmüştür. Dolayısıyla değişen siyasal kurumsal yapı, ekonomik kurumsal yapıya kapsayıcı bir nitelik kazandıramamıştır.

Demokrat Parti'nin kısa sürede %53.3 gibi bir oy oranı ile meclis çoğunluğunun %84'lük kesimini temsil etme hakkı kazanmasında İkinci Dünya Savaşı ile ortaya çıkan kıtlık ve karaborsa, Toprak Mahsulleri Vergisi, Varlık Vergisi, Milli Koruma Kanunu ve güvenlik güçlerinin bazı görevlilerinin halka karşı uyguladıkları baskıların halkta yarattığı bıkkınlık, gelişen burjuvazinin siyasette de söz sahibi olma isteği ve Demokrat Parti'nin Anadolu da çok hızlı örgütlenmesi sıralanmaktadır (Göküş,2010; Keskin, 2012). Bunların yanında Ahmad (1994) devlet bürokrasisini tarafsızlaştırılarak, bürokrasiye tek parti döneminin uygulamalarından ötürü kovuşturulmayacağı güvencesinin verilmesinin de Demokrat Parti başarısında önemli bir etken olduğunu vurgulamaktadır.

Adnan Menderes başkanlığındaki Demokrat Parti hükümeti iktidarının ilk yıllarında birçok önemli karar almış, orduda komuta kademesinde değişiklikler yapmış, valiler arasında geniş bir yenilenme hareketi başlatmıştır. 16 Haziran 1950'de ezanın Arapça okunmasını yasaklayan kanun yürürlükten kaldırılmış, 14 Temmuz 1950 tarihinde genel af çıkarılmıştır. DP iktidarı 25 Temmuz 1950 günü Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin talebi üzerine 4500 kişilik Türk Savaş Birliği'nin Kore'ye gönderilmesine karar vermiştir. Kore Savaşı'na katılma kararı, Türkiye'nin DP ile yeni bir dış politika belirlediğinin göstergesi olmuş ve iktidara gelir gelmez özel girişimi teşvik etmek amacıyla Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın kurulmuştur(Akt. Özsoylu, 2011, s.82). Türkiye'nin kuruluş döneminden itibaren hazırlanan iktisadi kalkınma planları incelendiğinde ortaya çıkan sonuçların birincisi, Demokrat Parti'nin İkinci Dünya Savaşı ertesinde zenginleşen ticaret burjuvazisi ile büyük toprak sahiplerinin çıkarlarına uygun hareket etmesidir. İkincisi ise DP'nin bu siyasetinin ABD'nin Türkiye'ye biçtiği tarım ülkesi olma rolüne uygun olduğudur (Ekiz ve Somel, 2005).

"Menderes Hükümetlerinin programlarını okuyanlar, tarım konusunda, tohumluk, sulama, mekanizasyon, kredilendirme, tarımsal mücadele, Ziraat Bankası, ormanlar,

⁶² Bu konuda akla gelen ilk örneklerden biri, Atatürk ve İsmet İnönü arasında da itilaf yaratmış olan Hasan Rıza Temelli (Kambur Rıza) tartışmasıdır. Hasan Rıza Temelli, İsmet İnönü'nün kardeşi olup, dönem içerisinde demiryollarında kullanılan odun ve kömür fiyatlarını devleti zarara sokacak şekilde belirlemekle, ipek kaçakçılığı yapmakla ve İsmet İnönü'nün siyasi prestijini kullanmakla itham edilmiştir (Opçin, 2012).

köy yolları ve içme suları, köylülerin, sağlık ve eğitim sorunları gibi çeşitli konuların yer aldığını görmüşlerdir. Ayrıca bu vaatler, özellikle Ziraat Bankası emrine verilen kaynaklarla desteklenmiştir. Oysa Başbakan Menderes'in iddiasına göre, Tek Parti döneminde kamuca tarıma ayrılan kaynakların hacmi kamu bütçesinin %3'ünü geçmezdi" (Akalin, 2010, s.300). Akalin (2010), DP döneminin Amerikan yardımları, NATO ittifakına giriş ve CENTO, Batı ile işbirliği (BM, OECD; IBRD, IMF), Ortak Pazar'a adaylık gibi liberal atılımlarında iktisadi anlamda kazanılan başarıların bir nedeni olduğunu savunmaktadır. Dışa açılma girişimlerinin ivme kazanması ile birlikte ortaya çıkan liberalizm, devletçi iktisadi kurumsal yapının değişimi anlamına gelmekteydi.

Demokrat Partinin uyguladığı ekonomi politikalarının iki önemli özelliği dikkati çekmektedir. Bu dönemde boş duran topraklar köylülere dağıtılmış, tarım alanları genişletilmiş, tarımda makineleşmenin sağlanması, sübvansiyonlar, yüksek taban fiyat uygulamasına gidilmiştir. İkinci özelliği de ülkenin alt yapısının geliştirilmesidir. Bir yandan programları 1950 öncesi hazırlanmış karayolları, limanlar, barajlar konusundaki projeler uygulamaya konulması, öte yandan DP'nin köylünün taleplerine duyarlılığı sonucu, köylerin yola, elektriğe ve suya kavuşturulması konusunda gösterilen gayret, DP'nin 1954 seçimlerini daha yüksek oyla kazanmasını sağlamıştır. Bu iktisadi gelişmenin finansmanı, Truman Doktrini sonrasında tamamlayıcı bir unsur olarak ABD tarafından devreye sokulan Marshall Planı ile sağlanmıştır. Fakat dış ticaret açığı artmaya başlamış, iç ve dış borçlanma kaynakları kullanılmış ve açık finansmana gidilmiştir. Ödemeler dengesinin bozulması, dış kredi kaynaklarının kesilmesi ekonomiyi zora sokmuş ve Türkiye ilk kez bu dönemde IMF'nin kapısını çalmak zorunda kalmıştır. DP köylülüğe yaptığı yatırım ve katkıya rağmen ana seçimini büyük mülkiyet ve ticaret burjuvazisinden yana yapmıştır. 1954 seçimleri Türkiye de DP'nin muhafazakar toplumsal değerleri vurgulayarak kentsel burjuvazi ile kırsal köylülüğün ve kasaba eşrafının yeni zenginleşen kesimi ile belli bir ittifakı sağladığının bir işaretini vermektedir. 1954 sonrasında iktisadi konjonktür tersine dönerek, Türkiye dış ticaret dengesi bakımından zorlanmaya başladığında, ekonomi politikasını değiştirmiş, dışa kapanmış, ithal ikameci bir sanayileşme stratejisi izlemeye başlamış hatta savaş döneminin Milli korunma Kanunu canlandırarak yeniden kullanıma sokmuştur. Bu dönemde tarımdaki her gelişme ülkenin dünya pazarlarıyla doğrudan eklemlenmesine yol açarken sanayi yönündeki gelişmeler ülkenin daha fazla kendi içinde dönmesine neden olmuştur (Tekeli, 2013, s.33, Keskin, 2012, s.122).

Coşar (2005), Demokrat Partinin iktisadi büyümeyle önceleyen ekonomi politikalarının genel özelliklerini ele almış, başlangıçta yabancı sermaye ve dış krediye dayalı büyümenin, dış kaynak bulmakta zorlandığı dönemlerde yerini Merkez Bankası kaynaklarına bıraktığını söylemiştir. 1951 yılında çıkarılan liberal Petrol Kanununun sıra, 1954 yılında 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu yabancı yatırıma açık liberal kanuni düzenlemelerde beklenen kaynağı ülkeye çekmede yetersiz kalmıştır. Tedavüldeki para miktarı 1950 yılında 900 milyon liraiken, 1951 yılında 1048 milyon, 1952 yılında 1146 milyon, 1953'te 1333milyon, 1954'te 1379 milyon TL'ye çıkmış bu dönemde arasında para arzı artışı, iç üretimdeki artışlar ve dış yardım bir tampon rolü oynadığından fiyatartışları ılımlı gerçekleşmesine neden olmuştur. 1954 sonrasında ise para artışı hızlanırken, reelgelirdeki artışın yavaşlaması ve toplam kaynaklardan gelişme harcamalarına ayrılan payın azalması, enflasyonu artırmıştır. Tedavüldeki para miktarı 1954 yılına göre büyük bir sıçrama yaparak 1955'te 1805 milyona, 1956'da 2322 milyona, 1957 de 2936 milyona yükseldi, 1958'de 3052 milyon, 1959 tarihinde 3406 milyona ulaşmış yani 4 kata yakın artmıştır. Bunun yanında tarımsal kredilerin genişlemesi de enflasyonist süreci hızlandırmıştır. Demokrat Parti'nin bürokrasiyi ekonomi üzerinde yük olarak görmesi cari harcamaları azaltıp yatırım harcamalarını arttırmasını sağlamıştır. Planlamaya karşı olması bütçeyi bir plan olarak kullanmasını sağlamıştır. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin satışı hedeflenmekle birlikte tam tersi bir şekilde, hızlı büyüme hedefiyle özel sektöre ara malı sağlayan ve iç talebin doğurduğu ihtiyaca bağlı olarak Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin sayısı artmıştır. Gelir vergisi istisna ve muafiyetleri zengin çiftçiler ve toprak sahipleri daraltılan vergi tabanından avantaj elde ederken ücretli kesimlerin vergi yükü artmıştır. 1955 yılında ücret ve maaş geliri alanlar vergilenebilir gelirin % 29'unu kazanıp, dolaysız vergilerin % 40'ını öderken, vergilenebilir gelirin % 24'ünü kazanan zengin çiftçiler ve toprak sahipleri dolaysız vergilerin ancak % 2'sini ödemişlerdir İstikrarsız büyüme, kıtlıkları tetiklemiş, karaborsa ve spekülasyon, enflasyon burjuva sınıfını ve toplumsal muhalefeti istikrar içinde kalkınmayı talep etmeye itmiştir. 1958 yılında istikrar önlemlerinin ardından, planlama düşüncesine olumlu yaklaşılmaya başlanmış; 1959 yılında bir Koordinasyon Bakanlığı kurulmuştur (Coşar, 2005; 35-55).

"İktisadi gelişmenin tersine dönmesi, kaynak bulmak problemi ile birlikte IMF'nin kapısının çalınması ve yapılan devalüasyonun yarattığı rahatsızlık muhalif söylemleri güçlenmiştir.14 Temmuz 1958 tarihinde, Irak'ta gerçekleştirilen devrimin benzeri ile karşılaşmakaygısı özellikle muhalefet partisine karşı baskıcı uygulamalarını

daha da artırmıştır. Bu süreçte basına, üniversiteler de hükümetin muhalefeti ve özgürlükleri kısıtlayıcı sert idari ve hukuki önlemlere⁶³ başvurması ülke içinde ciddi krize yol açacak “Vatan Cephesi” adlı kitlesel örgütlenme hareketi başlatmıştır. Bu harekete katılanlar vatanperver ilan edilerek, katılma listeleri radyoda ilan edilmeye başlanmış, katılmayanlar ise değişik metotlar kullanılarak siyasal baskılara maruz kalmıştır. Kendi seçmen kitlesini konsolide etmek isteyen Demokrat Parti halkın taleplerine kulak vermek yerine daha sert söylemler kullanmayı tercih etmiştir". (Keskin, 2012, s.116). NitekimAhmad (1994)'ün ifadesiyle DP'nin Türkiye'deki demokrasi uygulamalarının gelişimine katkısı olmayıp, olumsuz etkisi dahi olmuştur. Demokrat Parti iktidarı süresince, partiyi destekleyen entelektüel çevre, çok partili hayatın 1924 Anayasası ve 1930'ların şekillendirdiği kurumlarla yürütülemeyeceğini görmüştür. Temel kaygısı iktisadi gelişme olan iktidar, bu ihtiyacı görmemiş, gerekli kurumsal dönüşümleri yapmamıştır.

Bu dönemin uygulamaları, eski ve yeni siyasi güç sahiplerinin çatışmasının sonucu olarak ortaya çıkan ürünlerdir. Dönemin siyasi çatışmanın ortaya çıkması, kuruluş döneminde kapsayıcı kurumların tesis edilememesi ile ilgilidir. Siyasi gücü elinde bulunduran iktidar sahiplerinin siyasi kurumlar yolu ile iktisadi kurumları

⁶³ İlkün üniversite öğretim üyelerinin siyasi kuruluşlarda görev almaları, siyasi yayın ve beyanda bulunmaları bir yasayla yasaklanıp ardından CHP'nin Haksız İktisaplarının İadesi Hakkında Kanun ile Parti'nin malvarlığına el kondu ve Hazine'ye aktarıldı. Böylece aslında yargı alanına giren bir konuda, meclisteki siyasal çoğunluğun iradesi ile ana muhalefet partisine müsadere (zorolım) cezası uygulanmış olmaktadır. Bundan kısa bir süre sonra da Millet Partisi,1954 genel seçimlerine, Ankara 4. Sulh Mahkemesi kararı ile (27 Ocak 1954)" din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan bir dernek sayılarak feshedilmişti. Muhalefete oy veren seçmenlerin ve seçim bölgelerinin cezalandırılması, siyasal baskıların bir başka yönüdür. İlkün 1950 seçimlerinde CHP'ye çoğunluk sağlayan Malatya seçmeninin cezalandırılmasına gidilerek Adıyaman ilçesi Malatya'dan kopartılarak il haline getirilmişti Bu arada Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne çoğunluk veren Kırşehir ilinin payına düşen de ilçeliğe indirilmek olmuştur. Partilerin faaliyetlerine de ek kısıtlamalar getirilecektir. Milletvekili Seçimi Kanununda1954'de yapılan değişikliklerle karma liste usulüne son verilip partiler arası seçim anlaşmaları yasaklanmıştır. Partilerin radyodan seçim propagandası yapmalarına da son verilmiş devlet ve hükümet işlerinde vazife alanların yapacakları konuşmalar ve yayımlar ise seçim propagandası sayılmıştır. Böylece radyonun partizanlaştırılması süreci başladı. 1957 yılında yeni bir yasa değişikliği ile muhalefet partilerinin seçimler için tasarladığı "Güç Birliği" yasaklandı. Bu sırada Partilerin seçim dönemleri dışında toplantı ve gösteri yürüyüşleri düzenlemeleri de yasaklanmıştı. Hükümet ve dolayısı ile iktidar partisi ise bu konuda da serbest bırakılmıştı. Ayrıca, Anayasanın açık hükmüne rağmen md.29) ara seçimler yapılmadı. Ana muhalefet partisine asıl büyük darbe 1960 yılında sahneye konacaktı. DP çoğunluğunun kararı ile kurulan bir tahkikat encümeni (18 Nisan 1960)" CHP'nin yıkıcı, gayri meşru ve kanun dışı faaliyetlerini" araştırmakla yükümlüydü ve DP'li 15 üyeden oluşmaktaydı Böylece daha soruşturma başlamadan mahkum edilen CHP ve ana muhalefet silinmek isteniyordu.Komisyon ayrıca, basın alanında adli ve idari mevzuatın nasıl uygulandığını, uygulanıp uygulanmadığını araştırma yetkisi ile de donatılmıştı.Dahası, her türlü siyasal hareket ve faaliyeti durdurma yetkisini de kuşanan komisyon parti kongrelerini, toplantılarını, bütün siyasal faaliyetleri, yeni teşkilat kurulmasını, Komisyon faaliyetleri ile ilgili yayınları, hatta TBMM'nin tahkikat kararlarıyla ilgili görüşmelerinin yayımlanmasını yasakladı. Bu görüşmeler sırasında İnönü DP milletvekillerine , "Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam (...).Şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır.İhtilal meşru bir hak olarak kullanılacaktır" demiştir (Tanör, 2014, s.252-253).

şekillendirmesi olağandır. Fakat devletin uzun vadede çatışmaları çözen kurumlar yerine, yasa ve cebir gücünden yararlanarak çatışmaları daha karmaşık hale getirmesi problemlidir. Nitekim her iktidarın uygulamaya koyduğu ekonomi politikaları ile kendi iş adamı grubunu yaratması ve onların desteği ile gücünü pekiştirmek istemesi Türk siyasi hayatının geleneği haline gelmiştir. Tüm bu çatışmalar, Cumhuriyetin kuruluş felsefesini benimseyen kitleler ve ordunun işbirliği ile 27 Mayıs 1960 tarihinde yaşanacak olan darbeyi getirmiştir.

5.4. Askeri Bürokrasinin Siyasi ve İktisadi Etkileri: 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül

Perlmutter (1969), yönetim üzerinde etkisi bulunan orduları hakem ve kural koyucu olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Birincisi daha profesyonel kökenlidir (uzmanlaşma üzerine daha büyük bir vurgu vardır), bağımsız bir siyasi örgütlenmesi yoktur ve siyasi ideoloji üretmek üzerine çok büyük bir çaba göstermezler. İkincisi yani kural koyucu ordunun bağımsız bir siyasi örgütlenmesi (düzeni korumada bir araçtır) ve birçok durumda uyumlu, özenle hazırlanmış siyasi ideolojileri vardır. Hakem tipi ordu, ordu üzerine bir zaman kısıtı kabul ettirir ve hükümete kabul edilebilir bir sivil rejim düzenleyerek verir. Hakem tipi ordunun kışlasına döndükten sonra siyasi etkisinden vazgeçmesi gerekli değildir, birçok durumda sivil otoritenin ve siyasi istikrarın koruyucusu gibi hareket eder. Hakem tip orduyu tasvir etmek için birçok ayrıştırıcı özellik sıralanabilir, az gelişmiş ülkenin mevcut sosyal düzeyinin kabulü yani çoğunlukla mevcut düzenin kabulü devrim karşıtı bir ideolojiye sahip olmaları anlamına gelmektedir. Böylelikle, hakem tipi ordu muhafazakâr ve anti liberal güçlerin aracı olabilir, 1908 devrimi öncesi Osmanlı ordusu buna örnek olarak verilebilir. Kural koyucu tip, muhafız tipi ordunun özellikleri hakem tipi ordunun tam tersidir. Resmi ordu mevcut düzene karşı çıkar ve yasalarına meydan okur. Gelişmekte olan ülkeler bağımsızlıklarını ilan ettikleri dönemlerden itibaren, geleneksel parlamenter siyaset ve liberalizm, statüko ile tanımlanmaya başlar. Kural koyucu tip muhafız orduda mevcut kurumları, ideolojileri ve süreçleri terk etmek veya tersine çevirmek, hızlı büyüme amacıyla modernleşmeyi, kurumlaşmayı ve siyasi hareketliliği yeni kurumlar yoluyla sağlamak eğilimindedir. 1919-1923 dönemi Mustafa Kemal önderliğindeki ordu bu gruba örnek olarak verilebilir (Perlmutter, 1969, s.392-397).

Cumhuriyet rejiminin kurulmasının temel dayanağını oluşturan ulusalcılık olgusu, Osmanlı'dan cumhuriyet seçkinlerine devreden, yönetici seçkinlerin toplumu yukarıdan

aşağıya düzenleme misyonun temelini teşkil eder. Tek Parti'nin devletle özdeşleştiği dönem de, rejimin vatandaş devlet arasındaki bağı milliyet üzerinden tanımlaması, ordu üzerinde de önemli etkiler yapmıştır. Güventürk (1964)'e göre; 1944 de yayımlanan Milli Müdafaa Politikası kitabında subay heyeti millet şuurunda bir en iyiler camiası olarak yaşmalıdır denmiştir. Demokrasiyi bir elitler demokrasisi olarak yorumlama eğilimiyle uyumludur, bu General Ali Fuat Erden'in ifadesiyle 'Demokrasi akıl ve zeka aristokrasisidir. Askerlerin aldığı eğitimin kalitesinde, ordunun teknolojik düzeyine kadar yapılan tüm atıflar askerlerin en yetkin ulusal seçkin grubu olduğunu teyit etme çabası içerisinde. (Altınay ve Bora, 2002, s.147-151). Cumhuriyetin miras aldığı bu geleneği Osmanlı yeniçerilerine kadar geriye götürerek açıklamaktadır. Yeniçeri ayaklanmasının neticesinde padişahın tahtan indirilmesi hatta öldürülmesi mümkün olabilmekteydi. Osmanlıda muhalif bir orta sınıf hareketinin olmaması, orduyu batılılaşma hareketlerinin temel dayanağı ve taşıyıcısı haline getirmiştir. Abdülmecit yönetiminin gayrimüslimlere tanıdığı haklardan rahatsız olan subayların Fedailer isimli bir hareket başlatarak padişahı devirmek, gerekirse öldürmek üzere örgütlenerek 1859 yılında komplo kurması Kuleli Olayları olarak tarih kitaplarına geçmiştir. Fedailer 1876 anayasasının öncüleri olarak görülmektedir. Bu dönemde aldıkları pozitivist eğitimin etkisiyle askerler, kendilerini değişimin öncüleri olarak görmüşlerdir. 1889'da Mekteb-i Tıbbiye de kurulan İttihad-i Osmanlı Cemiyeti, 1895'de kendine Jön Türkler adını vermişti. 1876 – 1908 arası, "ordu - siyaset - devlet" odaklı bir okumada ordunun baskınrolünün oluşum süreci göze çarpmaktadır. Bu dönemde ordunun siyasileşmesinde maaşların düşüklüğü ile yönetimin alaylı subayları desteklemesi de huzursuzluk nedenleri arasında idi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) kurulması sivil ve asker üyeler arasında bir statü üstünlüğü hasıl etmiştir. Bu dönemde, askeri siyasal alandan uzaklaştırmak amacıyla yapılan yasal düzenlemeler meclise sevk edilmişti ancak bu tekliften bir sonuç çıkmamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, subaylar, bürokratlar ve toprak sahipleri arasında bir işbirliği kurulmuştur. 1923'te Cumhuriyet'in kuruluşunda da bu kadrolar başrolde bulunmaktaydı Milli Mücadele yıllarında etkin rol oynamışlardır. İttihatçılar, Cumhuriyet kurulduktan sonra da yönetim de aktif rol oynadılar. Cumhuriyetin kurulmasından sonra yalnızca Mustafa Kemal'e yakın isimler yönetimde söz sahibi konumda bulunmaktaydılar muhalif subaylar tasfiye edilmekteydi. 1925'teki Takrir-i Sükun Kanunu sonrasında tüm muhalefet susturulmuştur. 1930'daki ilk demokrasi deneyimi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından sonra ise resmen tek parti devrine girilmiştir. Yeni rejimin devlet kurumlarından halka kadar

benimsenmesi için Silahlı Kuvvetler, adeta sivil siyasi otoritenin bir aracı olarak çalışmıştır. 1939 – 1944 yılları arasında İnönü'nün Milli Şef Döneminde TSK Kemalist Devrim'in koruyuculuğu görevini üstlenmiştir. Bu dönemde yeni bir ulus devletin temel harcı burjuva değil bürokrasi olmuştur. Dolayısıyla 1960 darbesine zemin hazırlayan süreç ise dönemin iktisadi faktörleri, yüksek enflasyon ve işsizlik yanında iktidar partisinin otoriter tavrı ile muhalefeti susturma girişimleri ile gelişmiştir. 27 Mayıs neticesinde yapılan düzenlemeler ile Genelkurmay Başkanı'nın konumu protokollerde Başbakanıdan sonra, ama bakanlardan önce gelir konuma yükseltilmiştir. Ayrıca ordunun, gerektiğinde siyasi konularda sivil yöneticilere görüşlerini bildirebilen bir mekanizma oluşturulmuştur; Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Anayasal bir kuruma dönüşmüştür (Burak, 2011; Arslan 2008),

"Murat Belge'nin saptamasına göre 1950 seçimine kadar iktidar partisi CHP ve ordu modernleşme bakımından birbirini dışlayan iki organ değildi. Her ikisi içinde halk dönüştürülecek nesneydi. 1950 seçiminden sonra modernleşme anlayışı bakımından iktidardaki DP ile ordu birbirini dışlamaya başladı. Seçimler nesneyi özne haline getirdi, oysa bürokrasi nesnenin özne olmayı hak edecek bir dönüşümü geçirmediği kanısında idi. Bu nedenle iktidarın popülist uygulamaları köktenci modernite⁶⁴ projesine karşı devrim olarak görülüyordu" (Tekeli, 2013, s.34). 1961 öncesi dönemde 5399 sayılı kanun uyarınca "Milli Savunma Yüksek Kurulu" adı altında var olan bu kurul, Bakanlar Kurulu tarafından takip edilen milli savunma politikalarının esaslarını hazırlamak, topyekun seferberlik planını barışta hazırlamak gerektiğinde de tam olarak uygulanmasını sağlamak vazifesiyle zaten vardı (Öcal, 2009).

Fakat Nordlinger (1970), 1950'li ve 1960'lı yıllarda, askerlerin yönetimde dolaylı veya doğrudan etkili olan ülkeler ile askerlerin etkisinin olmadığı ülkeler için inceleme yapmış ve darbelerin ulusal çıkar söyleminin doğru olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Nordlinger (1970)'e göre gelişmiş ülkelerde iktisadi sistemin modernizasyonu ile askerlerin yönetimde olması arasında anlamlı bir ilişki olmadığını, fakat gelişmekte olan ülkeler için böyle bir ilişkinin mevcut olduğunu uygulamalı çalışması ile saptamıştır. Askeri darbelerin ulusal çıkar söylemi ile yapılmasına rağmen darbe dönemlerinde askeri harcamaların toplam gelir içinde payının artmasının aslında askerlerin kendi sınıf çıkarlarını koruma kaygısı içinde bulduklarını savunur. Nitekim, Arslan (2004), Türk siyasi hayatında, oldukça etkili olan askerlerin 1927 meclisinde %20'lik gibi bir oranla

⁶⁴ Köktenci modernite ile Cumhuriyetin kuruluş felsefesi kastedilmektedir.

temsil edilirken, 1930'lu yıllardan itibaren askeriye kökenli milletvekillerinin oranının düşüş trendine girdiğini, çok partili dönemde, siyasi elitler arasında askerlerin en etkili olduğu dönemde %11 ile 1946 parlamentosu olduğunu belirtmektedir. 1950 yılından itibaren bu oran düşmeye başlamış ve bu durum 1960 darbesine kadar sürmüştür. Dolayısıyla Demokrat Parti dönemi askeri bürokrasinin siyasi hayatta etkinliğini azaltmış, 27 Mayıs darbesiyle bu etkinlik geri kazanılmıştır. Bu bakımdan Anayasal olarak MGK siyasi hayatta yer edinmesi bu savı destekler niteliktedir.

1960 darbesinin temel savı hürriyet ve demokrasi taleplerinin karşılanmasıdır. Anayasa hukukunda bunların teknik karşılığı iktidarın sınırlanmasıdır. Müdahale kendisini meşru bir zemine oturtmak istemiştir. Bunun için üç önemli belge oluşturulmuştur. Bunlardan birincisi İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyeleri'nin hazırladığı Milli Birlik Komitesi ve Türk Silahlı Kuvvetler Başkumandanlığı'nca görevlendirilen Anayasa Ön Projesi Hazırlama Komisyonu'nun Tespit Ettiği Esaslar başlıklı ve 27 Mayıs 1960 tarihli rapordur. Bu rapor demokrasinin işlerliğinin yalnızca seçimlerle sağlanamayacağını, hukuk ve anayasal ilkelere de riayet edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Raporda Demokrat Parti politikalarının bu ilkelerden saptığı vurgulanarak askeri müdahalenin gerekliliği savunulmaktadır. İkinci metin MBK tarafından çıkarılan 12 Haziran 1960 tarih ve 1 sayılı kanundur. Burada müdahalenin meşruluğu Ordu Dahili Hizmet Kanunu'nun 34. Maddesi'nin "Türk yurdunu ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile tayin edilmiş olan Türk Cumhuriyeti'ni kollamak ve korumak" görevinin Türk Ordusu'na verilmiş olduğu ifadesine dayanmaktadır. Üçüncü belge ise yeni bir anayasa olan 1961 Anayasası'dır. Anayasanın başlangıç bölümünde "Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu yitirmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 devrimini yapan Türk milleti " ibaresi yer almıştır (Tanör, 2014, s.366).

1961 Anayasası önceki anayasalardan birçok yönüyle ayrılmakta, iki meclisli bir sistem getirmekteydi. Millet meclisi her dört yılda bir temsil sistemine göre seçilen 450 üyeden, Senato ise doğrudan çoğunluk oyuyla seçilen ve üçte biri her iki yılda bir yenilenen 150 üyeden oluşmaktaydı. MBK'nin bütün üyeleri hayat boyu devam etmek üzere senatör oldular ve 15 üye Cumhurbaşkanı kontenjanından Senato'ya girdi. İki meclis bir arada Büyük Millet Meclisi'ni oluşturuyordu. Cumhurbaşkanı her yedi yılda bir TBMM tarafından ve kendi üyeleri arasından üçte iki çoğunlukla seçilmekte ve Cumhurbaşkanı kabinesinin diğer üyelerini seçecek olan başbakanı atamaktaydı. Kabine Meclis'e karşı sorumluydu. Gelecekteki hükümetler için rahatsızlığa yol açacak

dikkat çekici bir yenilik Anayasa Mahkemesi idi. Diğer önemli bir nokta ise, ifade, örgütlenme ve yayın özgürlüklerinin ve kişisel hakların güvence altına alınması idi. Ek olarak Anayasa,"gerek devletin sosyal adaleti gerçekleştirmek için iktisadi kalkınmayı planlama hakkını ve gerekse kişinin mülkiyet ve miras hakkını, çalışma ve iş kurma özgürlüğünü teminat altına alan toplumsal ve iktisadi haklar" vaat ediyordu. Anayasa aynı zamanda askeri Yüksek Komutanlık Kademesi'ne hükümette yer veriyordu. Madde 111'e göre "Kanunun gerekli gördüğü Bakanlar, Genel Kurmay Başkanı ve Silahlı Kuvvetler temsilcilerinden oluşan "Milli Güvenlik Kurulu" kurulmuştur. MGK'ya cumhurbaşkanı (kendisi emekli bir generaldi), onun yokluğunda başbakan başkanlık etmekteydi. Bu kurulun görevi ulusal güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonunda kabineye yardımcı olmaktı (Ahmad, 1994, s.182-183).

Ahmad (1994), ordunun 1961 anayasa ile birlikte özerk bir kurum haline geldiğini vurgulamaktadır. Ordu iktisadi, siyasi ve sosyal alanlarda önemli bir aktör haline gelmiştir. 1961 yılında kurulan Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) askeri işe ve sanayi dünyasına dahil etmiştir. Yeni yasa ile birlikte subayların maaşlarından %10 olarak yapılan kesintilerle fona katkı sağlamaktaydı. Savunma Bakanlığı'na bağlı kurum, 80.000 subayın katılımıyla kârlı alanlara yatırım yapmıştır. Kurumun başlıca amacı sağladığı kredi ve bazı olanaklarla üyelerinin refahını arttırmaktı ve bu amaçla üyelerin düşük fiyatlarla gereksinimlerini karşıladığı, enflasyonu ortadan kaldıran ordu pazarları kurulmuştur. Fon on yıl içinde International Harvester kamyon ve traktörlerinin montajını yapan bir şirketin, Türk Otomotiv Endüstrisi'nin hislerinin denetimi, kamyon ve traktör satış firması MAT; OYAK Sigorta Şirketi, konserve imal eden TUKAŞ ve 3 milyon dolarlık bir çimento fabrikası, 50 milyon dolarlık PETKİM kimya tesislerinin %20 hissesi, devlet mülkiyetindeki Türk Petrol'ün %8'i, büyük kısmı Goodyear'a ait olan 5.6 milyon dolarlık bir oto lastiği fabrikasının %7'sine sahip bulunmaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri, OYAK-RENAULT'un hisselerinin %48'ine sahiptir. 8.600.000 liralık bir sermaye ile işe başlayan şirketin on yıl sonunda 503 milyon liraya ulaşan yatırımları mevcuttu. Bu değişimleri gerçekleştiren komuta kademesi, mevcut durumun sürdürülmesi içinde çalışmaktaydı. Bu amaçla istikrara engel teşkil eden görüşlere iyi gözle bakılmıyordu. Askerler toplum içinde seçkin bir grup haline gelmişler, herhangi bir siyasi lidere ihtiyaç duymaz olmuşlardır.

Bu dönemin iktisadi özellikleri incelenecek olursa, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD liderliğinde kurulan yeni dünya düzeninde ulus devletler temel iktisadi ve siyasi birim olarak kabul edilmiştir. Bu dönemde devletin ekonomiye müdahale

etmesi gereği kabul edilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin aydınları, teknokratları, bürokratları, seçkin grupları ancak kalkınma yoluyla kişi başına gelirin artacağına inanmıştı. Bretton Woods sistemi ile yönetilen yeni iktisadi düzen de planlı kalkınma paradigması güç kazanmıştır. Bu kuruluşlar yeni bağımsızlığına kavuşan ülkelere yapılacak planlara uzman desteği sağlamışlardır. 1960 darbesi ardından yönetime gelen askeri Milli Birlik Hükümeti yönetimi planlama çalışmalarına ağırlık vereceğini ve bu hedefe uygun kurumsal dönüşümü gerçekleştireceğini dile getirmiştir (Barboros ve Yıldırım, 2013, s.84-97).

Ekonominin planlarla işlemlerini sağlayacak 30 Eylül 1960'ta, 91 Sayılı Yasa ile kurulan Devlet Planlama Teşkilatı Anayasa'nın 129. Maddesiyle yeni bir kurum olarak yerini almıştır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın görevleri:

- Ülkenin doğal, beşeri ve iktisadi her türlü kaynak ve imkanlarını tespit ederek izlemek, iktisadi ve sosyal politikayı ve hedefleri tayinde hükümete yardımcı olmak;
- Çeşitli bakanlıklara Müşavirlik yapmak;
- Hükümetçe kabul edilen hedefleri gerçekleştirecek uzun ve kısa vadeli planları hazırlamak;
- Planın Uygulanmasını takip etmek ve değerlendirmek
- Özel sektörün faaliyetlerini, planın hedeflerine uygun bir şekilde teşvik edecek ve düzenleyecek tedbirleri tavsiye etmektir (DPT Kurulumuna Dair Kanun Hükmünde Kararname, Madde 2)

Kalkınma planlarında daha önceki planlardan farklı olarak, projelerden değil, makro göstergelerden hareket edilmiştir. Planlarda üç aşamalı yaklaşım kullanılmıştır. Birinci aşamada, ülkenin nüfus artışı, hedeflenen milli gelir artışı, gerekli yatırım miktarı gibi makro değişkenlerin kullanıldığı Harrod Domar tipi bir model anlayışı hâkim yaklaşımdır. İkinci aşamada makro modelden elde edilen değişkenler ve ülkenin sanayiler arası bir girdi çıktı modeli ile sektörel hedefler saptanmış, üçüncü aşamada proje değerlendirmesi yöntemi ile her sektör içerisinde planlama döneminde yer alacak projeler belirlenmiştir. Planlama yapılırken yıllık uygulama programları oluşturulmuştur. Amacı sanayileşme olan bütün planlarda kamu kesiminin iktisadi faaliyetleri doğrudan özel sektörün faaliyetleri ise dolaylı olarak planlanmıştır.

Kalkınma planlarının ilk ikisinde toplumsal yapı veri olarak alınmıştır. Üçüncü planda ise toprak reformu, vergi reformu, KİT reformu gibi yapısal dönüşümler önerilmiştir. (Özsoylu, 2011, s.113-114). Boratav (2013)'a göre, Birinci Plan büyümeyi sürükleyici gücünü kamu yatırımlarını ve devlet işletmeciliği olarak görürken, ithal ikamesini tüm sektörleri yönlendiren açık bir tercih olarak görmektedir. Fakat ikinci ve üçüncü planda teşvik ve sübvansiyonlar özel kesimi desteklerken sosyal hedefleri arka plana itmektedir. Bu bakımdan, tüm kesimleri memnun etmeye çalışan ithal ikameci modelin temel handikaplarından biri yasaklar ve izinlerden oluşması nedeniyle yozlaşmaya zemin hazırlaması olarak ortaya çıkmaktadır. Pamuk(2014) bu handikapın yeni teknolojiler kullanılması ve bunların geliştirilmesini sağlayarak ihracata dönük bir stratejinin altyapısı hazırlamak yerine popülist politikalarla eşitsiz güç ilişkilerinin sürdürüldüğünü savunmaktadır.

Bürokrasinin yeniden ekonomi üzerinde etkinlik kazandığı bu dönemde temel hedef dışa bağımlılığı azaltmak idi. Ekonomide devletin ağırlığı artmıştır. Devlet dolaylı ve dolaysız sağladığı iç ve dış kredilerle hem tüketime hem de üretime finansman kaynağı yaratmaya çalışmıştır. Dönem içinde ihracata sübvansiyonlarla, iç piyasa ve girdi fiyatlarıyla reel ücretlerle oynayarak iç tüketim ve üretim devlet tarafından ince ayarlarla kontrol edilebilmektedir. Fakat kamunun TCMB kaynakları ve iç finansman olanaklarından faydalanması, mali piyasalarda problemlere yol açmaya başlamış, bütçe açıkları büyümüş, enflasyon artışı yaşanmıştır. Kredilere bağımlı olan özel sektör finansman sıkıntısı ile karşılaşınca sanayi üretimi yerine konut üretimine yönelmiştir. İç finansman kaynaklarının tükenmesi yine dış borç ihtiyacını doğurmuştur (Tutan, 2013, s.127-137). .

Ahmad (1994)'e göre, bu dönemde diğer bir sorunsu Anayasa'nın "Anayasanın İktisadi ve Sosyal Hayatın Düzeni" başlığını taşıyan III. Kısmı ile rejimin Türkiye'deki işadamları ve sanayicilerin güveninin ve işbirliğini kazanma arzusu arasında bariz bir çelişki olmasıdır. Sanayici ve iş adamları anayasada Cumhuriyetin neden bir sosyal devlet olarak betimlendiğini ve neden halka her türlü hakkın verilmekte olduğunu kavramakta zorlanmaktadır. İktisadi güç sahipleri, disiplinli ve sıkı yönetim altında bir iş gücü yerine Türk işçilerine grev ve toplu sözleşme hakkı verilmesinin doğru olmadığını düşünmektedirler. *Öte yandan İkinci Cumhuriyeti⁶⁵ emek ve sermayeyi işbirliği yapmaları için zorlamaya başlamaktadır. Ancak bu işbirliği sürekli bir huzursuzluk*

⁶⁵ Bu ifade yeni anayasa ile yeni bir devlet anlayışının gelmesine atfen kullanılmıştır.

yaratıyordu ve sonunda ikisi arasındaki çelişki, 1971 askeri müdahalesiyle sermaye lehine çözümlenmiştir (Ahmad, 1994; 187).

12 Mart 1971 Askeri Muhtırasıyla Başbakan Süleyman Demirel'in hükümetten uzaklaştırılmıştır. Nihat Erim başkanlığında partiler üstü bir hükümet kurulmuştur. 12 Mart Muhtırası ile 1961 anayasasına getirilen örgütlenme özgürlüğü ve demokratik haklar sınırlanmıştır. MGK'da alınan kararların Bakanlar tavsiye niteliği kazandırmıştır. Böylece MGK ülkenin demokratikleştirilmesinden geri adımatmış ve Bakanlar Kurulunu doğrudan etkiler konumunda seçilmiş sivil hükümetlerin yürütmedeki otoritesini zayıflatmıştır (Aslan, 2008). Bu dönemde 1961 Anayasası'nın verdiği sosyal hakların etkisiyle güç kazanan gençlik hareketleri cezalandırılmış, 1973 yılında ordu siyaset sahnesinden geri çekilmiştir. Oylar kendisini Demokrat Parti'nin halefi olarak gören Adalet Partisi (AP) ve Demokratik Parti arasında bölünürken, İslamcı akımları temsil eden Milli Selamet Partisi (MSP)' de mecliste 48 sandalye kazanmış, 1974 yılında MSP-CHP koalisyonu kurulmuştur. Yine aynı yıl bozulan koalisyon yerine AP-MSP-MHP-GP Milliyetçi Cephe adıyla bir koalisyon oluşturulmuştur. 1977 seçimlerinde kısa ömürlü İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuş, 1978'de CHP yeniden iktidara gelmiş ancak siyasi istikrarın sağlanamadığı bu dönemde etnik ve mezhepsel çatışmalar da yaşanmaya başlanmış, şiddet eylemleri artmıştır. 1979'da yapılan ara seçimlerde ise Demirel tüm sağ partileri kapsayan bir azınlık hükümeti kurmuştur. Ordu, siyasi alanda yaşanan çatışmaların sonlanması için parti liderlerini işbirliğine ⁶⁶çağırmıştır. Fakat bu çağrı olumsuz sonuçlanmıştır. 12 Eylül 1980 günü Silahlı Kuvvetler komutanları anayasayı geçersiz kılarak parlamento ve siyasal partileri feshetmiş, yönetimi yeniden ele geçirmiştir (Mango, 2005, s.79-91). 12 Eylül 1980 ihtilali sonrası kabul edilen 1982 Anayasası'nın askeri otoriteyi güçlendirdiği Milli Güvenlik Kurulu'nu düzenleyen 118. maddesinde kurulun askerine üyelerine sayısal üstünlük sağlanmasıyla kararların bağlayıcılık rolü pekişmiş ve askerinin sistem üzerindeki vesayeti artmıştır.

Türkiye'de 1980 darbesini getiren süreç siyasi çatışmaların yanında iktisadi darboğazdan da beslenmiştir. 1960 ihtilali sonrası planlı dönemde ithal ikameci

⁶⁶27 Aralık 1979'da birlikte imzalayarak Cumhurbaşkanı'na verdikleri bir uyarı mektubuyla "Türk Silahlı Kuvvetlerinin Görüşü" başlığı altında şunları söylemektedirler: Türk Silahlı Kuvvetleri, İç Hizmet Yasası ile kendisine verilen görev ve sorumluluğun idraki içinde, ülkemizin bugünkü hayati sorunları karşısında siyasi partilerimizin bir an önce milli menfaatlerimizi ön plana alarak, Anayasamızın ilkeleri doğrultusunda ve Atatürkçü bir görüşle bir araya gelerek, anarşi, bölücülük ve terör gibi Devleti çökertmeye yönelik her türlü önlemleri müştereken almalarını ve diğer anayasal kuruluşlarında da bu yönde yardımcı olmalarını ısrarla istemektedir" (Soysal, 1987, s.128).

sanayileşme modeliaraya malı ve hammadde ithalatına bağlı olarak devam etmiştir. Fakat döviz darboğazının yaşanması ile 1970'lerin sonlarına doğru uygulanamaz hale gelmiştir. Zira aramalı ithalatına dayalı olan sistem, döviz kazandıracak faaliyetlerde bulunmamıştır. Petrol şokuyla dünya genelinde yükselen fiyatlar, döviz kıtlığının etkisini daha şiddetli hale getirmiştir. Bu dönemde tüketim teşvik edilmiş, üretimle birlikte ithalat bağımlılığı da yükselmiştir. Sübvansiyonlar, tarım destekleme alımları, KİT açıklarının artışı bütçe açıklarının Merkez Bankası kaynakları ile finanse edilmesine neden olmuştur. Bu gelişmeler enflasyonunda tırmanmasına neden olmuştur. 1978 yılında bozulan dış ticaret dengeleri ihracatın ithalatı karşılama oranının %30 azalmasına sebep olmuştur. 1978 yılında yapılan devalüasyonla 1 dolar 25 TL, 1979 devalüasyonu ile 1 dolar 47 TL olmuş, 1979 yılında IMF ile anlaşmaya gidilmiştir. Yapılan antlaşma ile döviz kurlarının ayarlanması, Merkez Bankası kaynaklarının kullanılmasına kısıt getirilmesi, mali disiplinin sağlanacağı ve enflasyonun %35 olacağı taahhüt edilmiştir. Fakat bu önlemler uygulanamamıştır. Kapasite kullanım oranları %30 azalmıştır. Bu süreç Türkiye'yi IMF ile 24 Ocak 1980 tarihli üç yılı kapsayan yeni bir istikrar programına getirmiştir. 24 Ocak Kararları ile Turgut Özal liderliğinde, kalkınma modeli ulusalcı-devletçi bir stratejiden radikal bir biçimde ulusötesi bir stratejiye kaymıştır (Burak, 2011; Özsoylu, 2011).

27 Ekim 1980 günü Milli Güvenlik Konseyince çıkarılan "Anayasa Düzeni Hakkında Kanun" 12 Eylül döneminin temel devlet yapısını oluşturur. Bu yasaya göre, yeni bir anayasa yürürlüğe girinceye kadar, 1961 Anayasası ile değişiklikleri şu istisnalarla yürürlükte kalacaktı: Anayasada Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, Millet Meclisine Cumhuriyet Senatosuna ait olduğu belirtilen görev ve yetkiler Milli Güvenlik Konseyince, Cumhurbaşkanına ait olduğu belirtilmiş bulunan görev ve yetkilerde Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanınca yerine getirilecek ve kullanılacaktı. Cumhurbaşkanı terimi ancak doğrudan ya da dolaylı seçimden çıkmış devlet başkanları için kullanıldığından, Milli Güvenlik Konseyi Başkanı için Devlet Başkanı terimi kullanılmaktadır. Aynı yasa gereği, Milli Güvenlik Konseyince çıkarılan bildiri, karar ve yasaların Anayasaya aykırılığı ileri sürülemeyecekti. Bunların Anayasa hükümlerine uymayanları Anayasa değişikliği olarak yürürlüğe girecekti. Ayrıca, yasaların 4. ve 5. Maddeleri, yürütmeyi durdurma ve iptal işlemlerine bir takım sınırlamalar getirmekteydi: Milli Güvenlik Konseyi bildiri ve kararları ile Bakanlar Kurulu kararnamelerinin ve Devlet Başkanı, Başbakan ve ilgili bakanca imzalanan üçlü kararların iptali ile yürütmelerin durdurulması istenemeyecekti. Bakanlar ile Bakanların

yetki verdiği görevlilerce kamu personeli hakkında uygulanan ve uygulanacak işlemlerin ve alınacak kararların yürütülmesinin durdurulması istemi de ileri sürülemeyecekti (Soysal, 1987, s.129-130).

Soysal (1987)'a göre, 12 Eylül sonrası dönem, bir önceki döneme tepki olarak bireysel haklar, özgürlükler ve kamu düzeni, toplum huzuru arasındaki çekişmeyi ortaya çıkarıyordu. 12 Mart döneminde çıkarılan, 12 Eylül'de köklü değişikliklere uğrayan Sıkı Yönetim Yasası uygulanmaktaydı. Devlet otoritesini egemen kılmak amacıyla yapılan askeri darbeye, yapılan yasal değişikliklerle göz altı süresini uzatmasından, üniversiteler, siyasi partiler, sendikalar konusunda düzenlemelerin yargı denetimi dışında tutulmasına kadar birçok yeni düzenleme getirilmiştir.

Komuta kademesinde yer almayan subayların yaptığı 27 Mayıs askeri darbesiyle getirdiği 1961 Anayasası'na karşın, komuta kademesinde üst düzey generallerce yapılan 12 Eylül askeri darbesi bir tepki anayasası olan 1982 Anayasası'nı getirmiştir. Bu durum 1960-1980 dönemi içerisinde hem askeri bürokrasi arasında yaşanan fikir ayrılıklarını, hem de toplumsal kutuplaşmanın neticelerini somutlaştırmaktadır. Her iki darbe neticesinde uygulanan politikalar, toplumsal çatışmaları çözmekten uzak olup kendi kazanan ve kaybedenlerini yaratmış, çatışmaları beslemiştir. 1960 darbesi ile birlikte kaynaklarını piyasa aracılığı ile dağıtan bir ekonomi, siyasi gücün etkisi ile planlamayı tercih etmiş, yön değiştirmiştir. 1980 darbesi ile yönetime gelen askeri bürokrasinin siyasi ve iktisadi tercihleri ise yine piyasayı egemen kılacaktır. Politik gücün el değiştirmesi ile iktisadi kurumsal yapı yeniden şekillendirilmiş olacaktır.

5.5. 1980 Sonrası İktisadi ve Siyasi kurumların Dönüşümü

1970'li yılların sonunda kamu düzeninin bozulması, hızla artan enflasyon, temel tüketim malları kıtlığı, siyasi ve toplumsal çatışmalar, 12 Eylül Darbesinin getirdiği sıkıyönetim ve istikrar vaadini olumlu karşılanmasına neden olmuştur. MGK, anayasayı askıya alan, parlamentoyu dağıtan, siyasi partileri kapatan, parti önderlerini tutuklayan ve neredeyse bütün meslek kuruluşları ile sendika konfederasyonlarının faaliyetlerini askıya alan kararname çıkarılmıştır. Grevlerin yasaklanması ve grevci işçilere iş başı yapması emredilmesi Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu Başkanı (TİSK) tarafından memnuniyetle karşılanmış, grevlerin sona ermesinin Türkiye ekonomisinin gelişmesi yönünde atılan önemli bir adım olacağı kaydedilmiştir. Aynı

zamanda Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) ve MİSK yöneticilerinin 48 saat içinde sıkıyönetim yetkililerine teslim olmaları emredilmiştir. Bu emrin amacı rejimin sağ ve sol arasında ayırım yapılmadığı izlenimini uyandırmaktı. Eylül 1980 'de grevde olan işçilerin 51.000 işçinin 47.319'u DİSK'e kalanı ise Türk-İş'e mensuptu. Bu arada partizanlık yaptıkları düşünülen belediye başkanları ve valiler görevden alınmışlar ve yerlerine subaylar getirilmişlerdir (Ahmad, 1995, s.257). Böylelikle ordu ülke genelinde yönetim erklerinin tamamına sahip olmuş oldu.⁶⁷

1980 darbesinin ürünü olan 1982 Anayasası ise iktisadi, siyasal ve sosyal alanda askerinin sert tutumunu pekiştirici bir dizi kurumsal dönüşümü de beraberinde getirmiştir. Zira 1961 Anayasası sivil toplumun gelişmesi, üniversite özerkliği, örgütlenme ve sendikalaşma konusunda yasal güvence vermekteydi. Böylelikle 1961 Anayasası ile modernitenin getirdiği çatışmacı toplumsal yapıda farklı çıkar gruplarının siyasal karar mekanizmaları üzerinde baskı gücü kurma ihtiyacından doğan sivil toplumun inşası hedeflenerek liberal demokrasi için önemli bir adım atılmaktaydı (Aslan ve Kaya, 2004). Göle (1997)'nin de belirttiği gibi; alternatif siyasi partilerin olması, konuşma ve örgütlenme özgürlüğü otoriter kurallara ve totaliter uygulamaların varlığına karşı en iyi garantiyi sağlamaktadır. 1961 Anayasası sivil toplum alanını gerek temel hakları güvenceye bağlayarak yasama ve yürütme alanında belli bir siyasal akımın tekelleşmesini önlemek gerekse yargıyı eksiksiz bir bağımsızlığa ve yaygın bir denetim yetkisine kavuşturmakla genişletmeye çalışmıştır. 1982 Anayasası⁶⁸ ise toplu özleşme

⁶⁷Fakat askeri darbe kamu düzenini çok sert önlemlerle sağladı. Bu dönemde 180 bin kişi gözaltına alınmış, 42.000 kişi hapse mahkûm olmuş, 25 kişi idam edilmiştir (Mango, 2005; 92).

⁶⁸1982 Anayasası yapıldıktan sonra birçok kez değişikliğe uğramıştır. 1982-2000 yılları arasında beş kez değişiklik yapılmıştır. Bunlardan ilki 1987 yılında halk oylaması ile gerçekleştirilmiştir. Bu değişiklikle, seçmen yaşı, milletvekili sayısı siyasal yasaklar (geçici 4. md.) ve Anayasada değişiklik usullerine ilişkindir. İkinci değişiklik 1993 yılında halk oylamasına gerek duyulmaksızın yapılmıştır. Bu değişiklikler, radyo ve televizyon kurma yetkilerinin devlet tekeline kaldırılması, özel radyo ve televizyon kurma hakkının anayasallaştırılması ve TRT özerkliğinin yeniden getirilmesine ilişkin değişikliklerdir. 1995 yılında yapılan üçüncü değişiklik ile Anayasa'da kapsamlı bir değişikliğe gidilmiştir. Başlıklar halinde bu değişiklikler, başlangıç bölümü, dernekler, sendikalar, seçme ve seçilme, siyasal faaliyette bulunma, partiler, TBMM ve üyeleri, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kooperatifler ve yargı ile ilgilidir. Bu dönemde yapılan değişiklikler söz konusu alanlarda 1982 Anayasası'nın ilk metninde yer alan ve katı düzenlemeler getiren yasakların kaldırılmasına ilişkindir. Bu değişiklikler ile örneğin, devlet memurları sendika kurma hakkına kavuşmuş, yurtdışında çalışanlar ile tutuklulara seçimlerde oy kullanma hakkı tanınmış, parti üyeliği yaşı 21'den 18'e indirilmiş, partilere yurt dışında faaliyette bulunabilme, kadın ve gençlik kolları gibi yan kuruluşlar ve vakıf kurma yasakları kaldırılmış, yüksek öğretim elemanı ve öğrencilerinin belli koşullarla parti üyesi olabilmeleri, Partilerin "yeterli düzeyde ve hakça" mali yardım görmeleri vs. gibi haklar getirilmiştir. Siyasal parti kurma ve parti üyeliği ve siyasal partilerin uyacağı esaslar yeniden düzenlenmiştir. 1999 tarihinde Anayasa da halk oylamasına gidilmeden yapılan dördüncü değişiklik ile Devlet Güvenlik Mahkemelerinde yer alan subay üyelerin kararlarında yeterince bağımsız olmadıklarından dolayı yerlerine sivil yargıçların atanması kabul edilmiştir. Yine aynı yıl halk oylamasız gerçekleştirilen beşinci değişiklikler arasında özelleştirmenin anayasal bir statüye kavuşturulması yer alır. Böylece, 1961 Anayasası her hak ve

ve grev hakkı sınırlandırarak, memurların sendika ve dernek kurmalarını engelleyerek, siyasal partilere kapatarak sivil toplum alanını daraltmıştır. Bu aynı zamanda iktisadi ve sosyal politikalara direnç gösterebilecek grupları etkisiz hale getirmiştir.

Tutuklamalar ve yargılamalar (MHP'den, MSP, DİSK, Barış Derneği, Türkiye Öğretmenler Derneği'ne) 1980'lerde Türkiye'de günlük hayatın başlıca özelliklerinden oldu. MGK ancak Ekim 1981'de siyasal yeniden yapılanma için ilk adımı attı ve yeni anayasa taslağını hazırlaması için bir danışma meclisi atanmıştır. Bu sırada tüm siyasal partiler feshedildi, arşivleri de dahil olmak üzere tüm partilerin mal varlıklarına müdahale edilmiştir (Ahmad, 1995, s.260). 1982 Anayasasının referandumla kabul edilmesinden sonra rejiminin siyasal partilere izin vermesi 1983 yılında gerçekleşmiştir. İzin verilen partilerden ikisi ordu tarafından desteklenen merkez sağı temsil eden Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) ve merkez solu temsil eden Halkçı Parti (HP)'dir. Üçüncü parti ise serbest girişimi destekleyen Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP)'dir. Özal, 211 sandalye ile seçimlerin galibi olmuştur. MDP 71, HP 117 sandalye kazanmıştır (Mango, 2005).

24 Ocak kararları dönemin yeni liberalizm anlayışı, "neoliberalizmin" Türkiye uygulaması olmuştur. Neoliberalizm, 1980'lerden itibaren tüm dünyada hem politik iktisat tartışmalarını hem de ulus devletlerin izleyecekleri ekonomi politikalarını önemli ölçüde etkileyen bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımın savunucuları, kapitalizmin 1970'lerdeki krizinin temel nedeninin merkez kapitalist ülkelerde İkinci Dünya Savaşından sonra farklı tarzlarda da olsa ortaya çıkan ve esas olarak Keynesci ekonomi politikaları öncülüğünde şekillenen refah devleti biçimi olduğunu düşünüyordu. Merkez kapitalizmin bunalımının nedeninin var olan devlet biçimi olduğunu düşünen bu politik vizyon krizden çıkış reçetesi olarak, refah devleti politikaları ve Keynesci politikaların terk edilmesi, sosyal harcamaların kısılması, vergi oranlarının düşürülmesi, devletin küçültülmesi, özelleştirme ve deregülasyon politikalarının gerekliliğini hatta kaçınılmazlığını gerekli öngörüyordu. Kuşkusuz artık dünya da çok iyi bilinen bu

özgürlüğe göre ayarlanmış bir sınırlama ile yürütme organının, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasına ilişkin yetkileri daraltılmaya çalışılırken, 1982 Anayasası ile bütün hak ve özgürlükler için getirilen genel sınırlandırma düşüncesi ile de yürütmenin yetkileri genişletilmeye çalışılmıştır demek doğru olur (Ayan, 2007,s. 10-11). Fakat en kapsamlı değişiklikler 2000 yılından sonra AB'ye uyum çerçevesinde bireyin hak ve özgürlüklerini genişletmek amacıyla yapılmıştır. 2000-2010 dönemi içinde 12 kez değişikliğe gidilmiştir. Son olarak 12 Eylül 2010 referandumu ile Anayasa üyelerinin seçimi, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yapısı, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru, askerlerin sivil yargıda yargılanması gibi birçok maddesinde değişiklik yapılmıştır.

ekonomi politikası ajandası ile neoliberalizm sermayenin karlılık koşullarını yeniden onararak ve yeni bir birikim biçimi inşa ederek kapitalizmin durgunluğunu ve bunalımını aşmayı hedeflenmekteydi (Yılmaz, 2005, s.124).

Yeldan(2002)'e göre dönemin genel eğilimini yansıtan neoliberalizm piyasa mantığını engelleyen her türlü kolektif yapının yok edilmesi olarak da görülebilmektedir. Bunun anlamı ücretli-emek ve sermaye çelişkisinin yarattığı siyasi örgütlenmelerinin çözülmesi ve yeniden yapılanması idi. Bunun anlamı refah devleti uygulamalarının tersine, 20. yüzyılın son çeyreğine ait yeni küreselleşme dalgasında emek gelirleri üzerinde bir baskılama doğmuş olmasıdır.

Öniş (1997)'e göre, bu dönemin küreselleşme eğilimi ile birlikte iktisadi, sosyokültürel alanlarda hem sanayileşmiş hem de sanayileşmekte olan ülkelerde yerine oturmuş siyasi düzenle birlikte dönüşmektedir. Artık ulus devlet, sağ ile sol ekseninde örgütlenmiş klasik siyasete meydan okunmaktadır. Zira ulus devlet ve ulus devleti korumak için uygulana gelen güvenlik politikaları, küreselleşme ile gelen yeni uluslar arası iş bölümüyle üretimin tehdit etmektedir. Böylelikle küreselleşme süreci, ekonomi konusunda bazıları için zenginleşmeyi sağlarken kendi kaybedenlerini de yaratmaktadır. Kaybedenler genellikle ulus devletin korunması tezlerini savunmayı sürdürmektedir. Fakat ulus devletin bu iktisadi değişimlerin olumsuz yanlarını engelleme ve kaybedenleri istenmeyen sonuçlardan koruma yeteneği kısıtlı kalmaktadır.

Neo-liberal yenileme sürecinde devletin yaşamış olduğu dönüşümü iki temel başlık altında toplamakta mümkündür. Birincisi; piyasa odaklı kamu işletmeciliği; ikincisi ise bürokratik devlet örgütlenmesinden girişimci devlet modeline geçiştir. Bu modeller küresel kapitalizm koşullarında kamu yönetimi ile işletme arasında var olan ayrışmalar giderek daha belirsiz hale gelmektedir. Böylece iktisadi anlayışın bir gereği olarak sosyal devlet, refah devleti gibi kavramların yerini maliyet, verimlilik gibi kavramlar almıştır. Bu bakış açısı 1980 dönüşümü metalaşmayı ve piyasa ilişkilerini sosyal alana taşıyarak sendikal hareketleri etkisiz bırakmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda "yönetişim" kavramı karşımıza çıkmaktadır. Mal, hizmet ve sermaye akışkanlığına engel olabileceği düşünülen bürokratik yapının ortadan kaldırılmasını, yerelin piyasaya entegreolma sürecinin kısaltılması yönetim kavramında karşılık bulmaktadır. 1980 sonrası dönemde Türkiye de bu sürecin yol açtığı en önemli sonuçlardan bazıları merkezi ve yerel düzeyde özelleştirme, bütçe dışı fonlar ve sayısı artan "özerk" kuruluşlardır. Özelleştirme uygulamaları geride bırakılan dönemde toplumun özelleştirmeye hazır olmaması, özelleştirmenin sosyal boyutuna yönelik

sorunların çözümlenememesi, gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerin yeterince yapılamaması, özelleştirmenin sadece mülkiyetin devri yönüne ağırlık verilerek yönetiminin devri uygulamalarının denenmemesi sonucunda kamuoyu desteğinin olmaması gibi nedenlerle istenen hedeflere ulaşamamıştır. Bütçe dışı fonlar bütçe birliği ve ademi tahsis ilkelerine tamamen aykırı olan uygulamaların doğmasına neden olmuştur. Artan özerk kurullar siyaset ve ekonomi alanını ayrıştırarak siyasetin alanını daraltmıştır (Doğan, 2006).

Bu dönüşüm, siyasi çatışmalar ile birlikte iktisadi çıkar elde etme çabalarının yarattığı çatışmaların taraflarını değiştirmiştir. Planlı kalkınma döneminin ithal ikameci sanayileşme stratejisini dönüştürmek kolay olmayacaktır. Zira, ithal ikamesi rejiminin uygulanmasından iktisadi yarar elde eden çıkar grupları mevcut sistemi korumak ve desteklemek isteyeceklerdir. Diğer bir nedense geniş iç pazara sahip bir ülkede ihracata yönelik kalkınmanın uzun dönem için güçlü bir hükümet ve önemli derece de otonomi gerektirmesidir. Bunlar 1970’li yılların Türkiye’inde kesinlikle eksik olan özelliklerdir. İthal ikamesinin yarattığı iktisadi dengesizliklerle birlikte uyarlanma maliyetleri de birden bire artmıştır. Meydana gelen kriz, yarattığı döviz darboğaz ile birlikte ekonomiyi daha yüksek dış tasarruflara yöneltmiştir. Bu nedenle 1980’ler de uygulanmaya başlayan yeni ekonomi politikaların amacı, ödemeler dengesini geliştirme ve kısa dönemde enflasyon oranını düşürmektir. Yapılan kurumsal düzenlemeler uzun dönemde piyasa merkezli, ihracat yönelimli bir ekonomi yaratmayı hedeflemekteydi. Uygulamaya konan iktisat politikalarında, enflasyon oranına bağlı olarak paranın değer kaybetmesini sağlayacak bir devalüasyonu ticaretin liberalleşmesini gerçekleştirmek üzere kurgulanmıştır. Bunun yanında fiyat kontrollerinin kalkması, faizlerin serbestleştirilmesi, birçok devlet desteğinin kaldırılması, devletin iktisadi üretimini yaptığı ürünlerin fiyatlarında fiyat artışları, ihracat destekleri ve yabancı sermayenin desteklenmesi, reel ücretlerin ve tarımsal ücret gelirlerin düşmesi yeni politikaların önemli bir parçası olmuştur. Bu ölçütler ithal ikameci yapıyı rekabete açmıştır. Buna rağmen liberalleşme listesinde rastgele sıklıkla yapılan gözden geçirmelerde hükümete yakın olan gruplara sağlanan iltimaslar bu değişikliklerin kalıcı ve istikrarlı olmasında belirsizlik yaratmıştır. Özel sektörün ithal ikamesine tepkisi karışıktır. İhracata dayalı üretim yapan gruplar ve sektörler ithal ikamesini desteklerken, ithal ikameci sanayiler, özellikle dayanıklı tüketim malları ve otomotiv üretimi yapan geniş ölçekli holdingler ithalattan korunmak için lobi faaliyetlerine devam etmişlerdir (Pamuk, 2007). Ekonominin tüm kurumları yeniden örgütlenirken, milli ekonominin devletçi

anlayışında serpilip büyüyen fakat küreselleşmenin kendi çıkarını ençoklaştırma anlayışı ile birlikte bir kopuş yaşayan işadamları devlet ilişkileri de yeniden şekillenmiştir. Bu bağlamda burjuvazinin siyasal rejimi destekleme misyonu değiştiği gibi iş dünyasında daha önce devlet ile işbirliğine girmemiş yerel şirketlerde boy göstermeye başlamıştır.

1970'lerin sonu ve 1980'lerin hemen başında uygulamaya koyulan bu model, Türk sermaye birikimine sahip bir grubun oluştuğunun ve yeni bir aşamaya sıçramak istediğinin de bir göstergesidir. Yeni oluşan burjuvazi bir yandan dönemin koşulları ve özelliklerine koşut olarak uluslar arası sermaye entegrasyona gitmiş, diğer yandan siyasal gücü artık zaman zaman kendisine karşı olabilen bir devletle paylaşmak istemediğini açıkça ortaya koymuştur. Sermaye ve teknoloji transferi olanaklarını kendi gücüyle yaratan burjuvazi, devletten sadece bu amaca hizmet edecek altyapıyı, telekomünikasyon ve ulaşımı kurmasını istemiştir. Böylece hem devlet ağır sanayi yatırımlarından vazgeçmeye koyulmuş, hem de ulusal burjuvazi sanayi olgusunu geriye iterek sadece sermaye hareketleriyle rant yaratma arayışına girmiştir. Sanayileşmenin geriye itilmesiyle ayrıca işçileşmenin gelişmesi önlenmiş, mevcut işçi potansiyelinin, ilkel sermaye birikimi yaratacak biçimde kentsel dokuya uygun küçük üreticiliğe kaydırılması amaçlanmıştır. Sonuç olarak, devlet iktisadi bünye üstündeki geleneksel etkisini yitirince, sorun devletin nereden başlayıp nerede bittiğini tartışmaya dönmüştür (Kahraman,1980, s.22).⁶⁹

Türkiye’de 1980 sonrası yaşanan toplumsal dönüşüm siyasal İslam’a da güç kazandırmış, laikleşme elitler tarafından yönlendirilen ideolojik bir proje olmuştur. İslamcı partiler Türkiye’de 1970’lerde görülmeye başlanıp devletin seçkin grupları kendilerini laikliğin koruyucusu olarak görüp İslamcı partileri laikliğe tehdit olarak görmüşlerdir. 1970 yılında kurulan Milli Nizam Partisi (MNP)’nin 1971 yılında kapatılmasında bu refleks önemlidir. Aynı ideolojiye sahip olan Milli Selamet Partisi

⁶⁹ Bu değişimin en çarpıcı örneği devletin iktisadi alandaki temel örgütlenmelerinden olan DPT’nin ekonomi bürokrasisi içindeki konumundaki kaymada görüldü. Dışa açılmayı öngören ekonomi programı doğrultusunda ekonomi bürokrasisinin mevcut konumlanışı, sermayenin uluslararası ölçekteki hareketini kolaylaştıracak kurumsal düzenlemelerin uygulanmasına engel oluşturacak olan yapıların (örneğin DPT) dönüştürülerek geriye çekilmesine; sürecin önünü açacak yapıların da (örneğin Hazine Müsteşarlığı) öne çıkartılarak yürütme hiyerarşinin en üstünde konumlandırılışına bağlı olarak önemli ölçüde değiştirilmiştir. 1980’lerde devletin gelir ve harcamalarını düzenleyen Hazine biriminin Maliye Bakanlığı’ndan kopartılması ve Başbakanlığa bağlı Hazine Müsteşarlığı’nın kurulması ile Hazine, daha önce Maliye Bakanlığı, Ticaret ve Sanayi Bakanlığı ile Merkez Bankası ve DPT Müsteşarlığı’nın sorumluluk alanına giren temel iktisadi işlevleri kendi bünyesinde toplamıştır. Böylelikle Hazine, devletin içsel örgütlenme hiyerarşisi içinde ön plana çıkmış ve ekonomi yönetiminin ana organı olmuştur (Güzelsarı, 2007, s.303).

(MSP)'de 12 Eylül darbesi ile birlikte tüm partiler gibi kapatılmıştır (Başkan, 2010a, Başkan, 2010b).⁷⁰ 1980 sonrası Türkiye'sinin siyasi yelpazenin bu değişimi, Kahraman (1980)'a göre, kökenleri geçmişe dayanan çağdaşlaşma anakronizmasının⁷¹ daha çok gün yüzüne çıkmasından başka bir şey değildir. Bunun anlamı Batı'nın ürettiği zihinsel, siyasal, toplumsal kurumların eşzamanlı değil, gecikmeli olarak uygulamak veya onları ikame edecek mekanizmaları ihtiyaçlarında orijinal olarak üretememektir. Postmodern olarak ifade edilen bu dönemde demokrasi ve kimlik olguları devletten bağımsızlaşma çabasında olan burjuvazinin önderliğinde tartışılmaya başlanmıştır. Siyasetin boş bıraktığı alan etnik ve dinsel kodlar taşıyan toplumsal örgütlerin güç kazanmasına neden olmuştur. Türk kültürel ayrımları yansıtan, hayat tarzındaki ve estetik değerlerde değişimler İslam kültüründen batı kültürüne geçiş ve sosyal katmanlaşmaları yansıtmaktadır. Sosyal sınıflar sermaye ve parasal güç anlamındaki eşitsizlikleri ifade ederken statü grupları ise hayat tarzını kapsamaktadır. Bu anlamda kültürel kodlar ve hayat tarzları Cumhuriyetçi seçkinler ile İslamcı seçkinler arasındaki güç mücadelesinde yerini almıştır. Diğer bir deyişle, hayat tarzı konusundaki sorular, moda, eğilimler ve kişisel tercihler konusundaki önemsiz tartışmalardan ziyade özneler arasında daha karmaşık ilişkileri, katmanlaşmaları ve gücü kastetmektedir. Batılı eğitim tarzı ile yetişen kendini Kemalist olarak tanımlayan kadın ve erkekler sahip oldukları sembolik sermaye ile birlikte farklı bir statü grubu oluşturmaktadır. Batılı hayat tarzına sahip elitler daha geleneksel, yerel ve dinsel davranışlar ile geleneklere sahip olan gruplardan ayrılmaktadır. Ayrıca çevredeki gruplardan farklı olarak, Türkiye'deki şehirli orta ve üst sınıflar eğitim olanaklarına erişimde, coğrafi ve sembolik manada üretim değerlerine yakın yerlerde konumlanmışlardır. Bu durum, bugünde merkez ve çevredeki elitler arasındaki boşluk Türkiye toplumu ve siyasetinin asimetrik özelliklerini yansıtmaktadır. İslamcılık Türk-İslam kimliği ve batılı modernleşme arasındaki çatışmanın siyasi ifadesi olmuştur (Göle, 1997).

Bu eğilimle birlikte, "bireyin kendisi üzerindeki yönetimi, (bireyciliğin gelişimi, tüketim davranışları, mahremiyet, özel yaşam, dinsel ahlâk) üretim alanında işverenlerin

⁷⁰ Bu düşünce Bellin'in terminolojisinde demokratikleşmeye bağlı olarak devlet bağımlılığı ve korku ile ifade edilir. Devlet bağımlılığı; özel sektörün karlılığında devletin desteğine duyulan ihtiyacı belirler. Korku ise özel sektörün mülkiyet haklarının, uzun dönemli olarak yatırımların karlılığının korunması kaygısı anlamına gelmektedir. Bu bağlamda özellikle gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme devletin sponsorluğu anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle her ülkenin iş dünyasının seçkinlerinin başarısı devlet ile yaptıkları işbirliğine bağlıdır. Eğer devlet yapısı otoriterse bu iş dünyasının demokratikleşmeye katkısının altını oymaktadır. Fakat 1980'lerden sonra bu ilişki kopmuştur. (Başkan, 2010b, s. 400).

⁷¹ *Anakronizm*, tarihi olay ya da olguların içerisinde geçtiği zaman ile olay ya da olguda yer alan nesne ya da özelliklerin birbiriyle uyumsuzluğudur.

çalışanlar üzerindeki yönetimi (kamu düzeni ile çalışma düzeni arasındaki bağlantının sıkıca kurulması),cemaatlerin birey üzerindeki yönetimi gibi farklı yönetim türleri siyasi anlam kazanmaya başlamıştır. Cemaatleşmeyle birlikte bireyin vatandaşlık bağıyla bağlı olduğu genel toplum yerine özel ve ahlâki bir bağla kendi cemaatine aidiyet duyması olgusu güçlenmektedir" (Özkazanç, 2005;8). Kuran (2002), hızlı sosyo iktisadideğişimle birlikte, İslami alt ekonomiler oluşmasını ve İslami sermaye gruplarının ortaya çıkışını benzer bir mantıkla açıklamaktadır. Kuran (2002)'ye göre, kentleşme ile birlikte, İslami değerlere uygun kişisel ve kurumlar arası sözleşmelerin uygulanmasını zorlaştıran, dinin koyduğu yasakların uygulanamadığı bir düzen ortaya çıkmıştır. İslami muhafazakâr değerler taşıyan fakat serbest piyasa sistemine de eklemlenmeye çalışan gruplar, verdikleri ödünlere dolayı suçluluk duygusu taşımaktadır. Muhafazakâr bireyin, cemaat ilişkileri içinde kendini tanımlaması bu duyguyu güçlendirmektedir. Bunun yanında kendisi ile aynı değer yargılarını paylaşan bireylerle girdiği iş ilişkileri güven duygusunu pekiştirerek güçlüklerle karşı çıkmasını da kolaylaştırmaktadır. "Demokrat Parti dönemine kadar gizlenmek zorunda kalan İslami sermayenin 1960'lı yıllarda yavaş yavaş orta ölçekli alanlarda boy göstermeye başlamıştır. 1970'lerin ortasına kadar milli burjuvazi denecek kadar büyüyen gruplar, finans sektörüne, ithalat ihracat işlerine de el atmaya başlamıştır. 1980'lerin ortalarından itibaren, metal, maden, ithalat ihracat sektörlerine doğru dev bir hamle yapmış ve İslami bankacılık veya özel faizsiz finans kurumlarıyla perçinlemişleridir. İktidarın desteği ile 80'li⁷² yıllar boyunca fırsattan istifade büyüyen İslami sermaye, büyük hamleler yaparak kendine hem yerli bir görünüm vermiş hem de Türkiye'deki güçlü rakipleriyle siyasal iktisadi rekabete girmiştir"(Akt. Akarçay, 2009, s.192).

Bu rekabet kendisine iş adamları dünyasında da ayrı gruplar yaratmıştır. 1970-1980 döneminde sağ sol çatışmasının hedefi haline gelen iş adamları,iş dünyası ile yakın ilişkiler kuran Özal döneminde yeniden itibar kazanmışlardır. Bu dönemden

⁷² İslami bankacılıkta bu dönemde güç kazanmıştır. Kuran (2002; 40); bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: Kimi İslam bankalarının çok başarılı olmaları kimseyi şaşırtmamalıdır, çünkü özel avantajlardan yararlanıyorlar. Faizden rahatsız olan küçük ama önemli bir tasarrufçu grubu İslam bankalarına hazır bir müşteri kitlesi sağlamaktadır. İşte bu nedendir ki, Türkiye'deki İslam bankaları birkaç ayda, banka sektöründeki tasarruf mevduatının %1'ini toplamayı başarabilmiştir. Ancak, başlangıçtaki bu hızlı gelişmenin ardından eğer daha fazla büyüyeceklerse yeni şubeler açmak zorunda oldukları ortaya çıkmıştır. Şube sayılarının artması, doğal olarak masraflarını arttıracak, buda büyük olasılıkla kar oranlarını düşürecektir. Yinede geleneksel bankalardan daha karlı olmayı sürdürmeleri mümkündür, çünkü başka ülkelerdeki İslam bankaları gibi Türkiye'dekilerde yasal ayrıcalıklardan yararlanıyorlar. Özel vergi indirimi gördükleri gibi, Merkez Bankasının tutmakta olduğu rezervler geleneksel bankalarınkine oranla çok düşüktür. Ayrıca geleneksel bankalardan farklı olarak gayri menkul işlemlerine ve dış ticarete katılma haklarına sahiptirler.

itibaren büyük iş adamlarını bünyesinde toplamış olan Türkiye Sanayi ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD) kamuoyunda daha görünür hale gelmiştir. 1990'lı yıllarla bünyesinde bulundurduğu iş adamlarının çıkarlarını koruma için kurulan TÜSİAD sivil toplum kuruluşu görüntüsü kazanmıştır (Bali, 1995). 1990'larda kurulan MÜSİAD İslami değerleri benimseyen genç, küçük ve orta ölçekli girişimcilerle TÜSİAD'a alternatif olmuşlardır. MÜSİAD'ın kuruluşuna kadar devletin yatırım fonları gibi konularda TÜSİAD'ın çatısı altındaki büyük şehirlerdeki büyük sanayicilere ayrıcalık sağlanmıştır. MÜSİAD üyeleri, devlet ile büyük endüstriler arasında yakın ilişki olduğuna, onlara kıyasla iktisadi büyümenin temel faktörü olan girişimci yeteneklerinin olduğu MÜSİAD tarafından temsil edilen küçük girişimcilere engel olunduğu inancı taşımaktadır (Başkan, 2010a; Başkan, 2010b).⁷³ Firmaların ölçeklerine baktığımızda binlerce işçi istihdam eden büyük firmalar mevcutken MÜSİAD üyeleri genellikle 50'den az işçi çalıştıran firmaları bünyesinde barındırmaktadır. MÜSİAD üyelerinin çoğu, 1980'lerin sonunda neoliberal politikalara eklenmeleri darbe sonrasında gerçekleşmiştir. MÜSİAD üyelerine küresel sistem konusunda bilgi veren bir kurum vasfına da sahiptir. 1980'lerden sonra Anadolu kaplanları olarak da kabul edilen işadamlarının başarısı ile İslami orta sınıfın tüketim kalıpları günlük hayatta daha görünür hale gelmiştir

1980'li yıllardan 1990'lı yıllara geçilirken ortaya çıkan eğilimlerin birincisi dini, ikincisi ise etnik ve mezhepsel kimliklerin kendini ifade etmek için fırsatlar araması idi. Zira kimliğe bağlı olarak kurulan politik sistemler, sınıfsal ve ideolojik eğilimlerin hepsini kimlik temelinde ele alırlar. Türkiye'deki siyasi tartışmaların ekseninin laik-anti laik, Türk-Kürt, Alevi-Sünnilik ekseninde sürmesinin temel nedeni de budur. Devletin kurulduğu günden itibaren askeri sivil bürokrasi kurucu felsefeye aykırı gördüğü düşünce ve yaşam tarzlarını güvenlik sorunu olarak algılamıştır (Yavuz, 2003).

1990'lı yıllarında başında yaşanan siyasi değişim 1989 yılında Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in görev süresinin dolması ile Başbakan Özal'ın meclis oylamasıyla Cumhurbaşkanı seçilmesi olmuştur. Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi, Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile aynı döneme rastlamıştır. Bu Türkiye'nin NATO üyesi olarak güneydeki stratejik önemini yitirmesi olarak görülmüştür. 1990 yılında Irak diktatörü Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali sırasında,

⁷³ MÜSİAD'ın 2015 yılında 45.000'e yakın işletmeyi temsil eden, 1.600.000 kişiye istihdam sağlayan, 11.000'i aşan üye sayısı, yurt içinde 85 irtibat noktası, yurt dışında 5 aktif nokta ile birlikte 63 farklı ülkede toplamda 159 noktada hizmet veren bir dernektir (Kaynak:<http://www.muhiad.org.tr>, Erişim Tarihi: 06.04.2015)

günde 1,5 milyon varil petrol taşınan Kerkük- Yumurtalık Boru hattının kapatılması, Adana İncirlik üssünün NATO güçlerine açılması, kaybedilen stratejik önemi kazanma çabası olarak ortaya çıkmıştır. Ülkedeki tüm muhalif seslere rağmen Özal geri adım atmış, savaş sonrasında 4 milyar dolarlık hibe ve kredi temin edilmiştir. Fakat gelecek oniki yıl boyunca Irak ile yapılan dış ticaretin zaafa uğramasının görünen kazançlardan daha büyük zarara neden olduğu da savunulmuştur. Bu savaş döneminde Türkiye Irak sınırına sığınan Iraklı mülteciler olduğu gibi, ayrılıkçı terör örgütleri de olmuştur. Bu durum 1980'li yılların ortasında başlayan etnik çatışmalar düşünüldüğünde Türkiye için olumsuz bir gelişme olmuştur. Ortaya çıkan tablo, 1991 genel seçimlerinde Özal'ın halefi Mesut Yılmaz başkanlığındaki ANAP'ın iktidarı Demirel'in DYP'sine kaptırmasına neden olmuş, Süleyman Demirel yanlış yönetim ve devletteki yozlaşmaya dikkat çeken bir kampanya yürütmüştür. DYP; 178, ANAP; 115, Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) 88 sandalye kazanmış, 1991 yılında Demirel Başbakanlığı'nda DYP-SHP koalisyonu kurulmuştur. 1993 yılında Özal'ın vefatı ile Demirel Cumhurbaşkanı olmuştur. Demirel'in yerine ise Tansu Çiller geçmiştir. Çiller döneminin en öne çıkan olayları; borç yükünü azaltmak için faiz indirimine gidilmesiyle ortaya çıkan 1994 iktisadi krizi ve 1980'li yıllarda başlayan etnik terör olaylarıyla mücadele için yapılan eylemlerin şeklidir. Bu dönemde insan hakları ihlalleri, suikastlar ve faili meçhuller artmıştır.

1995 yılında yapılan seçimde Necmettin Erbakan başkanlığındaki Refah Partisi en çok oyu alarak seçimden başarıyla çıkmış, fakat hükümeti kurma görevi ANAP lideri Mesut Yılmaz'a verilmiş, ANAP-DYP ile koalisyon hükümeti kurulmuştur. Yavuz (2003)'e göre; hükümetin Necmettin Erbakan yerine, Mesut Yılmaz'a verilmesi politik elitlerin tarihi bir uzlaşma fırsatını kaçırmaması demektir. Bu dönemde merkez olarak tanımlanabilecek TÜSİAD'ın bünyesinde bulunan iş adamlarının sahip olduğu medya grupları, İslamcı milli görüş geleneği sahibi siyasilerin oluşturduğu çevreyi dışlayarak, özelleştirme ihaleleri ve yönetim kanallarından uzak tutmuşlardır. Yılmaz ile Çiller arasındaki çekişme ve Çiller hakkındaki yolsuzluk iddiaları ANAP DYP ile koalisyonun kısa sürede son bulmasına neden olmuştur. Bu durum RP ve DYP'yi siyasi ortaklar haline getirmiştir. Yeni hükümet 28 Haziran 1996'da Necmettin Erbakan'ın Başbakanlığı'nda kurulmuş ve Refah-Yol adını almıştır. Necmettin Erbakan felsefi görüşü İslamcılık olan ilk başbakan olmuştur. Bu durumun Milli Görüşçü gruplar için anlamı, kimliklerinin devlet tarafından benimsenmesi, kamusal alanda daha çok görünürlük kazanmaktı. Erbakan'ın hükümeti kurması, iktisadi gücü elinde bulunduran

kurucu felsefeyi benimsemiş gruplar içinse Cumhuriyet projesi için karanlık bir dönemin başlangıcıydı.

Erbakan dönemine damga vuran olay "28 Şubat Süreci"dir. 28 Şubat Sürecini başlatan, RP'li Sincan Belediye Başkanı'nın Kudüs'ün İsrail tarafından işgalini protesto için yapılan Kudüs Gecesi olmuştur. Bu geceye, İran Büyükelçisi'nin davet edilmesi ve yaptığı konuşmanın içeriğine ordunun aynı bölgeden tankları geçirerek verdiği tarihe "postmodern darbe" olarak geçen süreci doğurmuştur. Ordu bu dönem içinde siyasal İslam ve siyasal İslam'ın finansmanını sağlayan sermaye grupları ile mücadele içine girmiştir. Yavuz (2003)'a göre askerin amacı, İslamcı grupların toplumda yer edinmelerini engellemektir. Bu grupların merkezde ve yerelde yer edinmesi *status quonundevamına* engel teşkil edebilirdi. Refah Partisi, 1994 yerel seçimlerinde büyük bütçeler ve kaynakları elinde bulunduran Ankara ve İstanbul'da dahil olmak üzere 28 belediyeyi kazanarak büyük başarı elde etmiştir. Dolayısıyla bu belediyeler aracılığı ile İslamcı burjuva piyasada daha geniş bir yer edinecekti ancak RP, 1998'de "Laik Cumhuriyete aykırı eylemler" gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştır. Milli Görüşün mirasçısı olarak aynı yıl 1997'nin Aralık ayında Fazilet Partisi (FP) kurulmuştur.

28 Şubat Sürecinde yaşanan bir diğer değişimse kurucu felsefeyi benimseyen Kemalist gruplar arasındaki ayrışmadır. Bu süreçle birlikte Kemalist gruplar *status quonun* devamından yana olanlar ve küreselleşmenin getirdiği demokrasi taleplerini doğru bulanlar olarak ayrışmaya başlamıştır (Yavuz, 2003). Küreselleşme ile birlikte devletin küçültülmesi söylemleri coğrafi ve mesleki hareketliliğin de ivme kazanmasıyla geleneksel aile bağlarının çözülmesine neden olmuş, bireyleri farklı arayışlara sürüklemiştir. Bu arayışlar gelişmiş toplumlarda sivil toplum; sorumlu yurttaşlık anlayışı etrafında tartışılmaktadır. 1980'li yılların son dönemlerinde tanımlanan yeni yönetim anlayışı "yönetişim kavramı" bu bağlamda sivil toplumu da yönetimin bir parçası haline getirme iddiasındadır. Böylelikle sorunun çözümü için karar alma süreçlerinin yukarıdan aşağıya doğru hiyerarşik işlemlerini değil, aynı zamanda aşağıdan yukarıya doğru bir sürecin de olmasını ve bu sürece sorundan etkilenen bütün tarafların katılmasını, dolayısıyla karar alanlarla karardan etkilenenler arasında karşılıklı etkileşimi kapsamaktadır (Özalp, 2008). Bu temelde siyasi iktidarın kullandığı yönetim tekniklerinin çeşitlenip, çoğalmasında gündeme gelmiştir. 1990'lı yıllar ise yalnızca iktisadi liberalizmin değil siyasi anlamda liberalizmin yani demokratik öğelerin sistem için de yer bulmaya çalıştığı dönemlerdir. Otoriter-devletçi yönetim

felsefesinin eleştirilerek demokrasi ve insan hakları istemlerinin yüksek sesle ifade edildiği bu dönemdir (Özkazanç, 2005).

1997 yılında Erbakan ile Çiler hükümeti son bulmuş, hükümeti kurma görevi ANAP lideri Mesut Yılmaz'a verilmiştir, Mesut Yılmaz, Demokratik Sol Parti ve Demokrat Parti ile ANASOL-D hükümetini kurmuştur. Onaltı ay süren hükümet, Mesut Yılmaz'ın hakkındaki yolsuzluk iddiaları nedeniyle istifası ile son bulmuş, 1999'da kurulan geçici hükümetin başına Ecevit getirilmiştir. 1999 seçimlerinde Ecevit liderliğinde ki Demokratik Sol Parti (DSP) %22.9 seçimleri birinci parti olarak çıkmıştır. Milliyetçi Hareket Partisi'nin oyları da % 17.98'e ulaştı. Bu başarıda Ecevit'in geçici hükümeti döneminde etnik terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın diğer istihbarat teşkilatlarıyla birlikte yakalanmasının etkisi büyüktür (Mango, 2005; 92-111). Bu dönemde milliyetçi görüşlerin güçlenmesinin en önemli nedeni toplumda etnik ve dini kutuplaşmanın yarattığı gerilim ve korkudur (Yavuz, 2003).

2000'li yılların eşiğinde Helsinki'de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi Zirve toplantısında Türkiye'ye aday ülke statüsü verilmesi ile başlayan Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik süreci siyasal, sosyal, iktisadi ve yönetsel alanlarda yaşanan değişime hız katmıştır. Türkiye, üyelik kriterlerini yerine getirmek, AB normlarına uyum sağlamak için birçok alanda olduğu gibi kamu yönetiminde de geniş kapsamlı reformlar gerçekleştirmiştir. Bundan başka, Türkiye'nin IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlarla imzaladığı kredi anlaşmalarından doğan ilişkiler de kamu yönetimi alanında yapılan değişikliklerde etkili olan bir diğer dış faktördür (Sözen ve Algan, 2009).

Ecevit hükümeti, IMF ile yeni bir antlaşma yapmış, 17. destekleme düzenlemesi olarak ifade edilen 9 Aralık 1999 tarihli Enflasyonu Düşürme Programı, enflasyon oranı ile birlikte reel faizleri düşürmek, büyümeyi sağlamak, kaynak kullanımında etkinlik ve adaleti hedeflemiştir. Mali disiplin, özelleştirme, iç borç stokunun azaltılması, kur ve para politikasının enflasyonu düşürme hedefi ile uyumlu olması, Merkez Bankası'nın Para Kurulu gibi çalışması programın ana hatlarını oluşturmaktaydı. Merkez Bankası'nın Para Kurulu niteliği kazanmasında kur politikasında geleceğin belirsizliklerinin azaltılması, ekonomide istikrarın sağlanarak yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi, riks priminin azaltılmasını da amaçlanmaktaydı. Program ile siyasetçilerin ekonomiye müdahalesinin engellenmesine yönelik bağımsız kurum ve kurullar oluşturulmaya başlanmıştır. İlk sonuçlar faizlerin düşmesi, borç yükünün azalması yönünde olmuştur. Fakat bankacılık sisteminin zayıflığı, teminatsız krediler verilmesi, 2000 ve 2001

krizlerini getirmiştir. Ecevit, krizden çıkış için Dünya Bankası Başkan Yardımcısı Kemal Derviş'i Türkiye'ye davet ederek ekonominin başına getirmiştir. Derviş mali disipline dayalı bir program uygulamaya koymuştur. 2001 "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" 1980'den sonra IMF desteği ile ve Washington Mutabakatı çerçevesinde hazırlanan diğer programlardan farklı unsurlar içermektedir. Makro dengeleri sağlayarak, piyasaların serbestçe işleyişini sağlamak yerine, piyasaların denetlenmesi gerektiğini savunuyordu. Devlet, piyasa işbirliği özerk kurumların denetimi ile sağlanacaktı. Bu nedenle yapılacak değişiklikler yasal düzenlemeler gerektirmektedir. Fakat kurumların siyasetten bağımsızlığı yasalarla değil, uygulamalarla ortaya çıkacaktı 2002 yılında yapılan seçimlerde DSP, MHP, ANAP %10 barajını geçemeyerek meclis dışında kalmıştır. Seçimin galibi ise Mili Selamet Partisi geleneğinden gelen isimlerin kurduğu Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) olmuştur (Mango, 2005; Karluk; 2007). AKP'nin kurucuları, alt gelir grubundan gelen, merkezden dışlanan, yeni oluşmuş şehirli sınıftan gelmekteydi. AKP'li yöneticiler, eski Milli Görüşçülerin aksine demokratikleşmenin önemini, ekonomide serbest piyasacılığı ve Avrupa Birliği'nin bu hedef için tek çıkış yolu olduğunu benimsemişlerdi. Avrupa Birliği, demokrasi ve insan haklarına getirdiği standartlar ve yasal dayanaklarla askeri vesayeti çözenin, *status quo* ile mücadelenin tek adresi olma iddiasında bulunmaktaydılar (Pamuk, 2014; Yavuz, 2003).⁷⁴

5.6.Genel Değerlendirme

"Siyasi kaybedenler hipotezi", siyasi güç sahibi olan seçkinlerin, mevcut durumu korumak için kaynak tahsisini, kendilerine taraftar olan gruplar lehine gerçekleştirdiklerini ve teknolojik gelişime olanak tanımadıklarını savunan bir hipotezdir. Hipotez her iktisat politikasının kendi kazanan ve kaybedenlerini yarattığı

⁷⁴AKP halen iktidarda bulunduğu ve dönemini tamamlamadığı için kurumsal alanda yaptığı değişiklikler çalışmanın kapsamına alınmamıştır. Fakat Pamuk (2014) AKP döneminde de eşitsiz güç ilişkilerinin, siyasi kurumların ekonomik kurumlar üzerindeki etkisinin devam ettiğini vurgulamaktadır: AKP iktidarı, ilerleyen yıllarda, silahlı kuvvetler, medya, yargı, eğitim düzeni ve üniversiteler ve diğer alanlardaki denetimini pekiştirmeye devam etti. 1980 sonrasında zayıflayan sendikaların bir bölümü de iktidar tarafından yönlendirilmeye başlandı. Giderek artan otoriterleşme ekonomide payını aldı. 2001 programının işleyebilmesi için bağımsız olması öngörülen üst kurumlarda genel eğilimin dışında kalmadı, hükümetin yakın denetimine girdiler. AKP'ye yakın sermaye grupları, yerel yönetimlerin ve merkezi devletin ihalelerinde, kamu ve özel bankaların kredi dağıtma sürecinde ve diğer alanlarda ayrıcalıklı bir konuma kavuştular. Hem büyük kentlerde hem de sanayileşme sayesinde daha hızlı büyüyen yeni merkezlerde, muhafazakar AKP'ye yakın tarikat bağlantılı güçlü sermaye grupları ve yeni holdingler öne çıktılar. Bu durum, önceki dönemlerde diğer hükümetlerin çeşitli sermaye grupları ile ilişkilinden sağladıkları ayrıcalıklardan nitelik olarak farklı değildi (Pamuk, 2014, s.292).

düşüncesinden hareket etmektedir. Bu durum toplumsal çatışmaları çözen, belirsizlikleri ortadan kaldıran, yatırım yapılmasını, araştırma geliştirme faaliyetlerinde bulunulmasını sağlayacak kapsayıcı kurumların oluşturulması önünde de engel teşkil etmektedir. Bu şekilde ülkenin kalkınmasının ve büyümesinin süreklilik arz etmesi de mümkün olamamaktadır. Bu bölümde Osmanlıdan alınan devlet geleneği ile birlikte Türkiye Cumhuriyetinin politik kurumsal dönüşümleri ve iktisadi kurumlar üzerindeki etkisi "siyasi kaybedenler hipotezi" çerçevesinde incelenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı gibi köklü bir devletin mirasçısı olarak kurulmuştur. Tarihi süreç izlendiğinde ortaya çıkan şudur ki; monarşi, meşrutiyet ve cumhuriyet gibi radikal kurumsal değişimleri gerektiren farklı yönetim şekilleri Türkiye'yi bürokratik devlet geleneğinden kopartamamıştır. Bürokratik devlet geleneği ile halktan kopuk, halkın tercihlerini göz önünde bulundurmayan, bürokratik seçkinlerin hayat görüşüne göre şekillenen yönetim anlayışı ifade edilmektedir. Osmanlının son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu aşamasında askeri bürokratik seçkinler modernleşme Batılılaşma düşüncesinin hem mimarı hem de uygulayıcısı olmuşlardır. Bu gruplar başta de *facto* siyasi gücün sahibi iken rejim değişikliği ile birlikte de *jure* siyasi güce sahip olmuşlardır. Cumhuriyet kurulmadan hazırlanan 1921 Anayasası de *facto* güç sahipleri tarafından hazırlanırken, cumhuriyet kurulduktan sonra hazırlanan 1924 Anayasası ülkenin kuruluş felsefesi ile birlikte de *juresiyasi* güç sahiplerinin, siyasi kurumları şekillendirdiği belgelerdir. Yapılan yasal düzenlemeler de göstermektedir ki; Cumhuriyetin kuruluşu esnasında kilit role sahip olan askeri bürokrasi mevcut sistemin korunmasını kendi görevi olarak kabul etmiş, kurumsal çerçeveyi bu amaca uygun şekillendirmiştir. Bu nedenle sistemin mevcut durumunu sürdürmesine karşı tehlike olarak gördüğü tüm düşünce ve faaliyetleri etkisiz hale getirecek siyasi kurumlar oluşturmuşlardır. Ortaya çıkan siyasi kurumlar, siyasi güç sahiplerinin fikir dünyasının ürünleri olmuştur. Kuruluş dönemi, siyasi güç sahiplerinin iktisadi güç sahibi tüccar, toprak sahipleri ile uzlaştığı bir dönemdir. Siyasi kurumların şekillendirdiği iktisadi kurumsal yapı da hem aynı dünya görüşünü benimseyen hem de sistemin işlerliğini sağlayacak iktisadi güç sahibi seçkinleri kaynak tahsisinin "kazananları" yapmıştır. Bu çerçeveden bakıldığında I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan Kurtuluş Savaşı'nın arkasından gelen rejim değişikliği, askeri bürokratik siyasi güç sahiplerinin etki alanında dönüşüm yaratmıştır. Bu nokta siyasi kurumlar, siyasi güç sahiplerini belirlememiş, de *facto* siyasi güç sahipleri, de *jure* siyasi gücü ellerine alarak siyasi kurumları belirlemiştir. Siyasi kurumlar da iktisadi kazananları belirleyen

iktisadi kurumları belirlemişlerdir. Milli İktisat anlayışı bu uygulamaların sonucudur. Dönemin teknolojik ilerleme için gerekli sermayeye sahip olan grupların azınlıklar olması, boykotaj ve vergilerle ellerinden bu birikimin alınarak Türk Müslüman girişimlere öncelik verilmesi siyasi kaybedenler hipotezinin somutlaştığı bir dönem olmuştur.

Fakat tek parti döneminde siyasi güç sahipleri ve iktisadi güç sahipleri çatışmaya başlamıştır. Zira tek parti döneminde iktisadi kurumsal yapı, kaynak tahsisini merkezden yöneten devletçi bir anlayışa sahipti ve önceliği sanayileşmeydi. Toprak sahipleriyle tek parti dönemi siyasi güç sahipleri arasındaki geçici uzlaşma, toprak reformuyla köylülere toprak dağıtılması düşüncesinin ortaya atılmasıyla bozulmuştur. Bu hem parti içinde çatışmalarla birlikte ayrılıkçı grupları da ortaya çıkarmıştır. Çok partili hayata geçiş ve Demokrat Parti dönemi, hem siyasi gücün el değiştirmesi, hem de iktisadi kurumsal yapının serbest piyasa anlayışı ile yeninden tesisi olmuştur. Demokrat Parti dönemi ekonomisi tarıma dayanan bir ülkede ortanca seçmenin iktisadi ve siyasi tercihlerini yansıtmaktaydı. Tarım destekleniyor ve dini muhafazakârlık yeniden görünür hale getirmekteydi. Bu durum kurucu felsefenin temsilcisi askeri bürokrasiyle siyasi güç sahiplerinin çatışmasıyla 1960 darbesini getirmiştir.

1960 darbesi, askeri bürokrasi içinde alttan gelen subay grubunun yaptığı bir müdahaledir. Ordu içinde de bir uzlaşmayı yansıtmaz. Nitekim kişi hak ve özgürlüklerini demokratikleştirme iddiasıyla hazırlanan 1961 Anayasası, daha sonraki muhtıra ve darbelerin tepkisine neden olmuş ve uygulamadan kaldırılmıştır. 1971 Muhtırası ve 1980 darbesi, ülke içindeki siyasi çatışmaların sert yasal düzenlemeler ve uygulamalarla durdurulduğu dönemlerdir. Bu dönemler içindede *facto* siyasi güç sahibi ordu iktisadi girişimlerde yapmış, ülke kaynaklarının önemli bir kısmının tahsisinde söz sahibi olmuştur. Ordu, kendisine yakın sanayici ve işadamlarının iktisadi güçlerini pekiştirecek politikaları da desteklemiştir.

1980 darbesi ve sonrasında 1982 Anayasası ile tesis edilen siyasi ve iktisadi kurumsal yapı bunun istisnası değildir. Sendikalaşmayı ve grevleri yasaklayan 1982 Anayasası'nın iş dünyasında memnuniyetle karşılanması da şaşırtıcı olmamıştır. 1980'ler aynı zamanda ithal ikamesinden ihracata dönük dış ticaret stratejisini geçişle birlikte iktisadi kurumsal yapının ihracatçılar lehine tesis edildiği yıllar olmuştur. Bu dönüşümde 1970'li yıllardan sonra belirli bir birikime ulaşmış Türk sermaye sahipleri ve iş adamlarının uluslararası bağlantılar kurması ve artık devletin kendilerine belirlediği sınırlarla yetinmemesinin etkisi görülmektedir. Dolayısı ile 1970'lerden

sonra sermaye birikimi sahibi olan Türk burjuvasisi siyasi kurumların ve iktisadi kaynak dağılımının üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Bu çerçeveden bakıldığında iktisadi kurumlar da siyasi kurumlar arasındaki nedensellik belirsizleşmeye başlamıştır.

1980'ler dünyadaki küreselleşme eğilimlerinde de etkilenen toplumsal dönüşümü de beraberinde getirmiştir. 1980 sonrası milli görüş geleneği güç kazanmış, İslami sermaye iş hayatında daha iyi bir yer edinmeye başlamıştır. Ordunun sert müdahalesine tepki olarak doğan etnik terör hareketleri de darbe döneminin bir ürünü olarak 80 sonrasında önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçların en önemlisi 1990'larda devletin kendini koruma refleksinin güçlenmesidir. 1990'lar da askeri bürokrasi 28 Şubat ile İslamcı muhafazakârlara ve etnik kimliklerin ifadesiyle mücadele etmiştir. Milliyetçilik akımları bu dönemde güçlenmiştir.

2000'li yıllar ise AKP yıllarıdır. Milli Görüş geleneğinden gelen AKP iktidarı geçmişten gelen siyasi güç ilişkilerinin öznelere değişmiştir⁷⁵, fakat eşitsiz siyasi ve ekonomik ilişkileri ortadan kaldırmamıştır.

Yapılan incelemenin sonucu göstermektedir, kuruluşundan günümüze kadar, Türkiye tarihi toplumsal çatışmaların tarihi denilebilir. Siyasi güç sahiplerinin, herhangi bir uzlaşma arayışı içinde olmadan siyasi kurumları belirlemesi adeta bir devlet geleneğine dönüşmüştür. Çatışmaları çözücü kurumların olmaması, her siyasi güç sahibinin kendi iktisadi seçkin grubu lehine kaynak dağılımı ve kamu politikalarını şekillendirmesi uzun süreli siyasi ve iktisadi istikrara engel olmaktadır. Diğer önemli bir nokta da resmi ve gayriresmi kurumlar arasında ki çekişmedir. Modernleşmenin getirdiği yasal dönüşümlerin, toplumun farklı katmanlarında yer bulmasına direnç gösteren gayri resmi kurumsal yapının önemi de dikkate değerdir.

Türkiye tarihi üzerine yapılan inceleme ile birlikte tüm kısıtlarına rağmen ampirik olarak hangi kurumsal yapıların iktisadi gelişme üzerinde etkili olduğunu görmekte değerlendirmelere somutluk katmak amacıyla önem kazanmaktadır. Bu amaçla bir sonraki bölümde panel veri analizi kullanılarak gelişme üzerinde belirleyici olan kurumsal yapıların sınaması yapılmıştır.

⁷⁵ Bu çıkarsama AKP Hükümet sözcüsü Bülent Arınç'ın şu sözlerine atfen yapılmıştır: "Biz %50 oy alıyoruz.Fakat geriye kalan %50'de bir nefret söylemine dönüşüyor.Biz eskiden sokağa çıkardık taratlarımız bizi çok şevirdi. Karşıdaki muhaliflerde saygı duyardı. Şimdi bir nefretle bakış seziyorum. Kemikleşme, kutuplaşma var.Bu bizim %50 oyumuza engel olmaz, ama Türkiye yönetilebilir olmaktan çıkabilir" (Radikal Gazetesi, 08.02.2015)

BÖLÜM VI

PANEL VERİ ANALİZİ İLE İKTİSADİ, SİYASİ VE GAYRİRESMİ KURUMLARIN ÖLÇÜLMESİ

Kurumlar, kapsayıcı niteliğe sahip olduğunda uzun vadeli iktisadi gelişmeye, istikrarlı bir biçimde üretim ve verimlilik artışlarına yol açan faaliyetleri destekleyerek ve özendirerek katkı sunmaktadırlar. Eğer, kurumlar dışlayıcı nitelikte ise belirli bir siyasi seçkin grubu kaynak tahsisinde, siyasi kurumlar aracılığı ile şekillendirdikleri iktisadi kurumları kendi çıkarlarını gözetecek şekilde kullanmaktadırlar. Bu açıdan bakıldığında iktisadi kurumlar, siyasi kurumlar gibi kurumlarla, yazısız kurallardan oluşan gayri resmi kurumlar, iktisadi gelişmenin önemli bir bileşeni haline gelmektedir.

Bu bölümün amacı, panel veri analizi kullanarak ele aldığımız kurumlardan hangisinin gelişme düzeyi üzerinde daha etkili olduğunu belirlemeye çalışmaktır. Fakat tanım konusunda dahi literatürde genel geçerli ifadelerin mevcut olmadığı ve tanımları üzerinde anlaşılamayan kurumların ölçülmesi de tartışmalı bir noktadır. Zira, kurumları ölçmek amacıyla kullanılan veri setlerinin oluşturulması ve bu veri setlerinin geçerliliği konusunda tartışmalar literatürde hala devam etmektedir.

6.1.Literatür Taraması

Tablo 4 kurumların iktisadi etkilerinin ölçülmesi için yapılan çalışmaların kullandıkları değişkenler, analiz yöntemleri ve bulguları gösterilmektedir. Arrufiada (2007), kurumları ölçmek üzere hazırlanan veri setlerinin yetersizliğine dikkat çekmektedir. Kuncic, (2013), Knowles ve Weatherston, (2006), Siba, (2008), Gwenhamo ve Kadth (2012), Jaikela, (2011), Voight (2007), Acemoğlu, Johnson, Robinson, Jared, 2005, Ali, 2006, Bates,, Greif, Humpreys, Singh, (2004), De (2010), Tabellini, (2006)' de ise kurumları ölçmek amacıyla yapılan analizleri içermektedir.

Tablo4
Kurumların ölçülmesi konusunda yapılan çalışmalar

| Referans | Veri ve Değişkenler | Yöntem | Sonuç | Kısa değerlendirme |
|---------------------------------------|---|---|---|---|
| Arrufiada, B.,2007 | Bağımlı değişken:yatırım Bağımsız değişken: Bürokratik kalite, yozlaşma, demokrasi, seçim sisteminin şekli, federalizm, sömürge kökeni, insani gelişme, ulusal ve uluslar arası barış, cinsiyet eşitliği, çevresel sürdürülebilirlik | İş Yapma Yaklaşımı Yönetim Kalitesi Projesi Kurumsal İklim Endeksi gibi çalışmaların kurumları ölçmedeki yetersizliği değerlendirilmiştir. | Kurumlar iktisadi sistem içerisinde örtük değişkenlerdir ve kurumsal kaliteyi doğru gösteren temsili değişkenler bulmak çok zordur. | Optimal politika kararları yerel durumların da göz önüne alınmasını gerektirmektedir. |
| Kuncic, A., 2013 | 1990-2010 yılları arasında 126 ülke kullanılarak panel veri analizi Değişkenler yasal, siyasi kurumlar ve iktisadi kurum verilerinden oluşturulan birleşik endekslerdir | Çalışmanın birincil amacı kurumlar için bir endeks oluşturmaktır. Önce kümeleme analizi kullanılarak ülkeler sınıflandırılmıştır.İkincisi, birleştirilmiş göstergeler faktör analizi kullanılarak elde edilmiştir. Endeksin diğer kurumsal kalite endeksleri ile korelasyonu sınırlanmıştır ve yüksek korelasyona sahip olduğu savunulmuştur. | Yeni birleştirilmiş veri seti diğer bilinen veri setleri ile uyumludur. Cronbach alfa testi yeni veri seti için geçerlilik göstermiştir. | Kurumlar, sosyal bilimlerde önemli bir değişken olarak dikkate alınmalıdır. |
| Knowles , S. ve Wheatherston, C.,2006 | Bağımsız değişken: kişi başına gelir Resmi kurumlar için temsili değişkenler Yönetici için kurumsallaşmış denetim Coğrafya için temsili değişkenler: sıtma riski, açıklık Gayri resmi kurumlar: güven, saygı, boyun eğme, kontrol | Öncelikle klasik EKK kullanılarak korelasyonlar tespit edilmiştir. İçsellik sorununun engellemek ve nedenselliği kanıtlamak için iki aşamalı EKK kullanılmıştır. Büyüme konusundaki içsellik sorunu araç değişken kullanılarak giderilmiştir. | Sıtmanın kişi başına gelir üzerinde etkisi vardır.Açıklığın kişi başına gelir üzerinde pozitif etkisi vardır. Gayri resmi kurumlar, kişi başına gelir üzerinde en geniş etkiye sahiptir. Resmi kurumlar kişi başına gelir üzerinde pozitif etkiye sahiptir. | Kültürel faktörlerin büyüme üzerinde büyük etkisi vardır. Kurumların oluşumu dinsel kökenlerden de etkilenmiştir. |
| Siba, E., 2008 | 48 Afrika Altı Ülkesi ile yapılan panel veri Bağımlı değişken:hukukun üstünlüğü(mülkiyet hakları için Temsili değişkenler) Bağımlı değişken:Daha önceki sömürgelemlerin kimliği,devletin meşruiyeti, siyasi kısıt göstergesi, basın | EKKRobust Regresyon Analizi | Yardımların hukukun üstünlüğü konusunda pozitif etkisi vardır. Daha yüksek kaliteye bağlı olarak konan siyasi kısıtların da etkisi pozitifdir. Sömürge kuklaları anlamlı bir ilişkiye sahip değildir.Yatay yasallık anlamlı etkiye sahip değilken dikey pozitif | Sömürge mirasına ait kurumlar Afrika altı ülkelerde ki kurumsal kalite üzerinde etkili değildir. |

Tablo4. (Devamı)

| | | | | |
|---|---|---|--|--|
| | özgürlüğü endeksi, yabancı yatırımların etkisi, etnik bölünmüşlük, bölge ve ülke büyüklüğü | | etkiye sahiptir. Etnik bölünmenin anlamlı bir etkisi yoktur. Ülke büyüklüğü ve hukuku üstünlüğü konusunda ülke büyüklüğü ve hukukun üstünlüğü arasında pozitif etki vardır. Siyasi coğrafya değişkenleri bölgedeki hukukun üstünlüğünü anlamlı bir şekilde açıklamıyor. Ekvatora uzak ülkeler, yakın olanlara kıyasla daha yüksek kurumsal kaliteye sahiptir. Siyasi istikrarsızlık mülkiyet hakları üzerinde negatif güçlü etkiye sahiptir, siyasi özgürlükle arasında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır. Siyasi çatışma ise anlamlıdır. | |
| Gwenhamo, F., Federke J., Kadth, R., 2012 | Bağımlı değişken mülkiyet hakları: Bağımsız değişkenler: siyasi özgürlük, oylama özgürlüğü, Dernek kurma özgürlüğü, toplantı özgürlüğü, ifade özgürlüğü, yöneticinin gücünün kısıtlanması, hukukun bağımsızlığı, devletin gizliliği, hukuki süreçler, hareket özgürlüğü, akademik özgürlük, dini özgürlük, politik istikrarsızlık; ifade özgürlüğü ve devletin ifade sayısı ve devletin önceliklerinin her yıl tekrar edilmesi, yıllık yasaklanan yayın sayısı, yıllık siyasi tutuklu sayısı, siyasi olarak raporlanan olay sayısı, yıllık olarak zarar gören mülkiyet sayısı , savaşa bağlı olarak askerlerin müdahalede bulunduğu genel kamusal durum | Siyasi kurumların doğası ve politik istikrarın 1946-2005 yılları arasında ölçülmesi, bu amaçla <i>de jure</i> mülkiyet hakları, politik özgürlük ve heterojenlik probleminin çözümlenerek <i>de facto</i> politik istikrarsızlık göstergelerinin oluşturulması, Delphi yöntemi ile altparçalar için bazı kriterler oluşturularak rating ölçekleri belirlemişlerdir. Endeksler için eşbütünleşme analizi kullanılmıştır. | Siyasi istikrarsızlık mülkiyet hakları üzerinde negatif güçlü etkiye sahiptir, siyasi özgürlükle arasında anlamlı bir ilişki saptanamamıştır. Siyasi çatışma ise anlamlıdır. | Siyasi, özgürlük ile mülkiyet hakları konusunda düşük korelasyon olması şeklini arasında yüksek derecede bölünme olması anlamına gelmektedir. Bunu daha açık ifade etmek gerekirse otokratik rejimler bile daha derin mülkiyet hakları verebilirler. Siyasi istikrarsızlık endeksi mülkiyet hakları endeksi ile yakın ilişkilidir fakat politik özgürlük endeksi arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Yeni bulunan göstergeler mevcut endekslerle oldukça iyi korelasyon içindedir. Uygulamalı çalışmalar kurumları değil politikaları ölçmektedir. |
| Voight, S.,2007 | Veri toplulaştırılması yapılmasının kurumsal kalite ölçümünde iyi bir yöntem olmadığını kuramsal olarak tartışır. | Kurumsal ölçümleme konusunda literatür taraması yapılmıştır. Kuramile ölçümleme konusunda uyumsuzluk olduğu saptanmıştır. | Kurumların ölçümü özel kurumları ifade eder çünkü hukukun üstünlüğü gibi toplulaştırılmış ölçümler çok geniştir ve anlamlı bilginin yakalanmasında doğru bilgi vermeyebilirler. | |

Tablo4. (Devamı)

| | | | | |
|---|---|---|--|---|
| Jaikela, P., 2011 | Bağımlı değişken: Bütçenin bölümleriBağımsız değişken: piyasa entegrasyonu, araç değişken(kaldırımı yol), bütçe büyüklüğü, cinsiyet ve eğitim düzeyi | Oyun teorisi yaklaşımı Probit Regresyon OLS Regresyon | Deneysel iktisadi yöntemler, yönetimin kendinden kaynaklanan kurallarını gayri resmi kurumlar altında ölçerler ve toplum içinde ve toplumlar arasındaki farklılıkları saptamaya çalışırlar. Diktatör oyunu piyasa entegrasyonu ile yakından ilişkidir veya Kenya kırsalında bazı faktörler onunla ilişkidir. Buna rağmen, soruların nedensel tanımlamalarına tatminkar cevaplar veriyorlardır. | Bu çalışma kültürel değişimin nedensel etkilerini izole ederek alan tecrübelerinin sonuçlarında dışsal etkenleri araştırmaya çalışan temel uygulamalarıdır. |
| Acemoğlu, D., Johnson, S., Robinson, J., 2001 | Panel Veri analizi kullanılmıştır. Bağımlı değişken işçi başına çıktı sayısıdır. Bağımsız değişken: mülkiyet hakları (sömürgeci yerleşimcilerin ölüm oranları), coğrafya(ekvatordan uzaklık), sömürge riskine karşılık ortalama koruma, yönetici üzerine kısıt, demokrasi | İki aşamalı EKK | Mülkiyet hakları daha önceki Avrupa sömürgelerinin çıktı düzeyi üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Mülkiyet hakları, coğrafya ve entegrasyona kıyasla iktisadi performansın belirlenmesinde birincil etlendir | İçsellik sorununu ve araç değişken kullanarak heterojenlik problemini gidermede önemli bir çalışmadır. |
| Williamson, C., Kerekes C., 2011 | Bağımlı değişken: bütün mülkiyetin korunması Bağımsız değişken: Güven, saygı, özgür irade, itaat, GSYİH büyüme oranı, 1960 yılına ait şehirleşme oranı, hukuki temeller, bölge, coğrafi değişkenler | EKK Tek değişkenli Regresyon İki değişkenli Regresyon İki Aşamalı EKK Temel bileşenler analizi | Bir ve iki değişkenli regresyonların kıyaslandığında resmi ölçümlerin kültür değişkeni dahil edildiğinde anlamını yitirmesidir. | Ters nedenselliği kontrol ettikten sonra dahi gayriresmi kurumlar mülkiyet haklarının korunmasında resmi ölçümlerden daha etkilidir. |
| Acemoğlu, D., Johnson, S., Robinson J.,Jared, P., 2005 | 1960-2000 yılları arasında 189 ülke ile panel veri analizi Bağımlı değişken: birleştirilmiş demokrasi endeksi (politik katılımcılıkta rekabetçilik, yönetimde açıklık, yönetici üzerinde kısıtlar, katılımcılığın düzenlenmesi Bağımsız değişken: kişi başına gelir, tasarruf oranı, gelir için uluslar arası ticaret araç değişkenleri | GMM Ülke sabit etkileri İki aşamalı EKK | Sabit etkiler modeli demokrasi ve gelir arasında bir ilişki tanımlamamıştır. | Demokrasive gelir düzeyi arasındaki nedensellik ancak uzun dönemde söz konusu olabilmektedir. |

Tablo4. (Devamı)

| | | | | |
|---|---|---------------------------------|--|--|
| Ali, A., 2006 | 1972-2004 yılları arasında 48 Afrika ülkesi üzerinde panel veri analizi Bağımlı değişken: yoksulluk Bağımsız değişken: Kişi başına GSYİH, hükümetin etkinliği, düzenleyici kalite, hukukun üstünlüğü, yozlaşma, | Regresyon Analizi | Kurumlardaki gelişme yoksulluğu azaltmaktadır. Bu istatistiksel olarak da anlamlıdır. | Kurumlardaki gelişme ve yoksulluk arasındaki ilişki gelişme aşamasına bağlıdır. |
| Bates, R., Greif, A., Humpreys, M., Singh, S., 2004 | Bağımlı değişken: Kişi başına gelir büyüme oranı, kamu politikasının kalitesi Bağımsız değişken: sürdürülebilir iktisadi çevremakroiktisadi yönetim, kamu sektörü yönetimi, sürdürülebilir ve adil büyüme için politikalar, eşitsizliği azaltıcı politikalar, hükümet üzerinde denetim, petrol üretimi/GSYİH, hayat beklentisi, GSYİH gecikmeli değeri | Üç aşamalı EKK | GSYİH ile politika değişkenleri arasında ilişki vardır . Buna rağmen sonuçlar model spesifikasyonuna duyarlıdır. | İktisadi ve siyasi donanımı daha iyi politikalar seçmeye uygun olan hükümetlerdaha yüksek büyüme oranlarını korumaya yatkındır. Hesapverilebilirliğin oluşturulması iktisadi gelişmede önemli bir siyasi kurumdur. |
| De, P., 2010 | Asya Ülkeleri Üzerinde panel veri analizi Bağımlı değişkenler: Birleştirilmiş altyapı değişkenleri yollar, tren yolları,telekomünikasyon, ihracat havaalanı ve elektrik Bağımsız değişkenler: Birleştirilmiş yönetim değişkenleri, hesap verilebilirlik, siyasi istikrar, terörizmim durumu, hükümetin etkinliği, düzenleyici kalite, hukukun üstünlüğü, yozlaşmanın kontrolü | GMM ve araç değişken regresyonu | Yönetişim reformları ve bölgesel altyapı arasında pozitif ilişki vardır. | İyi yönetim gelişmekte olan ülkelerde hayati derece de önemlidir. Güçlü kurumları olan ülkeler daha iyi yönetime ve altyapıya sahiptir. |
| Tabellini, G., 2006 | Avrupa ülkeleri ile panel veri analizi Bağımlı değişken: Kişi başına gelir Bağımsız değişkenler: Kültür (1880 yılına ait okur yazarlık oranı, geçmiş kurumlarda yönetici üzerine konan kısıtlar, geçmiş iktisadi gelişme şehirleşme oranı, yetişkin nüfusun 1960 okul kayıt oranı, ülke kuklaları şu anki ulusal kurumları yakalamaktadır. | Araç değişken regresyonu | Kültür kişi başına gelir üzerinde güçlü ve büyük etkiye sahiptir. | Tarih ve kurumsal miras gelişme düzeyi üzerinde büyük etkiye sahiptir. Gayriresmi kurumlar resmi kurumlardan daha büyük öneme sahiptir. |

Tablo 4’de yer alan birçok çalışmada, özellikle araç değişkenler başta olmak üzere kullanılan değişkenlerin genelde en anlamlı olanlarının ele alınmakla birlikte, her çalışmadaki varsayım, yöntem ve spesifikasyonlar genel kabul görmüş değildir. Geniş bir literatürde kurumlar gelişmenin belirleyicisi olarak kabul edilmesine rağmen, ölçüm zorlukları içermektedir. Yukarıdaki tablo yalnızca konu ile ilgili olarak daha önce yapılan çalışmaların yalnızca sonuçları hakkında değil, kullanılan yöntemler hakkında da bilgi vermektedir. Bazı çalışmaların en önemli eksikliği, gayri resmi kurumları ele almamış olmasıdır.

6.1. Veri Seti

Bağımlı değişken, İnsani Kalkınma Programı(UNDP)’dan alınan kompozit insani gelişme endeksidir. Bu çalışmada gelişme ile ilintili olarak insani gelişme yaklaşımı kullanılacaktır. Bu yaklaşıma göre; gelişme ulusal gelir hesaplarından insani bir merkezde bireyin yapabilirliği ve özgürlüğü gibi kavramları da içselleştiren bir anlayışla ele alınmalıdır. İnsani gelişme endeksi bu bağlamda, gelirin yanında sağlık ve eğitim göstergelerini de ele almaktadır. İnsani gelişme geniş bir tanımlamayı kapsamasına rağmen, insani gelişme endeksi 2000’li yıllar öncesinde kısa bir zaman dilimini kapsamaktadır. 1980-1995 dönemi ortalama değerleri içermektedir.

Bağımsız değişkenler Yönetişim Kalitesi (Quality of Governance) veri setinden alınmıştır: Data Base for Political Institutions, Polity IV Project, Heritage Foundation, Dreher Globalization Index ve Cingranelli Richards Human Rights Index’in yanında Hadenus and Teorell Region ve Colonial Origin dataset, La Porta, Lopez di Sanes Shlifer ve Vishny ülkelerin sömürge kökenleri, yasal ve politik coğrafya konusundaki grafiksel olarak sınıflandırılmasında kullanılmıştır. Dolayısıyla bu değişkenler regresyon amacı ile kullanılmaktan çok geçmiş kurumların günümüzün gelişme düzeyi üzerindeki etkisini göstermek için kullanılmıştır, bu değişkenlerin zamana karşı değişkenliği mevcut değildir.

Bağımsız değişkenlerden siyasi kurumlar başlığı altında farklı türde endeksler kullanarak demokrasi, politik rekabetçilik, hükümetin denetlenmesi gibi unsurlar belirlenmeye çalışılmaktadır. Benzer şekilde demokrasi verileri Freedom House, ICRG, Bartelsman Transformation Index, Economist Intelligence Unit gibi endekslerden de temin edilebilir fakat daha çok sayıda ülke ile daha çok değişkenlik sağlanabilmesi Polity IV Projesi (Polity IV)ve Siyasi kurumlar Veri Seti (Data Base of Political

Institutions) tercih edilmiştir. Rejim şekli, askerın siyasete etkisi, yöneticinin kararları üzerinde kısıtlar gibi faktörlerin gelişme düzeyi üzerindeki etkisi dikkate alınmaya çalışılmıştır. Bunlara ek olarak Cingralli Richards Yasal Bağımsızlık Endeksi (Independence of the Judiciary Index)kullanılarak yargı bağımsızlığı saptanmaya çalışılmıştır. Heritage Foundation Economic Freedom Index, iktisadi faaliyetlerde özgürlüğün derecesini belirlemede kullanılmıştır. Bu endekste eşit şekilde ağırlıklandırılan başlıklar kullanılarak 0 ile 100 arası ölçekte ratingleme yapılmıştır, 0 en düşük düzeyi gösterirken 100 en yüksek düzeyi göstermektedir. Dreher Küreselleşme Endeksi (Globalization Index) uluslararası kurumsal yapının gelişme düzeyi üzerindeki etkisini belirlemektedir. Hausmann, Tyson & Zahidi Cinsiyet Boşluğu Endeksi (Gender Gap Index) gayriresmi kurumların gelişme düzeyi üzerindeki etkisini belirlemede kullanılmıştır. Bu endeks kadınların erkeklerle aynı koşullara sahip olmadığını beş farklı alanda belirlemektedir; iktisadi alana katılım ve fırsat eşitliği, siyasi alanda güçleri, eğitime katılım oranı gibi değişkenler bu endeksin hesaplanmasında kullanılmıştır.

Bu çalışmanın temel kısıtı siyasi, iktisadi ve gayri resmi kurumların kolaylıkla ölçülemiyor olmasıdır. Çünkü iktisat literatüründe genel kabul görmüş bir kurum tanımı mevcut değildir. Bu endeksler uzmanlar tarafından yapılmış olmasına rağmen, kurumsal düzeyde öznel ölçümleri içerebilirler. Ayrıca buna ek olarak içsellik ve ters nedensellik probleminden dolayı gelişme ve kurumlar arasındaki ilişkiyi belirleyecek tutarlı temsili değişkenlerin bulunması zordur.

Tablo5.

Bağımlı Değişken ve Bağımsız Değişken Konusunda Kısa Tanımlamalar

| | Değişken | Veri Kaynağı | Amaç | Tanım |
|---|--------------------|---|---|--|
| Bağımlı değişken | <i>UNDP_HDI</i> | İnsani Gelişme Endeksi (UNDP) | Gelişme Düzeyi | İnsani gelişme yaklaşımı ile oluşturulmuş gelişme endeksi |
| | <i>DPI_SYSTEM</i> | Siyasi kurumlar Veri Tabanı(DPI) | Rejim kurumları | Ülkenin baş yöneticisinin yasama organınca seçilme şekli ile politik rekabeti de belirlemeye çalışan bir endekstir. |
| Bağımsız Değişkenler | <i>DPI_CEMO</i> | Siyasi kurumlar Veri Tabanı(DPI) | Rejim Üzerinde Askerin Gücü | Kukla değişken olarak devletin en üst yöneticisi asker ise 1 emekli asker ise 0 alır. |
| | <i>CIRI_INJUD</i> | Cinegranelli Richards İnsan Hakları Endeksi (Cinegranelli Richards Human Right Index) | Yargı Bağımsızlığı | Bu değişken, diğer hükümet birimleri ve askerler gibi kaynakların yargının kontrolünden bağımsızlık düzeyini belirler. |
| | <i>P_XCONST</i> | Polity IV | Denge ve Fren | Bu değişken en baştaki yöneticinin karar verme gücü üzerine konan kurumsal kısıtları içerir. Bu kısıtlar hesap verilebilirliği sağlayan gruplar tarafından zorla kabul ettirilmiş olabilir. Batılı demokrasilerde bu genelde yasama organınca sağlanır. Diğer yönetim şekillerinde bu gruplar tek partili ülkelerde kural koyucu gruplar, monarşilerde güçlü bir danışman, askeri darbeciler olabilir. |
| | <i>HF_EFISCORE</i> | Heritage Foundation | Serbest Piyasayı Destekleyen Kurumsal Yapı | Bu endeks on tane başlığa ait verinin birleştirilmesi ile oluşturulmuştur. Bu başlıklar iş yapabilme özgürlüğü, ticaret özgürlüğü, devletten bağımsızlık mali özgürlük, merkez bankası bağımsızlığı, yatırım özgürlüğü, finansal serbestlik, mülkiyet özgürlüğü, yozlaşmadan bağımsızlık, emek özgürlüğü |
| GRAFIKSEL SUNUM DA KULLANILAN DEĞİŞKENLER | <i>DR_İG</i> | Dreher Index | Uluslar arası kurumlar ile entegrasyon | Bütün küreselleşme endeksi şu değişkenlerin bileşiminden oluşmaktadır: iktisadi, politik ve sosyal küreselleşme |
| | <i>WEF_GEND</i> | Hausmann, Tyson & Zahidi Cinsiyet Farkı Endeksi(Gender Gap Index) | Gelişme üzerinde gayriresmi kurum etkisi | Bu endeks kadınların erkeklerle aynı koşullara sahip olmadığını beş farklı alanda belirlemektedir; iktisadi alana katılım ve fırsat eşitliği, siyasi alanda güçleri, eğitime katılım oranı gibi değişkenler bu endeksin hesaplanmasında kullanılmıştır. |
| | <i>HT_COLONIAL</i> | Hadenius andTorell | Sömürge Kökenlerinin Gelişme Düzeyi Üzerinde Etkisi | Bu endeks ile daha önce sömürge kurallarını belirleyen ülkeler sınıflandırılmıştır. |
| GEÇMİŞ KURUMLAR | <i>HT_REGION</i> | Hadenius andTorell | Politik Gelişme Üzerinde Etkisi | Bu endeks bölgesel olarak demokratikleşme düzeyini göstermektedir. |
| | <i>LP_LEGOR</i> | La Porta, Lopez di SanesShlifer and Vishny | Hukuki Gelişme Üzerindeki Etkisi | Ülkeleri yasalarının hangi temele dayandığını ele alan bir endekstir. |

6.2.Hipotez

Acemoğlu ve Robinson (2013)'e bağlı olarak siyasi kurumlar gelişme üzerinde iktisadi kurumlara kıyasla daha güçlü bir etkiye sahiptir. Buna rağmen patika bağımlılığına bağlı olarak ülkelerin tarihsel mirasları ve gayri resmi kurumları da gelişme düzeyi üzerinde anlamlı etkiye sahiptir. Bu hipoteze bağlı olarak seçilen değişkenler tablo 5'te sıralanmıştır.

Siyasi kurumlardan toplumda uzlaşma sağlayanların gelişme üzerinde pozitif etkisi olması beklenmektedir. Temel fikir, eğer siyasi kurumlar toplumsal çatışmaları çözecek şekilde yapılandırıldılarsa, gücün iktisadi ve siyasi elitlerin elinde toplanmasından çok farklı gruplar arasında dağılmasını sağlarlar. Böylelikle sistem gelişme önünde engel yaratacak siyasi kaybedenler yaratmaz. Bu bağlamda siyasi kurumların iktisadi kurumlardan daha etkili olduğu varsayılmaktadır. İktisadi kurumlar, daha yüksek yönetim kalitesine sahip kurumlarca oluşturulduğunda, yatırım eğilimini güçlendirerek gelişme düzeyi üzerinde pozitif etki yapmaktadır. İyi tanımlanmış mülkiyet hakları ve sözleşmeler yatırımların, yeniliklerin ve iktisadi istikrarın arkasındaki temel motivasyondur. Çünkü iyi tanımlanmış mülkiyet hakları ve sözleşmeler belirsizliğe izin vermez ve karlılık beklentilerini besler. Devletin insanların ellerinden kaynaklarını alma ihtimali iyi şekillendirilmiş iktisadi kurumlarda düşüktür.

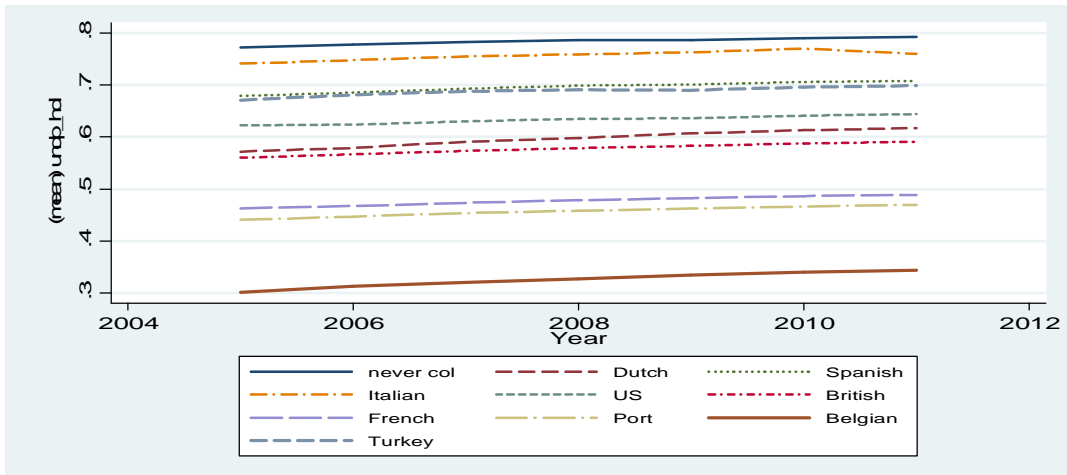
Gayri resmi kurumlar, daha az sosyal farklılaşma ve eşitsizliğin ortaya çıkmasına uygunsuzsa, gelişme üzerinde pozitif etki yaratır. Bu düşüncenin arkasında yatan toplum içinde farklılaşma arttıkça, toplumsal çatışmalarda artmaktadır. Eğer toplumsal çatışmalar antidemokratik hükümetler tarafından besleniyorsa, toplum farklı gruplara bölünür ve kendi kazanan ve kaybedenlerini yaratır. Ortaya çıkan çatışma hali hem yatırımcı hem de yenilikçi için olumsuz etki yaratır.

6.3.Değişkenlere Ait Temel İstatistiksel Bulgular

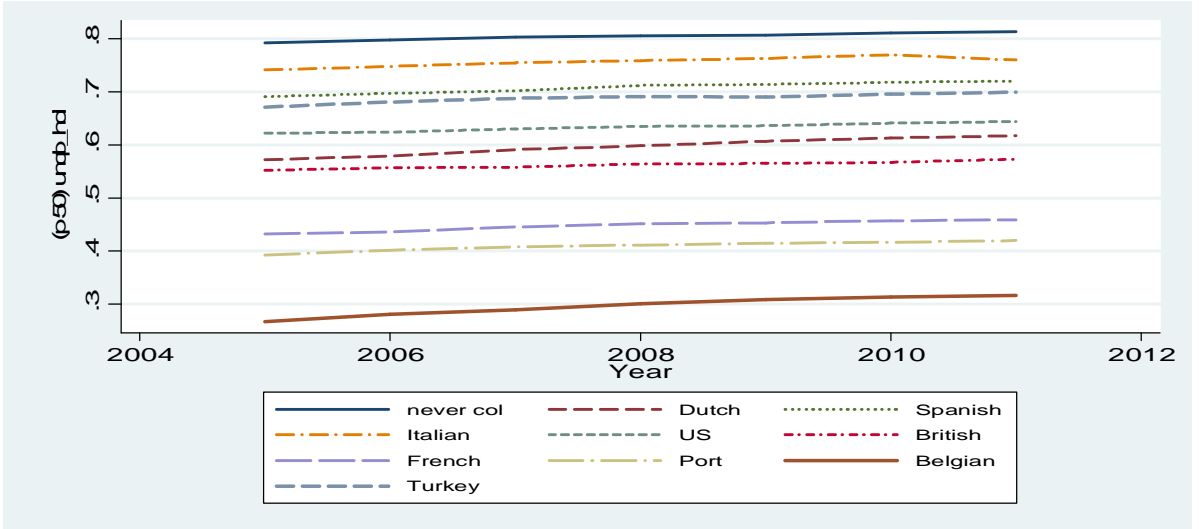
Veri seti 127 ülkeye ait kurumsal özellikleri 2005-2010 arası için ele almıştır. Grafik 1 ülkelerin sömürge kökenini Hadenus ve Torell'a ait endeksten faydalanarak sınıflandırmıştır. Bu veri seti ülkeleri sömürge kökenlerine göre dokuza ayırmıştır. Birinci grafikte ortalama değerler ele alınırken, ikinci grafikte medyan değerli ele alınmaktadır. Temel inceleme birimi olarak ele aldığımız ülke Türkiye'nin durumu ise diğer ülkelerden izole edilmiştir.

Aşağıda sunulan grafikte ülkelerin gelişmişlik düzeyi sömürge kökenlerine göre dokuz grup altında sınıflandırılmıştır. Bu grafiğe göre Batılı ülkelerin sömürgesi olmayan ülkeler en yüksek gelişme düzeyine sahiptir. Belçika sömürgesi ülkeler diğerlerine kıyasla en düşük düzeye sahipken, Belçika'yı Portekiz ve Fransız sömürgeler izler. Türkiye resmi ve yarı resmi olarak hiçbir zaman bir sömürge ülke sıfatı taşımasına rağmen, aynı gruptaki ülkelere göre daha düşük bir gelişme düzeyine sahiptir. Böylece sömürge kökeni ve gelişmişlik düzeyi arasında bir bağ olduğu görsel olarak desteklenmiş olmaktadır. Grafikte yer alan ülkeler şu rakamlarla kodlanmıştır:

- | | |
|---|-------------|
| 1-Hiçbir Batılı Ülkenin Sömürgesi Olmayan Ülkeler | 6-İngiltere |
| 2-Hollanda | 7-Fransa |
| 3-İspanya | 8-Portekiz |
| 4-İtalya | 9-Belçika |
| 5-Amerika Birleşik Devletleri | 10-Türkiye |



Grafik 1. Ülkelerin Gelişme Düzeyi ile Sömürge Kökenleri Arasındaki İlişki



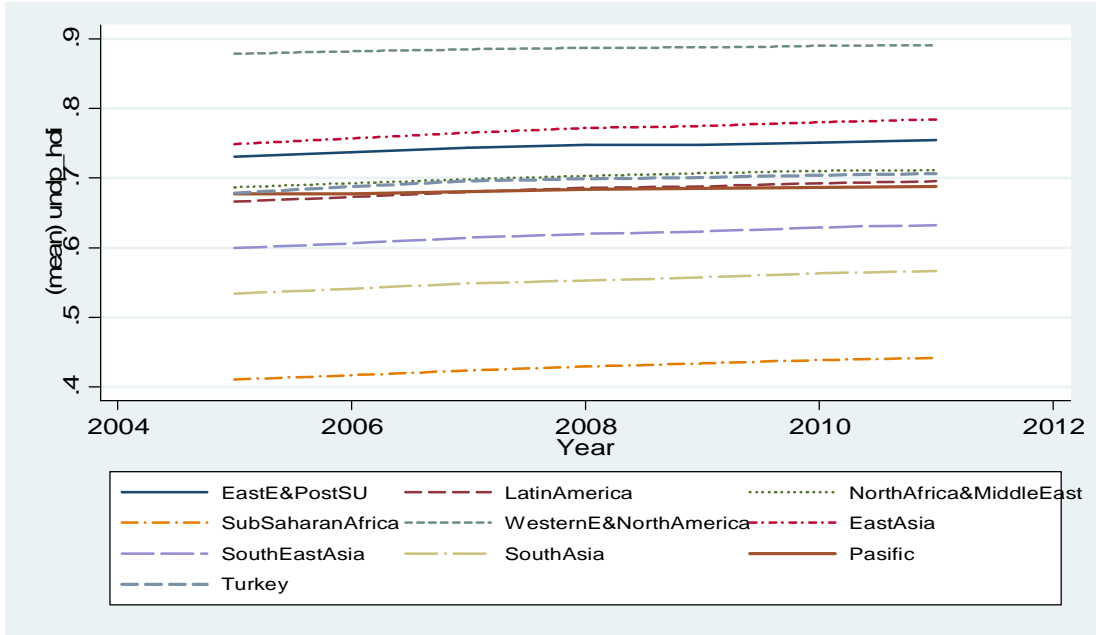
Grafik 2. Ülkelerin Gelişme Düzeyi(Medyan) ile Sömürge Kökenleri Arasındaki İlişki

Grafik 2, Grafik 1'den elde edilen sonuçları desteklemektedir. Temel fark, undp_hdi endeksinin ortalama yerine medyan değerleri baz alınarak gruplanmasıdır. Ülkelerin sıralamasında herhangi bir değişim olmamıştır

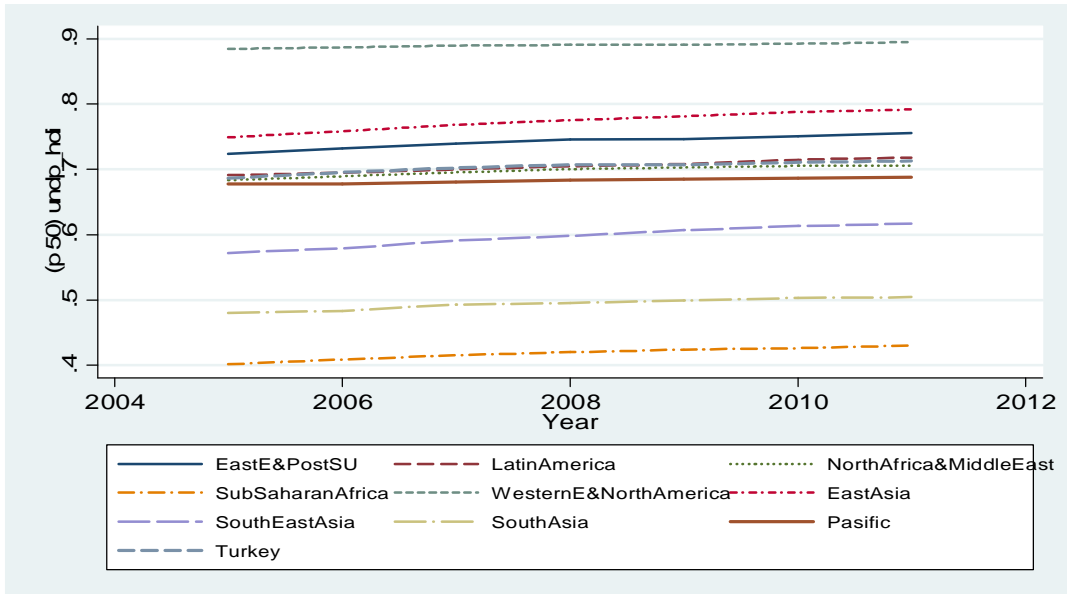
Grafik 3, gelişme düzeyini siyasi coğrafyaya göre sınıflamaktadır. Kurumsallaşmış demokrasi düzeyine göre dokuz alt başlık oluşturulmuştur. Grafik 3 ortalama değerleri içermektedir. Grafik 4 ise medyan değerleri baz almaktadır. Bu gruplamaya göre Batı Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri en yüksek gelişme düzeyine sahiptir. Türkiye, Orta Doğu ülkeleri grubunda yer almakta ve bu ülkelerle aynı değeri taşımaktadır.

Ülke kodları:

- 1.Doğu Avrupa ve Eski Sosyalist Ülkeler
- 2.Latin Amerika
- 3.Kuzey Afrika ve Orta Doğu
- 4.Afrika Altı Ülkeler
5. Batı Avrupa ve ABD
- 6-Güneydoğu Asya
- 7.Güney Asya
- 8.Pasifik Ülkeleri
- 9.Türkiye



Grafik 3. *Siyasi Coğrafya ve Gelişme Arasındaki İlişki*

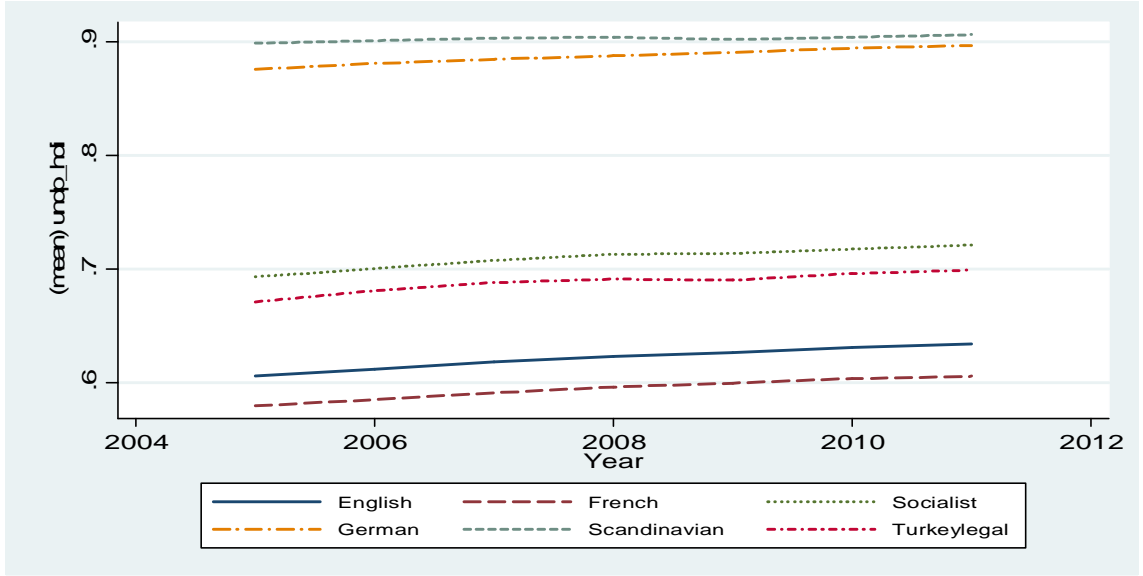


Grafik 4. *Siyasi Coğrafya ve Gelişme Arasındaki İlişki (Medyan)*

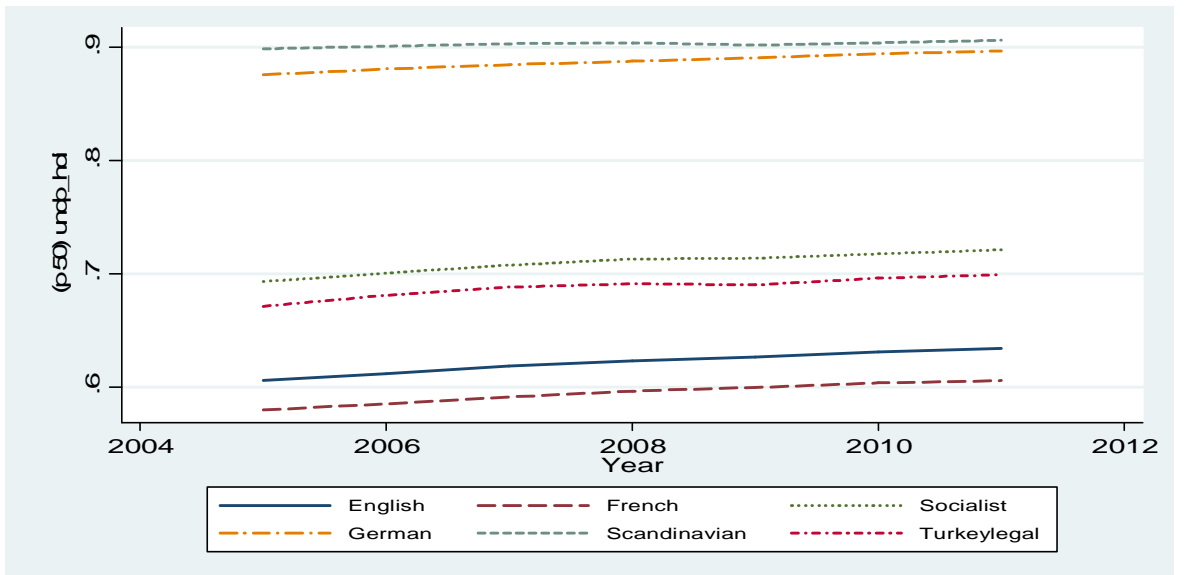
Grafik 5'te yasal kökenlerin ülkelerin gelişmişlik düzeyi üzerinde etkisini gösterir. Gelişmiş İskandinav ve Alman ticari kodları, İngiliz, Fransız ve Sosyalist yasal kökenlilere kıyasla daha çok gelişmiştir. Grafiğe göre, Türkiye'nin gelişmişlik düzeyi Fransız yasal kökene sahip bir ülke olarak bu kökene sahip diğer ülkelere göre daha yüksektir.

Ülke Kodları:

- 1-İngiliz
- 2-Fransız
- 3-Sosyalist
- 4-Almanya
- 5-İskandinavya
- 6-Türkiye



Grafik 5. Ülkelerin Yasal Temellerine Bağlı Olarak Gelişme Düzeyleri (Ortalama)



Grafik 6. Ülkelerin Yasal Temellerine Bağlı Olarak Gelişme Düzeyleri (Medyan)

Tablo 6 tanımsal ortalama, standart sapma, varyans, çarpıklık ve basıklık içermektedir. Bu istatistikler verilerin genel normal dağılıp dağılmadığını saptamakta kullanılmaktadır, normal dağılım için çarpıklık 0 ve basıklık 3 olmalıdır. Fakat değişkenlerin çarpıklık derecesi 0'dan basıklık derecesi 3'ten farklıdır. Gelişme düzeyi sağa çarpıktır, dolayısı ile çok az ülke gelişmiş dünyaya aittir. Siyasi, iktisadi ve gayri resmi kurumları kapsayan değişkenler normal dağılıma sahip değildir. Yönetici üzerine konan kısıtı simgeleyen p_xconst ve iktisadi serbestliği simgeleyen hf_score en yüksek standart hata ve varyansa sahiptir.

Tablo 6.

Tanımsal İstatistikler

| <i>Tanımsal İstatistikler</i> | | | | | |
|-------------------------------|-----------------|--------------------|----------------|------------------|-----------------|
| <i>Değişkenler</i> | <i>Ortalama</i> | <i>Stand.Sapma</i> | <i>Varyans</i> | <i>Çarpıklık</i> | <i>Basıklık</i> |
| <i>undp_hdi</i> | .6690371 | .1699949 | .0288983 | -.4619058 | 2.263032 |
| <i>dpi_system</i> | .782167 | .932137 | .8688794 | .4448421 | 1.300231 |
| <i>dpi_cemo</i> | .1365688 | .3435856 | .118051 | 2.116715 | 5.480484 |
| <i>ciri_injud</i> | .8608924 | .8526488 | .72701 | .2692639 | 1.429224 |
| <i>p_xconst</i> | 3.590551 | 11.9807 | 143.5371 | -6.675394 | 47.2249 |
| <i>hf_efiscore</i> | 61.39147 | 9.784029 | 95.72723 | .0087694 | 3.545504 |
| <i>dr_ig</i> | 61.1133 | 15.69864 | 246.4474 | .2109908 | 2.204784 |
| <i>wef_gend</i> | .673496 | .0595211 | .0035428 | -.3700667 | 3.939381 |

Tablo 7.

Bağımsız ve Bağımlı Değişkenler arasında Korelasyon Matrisi

| | undp_hdi | dpi_sy-m | dpi_cemo | ciri_i~d | p_xconst | hf_efi~e | dr_ig |
|-------------|----------|----------|----------|----------|----------|----------|---------|
| undp_hdi | 1.0000 | | | | | | |
| dpi_system | 0.4853* | 1.0000 | | | | | |
| dpi_cemo | -0.3257* | -0.2422* | 1.0000 | | | | |
| ciri_injud | 0.5352* | 0.4522* | -0.3143* | 1.0000 | | | |
| p_xconst | 0.2191* | 0.1219* | -0.0633 | 0.1970* | 1.0000 | | |
| hf_efiscore | 0.6106* | 0.4051* | -0.3676* | 0.5782* | 0.1810* | 1.0000 | |
| dr_ig | 0.8373* | 0.5312* | -0.3220* | 0.5743* | 0.2324* | 0.7234* | 1.0000 |
| wef_gend | 0.5239* | 0.4004* | -0.3276* | 0.4897* | 0.2187* | 0.3681* | 0.4888* |

| | wef_gend |
|----------|----------|
| wef_gend | 1.0000 |

Tablo 7’de ilgili 127 ülkeyi kapsayan korelasyon matrisi sunulmuştur. Anlamlılık düzeyi 0.05’dir. Anlamlı değerler yıldız işareti ile gösterilmiştir. Bağımlı değişken *undp_hdi* siyasi, iktisadi ve gayri resmi kurumlar değişkenleri ile pozitif ilişki içindedir. Küreselleşme endeksi en yüksek korelasyon değerine (0.84) sahiptir, *dpi_cemo* negatif korelasyona sahip tek değişkendir. Bu da asker kökenli bir yönetici ile gelişme düzeyi arasında negatif korelasyona işaret etmektedir.

Tablo 8’de ilgili değişkenlerin örneklem ülkeler için panel verilerin tanımsal istatistikleri sunulmuştur. Burada sonuçlarda grup içi ve gruplar arası değişim değerleri ele alınmıştır. Ülkeler arasında 2005-2010 yılları arasında değişim, tekil olarak ülkelerin kendi durumlarındaki değişimden daha yüksektir. Böylelikle iki tane rassal olarak seçilen ülkenin gelişme düzeyi, siyasi, iktisadi ve gayri resmi kurumları, aynı ülkenin rassal olarak seçilen zaman aralığındaki değişimine kıyasla daha yüksektir. Küreselleşme düzeyi *dr_ig*, ülkeler arasındaki en yüksek gruplar arası değişkenliğe (15.7) sahipken, yönetici üzerine konan kısıt en yüksek grup içi (8.4) değişkenliğe sahiptir.

Tablo 8.

Panel Veriye ait Etkiler arası (Between) ve Etkiler içi (Within) İstatistikleri

| Bağımlı Değişken | Standart Sapma | | Zaman ve Ülke Spesifik Standart Sapmaların Toplamı | | Tek Yönlü Ülke Spesifik | | Tek Yönlü Zaman | | İki Yönlü Varyans | | | |
|--------------------------|-------------------------|-------------------|--|------------------|-------------------------|------------|-----------------|------------------------|-------------------|--------------------------------|---------------------|-----------|
| | gruplar arası (Between) | grup İçi (Within) | %Ülkeler arası | %Zamanla r arası | Grup içi | % grup içi | %gruplararası | %grupiçi% gruplararası | grup içi | gruplar arası se ülke Spesifik | gruplar arası Zzman | |
| undp_hdi | .17030239 | .00455466 | 99.68395 | .25493494 | .06111516 | .3160501 | 80.662824 | 99.745065 | 99.938729 | .07126515 | 99.633801 | .29493372 |
| <i>Bağımsız Değişken</i> | | | | | | | | | | | | |
| dpi_system | .92902394 | .11641162 | 98.662383 | .01115072 | 1.326466 | 1.3376168 | .8336261 | 99.988849 | 98.673386 | 1.5450091 | 98.442113 | 1.5450091 |
| dpi_cemo | .3298144 | .10802541 | 91.522251 | .0108399 | 8.4669093 | 8.4777492 | .12786292 | 99.98916 | 91.532173 | 9.7456821 | 90.241946 | .01237145 |
| ciri_injud | .78756982 | .36442887 | 84.756867 | 1.2230182 | 14.020115 | 15.243133 | 8.0234042 | 98.776982 | 85.806294 | 16.328238 | 82.258615 | 1.4131474 |
| p_xcons | 9.1324055 | 8.4105162 | 57.711421 | .18231304 | 42.106266 | 42.288579 | .4311165 | 99.817687 | 57.816829 | 45.890349 | 53.912518 | .19713294 |
| hf_efiscore | 9.6706095 | 1.82073 | 97.030002 | .0734858 | 2.8965118 | 2.9699976 | 2.4742714 | 99.926514 | 97.101358 | 3.3645946 | 96.550772 | .08463293 |
| dr_ig | 15.664898 | 1.7890314 | 98.916321 | .24178662 | .84189245 | 1.0836791 | 22.311644 | 99.758213 | 99.156067 | 1.008109 | 98.704648 | .28724335 |
| wef_gend | .05838149 | .01383452 | 95.519389 | 1.4998202 | 2.9807911 | 4.4806113 | 33.473562 | 98.50018 | 96.973822 | 3.568258 | 94.663462 | 1.7682804 |

Tablo 9’da ve tablo 10’da spesifikasyon diagnostik testleri çoklu bağlantı, değişen varyans ve eksik değişkenler için yapılmıştır. Varyans enflasyon faktörü (VIF) 5’den küçük olduğu için içsel bağlantı problemi yoktur denilebilir. Hem Breush-Pagan hem de White testi değişen varyans sorunu olduğunu doğrulamaktadır. Ramsey spesifikasyon testleri atılmış değişken olduğunu göstermektedir. Wooldridge testi ile boş hipotez ret edildiğinden otokorelasyon problemi mevcut görünmektedir.

Tablo 9.

Çoklu Bağlantı Testi

| Variable | VIF | SQRTVIF | Tolerance | Eigenvalue | Conditionaş Index | R-Squared |
|--------------------|------|---------|-----------|------------|-------------------|-----------|
| <i>dpi_system</i> | 1.55 | 1.24 | 0.6456 | 3.3297 | 1.0000 | 0.3544 |
| <i>dpi_cemo</i> | 1.22 | 1.11 | 0.8181 | 0.9290 | 1.8932 | 0.1819 |
| <i>ciri_injud</i> | 1.82 | 1.35 | 0.5496 | 0.8121 | 2.0248 | 0.4504 |
| <i>p_xconst</i> | 1.07 | 1.04 | 0.9306 | 0.6572 | 2.2510 | 0.0694 |
| <i>hf_efiscore</i> | 2.25 | 1.50 | 0.4444 | 0.5812 | 2.3935 | 0.5556 |
| <i>dr_ig</i> | 2.66 | 1.63 | 0.3756 | 0.4391 | 2.7539 | 0.6244 |
| <i>wef_gend</i> | 1.52 | 1.23 | 0.6565 | 0.2517 | 3.6374 | 0.3435 |

Tablo 10.

Değişen varyans, Ramsey Eksik Değişken ve Otokorelasyon Testi

Breusch-Pagan/Cook-Weisberg Testi

Ho: Sabit varyans

Değişkenler: undp_hdinin uyumu yapılmış değeri

chi2(1) = 96.84

Prob > chi2 = 0.0000

White Testi

Ho: homoskedasticitye karşı

Ha: kısıtsız heteroskedasticity

chi2(34) = 210.01

Prob > chi2 = 0.0000

Ramsey RESET testi bağımlı değişkenlerin uyumu yapılmış değeri için

Ho: model atılmış değer taşımaz

F(14, 535) = 21.80

Prob > F = 0.0000

Wooldridge Otokorelasyon Testi

H0: birinci sıra otokorelasyon yoktur

F(1, 110) = 313.809

Prob > F = 0.0000

6.4.Yöntem

Kullanılan yöntem, kurumsal farklılıkların gelişmişlik farklılıkları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla panel veri analizidir. Panel verinin tercih edilmesinin temel nedeni Hsiao (2005) ve Hsiao (2006) tarafından vurgulanmıştır. Buna göre panel veri analizi karmaşık insan davranışlarını modellemede tekil yatay kesit veya zaman serisine göre daha etkindir. Bundan dolayı insan davranışları üzerine kısıtlar koyan bir yapı olarak kurumların panel veri ile ölçülmesi daha uygun olmaktadır. Deaton (1995), panel veri analizinin büyüme süreci için önemini vurgulamıştır. Ayrıca değişkenler tekil olarak pozitif olarak otokorelasyona sahipse, panel veri analizi toplam değişmelerde daha uygun ölçümlenmelere izin vermektedir.

Bu bölümün içeriğinde panel verinin avantaj ve dezavantajları, neden havuzlanmış klasik en küçük kareler (EKK) yönteminin uygun olmadığı, birinci fark, sabit ve rassal etkiler modeli ele alınacaktır.

6.4.1.Panel Veri Analizinin Avantaj ve Dezavantajları

Baltagi (2005), panel veri analizinin kısıtları ve avantajlarını açıklamaktadır. Fayda ve kısıtların temel noktaları aşağıda sıralanmıştır (Baltagi, 2005; 4-9). Faydalar;

- Bireysel heterojenliğin kontrol edilmesi: Panel veri, bireylerin,firmaların, devletlerin veya ülkelerin heterojen olmasını önerir. Zaman serisi ve yatay kesit analizi heterojenlik sapmalı sonuçların elde edilmesi risk ile karşılaşılır.
- Panel veri analizi daha fazla değişkenlik, değişkenler arasında daha fazla içsel bağlantı problemi, daha yüksek serbestlik derecesi ile daha etkin ve bilgi sağlayıcıdır. Zaman serisi analizlerinde içsel bağlantı problemi yaşanabilir. Verilerdeki değişim farklı büyüklüklerdeki bireyler arası ve bireylerin içinde olmak üzere ayrıştırılabilir. Daha önceki değişim daha büyüktür. Ek olarak, daha bilgi verici veri daha güvenilir parametre tahminlerini sağlayabilir.
- Panel veri uyarlanma dinamiklerini belirlemede daha başarılıdır. Yatay kesit dağılımı, kısmen daha istikrarlı olmasına rağmen değişimin büyüklüğünü saklayabilir. İşsizlik, iş değişimi, yerleşim veya gelir hareketleri gibi olgular panel veri ile daha iyi araştırılabilir.

- Panel veri modelleri ile daha karmaşık davranışsal modeller tamamen yatay kesit ve zaman serisi verilerine göre daha kolay araştırılabilir. Buna ek olarak, daha az kısıtlar ile gecikmeli modeller, saf zaman serisine tercih edilebilir.
- Mikro panel data bireyler, firmalar ve hane halklarını, makro düzeyde ölçülmüş benzer değişkenlerden daha uygun bir şekilde bir araya getirir. Firma veya bireylerin sapmalar toplulaştırılmasından kaynaklanan sapmalar azaltılabilir veya elimine edilebilir.
- Diğer taraftan makro panel veri daha uzun zaman serisine sahiptir ve zaman serisinde ki tipik birim kök problemi gibi standartsız dağılım problemlere sahip değildir.

Panel verinin kısıtları:

- Düzenlenmesi ve verinin toparlanması zordur,
- Özellikle uygun olmayan anketlerle edinilmiş bilgiler de ölçme hata problemleri söz konusu olabilir,
- Kısa zaman kesiti problemi ile karşılaşılabilir,
- Ülkeler için araştırma yapıldığında yatay kesit bağımlılığı olabilir ve sonuçları sapmalı hale getirebilir. Bu nedenle panel birim kök testlerim uygulandığında bu durum göz önünde bulundurulmalıdır.

6.4.2. Panel Veri Analizi

Hsiao (2005)'e göre panel veri veya boyamsal (longitudinal) veri birçok sayıdaki bireyin zaman serisini içerir. Bunun anlamı panel verinin iki boyutu olduğudur. Bunlardan birincisi yatay kesit boyutu, i indisi ile ifade edilir ve zaman boyutu t indisi ile ifade eldir. Bu iki boyut kümeleme ve hiyerarşik yapıyı daha karmaşık hale getirmektedir.

Bontempi ve Golinelli (2013), rassal örneklemelerin popülasyonun farklı zaman noktalarından seçildiğine vurgu yapmaktadır. Örneğin, gözlemler bağımsızdır fakat özdeş dağılıma sahip değildir. Yatay kesit boyutunda rassal örneklem mevcuttur ve zaman serisi boyutunda bağımlılığı kısıtsız bırakmaktadır. Böylelikle belirli bir popülasyondan temin edilen rassal örnekte, daha geniş yatay kesit birimleri daha doğru tespit edilebilir. Rassal örneklem varsayımı, yatay kesit söz konusu olduğunda ya da bireyler birbirinden bağımsız olduğunda uygulanacaktır. Fakat unutulmamalıdır ki panel veri zaman serisi boyutunu da içermektedir, çünkü değişkenler genelde zamanla

korelasyon içindedir, dolayısıyla zaman içerisinde korelasyonun bağımsızlığının zaman boyunca kısıtsız olduğunu kabul etmek olası değildir. Bu bakış açısı birçok yatay kesitin kısa zaman dönemi içermesine neden olur. Göreli olarak daha geniş N(birey notasyonu) ve daha az T (zaman notasyonu) zaman serisi bağımlılığına izin verir ve bu durumda birim kök için kaygılanmak gerekmez. Eğer birey, küme sayısının küme boyutuna göre daha geniş olması şartı ile bir grup veya kümeyi gösterir; standart yöntemler değişen varyans problemini (hata varyansının farklı gözlemlerde sabit olmaması) ve/veya grup içinde kümeleme korelasyonu ile düzenleyebilir. Panel veri analizi kullanılıyor olsa bile, yatay kesit ve zaman serisi boyutu kısmen aynı boyutta ise bir önceki panel data kurgusu uygun olmayabilir. Daha geniş N ve daha geniş T söz konusu olduğunda zaman serisi dinamikleri dikkate alınmalıdır.

Hsiao ve Sun (2000), panel veri analizinden bilgi alınabilmesinin havuzlanma (poolability) özelliğine bağlı olduğunu altını çizmektedir. Eğer bireysel gözlemler daha heterojen popülasyondan sağlandı ise veriyi havuzlamanın bir anlamı yoktur, böylelikle panel veri kullanmanın birçok avantajı ortaya çıkabilir. Havuzlanmış veya havuzlanmamış panelin i . bireyin t . zaman döneminde sonuçlanması, y_{it} üzerinde araştırma yapılan değişkenler olmak üzere, x rassal olarak popülasyondan seçilmiş olabilmektedir. Eğer t , birey ve zaman indisi ise, apriori olarak $E(y_{it}|x) = E(y_{jt}|x)$ olarak gösterilebilir. Verinin havuzlanması ile popülasyonun özellikleri konusunda daha kesin bilgiler çıkarılabilir. Diğer taraftan, x üzerinde, birey sonuçları daha heterojen popülasyondan daha uygun olarak çıkarılabilir, böylelikle, it indisi heterojen popülasyondan belirli gözlemlerin üretilmesi için belirli bilgiler taşır. Diğer bir deyişle, x koşuluna bağlı olmak üzere, veriyi havuzlamanın makul bir yanı yoktur. Yatay kesit birimleri üzerindeki heterojenlik x tarafından tamamen yakalanamayabilir.

Bir model, sonuçları etkileyen faktörlerin belirlenmesinde gerçeğin sadeleştirilmesidir. Panel veri, bireysel sonuçlara odaklanır. Bireysel sonuçları etkileyen ise modeldir. Eğer y 'yi açıklamak için x 'in bir dizi önemli açıklayıcı değişkeni içermesi uygun olarak kabul ediliyorsa, doğrusal bir regresyon olarak aşağıda belirtilen şekilde ifade edilebilir:

$$y=B \cdot x+u \quad (1)$$

u dışlanmış değişkenlerin durumunu gösterir. Standart bir varsayım olarak u rassal bir deyişkendir ve x ile korelasyon içinde değildir. Eğer yatay kesitteki heterojenlik

üzerine odaklanmalıdır. Bu modellerde ekseni kestiği nokta yatay kesit birimleri için değişirken, zamandan bağımsız olduğu kabul edilir.

Bu modelde tüm birimler kendi eksenlerine sahiptir, b_{0i} ile gösterilirler ve \bar{b}_0 da aritmetik ortalamaları göstermektedir, her biri b_{0i} için $\bar{b}_0 + \eta_i$ şeklinde ifade edilir ki $\eta_i = b_{0i} - \bar{b}_0$ 'dir. Böylelikle her yatay kesit aşağıda ki spesifikasyonu sağlar;

$$y_i = \bar{b}_0 + X_i b + \eta_i + e_i, \quad i = 1, \mathbf{K}, N \quad (3)$$

$D_m = I_N \bar{A} e_T$ NTxN boyutunda kukla değişken içeren bir matris olmak üzere , (3) şu şekilde yeniden yazılabilir:

$$y = \bar{b}_0 e_{NT} + Xb + D_m m + e \quad (4)$$

Burada $m = (\eta_1, \mathbf{K}, \eta_N)'$.

Bir yönlü spesifikasyon η konusunda üç varsayım yapar. Sabit veya rassal olarak kabul edilebileceği gibi tamamen rassal da kabul edilebilir. η rassal olarak kabul edilir fakat şartlı bir değişken olarak görülür, bunun etkisi bu anlamda model de kullanılan istatistiksel araçların sabit kabul edildiğinde de aynı etkiyi vermesidir.

6.4.3.1. Sabit Etkiler Modeli

Sabit etkiler modeli Erlat (2006) tarafından şu şekilde açıklanmaktadır. Bu modellerde, η , \bar{b}_0 ve b , ile EKK kullanılarak tahmin edildiğinde e (2) nolu denklemdeki şartları sağlar. Eğer N makul bir boyutta ise, (4) nolu denklemin doğrudan tahmini tam içsel bağlantıya bağlı olarak yapılabilir fakat $\sum_{i=1}^N \eta_i = 0$ olmadıkça geçerli değildir, böylelikle $\eta = -\sum_{i=2}^N \eta_i$, (4) üzerine kısıt konarak denklem 5 elde edilir

$$y = \bar{b}_0 e_{NT} + Xb + D_m^* m^* + e \quad (5)$$

burada $\mathbf{m}^* = (\mathbf{m}_2, \mathbf{K}, \mathbf{m}_N)'$ ve $D_m^* = [d_{m2} - d_{m1}, \mathbf{K}, d_{mN} - d_{m1}]$, d_{m1} , D_m^* 'un sütunudur. Bu sabit etkiler modelinde \mathbf{m} nin doğrudan tahminini sağlar, fakat N çok büyükse denklem 5 doğrudan tahmin edilir olamayabilir. Fakat denklem 4 deki $\mathbf{b}_0 = (\mathbf{b}_{01}, \mathbf{K}, \mathbf{b}_{0N})'$ olarak yazıldığında

$$y = X\mathbf{b} + D_m\mathbf{b}_0 + \mathbf{e} \quad (6)$$

(2) deki modeled klasik en küçük kareler yöntemini kullandığımızda $\hat{\mathbf{b}}_{0,OLS}$ olarak elde edilir

$$\hat{\mathbf{b}}_{0,OLS} = (D_m'D_m)^{-1}D_m'(y - X\hat{\mathbf{b}}_{OLS}) \quad (7)$$

Fakat $(D_m'D_m)^{-1}D_m' = I_N \ddot{\mathbf{A}} (e_T'e_T)^{-1}e_T'$ böylelikle her $\hat{\mathbf{b}}_{0i,OLS} = \bar{Y}_i - \bar{x}_i'\hat{\mathbf{b}}_{OLS}$ için $\bar{Y}_i = \mathbf{a}_{t=1}^T Y_{it}/T$ iken ve $\bar{x}_i = (\bar{X}_{i1}, \mathbf{K}, \bar{X}_{iK-1})'$ ile $\bar{X}_{ij} = \mathbf{a}_{t=1}^T X_{ijt}/T$, ikinci ifadeyi kullandığımızda (2), $\hat{\mathbf{b}}_{OLS}$ elde edilir.

$$\hat{\mathbf{b}}_{OLS} = (X'N_m X)^{-1}X'N_m y \quad (8)$$

Fakat $N_m = (I_N \ddot{\mathbf{A}} I_T) - M_m$ iken $M_m = D_m(D_m'D_m)^{-1}D_m' = I_N \ddot{\mathbf{A}} M_T$ olur böylelikle $N_m = I_N \ddot{\mathbf{A}} N_T$. Sonuçta $N_m y$ ve $N_m x_j$ görel olarak, $Y_{it} - \bar{Y}_i$ ve $X_{ijt} - \bar{X}_{ij}$ şeklini alır. Böylece $\hat{\mathbf{b}}_{OLS}$ regresyondan tahmin edilmiş olur:

$$N_m y = N_m X\mathbf{b} + N_m \mathbf{e} \quad (9)$$

Denklem 9, grup içi tahmin edicisi (*within estimator*) olarak ifade edilir çünkü \mathbf{b} grup içi değişime bağlıdır. Bu ifadeyi $\hat{\mathbf{b}}_w$ olarak yazabiliriz. Bu tahmin ediciden $\bar{\hat{\mathbf{b}}}_{0,OLS}$ şu şekilde elde edilir.

$$\bar{\hat{b}}_{0,OLS} = \frac{\hat{a}_{i=1}^N \hat{b}_{0i,OLS}}{N} = \frac{\hat{a}_{i=1}^N \bar{Y}_i}{N} - \frac{\hat{a}_{i=1}^N \bar{x}_i' \hat{b}_w}{N} = \bar{Y} - \bar{x}' \hat{b}_w \quad (10)$$

Burada $\bar{Y} = \hat{a}_{i=1}^N \bar{Y}_i / N = \hat{a}_{i=1}^N \hat{a}_{t=1}^T Y_{it} / NT$ ve $\bar{x} = (\bar{X}_1, \mathbf{K}, \bar{X}_{K-1})'$ ile $\bar{X}_j = \hat{a}_{i=1}^N \bar{X}_{ij} / N = \hat{a}_{i=1}^N \hat{a}_{t=1}^T X_{ijt} / NT$, ve \hat{m} ile hesaplanır

$$\hat{m} = \hat{b}_{0i,OLS} - \bar{\hat{b}}_{0,OLS} = (\bar{Y}_i - \bar{Y}) - (\bar{x}_i - \bar{x})' \hat{b}_w, \quad i = 1, \mathbf{K}, N \quad (11)$$

Park(2005), sabit etkiler modeli için bazı stratejiler önermektedir. Kukla değişken EKK modeli (LSDV) kukla değişken kullanırken within tahmin edicisi kullanmaz. Bu strateji kuklasız bağımsız değişkenler için özdeş eğimler yaratır. Grup arası (between) tahmin edicisi de kukla kullanmaz. Fakat, farklı parametre tahminleri yapar. Bu stratejilerin tamamının artı veya eksileri vardır. Bunlar aşağıdaki tabloda özetlenmiştir:

Tablo11.

Sabit Etkiler Modeli İçin Stratejiler

| | <i>LSDV</i> | <i>Etkiler İçi</i> | <i>Etkiler Arası</i> |
|------------------------------|--|---|--|
| <i>Fonksiyonel şekil</i> | $y_i = \alpha_i + X_i \beta + \varepsilon_i$ | $y_{it} - \bar{y}_{it} = X_{it} - \bar{X}_{it} + \varepsilon_{it} - \bar{\varepsilon}_{it}$ | $\bar{y}_{im} = \alpha + \bar{x}_{im} + \varepsilon_i$ |
| <i>Kukla</i> | Evet | Hayır | Hayır |
| <i>Kukla katsayısı</i> | Sunulmuştur | Hesaplanmaya ihtiyacı vardır | mevcutdeğil |
| <i>Dönüşüm</i> | Hayır | Grup ortalamalarından fark | Grup |
| <i>Eksen(Tahmin)</i> | Evet | Hayır | Hayır |
| R^2 | Doğru | Doğru | |
| <i>Hata kareleri Toplamı</i> | Doğru | Yanlış | |
| <i>Hata kareleri Ort.</i> | Doğru | Daha az | |
| <i>B'nin Standart Hatası</i> | Doğru | Yanlış (dahaaz) | |
| <i>DF hata</i> | $nT - n - k$ | $nT - k$ (daha geniş) | $n - K$ |
| <i>Gözlem</i> | nT | nT | n |

Kaynak: Park, 2005; 12

6.4.3.2. Rassal Etkiler Modeli

η 'nin rassal bir değişken olduğu kabul edildiğinde hata teriminin bir parçası haline gelir. O nedenle, bu tip modeller hata bileşen modeli olarak ifade edilir. η konusunda aşığıdaki varsayımlar yapılır:

$$\begin{aligned}
 E(\eta_i) &= 0 && \text{tüm } i\text{'leri için} && (12) \\
 E(\eta_i^2) &= s_m^2 && \text{tüm } i\text{'ler için} \\
 E(\eta_i \eta_j) &= 0 && \text{tüm } i \neq j \\
 E(\eta_i e_{jt}) &= 0 && \text{tüm } i, j \text{ ve } t \\
 E(\eta_i | X) &= 0 && \text{tüm } i\text{'ler için}
 \end{aligned}$$

Böylece birleştirilmiş hata terimi $u_{it} = \eta_i + e_{it}$ ortaya çıkar ve özellikleri aşığıdaki gibidir

$$\begin{aligned}
 E(u_{it}) &= 0 && \text{tüm } i, t\text{'ler için} && (13) \\
 E(u_{it}^2) &= s_m^2 + s_e^2 && \text{tüm } i, t\text{'ler için} \\
 E(u_{it} u_{js}) &= s_m^2 && \text{tüm } i = j \text{ ve } t = s \\
 E(u_{it} | X) &= 0 && \text{tüm } i, t\text{'ler için}
 \end{aligned}$$

Böylece doğrusal modellerde hata terimi otokorelasyona sahip olmasına rağmen değişen varyanslı değildir. Modelin matrisi şu şekilde ifade edilebilir,

$$y = X^* b^* + u \quad (14)$$

$u = D_m m + e$, özelliği ile (13) $E(u) = 0$ 'dır ve

Denklem (15)

$$\begin{aligned}
 Cov(u) = W &= D_m E(m m') D_m' + E(e e') + D_m E(m e') + E(e m') D_m' \\
 &= s_m^2 (I_N \ddot{A} e_T e_T') + s_e^2 (I_N \ddot{A} I_T)
 \end{aligned}$$

W için daha uygun bir formülasyon yazacak olursak öncelikle $s_m^2(I_N \ddot{A} e_T e_T') = Ts_m^2 M_m$ ve her iki tarafa $s_e^2 M_m$ ekler çıkarırsak;

$$W = (Ts_m^2 + s_e^2)M_m + s_e^2(I_N \ddot{A} I_T - M_m) = s_1^2 M_m + s_e^2 N_m \quad (16)$$

burada $s_1^2 = Ts_m^2 + s_e^2$ (Erlat, 2006; 13-16).

Denklem 14 de EKK uygulanarak Genelleştirilmiş EKK tahmin edicisine ulaşmak için denklemde dönüşüm yapılmasına ihtiyaç vardır.

M_m ve N_m simetrik idempotent matris ile $M_m N_m = 0$ iken aşağıdaki sonuca ulaşılır

$$W^{-1} = \frac{1}{s_1^2} M_m + \frac{1}{s_e^2} N_m \quad (17)$$

W ile çarpılarak düzenleme yapılırsa aynı neden P^{-1} şu şekli alır

$$P^{-1} = \frac{1}{s_1} M_m + \frac{1}{s_e} N_m = \frac{1}{s_e} \frac{\hat{e} s_e}{\hat{e} s_1} M_m + I_{NT} - M_m \frac{\hat{u}}{\hat{u}} = \frac{1}{s_e} P^* \quad (18)$$

Burada

$$P^* = I_{NT} - qM_m = N_m - (1 - q)M_m \quad (19)$$

ve olur. Denklem 14, P^{-1} ile dönüştürüldüğünde ve EKK uygulandığında P^* ile aynı sonuç elde edilmektedir çünkü $1/s_e$ iptal edilmektedir. Buradaki $y^* = P^* y$,

$Y_{it}^* = Y_{it} - q\bar{Y}_i$ ve $X^{**} = P^* X^*$ elemanları da $X_{ij}^* = X_{ij} - q\bar{X}_{ij}$ şeklinde ifade edilir.

Böylece Genelleştirilmiş EKK'dan EKK uygulanarak b^* elde edilir

$$y^* = X^{**} b^* + u^* \quad (20)$$

Burada birinci amaç denklem 14 için EGLS tahmin edicisini sağlamak ve q veya s_1^2 ve s_e^2 için eşdeğer bir tahmin edici bulmaktır. Şimdi

$P^{-1}u = (M_m u / s_1) + (N_m u / s_e)$. Bu of u , $M_m u$ ve $N_m u$ 'nun doğrusal dönüşümünü içerir. Bu dönüşümler için $E(M_m u) = 0$ $Cov(M_m u) = s_1^2 M_m$ yazılabilir. Diğer bir kelime s_1^2 dönüştürülmüş hatanın sabit varyansı $M_m u$ 'dır. Burada $E(u' M_m u)$ 'dır. Bu ifade $E(u' M_m u) = trE(uu') M_m = s_1^2 tr M_m$ 'dir böylelikle s_1^2 şu şekilde yeniden oluşturulabilir

$$s_1^2 = \frac{E(u' M_m u)}{tr M_m} = \frac{E(u' M_m u)}{N} \quad (21)$$

Fakat $u' M_m u = T \mathring{a}_{i=1}^N \bar{u}_i^2$, böylelikle

$$s_1^2 = \frac{T \mathring{a}_{i=1}^N E(\bar{u}_i^2)}{N} \quad (22)$$

Benzer nedenden $N_m u \sim (0, s_e^2 N_m)$ 'dir böylece

$$s_e^2 = \frac{\mathring{a}_{i=1}^N \mathring{a}_{t=1}^T E(u_{it} - \bar{u}_i)^2}{N(T-1)} \quad (23)$$

\hat{u}_{it} denklem 5 ve denklem 6'dan da faydalanarak aşağıdaki gibi hesaplanır

$$\hat{u} = D_m \hat{m} + (y - \bar{b}_0 e_{NT} - X \hat{b} - D_m \hat{m}) = y - \bar{b}_0 e_{NT} - X \hat{b} \quad (24)$$

Diğer bir yaklaşımda ise s_1^2 ve s_e^2 hesaplanır, burada $M_m u$ ve $N_m u$ dönüştürülmüş hata terimidir. Denklemdeki ilk dönüşüm:

$$M_m y = \bar{b}_0 e_{NT} + M_m X b + M_m u \quad (25)$$

Denklem 24'e EKK uygulandığında \bar{b}_0 ve b regresyondan elde edilebilir

$$\bar{Y}_i = \bar{b}_0 + \sum_{j=1}^{K-1} \hat{\mathbf{a}}_j \bar{X}_{ij} + \bar{u}_i, \quad i = 1, \mathbf{K}, N \quad (26)$$

\mathbf{b} 'nin elde edilen tahmin edicisi etkiler arası (*between estimator*) tahmin edicisidir ($\hat{\mathbf{b}}_B$) çünkü sadece yatay kesitteki değişimi dikkate alır. \bar{Y}_i , \bar{X}_{ij} 'yi belirlemek için kullanılan bir yöntemde regresyon 26 kullanılır, böylelikle \mathbf{s}_1^2 tahmin edicisi, tahminin hata varyansını T ile çarparak aşağıdaki denklem 27 kullanılır.

$$\hat{\mathbf{s}}_1^2 = \frac{T \hat{\mathbf{a}}_{i=1}^N \bar{\hat{u}}_{Bi}^2}{N - K} \quad (27)$$

Bu regresyon ikinci dönüşümü ifade eder, $N_m u$, Hata varyansının tahmin edicisi bu regresyondan elde edilir:

$$\hat{\mathbf{s}}_e^2 = \frac{\hat{\mathbf{a}}_{i=1}^N \hat{\mathbf{a}}_{i=1}^T \hat{u}_{Wit}^2}{N(T - 1) - K + 1} \quad (28)$$

Bu yaklaşımlarda, $\hat{\mathbf{s}}_m^2$, $\hat{\mathbf{s}}_m^2 = (\hat{\mathbf{s}}_1^2 - \hat{\mathbf{s}}_e^2)/T$ 'den dolayı olarak elde edilir negatif olabilir. Dolayısıyla bu durum kabul edilebilir değildir. Diğer önemli bir nokta ise rassal bileşenin nasıl tahmin edildiğidir.

\mathbf{b}^* ve $\hat{\mathbf{m}}$ birlikte düşünüldüğünde sonuç basitçe şu şekli alır:

$$\hat{\mathbf{m}} = \frac{\hat{\mathbf{s}}_m^2}{\hat{\mathbf{s}}_1^2} e_T' (y_i - X_i^* \hat{\mathbf{b}}_{EGLS}^*) = \frac{T \hat{\mathbf{s}}_m^2}{\hat{\mathbf{s}}_1^2} (\bar{Y}_i - \bar{x}_i^* \hat{\mathbf{b}}_{EGLS}^*), \quad i = 1, \mathbf{K}, N \quad (29)$$

$\hat{\mathbf{m}}$, i. birim için EGLS hatalarının aritmetik ortalaması olarak tahmin edilir; m tahmin edicisi $y_{T+n} = (Y_{1,T+n}, \mathbf{K}, Y_{1,T+n})'$ tahmininde de rol oynar, bu şu şekilde ifade edilebilir:

$$y_{T+n} = X_{T+n}^* \mathbf{b}^* + u_{T+n} \quad (30)$$

Burada $u_{T+n} = m + e_{T+n}$ and $e_{T+n} = (e_{1,T+n}, \mathbf{K}, e_{1,T+n})'$.

$$\hat{y}_{T+n} = X_{T+n}^* \hat{b}_{GLS}^* + \hat{S}_m^2 D_m' \hat{W}^{-1} \hat{u}_{GLS} = X_{T+n}^* \hat{b}_{GLS}^* + \frac{\hat{S}_m^2}{\hat{S}_1^2} D_m' \hat{u}_{GLS} = X_{T+n}^* \hat{b}_{GLS}^* + \hat{m} \quad (31)$$

Burada $V'W^{-1}\hat{u}_{GLS}$ bileşeninin geçmiş ve gelecek hataları hesaba katması şaşırtıcı bir sonuç olmayacaktır. Dolayısıyla hata bileşenler modelinde \hat{m} , u_{it} 'nin içinde tahmin edilir (Erlat, 2006, s.15-19). Rassal etkiler modelini sınanmanın yolu Breusch-Pagan tarafından geliştirilen Langrange Multiplier testidir. Aşağıdaki formülde e , $n \times 1$ havuzlanmış regreasyon hatalarının grup spesifik ortalamasıdır, $e'e$ de havuzlanmış veriye EKK uygulanması ile elde edile hata kareleri toplamıdır. LM bir serbestlik derecesinde ki kare dağılımına sahiptir

$$LM_{\mu} = \frac{nT}{2(T-1)} \left[\frac{e'DDe}{e'e} - 1 \right]^2 = \frac{nT}{2(T-1)} \left[\frac{T\bar{e}'\bar{e}}{\bar{e}\bar{e}} - 1 \right]^2 \sim X^2(1) \quad (32)$$

İki yönlü modelde boş hipotez hem yatay kesitin hem de zaman serisi bileşeninin varyansının sıfır olmasıdır.(Park, 2005, s.14).

6.4.3.3.Hausman Testi

Bontempi and Golinelli (2014)'e göre iki tahmin edici arasındaki Durbin-Wu-Hausman (DWH) test ile daha genel ifadesi ile Hausman Spesifikasyon Testi ile yapılır. Aşağıda tahmin sonuçlarının sapmasız olması için yapılan hipotez testlerinin sonuçları özetlenmiştir.

Tablo12.

Hausman Spesifikasyon Testi

| | | |
|----------------------------------|-----------------------|---------------------------------|
| Model Hipotezi | $\hat{\beta}_E$ (EKK) | $\hat{\beta}_C$ (Araç Değişken) |
| $H_0: E(\epsilon X)=0$ | Tutarlı ve etkin | Tutarlı fakat etkin değil |
| $H_0: E(\epsilon X) \neq 0$ | Tutarlı değil | Tutarlı |
| Panel durumunda: | $\hat{\beta}_E$ (RE) | $\hat{\beta}_C$ (SE) |
| $H_0: Cov(x_{it}, \mu_i)=0$ | Tutarlı ve etkin | Tutarlı fakat etkin değil |
| $H_1: Cov(x_{it}, \mu_i) \neq 0$ | Tutarlı değil | Tutarlı |

$\hat{\beta}_E$, rassal etki tahmin edicisi $\hat{\beta}_C$ ise sabit etki tahmin edicisidir. Testin genel mantığı $\hat{\beta}_E - \hat{\beta}_C$ arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmamasına bağlıdır, boş hipotezin reddi $H_0: \text{plim}(\hat{\beta}_E - \hat{\beta}_C) = 0$ $E(m | X) = E(m)$ olsa bile (yani bireysel etkiler açıklayıcı değişkenler ile ilişkili olmasa bile kabul edilemez, yani modelimizi rassal etkiler yerine sabit etkiler modeli ile tahmin etmeliyiz. (Bontempi and Golinelli, 2014; 8-10).

6.5. Bulgular

Tabloda 127 ülke için panel veri analizi sonuçları yer almaktadır. İlk sütunda Havuzlanmış En Küçük Kareler (POLS) sonuçları görülmektedir. Her iki değişkende hem işaretleri hem de kuram ile tutarlı sonuç vermiştir, buna göre uluslar arası sistem ile entegrasyonun artması, daha az paternalistik gayri resmi kurumların bulunması gelişme üzerinde olumlu etki yapmaktadır. Regresyon analizinde *cluster code* seçeneği kullanılarak *robust* tahmin yapılmaya çalışılsa da halen değişen varyans sorunu mevcuttur. 0.73 uyum iyiliği katsayısına rağmen sonuçlar Gauss Marcov teoremine göre sapmalıdır. İkinci sütunda birinci fark (first difference -FD) sonuçları sunulmuştur. Regresyon sonuçlarına göre; *ciri_injud*, *dr_ig*, *hf_efiscore*, *wef_gend* parametreleri istatistiksel olarak anlamlıdır ve *ciri_injud* hariç işaretleri kuram ile tutarlıdır. Bunun anlamı piyasa dostu kurumlar ile gelişme düzeyi arasında pozitif ilişkinin sağlandığıdır. Fakat yargı bağımsızlığının negatif işarete sahip olması kuramsal bir tutarsızlıktır. Wooldrige otokorelasyon testi FD regresyon sonuçlarında hatalar arası otokorelasyon olduğundan sonuçların sapmalı olduğunu göstermektedir. Üçüncü sütun sabit etkiler modeline (fixed effect-FE) aittir. Sabit etkiler modelinde de *cluster code* seçeneği kullanılmıştır. *dpi_system* ve *dpi_cemo* hariç tüm değişkenler istatistiksel olarak anlamlıdır. Etkiler arası uyum iyiliğinin, etkiler içi uyum iyiliğinden yüksek olması, ülkeler arası değişkenliğin yüksekliğine işaret etmektedir. Buna rağmen *ciri_injud* ve *p_xconst* kuramile uyumlu bir netice vermemiştir. Dördüncü sütunda İki Yönlü Sabit Etkiler Modeli (Fixed Effect Regression with Time Dummies-FETD) sonuçları sunulmuştur. *dpi_system*, *ciri_injud*, *p_xconst* ve sabit terim istatistiksel olarak anlamlıdır. Zaman kuklaları etkiler içi tahminde etkiler arası tahmine göre yüksektir. Zaman kuklaları için yapılan hipotez testi, geçerli olduklarını desteklemektedir. Beşinci sütunda rassal etkiler(random effect-RE) modeli sonuçları sunulmuştur. Cluster code seçeneği ile yapılan bu tahminde *dpi_system*, *dpi_cemo* *p_const* hariç tüm

değişkenler istatistiksel olarak anlamlı olsa da *ciri_injud* değişkeni kuramile tutarsız bir netice göstermektedir. Altıncı sütunda rassal etkiler modeli zaman kuklaları ile iki yönlü olarak yapılmıştır. Zaman kuklaları eklendiğinde *dpi_system* değişkeni anlamlı hale gelmiştir, fakat *wef_gend* zaman kuklaları ile anlamlılığını yitirmektedir. *p_constve dr_ig* istatistiksel olarak tutarlı ve kuramile uyumludur. Tablonun en son satırında yer alan Hausman testi sabit ve rassal etkiler arasında fark olduğunu teyit etmektedir. Ülke özelindeki gözlenmeyen etki ve açıklayıcı değişken arasındaki korelasyon sabit etkiler modelini seçmemiz gerektiğini işaret etmektedir.

Tablo 13.

Panel Regresyon Sonuçları

| <i>Bağımlı Değişken</i> <i>undp_hdi</i> | <i>POLS</i> <i>b/se</i> | <i>FD</i> <i>b/se</i> | <i>FE</i> <i>b/se</i> | <i>FE with</i> <i>Temporal</i> <i>Dummies</i> <i>b/se</i> | <i>RE</i> <i>b/se</i> | <i>RE with</i> <i>Temporal</i> <i>Dummies</i> <i>b/se</i> |
|---|----------------------------|--------------------------|--------------------------|--|--------------------------|--|
| <i>dpi_system</i> | 0.000 (0.0083) | 0.002 (0.0016) | 0.002 (0.0026) | 0.002** (0.0006) | 0.007 (0.0062) | 0.005* (0.0028) |
| <i>dpi_cemo</i> | -0.027 (0.0362) | 0.002 (0.0014) | -0.002 (0.0047) | 0.001 (0.0009) | -0.001 (0.0051) | 0.002 (0.0015) |
| <i>ciri_injud</i> | 0.007 (0.0118) | -0.002** (0.0006) | -0.004*** (0.0010) | -0.002** (0.0006) | -0.003*** (0.0010) | -0.001** (0.0006) |
| <i>p_xconst</i> | 0.001 (0.0006) | -0.000 (0.0000) | -0.000** (0.0000) | 0.000*** (0.0000) | -0.000 (0.0000) | 0.000*** (0.0000) |
| <i>hf_efiscore</i> | 0.000 (0.0015) | 0.000** (0.0002) | 0.001** (0.0003) | 0.000 (0.0002) | 0.001** (0.0004) | 0.000 (0.0002) |
| <i>dr_ig</i> | 0.008*** (0.0008) | 0.001*** (0.0001) | 0.001** (0.0003) | 0.000 (0.0002) | 0.001*** (0.0003) | 0.001** (0.0002) |
| <i>wef_gend</i> | 0.333* (0.1704) | 0.123*** (0.0188) | 0.264*** (0.0291) | 0.010 (0.0236) | 0.274*** (0.0301) | 0.032 (0.0237) |
| <i>Sbt</i> | -0.050 (0.1228) | | 0.415*** (0.0316) | 0.657*** (0.0250) | 0.333*** (0.0371) | 0.612*** (0.0320) |
| <i>*p<0.10, **p<0.05, ***p<0.001</i> | | | | | | |
| <i>Rmse</i> | 0.084 | | 0.005 | 0.003 | 0.007 | 0.005 |
| <i>sigma_e</i> | | | 0.006 | 0.004 | 0.006 | 0.004 |
| <i>Sigma</i> | | 0.005 | 0.142 | 0.159 | 0.087 | 0.086 |
| <i>sigma_u</i> | | | 0.141 | 0.159 | 0.086 | 0.086 |
| <i>TDtest</i> | | | | 0.0000 | | 0.0000 |
| <i>Corr (u_i, Xb)</i> | | | 0.6967 | 0.3972 | 0 (kabul edilir) | 0 (kabul edilir) |
| <i>R2</i> | 0.730 | | 0.358 | 0.758 | | |
| <i>R2</i> | 0.730 | 0.135 | 0.608 | 0.188 | 0.672 | 0.592 |
| <i>R2over</i> | | | 0.608 | 0.188 | 0.672 | 0.592 |
| <i>R2with</i> | | | 0.358 | 0.758 | 0.338 | 0.747 |
| <i>R2bet</i> | | | 0.609 | 0.492 | 0.671 | 0.666 |
| <i>Lambda</i> | | | | | 0.97 | 0.98 |
| <i>Hausman chi2</i> | | | 271.85 | | 817.53 | |
| <i>Hausman p value</i> | | | 0.0000 | | 0.0000 | |

Tablo14.

Panel regresyon sonuçları için alternatif bir yaklaşım

| <i>Bağımlı Değişken</i> <i>undp_hdi</i> | <i>POLS</i> <i>b/se</i> | <i>FD</i> <i>b/se</i> | <i>FE</i> <i>b/se</i> | <i>FE with</i> <i>Temporal</i> <i>Dummies</i> <i>b/se</i> | <i>RE</i> <i>b/se</i> | <i>RE with</i> <i>Temporal</i> <i>Dummies</i> <i>b/se</i> |
|---|----------------------------|--------------------------|--------------------------|--|--------------------------|--|
| <i>dpi_system</i> | 0.003 (0.0085) | 0.002 (0.0015) | 0.002 (0.0022) | 0.002** (0.0007) | 0.006 (0.0058) | 0.004 (0.0028) |
| <i>dpi_cemo</i> | -0.035 (0.0365) | 0.002 (0.0018) | -0.001 (0.0041) | 0.001 (0.0009) | 0.000 (0.0042) | 0.002 (0.0014) |
| <i>ciri_injud</i> | 0.010 (0.0121) | -0.002** (0.0006) | -0.004*** (0.0010) | -0.002** (0.0006) | -0.003*** (0.0010) | -0.001** (0.0006) |
| <i>p_xconst_E</i> | -0.005 (0.0053) | 0.000 (0.0009) | -0.001 (0.0015) | 0.000 (0.0006) | 0.002 (0.0014) | 0.001 (0.0007) |
| <i>Tran</i> | -0.118* (0.0541) | 0.002 (0.0028) | 0.007 (0.0053) | -0.004 (0.0025) | 0.009 (0.0056) | -0.002 (0.0029) |
| <i>hf_efiscore_E</i> | 0.006 (0.1439) | 0.041 (0.0211) | 0.083* (0.0348) | 0.013 (0.0207) | 0.112** (0.0384) | 0.033 (0.0237) |
| <i>dr_ig_E</i> | 0.796*** (0.0730) | 0.058*** (0.0129) | 0.073** (0.0263) | 0.014 (0.0172) | 0.148*** (0.0283) | 0.057** (0.0196) |
| <i>wef_gend</i> | 0.363* (0.369) | 0.123*** (0.0188) | 0.267*** (0.0294) | 0.010 (0.0239) | 0.279*** (0.0308) | 0.034 (0.0243) |
| <i>Sbt</i> | -0.049 (0.1213) | | 0.410*** (0.0349) | 0.657*** (0.0269) | 0.324*** (0.410) | 0.608*** (0.0341) |
| <i>*p<0.10, **p<0.05, ***p<0.001</i> | | | | | | |
| <i>Rmse</i> | 0.084 | 0.005 | | | | |
| <i>sigma_e</i> | | | 0.0061 | 0.0037 | 0.0061 | 0.0037 |
| <i>Sigma</i> | | | | | | |
| <i>sigma_u</i> | | | 0.1410 | 0.1590 | 0.0862 | 0.0037 |
| <i>TDtest</i> | | | | 0.000 | | 0.000 |
| <i>Corr (u_i, Xb)</i> | | | 0.6898 | 0.3988 | 0 (kabul edilir) | 0 (kabul edilir) |
| <i>R2</i> | 0.7323 | 0.1498 | | | | |
| <i>R2</i> | | | | | | |
| <i>R2over</i> | | | 0.6026 | 0.1892 | 0.6651 | 0.5960 |
| <i>R2with</i> | | | 0.3592 | 0.7580 | 0.3384 | 0.7469 |
| <i>R2bet</i> | | | 0.6038 | 0.4963 | 0.6639 | 0.6672 |
| <i>F stat</i> | 51.56 | | | | | |
| <i>F prob</i> | 0.000 | | | | | |
| <i>Wald Chi2</i> | 80.34 | | | | 203.78 | 834.77 |
| <i>Chi2 prob</i> | 0.000 | | | | 0.000 | 0.000 |
| <i>Lambda</i> | | | | | 0.9684 | 0.9804 |
| <i>Hausman chi2</i> | | | 307.37 | 805.57 | | |
| <i>Hausman p value</i> | | | 0.0000 | 0.0000 | | |

Tablo 14 panel veri tahmini için alternatif bir uyarlama yapılarak elde edilen sonuçları sunmaktadır. Bu uyarlamalara ihtiyaç duyulmuştur çünkü bağımlı değişken insani gelişmişlik endeksi ile *hf_efiscore* iktisadi özgürlük ve *dr_ig* küreselleşme endeksi arasında ölçek farkı bulunmaktadır. *undp_hdi*, 0 ile 1 arasında değer alırken *hf_efiscore* ve *dr_ig* ölçeği 0 ile 100 arasında değişmektedir. Bu değişkenler 100'e bölünerek yeni bir seri elde edilmiştir. İkinci olarak *trans* adını verdiğimiz yeni bir kukla değişken ile *p_xconst*'da -88, -77, -66 şeklinde geçiş içinde olan ülkelere ait veriler yeniden tanımlanmıştır. Yedi ülke, Cote d'Ivoire, Haiti, Irak, Kırgızistan, Liberya, Libya, Tunus ait dönüşüm veri 1 diğerleri 0 olarak alınmıştır. Bu dönüşümler, hangi kurumların gelişme düzeyi üzerinde daha etkili olacağı konusunda daha açık sonuçlar elde etmemizi ve kıyaslama yapmamızı sağlamaktadır. Buna göre uluslar arası sistemle uyumlu kurumsal yapı ve gayri resmi kurumlar büyük öneme sahiptir.

Kullandığımız bir diğer yaklaşımda ise ülkeleri gelişmişlik düzeyine göre dört gruba ayrılarak ülke grupları arasında kıyaslama yapmak şeklinde olmuştur. Grupların belirlenmesinde kullanılan maksimum ve minimum sayı aralıkları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo15.

Grup Kriterleri

| Gruplar | Ülke sayıları | Gelişme Düzeyleri | Min. | Max. |
|---------|---------------|-------------------|------|------|
| 1 | 34 | Gelişmiş | 0.81 | 0.96 |
| 2 | 30 | Gelişmekte (üst) | 0.71 | 0.80 |
| 3 | 39 | Gelişmekte(alt) | 0.54 | 0.71 |
| 4 | 24 | Az Gelişmiş | 0.30 | 0.53 |

Tablo 16'da POLS ve FD için karşılaştırmalı sonuçlar sunulmuştur. POLS, *dpi_system* ve *hf_efiscores* sadece birinci grup ülkeler için istatistiksel olarak anlamlı sonuç vermektedir, buna göre başkanlık sistemi veya parlamenter sistem, piyasa ile uyumlu kurumların kurgulanmasında büyük öneme sahiptir. Uluslar arası sisteme uyarlanma, ikinci ve üçüncü gruptaki ülkeler için önem arz etmektedir. Sabit terim ilk üç ülke grubu için istatistiksel olarak anlamlıdır. Yönetici üzerine kısıt konması, kuramsal ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Üçüncü grup ülkelerin uyum iyiliği katsayısı ve F testi sonucun anlamsız olduğunu göstermektedir. Birinci fark regresyonunda ise ilginç sonuçlar vardır. Birinci grup gelişmiş ülkelere ait parametreler homojenlikten

dolayı saptanamamıştır ve otomatik olarak düşmüştür. Böylelikle şu çıkarsama yapılabilmektedir; gelişmiş ülkelerin benzer politik, iktisadi ve gayri resmi kurum etkileri vardır. Bu ikinci grup ülkeler ve askerin yönetim üzerindeki etkisi içinde geçerli bir sonuçtur. Uluslar arası kurumlarla entegrasyon değişkeni, *dr_ig* birinci ve ikinci grup ülkeler için geçerlidir. Önemli bir nokta ise gayri resmi kurumların gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler de etkin olmasıdır ve eğitim parametresi en yüksek değeri az gelişmiş ülkeler de alınmaktadır.

Tablo16.
Alt gruplar için POLS ve FD sonuçları

| Bağımlı Değişken <i>undp_hdi</i> | <i>POLS1</i> <i>b/se</i> | <i>POLS2</i> <i>b/se</i> | <i>POLS3</i> <i>b/se</i> | <i>POLS4</i> <i>b/se</i> | <i>FD1</i> <i>b/se</i> | <i>FD2</i> <i>b/se</i> | <i>FD3</i> <i>b/se</i> | <i>FD4</i> <i>b/se</i> |
|--|-----------------------------|-----------------------------|-----------------------------|-----------------------------|---------------------------|---------------------------|---------------------------|---------------------------|
| <i>dpi_system</i> | 0.017** (0.0076) | 0.000 (0.0048) | 0.001 (0.0093) | 0.042*** (0.0096) | 0.000 (.) | 0.000 (.) | 0.000 (.) | 0.001 (0.0012) |
| <i>dpi_cemo</i> | 0.000 (.) | 0.015 (0.0224) | -0.010 (0.0208) | -0.031 (0.0235) | 0.000 (.) | 0.000 (.) | 0.005*** (0.0003) | -0.001 (0.0025) |
| <i>ciri_injud</i> | 0.011 (0.0093) | 0.005 (0.0045) | 0.004 (0.0084) | -0.008 (0.0114) | 0.000 (.) | -0.001 (0.0014) | -0.002* (0.0010) | -0.003 (0.0018) |
| <i>p_xconst</i> | -0.000 (0.0051) | -0.001 (0.0030) | 0.000 (0.0003) | 0.001** (0.0003) | 0.000 (.) | -0.004 (0.0023) | -0.000** (0.0000) | 0.003** (0.0010) |
| <i>hf_efiscore</i> | 0.002** (0.0007) | -0.000 (0.0007) | -0.000 (0.0013) | 0.006** (0.0023) | 0.000 (.) | 0.000 (0.0003) | 0.001** (0.0003) | 0.000 (0.0005) |
| <i>dr_ig</i> | -0.001 (0.0009) | 0.002*** (0.0004) | 0.001 (0.0010) | 0.003* (0.0013) | 0.000 (.) | 0.001* (0.0003) | 0.000 (0.0003) | 0.001** (0.0003) |
| <i>wef_gend</i> | 0.184 (0.1489) | 0.099 (0.1123) | -0.077 (0.1752) | -0.180 (0.1615) | 0.000 (.) | 0.117** (0.0408) | 0.097** (0.0365) | 0.166*** (0.0476) |
| <i>Sabit</i> | 0.663*** (0.0779) | 0.580*** (0.1107) | 0.643*** (0.1615) | 0.063 (0.1243) | | | | |
| * $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.001$ | | | | | | | | |
| <i>rmse</i> | 0.029 | 0.020 | 0.044 | 0.048 | | | | |
| <i>sigma_e</i> | | | | | | | | |
| <i>sigma</i> | | | | | 0.003 | 0.005 | 0.005 | 0.006 |
| <i>R2</i> | 0.421 | 0.370 | 0.043 | 0.430 | 0.072 | 0.041 | 0.000 | 0.118 |
| <i>F stat</i> | 6.55 | 5.17 | 0.39 | 12.91 | 6.26 | 3.74 | . | 7.58 |
| <i>F pvalue</i> | 0.0001 | 0.0007 | 0.9023 | 0.0000 | 0.0007 | 0.0121 | . | 0.0001 |

Tablo17.
Ülke Grupları için Bir Yönlü ve İki Yönlü Sabit Etkiler

| <i>Dependent variable</i> | <i>FE1</i> | <i>FE2</i> | <i>FE3</i> | <i>FE4</i> | <i>FETD1</i> | <i>FETD2</i> | <i>FETD3</i> | <i>FETD4</i> |
|---------------------------|----------------------|----------------------|----------------------|----------------------|----------------------|----------------------|----------------------|----------------------|
| <i>undp_hdi</i> | <i>b/se</i> | <i>b/se</i> | <i>b/se</i> | <i>b/se</i> | <i>b/se</i> | <i>b/se</i> | <i>b/se</i> | <i>b/se</i> |
| <i>dpi_system</i> | 0.000 (.) | 0.000 (.) | 0.000 (.) | 0.002 (0.0030) | 0.000 (.) | 0.000 (.) | 0.000 (.) | -0.001 (0.0012) |
| <i>dpi_cemo</i> | 0.000 (.) | 0.000 (.) | 0.005*** (0.0011) | 0.003 (0.0056) | 0.000 (.) | 0.000 (.) | 0.004*** (0.0008) | 0.002 (0.0023) |
| <i>ciri_injud</i> | -0.005** (0.0015) | -0.004** (0.0015) | -0.004** (0.0018) | -0.009** (0.0026) | -0.004** (0.0012) | -0.001 (0.0009) | -0.001 (0.0007) | -0.003** (0.0012) |
| <i>p_xconst</i> | 0.000 (.) | -0.004 (0.0043) | -0.000** (0.0000) | 0.005** (0.0017) | 0.000 (.) | -0.001 (0.0011) | 0.000*** (0.0000) | 0.001 (0.0010) |
| <i>hf_efiscore</i> | 0.001** (0.0004) | 0.001** (0.0004) | 0.002** (0.0005) | 0.002** (0.0008) | 0.001** (0.0003) | 0.000 (0.0003) | 0.000 (0.0003) | 0.000 (0.0003) |
| <i>dr_ig</i> | 0.001 (0.0004) | 0.001* (0.0004) | 0.001 (0.0005) | 0.002** (0.0009) | 0.000 (0.0004) | -0.000 (0.0003) | 0.000 (0.0002) | -0.000 (0.0004) |
| <i>wef_gend</i> | 0.151*** (0.0314) | 0.273*** (0.0473) | 0.302*** (0.0474) | 0.241** (0.0910) | -0.006 (0.0260) | 0.053 (0.0397) | 0.033 (0.0350) | 0.001 (0.0362) |
| <i>_cons</i> | 0.653*** (0.0501) | 0.487*** (0.0554) | 0.323*** (0.0517) | 0.080 (0.0596) | 0.788*** (0.0466) | 0.713*** (0.0392) | 0.589*** (0.0325) | 0.425*** (0.0341) |
| <i>rmse</i> | 0.003 | 0.004 | 0.006 | 0.007 | 0.003 | 0.002 | 0.003 | 0.003 |
| <i>sigma_e</i> | 0.004 | 0.005 | 0.006 | 0.008 | 0.003 | 0.003 | 0.003 | 0.003 |
| <i>sigma_u</i> | 0.035 | 0.027 | 0.049 | 0.100 | 0.039 | 0.032 | 0.050 | 0.063 |
| <i>TDtest</i> | | | | | 0.0000 | 0.0000 | 0.0000 | 0.0000 |
| <i>Corr (u_i, Xb)</i> | 0.1114 | -0.2432 | -0.3693 | -0.4890 | -0.0092 | -0.4741 | -0.1527 | -0.0901 |
| <i>R2</i> | 0.418 | 0.444 | 0.364 | 0.433 | 0.665 | 0.813 | 0.869 | 0.909 |
| <i>R2over</i> | 0.212 | 0.017 | 0.001 | 0.053 | 0.035 | 0.070 | 0.000 | 0.009 |
| <i>R2with</i> | 0.418 | 0.444 | 0.364 | 0.433 | 0.665 | 0.813 | 0.869 | 0.909 |
| <i>R2bet</i> | 0.214 | 0.046 | 0.015 | 0.031 | 0.031 | 0.615 | 0.179 | 0.003 |
| <i>F stat</i> | 10.17 | 11.21 | . | 19.09 | 15.61 | 39.00 | . | 52.82 |
| <i>F pvalue</i> | 0.000 | 0.0000 | . | 0.0000 | 0.0000 | 0.0000 | . | 0.0000 |

Tablo 17 FE ve FETD regresyon sonuçlarını içermektedir. Birinci önemli nokta, *dpi_system* ve *dpi_cemo* değişkenler homojenlikten dolayı düşmüşler, buna göre aynı gruptaki ülkelerdeki sistem ve askeri gücün etkisi de benzerdir. Bu aynı zamanda gruplar arası etkinin grup içi etkiden neden daha az olduğunu da açıklamaktadır. Yargı bağımsızlığı istatistiksel olarak anlamlı bir değişken olsa da, işareti kurumsal kuramile tutarlı değildir. İktisadi özgürlük, gelişmişlik düzeyi üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahiptir. Uluslar arası sistemle entegrasyon derecesi ikinci ve üçüncü grup ülkeler için anlamlı sonuçlar vermektedir. Gayri resmi kurum değişkeni ise tüm ülke grupları için anlamlıdır. 0.15 ile birinci grup en düşük, 0.30 ile üçüncü grup en yüksek etkiye sahiptir. Sabit terim dördüncü grup ülke için anlamsızdır. F testi üçüncü grup ülkeler için anlamsızdır. İkinci önemli nokta ise bağımsız değişkenler ve gözlenmeyen ülke spesifik etkiler birinci grup hariç negatiftir. Bu gözlenmeyen etkenlerin gelişme düzeyi üzerindeki sabit negatif etkisini göstermektedir. İlk iki grupta *dpi_system* ve *dpi_cemo* FETD regresyonunda da düşmüştür. Üçüncü grup için sistem parametresi de düşmüştür, fakat ilginç olan nokta askerlerin etkisinin dördüncü grupta gözlenmesidir. Yönetici üzerine konan kısıt, gücün bir elde toplanmasını engelleyeceğinden üçüncü grup ülkelerde toplumsal çatışmaların çözümünde önem arz etmektedir. Sabit terimler tüm gruplar için geçerlidir. Dahası, FETD sonuçlarına göre; bağımsız değişken ve gözlenmeyen ülke spesifik etkiler tüm gruplarda negatif etkiye sahiptir. Zaman kuklalarının grup içi etkilerde önemi sonuçlardan görülmektedir, F testi 1., 2., ve 4. grup ülkelerde geçerli iken üçüncü grupta geçerli değildir.

Tablo 18’de RE ve RETD sonuçları sergilenmektedir. RE sonuçlarına göre, sabit terim, *ciri_injud*, *hf_efscore*, *wef_gend* istatistiksel olarak anlamlı eğitim parametrelerine sahiptir. Askeri yönetici ile ilgili olan bağımsız değişkenin gelişmiş ülkeler kadar gelişmekte olan üçüncü grup ülkeler içinde düşmüş olması şaşırtıcı değildir. Buna rağmen daha önce de belirttiğimiz gibi, *ciri_injud* kuramsal olarak tutarsız sonuç vermektedir. Diğer bir tutarsız sonuç ise yönetici üzerine konan kısıtların üçüncü grup ülkeler için anlamsız sonuç vermesidir. En güçlü etki özellikle üçüncü grup ülkeler için gayri resmi kurum değişkenine aittir. Regresyon zaman kuklaları ile yapıldığında sabit terimler dört grup ülke için de etkili sonuç vermektedir. Askeri yönetim ve yönetici üzerine konan kısıt RETD sonuçlarında tutarlıdır. Zaman kuklaları ile birlikte gayri resmi kurumlar ikinci grup ülkelerde etkilidir. Bağımsız değişken ve gözlenemeyen ülke spesifik etkilerden dolayı sabit etkiler modeli seçilmektedir. Fakat F testinin üçüncü grup ülkeler için anlamsız olduğu da hatırlanmalıdır.

BÖLÜM VII

SONUÇ VE ÖNERİLER

7.1. Sonuç

Sosyolojiden hukuka kadar birçok alanda kullanılan bir kavram olan kurumların iktisatta yer edinmesi geçmiş dönemlere uzanmakla birlikte hak ettiği ilgiyi daha çok 1990'lardan sonra görmeye başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Klasik iktisatta, kurumların önemine değinen Adam Smith, Karl Marx gibi düşünülerin konu ile ilgili görüşleri, Ricardocu soyutlayıcı kuramsal anlayışın güç kazanması ile birlikte geri plana itilmeye başlanmıştır. Neo klasik iktisat ile kurumlar veri alınan etkisiz bir elemana dönüşmüştür. Alman tarihçi okulu, Avusturya okulu ve nihayetinde Veblenci Asıl Kurumsal İktisat ekolü bu bağlamda bir karşı çıkışı göstermektedir. Neo Klasik ekole alternatif olmaktan çok tamamlayıcı olmayı hedefleyen Yeni Kurumsalcı ekol 20. Yüzyılın ortalarından itibaren Coase, Demsetz, Williamson, North gibi isimlerle birlikte yeni bir soluk kazanmaktadır. Asıl Kurumsalcılardan ve Avusturya ekolünden farklı birçok kavramsallaştırmayı iktisat yazınına kazandıran Yeni Kurumsalcı ekolde kurumların doğal oluşumundan çok, insanların tercihlerinin bir sonucu olduğu vurgusu vardır. Kurumların bilinçli olarak şekillendirilen toplumsal yapılar olarak kabul edilmeleri, onları toplumsal karar birimlerinin bağımlı değişkeni haline getirmektedir. Kurumların doğal süreçlerin bir neticesi olarak görülmesi ise toplumsal yapı ve toplumsal karar birimleri arasındaki nedenselliğin yönünü değiştirmektedir. Bu değişim, birey-toplum-iktisadi faaliyet arasındaki ilişki bağlamında farklı sonuçlar doğurmaktadır. Bireyi analizlerinin merkezine almakla birlikte belirsizlik altında araçsal tam akılcılık yerine sınırlı rasyonaliteyi kabul eden Yeni Kurumsal İktisat, işlem maliyetleri, mülkiyet hakları, devlet, yönetim ve teknoloji üzerinde önemle durmaktadır. Fakat bu kavramlar üzerine literatüre sunulan katkılara rağmen, ekolün önde gelen temsilcileri arasında nüanslar mevcuttur. Bu nedenle Yeni Kurumsal İktisat ekolünün derli toplu bir kuramsal çerçevesi olduğunu söylemek yanıltıcı olacaktır. Bununla birlikte North gibi Yeni Kurumsalcılıkla özdeşleştirilen isimlerde dahi, Neo Klasik bakış açısının hakim olduğu ilk dönem çalışmalarının yerini zamanla daha tarihselci bir bakış açısının aldığı da gözlenmektedir. Bu değişimler kimi zaman Yeni Kurumsalcılar ile ikinci kuşak Asıl Kurumsal İktisatçıları temsil eden Neo Kurumsalcıların anlayışları arasındaki farklılıkları da azaltmaktadır.

Günümüz Yeni Kurumsalcılığında North'un kurumları oyunun kuralları olarak tanımlaması çoğunlukla kabul edilen bir görüşü yansıtmaktadır. Bu bağlamda kurumlar, insanlar tarafından tasarlanan siyasi, iktisadi ve toplumsal etkileşimi yapılandıran kısıtlardır. Bu kısıtlar gayri resmi (yaptırımlar, tabular, gelenekler, görenekler ve davranış kuralları) ve resmi kurallardan oluşmaktadır (anayasalar, yasalar ve mülkiyet hakları). İnsanoğlu tarih boyunca kurumları insani etkileşimi şekillendirmek, düzen yaratmak ve değişimdeki belirsizlikleri azaltmak için tasarlamışlardır. Araçsal akılcılığın olduğu bir dünyada kurumlar gerekli değildir, zira bireyler tüm piyasa bilgilerine sahiptir ve fayda maliyetlerini kolayca hesaplayabilmektedir. Fakat günlük yaşamda birey, bilgi edinme süreci içinde eksik bilgi ve sınırlı akli kapasiteye sahiptir. Bu nedenle mübadeleyi şekillendirmek için insan davranışlarını kısıtlanmak zorundadır. Ancak kurumsal kısıtlamalar yoluyla bireylerin yapmasının yasaklandığı faaliyetleri belirlemek veya bireylere hangi koşullar altında izin verileceğini saptamak mümkündür. Kurumlar, ekonominin standartlaşan kısıtları ile birlikte seçim kümelerini tanımlamaktadır. Bu belirsizliklerin azaltılması, işlem ve üretim maliyetlerinin belirlenmesiyle iktisadi faaliyetlerin karlılığı ve uygulanabilirliğini sağlamaktadır. Fakat kurumların iktisadi olarak tanımı konusunda görüş birliğine varılamadığı gibi tasnifi konusunda da görüş birliğine varılamamıştır. Yeni Kurumsal İktisat içerisinde Wiliamson tarafından geliştirilen mikro yönetim yapısı bir yanda, North'un kurumları toplumdaki oyunun kuralları olarak tanımlayan kurumsal çevrenin daha makro analitik analizi diğer taraftadır.

İktisadi büyüme ve gelişme kuramları, az sayıda ülkenin zenginleşirken diğerlerinin yoksul oluşunun nedenlerini sorgulamaktadır. Bu kuramların elde ettiği bulgular, gelişmenin yakın ve nihai nedenleri üzerine odaklanmaktadır. Gelişmenin yakın nedenleri, yatırımlar yolu ile girdi miktarlarında ve teknolojik ilerlemeyle sağlanan verimlilik artışları olarak görülmektedir. Gelişmenin nihai nedenlerini belirleyense toplumsal ve siyasi ortam olmaktadır. Bu bağlamda Yeni Kurumsalcı bakışta gelişme literatürü açısından da önem taşımaktadır.

Gelişme üzerine yapılan tanımlamaların farklılığı, gelişememe sorununun altında yatan dinamiklerin neler olduğu sorusuna verilen yanıtların farklılığından kaynaklanmaktadır. Klasik iktisatçıların, ulusların zenginliğinin nedenleri üzerine saptamalar yapmak üzere, bilimsellik kaygısıyla kavramsallaştırdığı özerk ekonomi alanından günümüze değin yaşanan metodolojik farklılaşma, kendisini gelişmenin tanımlanması sorununda da göstermiştir. Tanımlama da yaşanan uzlaşmazlık,

gelişememe sorununun yarattığı yoksulluğun tedavisinde kullanılacak iktisat politikası önermelerinde kendisini göstermektedir. Bu bağlamda iktisadi gelişme teorilerinin, ulusların zenginliğinin kaynaklarına bakışı ve politika önermeleri, gelişme sorununu nasıl tanımladıkları ile yakından ilintilidir. Ortaya koyulan kuramlarda hakim paradigma Neo Klasik İktisat olsa da, alternatif birçok görüşte hayat bulmuştur. Bugün reel GSYİH artışı gibi büyüme kavramınınınicisine sıkıştırılan nicel değerlendirmeler Amartya Sen gibi iktisatçıların da katkıları ile insan odaklı bir anlayışa evrilmiştir. Az gelişmiş ülkelerin sorunları ele alınırken davranışsal, teknolojik ve kurumsal varsayımlarda gerçekçilik ile birlikte ele alınması gereği literatürde yer edinmeye başlamıştır. Bu iktisadi analizde veri kabul edilen kurumların işlevlerinin artık kabul edilir olması anlamına da gelmektedir.

Gelişme kuramlarının çoğunlukla veri kabul etmesine rağmen, günümüz iktisat kuramının önemi anlaşılmaya başlayan, analizlerde inceleme birimi olarak yer alan kurumların belirleyicisi olarak görülen başlıca değişkenler; coğrafya, toplumsal çatışmalardır. Bu değişkenlerin analizlere dahil edilmesi klasik iktisat anlayışını revize eden görüşlerin arayışlarının bir sonucudur. Öyle ki, ana akım iktisat tarafından veri olarak kabul edilen bu öğeler, az gelişmişliğin temel açıklayıcısı haline gelerek literatürde kabul görmeye başlamış, politika önerilerinde dikkate alınır hale gelmişlerdir

İktisadi faaliyetlerde kurumların rolüne ve önemine atfedilen değerde yaşanan bu değişim, siyaset bilimindeki yeni eğilimlerden ayrı görülmemektedir. 1990'lardan sonra önem kazanan, yönetim, kurumsal kapasite, toplumsal ağlar güven, çatışma, uzlaşma karşılıklı bağımlılık gibi kavramların literatürde geniş yer tutmaya başlaması, politika yapım içeriğine toplumsal öğelerin de yer bulmasına olanak sağlamıştır. Toplumdaki güç ilişkiler ve bunların iktisadi etkileri analizlerde önemli bir değişken haline gelmiştir.

Bu kavramsal değişimde etkisi olan Yeni Kurumsal İktisat, kurumlarla birlikte iktisadi gelişme analizine yeni bir bakış açısı sunma iddiasındadır. Her ne kadar, bu disiplinin çalışma alanı ve alt disiplinleri belirlenmeye çalışılsa da kesin çizgilerle bir ayrıma varmak oldukça güç görünmektedir. Yeni Kurumsalcılığın iktisadi gelişmeye bakışı konusunda farklı çalışma alanlarının sentezi Daron Acemoğlu'nun yürüttüğü çalışmalardan da izlenmektedir. Çalışmalarında North'un Yeni İktisat Tarihi, Olsen'in Kolektif Hareketler yaklaşımı, Coase'ın İşlem Maliyetleri, Mülkiyet Hakları İktisadi'nin bir sentezini yapan Acemoğlu, kurumların iktisadi gelişmeye etkisini de bu alt disiplinlerin uzlaşması niteliğinde bir kavramsal çerçeveye açıklamaktadır.

Acemoğlu'na göre; kurumlar toplumdaki iktisadi ve siyasi örgütlenmeler olarak ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Toplumun kurumsal olarak örgütlenme şeklinin iktisadi etkileri kabul edildiğinde, mülkiyet haklarının açıkça tanımlandığı ülkeler yatırımcıyı katlandığı maliyetin getirisini kendi elinde tutacağını taahhüt etmelerinde dolayı teşvik edici olmaktadır. Ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının temel nedenini iktisadi kurumlar, siyasi kurumlar ve siyasi güç arasındaki ilişkiye bağlayan bu yaklaşım Kurum Hipotezi olarak adlandırılmaktadır. Bu yaklaşıma göre bir ulusun yeteneğini en iyi şekilde göstermesini eşit şartlar sağlayan iktisadi kurumlar kapsayıcı, mülkiyet haklarını korumayan, asayiş ve düzen sağlayamayan, anlaşmazlıkları çözüme kavuşturamayan ya da yenilikçiliği ödüllendirmeyen kurumlar ise dışlayıcıdır. İktisadi kurumların dışlayıcı veya kapsayıcı olması ise siyasi kurumların, siyasi güç üzerine koyduğu kısıtlara bağlı olmaktadır. siyasi güç, siyasi ve iktisadi kurumlarla etkileşim içinde iktisadi sonuçlar üzerinde etkili olmaktadır.

Bu bağlamda Acemoğlu'nun katkıları önem kazanmaktadır. Acemoğlu (2005)'na göre, piyasaların farklı örgütlenmesi, gelişmişlik farklılıklarını yaratan en önemli faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Politik iktisat, politikalar üzerindeki bu uyarılmış tercihlerin toplulaştırılması ile ilgilidir. Siyasi prosedürler, siyasi kurumlar olarak ifade edilmenin yanında siyasi sonuçlar ve politikalar arasında bağ kuran belirleyici öğeler olarak da görülmektedir. Dolayısıyla farklı toplumlar, farklı politikalar seçmektedir, zira herbirinin farklı siyasi kurumları vardır. Siyasi kurumların alt kümesi seçim kuralları, demokrasilerdeki devlet şekli olarak ifade edilebilmektedir. Bu noktadaki ayırım, siyasi kurumların farklı politikalar üreteceği ve böylelikle farklı iktisadi sonuçlar ortaya çıkacağı noktasındadır. Literatürde siyasi kurumlar önceden belirlenmiş olarak dışsal bir değişken olarak görülmektedir. Fakat, gelişmeye politik iktisat yaklaşımı, bunu içsel görmektedir. Burada temel vurgu dışsal gibi davranan faktörlerde olması gerektiği tespit edilmektedir. Bu açıdan kuram geniş çaplı müdahalelerin değerlendirilmesi, ölçülmesi için önemli hale gelir, gerçeğe karşı çıkan siyasi analizler politik iktisadı göz ardı etmekte, bunun gibi genel dengeyi ihmale edenlerde sorunlara yanıltıcı yanıtlar vermektedir. Bu durumda, ikna edici mikro ve makro analizler bile kendi başına belirli bir iktisadi değişimin iktisadi sonuçlar üzerindeki etkisi konusunda, bu politika uygulandığında yeterli olmaktadır.(Acemoğlu, 2010; 11). Bu bağlamda sistemin işleyişinin belirleyicisi olan kurumlar, uygulanan kamu politikası ile birlikte çoğunluğu veya azınlığı mutlu etme şansına da sahiptir. Kaynak dağılımında farklı toplumsal gruplar arasında uzlaşma sağlayan ve siyasi gücün tek elde toplanmasını engelleyen

sistemler istikrarlı bir büyüme yolu elde etmektedirler. Çünkü toplumsal çatışmaların yaratacağı belirsizlikten uzaklaşmak, iyi tesis edilmiş mülkiyet hakları sistemi ile birlikte yatırım ve yenilik kararları üzerinde olumlu etki yaratarak tahaahüt probleminin doğmasını engellemektedir. Bu anlayış ile ancak kapsayıcı kurumlar oluşturulabilmektedir. Aksi takdirde belirli kişi veya grupların politik gücü elinde tutarak şekillendirdiği iktisadi kurumlar, dışlayıcı nitelik kazanarak kaynak tahsisinde belirli gruplar lehine kamu politikaları oluşturmaya başlamaktadır. Zira bu durum siyasi gücü eriyenin (iktisadi rant değil), teknolojik değişmeyi de elindeki siyasi gücü kaybetme kaygısıyla engellemesi sonucunu doğurmaktadır. Siyasi kaybedenler yaklaşımı olarak nitelenen bu yaklaşım, teknolojik geri kalmışlığın kökleri, siyasi kurumların doğasında ve siyasi gücün dağılımında aranmaktadır.

Siyasi kurumların, siyasi güç dağılımı ve iktisadi etkilerini Türkiye örneği üzerinde de incelemek mümkündür. Bu imceleme toplumsal çatışmaların izdüşümünün günümüz kurumsal etkilerini görmeyi de sağlamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı gibi köklü bir devletin mirasçısı olarak kurulmuştur. Tarihi süreç izlendiğinde ortaya çıkan şudur ki; monarşi, meşrutiyet ve cumhuriyet gibi radikal kurumsal değişimleri gerektiren farklı yönetim şekilleri Türkiye'yi bürokratik devlet geleneğinden kopartamamıştır. Bürokratik devlet geleneği ile halktan kopuk, halkın tercihlerini göz önünde bulundurma, bürokratik seçkinlerin hayat görüşüne göre şekillenen yönetim anlayışı ifade edilmektedir. Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu aşamasında bürokratik seçkinler modernleşme Batılılaşma düşüncesinin hem mimarı hem de uygulayıcısı olmuşlardır. Cumhuriyet kurulmadan hazırlanan 1921 Anayasası ile cumhuriyet kurulduktan sonra hazırlanan 1924 Anayasası ülkenin kuruluş felsefesi ile birlikte siyasi güç sahiplerinin, siyasi kurumları şekillendirdiği belgelerdir.Yapılan yasal düzenlemeler de göstermektedir ki; Cumhuriyetin kuruluşu esnasında kilit role sahip olan askeri bürokrasi mevcut sistemin korunmasını kendi görevi olarak kabul etmiş, kurumsal çerçeveyi bu amaca uygun şekillendirmiştir.. Bu nedenle sistemin mevcut durumunu sürdürmesine karşı tehlike olarak gördüğü tüm düşünce ve faaliyetleri etkisiz hale getirecek siyasi kurumlar oluşturmuşlardır. Ortaya çıkan siyasi kurumlar, siyasi güç sahiplerinin fikir dünyasının ürünleri olmuştur. Kuruluş dönemi, siyasi güç sahiplerinin iktisadi güç sahibi tüccar ve toprak sahipleri ile uzlaştığı bir dönemdir. Siyasi kurumların şekillendirdiği iktisadi kurumsal yapı da hem aynı dünya görüşünü benimseyen hem de sistemin işlerliğini sağlayacak iktisadi güç sahibi seçkinleri kaynak tahsisinin "kazananları" yapmıştır.

Fakat tek parti döneminde siyasi güç sahipleri ve iktisadi güç sahipleri çatışmaya başlamıştır. Zira tek parti döneminde iktisadi kurumsal yapı, kaynak tahsisini merkezden yöneten devletçi bir anlayışa sahipti ve önceliği sanayileşmeydi. Toprak sahipleriyle tek parti dönemi siyasi güç sahipleri arasındaki geçici uzlaşma, toprak reformuyla köylülere toprak dağıtılması düşüncesinin ortaya atılmasıyla bozulmuştur. Bu hem parti içinde çatışmalarla birlikte ayrılıkçı grupları da ortaya çıkarmıştır. Çok partili hayata geçiş ve Demokrat Parti dönemi hem siyasi gücün el değiştirmesi, hem de iktisadi kurumsal yapının serbest piyasa anlayışı ile yeniden tesisi olmuştur. Demokrat Parti dönemi ekonomisi tarıma dayanan bir ülkede ortanca seçmenin iktisadi ve siyasi tercihlerini yansıtmaktaydı. Tarım desteklenmekte ve dini muhafazakarlık yeniden görünür hale gelmekteydi. Bu durum kurucu felsefenin temsilcisi askeri bürokrasiyle siyasi güç sahiplerinin çatışmasıyla 1960 darbesini getirmiştir.

1960 darbesi, askeri bürokrasi içinde alttan gelen subay grubunun yaptığı bir müdahaledir. Ordu içinde de bir uzlaşmayı yansıtmaktadır. Nitekim kişi hak ve özgürlüklerini demokratikleştirme iddiasıyla hazırlanan 1961 Anayasası, daha sonraki muhtıra ve darbelerin tepkisine neden olmuş ve uygulamadan kaldırılmıştır. 1971 Muhtırası ve 1980 darbesi, ülke içindeki siyasi çatışmaların sert yasal düzenlemeler ve uygulamalarla durdurulduğu dönemlerdir. Bu dönemler içinde siyasi güç sahibi ordu, iktisadi girişimlerde bulunmuş, ülke kaynaklarının önemli bir kısmının tahsisinde söz sahibi olmuştur. Ordu, kendisine yakın sanayici ve işadamlarının iktisadi güçlerini pekiştirecek politikaları da desteklemiştir.

1980 darbesi ve sonrasında 1982 Anayasası ile tesis edilen siyasi ve iktisadi kurumsal yapı bunun istisnası değildir. Sendikalaşmayı ve grevleri yasaklayan 1982 Anayasası'nın iş dünyasında memnuniyetle karşılanması da şaşırtıcı olmamıştır. 1980'ler aynı zamanda ithal ikamesinden ihracata dönük dış ticaret stratejisini geçişle birlikte iktisadi kurumsal yapının ihracatçılar lehine tesis edildiği yıllar olmuştur. Bu dönüşümde 1970'li yıllardan sonra belirli bir birikime ulaşmış Türk sermaye sahipleri ve iş adamlarının uluslararası bağlantılar kurması ve artık devletin kendilerine belirlediği sınırlarla yetinmemesinin etkisi görülmektedir.

1980'ler dünyadaki küreselleşme eğilimlerinden de etkilenen toplumsal dönüşümü beraberinde getirmiştir. 1980 sonrası milli görüş geleneği güç kazanmış, İslami sermaye iş hayatında daha iyi bir yer edinmeye başlamıştır. Ordunun sert müdahalesine tepki olarak doğan etnik terör hareketleri de darbe döneminin bir ürünü olarak 1980 sonrasında önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu sonuçların en önemlisi

1990'larda devletin kendini koruma refleksinin güçlenmesidir. 1990'lar da askeri bürokrasi 28 Şubat ile İslamcı muhafazakarlara ve etnik kimliklerin ifadesiyle mücadele etmiştir. Milliyetçilik akımları bu dönemde güçlenmiştir.

2000'li yıllar ise AKP yıllarıdır. Milli Görüş geleneğinden gelen AKP iktidarı dönemi askeri bürokrasiyi tavsiye etmiş, siyasi kurumları yeniden şekillendirilmiştir. AKP, siyasi kurumların etkisiyle kendine yakın sermaye sahiplerini güçlendirmiştir. İktidar, AB'ye uyum çerçevesinde birçok kurumsal dönüşüme imza atmakla birlikte yapılan yasaların çoğu bir kamu politikası olarak gündelik hayatta yer bulamamıştır. İlk dönemlerinde toplumsal uzlaşmacı bir tavır takınan AKP, kamu bürokrasisi baştan sona yeniden düzenleyerek siyasi gücü eline almış, tüm kurumları kendi gücünü pekiştirecek şekilde düzenlemiştir. Toplumsal uzlaşma ile sağlanmayan değişimler toplumsal çatışmaları beslemiştir.

Yapılan incelemenin sonucur, kuruluşundan günümüze kadar, Türkiye tarihi toplumsal çatışmaların tarihidir. Siyasi güç sahiplerinin, herhangi bir uzlaşma arayışı içinde olmadan siyasi kurumları belirlemesi adeta bir devlet geleneğine dönüşmüştür. Çatışmaları çözücü kurumların olmaması, her siyasi güç sahibinin kendi iktisadi seçkin grubu lehine kaynak dağılımı ve kamu politikalarını şekillendirmesi uzun süreli siyasi ve iktisadi istikrara engel olmaktadır. Diğer önemli bir nokta da resmi ve gayri resmi kurumlar arasında ki çekişmedir. Modernleşmenin getirdiği yasal dönüşümlerin, toplumun farklı katmanlarında yer bulmasına direnç gösteren gayriresmi kurumsal yapının önemi de dikkate değerdir.

Tarihsel olarak incelenen kurumsal dönüşümle birlikte hangi kurumun gelişme düzeyi üzerinde daha etkili olduğunu ampirik olarak ölçme ihtiyacı konuyu somut olarak irdelemek üzere faydalı görülmüştür. Kurumsal yapıların hangilerinin daha etkin olduğu tarihi pratiklerden saptanabileceği gibi ekonometrik analiz yöntemleri ile de sınanabilmektedir. Fakat kavramsal olarak ortak bir tanım yapılamayan kurumların ölçümü de kısıtlarla dolu bir alandır. Çünkü Chang (2005)'inde belirttiği gibi ne olduğu konusunda uzlaşma sağlanmayan bir kavramın amacı ve etkileri de tartışma konusudur. Bu bağlamda açık bir fonksiyonel ilişkide ortaya koymak zordur. Ayrıca kurumlar birden çok fonksiyona hizmet edebilmektedir veya aynı fonksiyona hizmet eden, örtüşen veya örtüşmeyen birçok kurum olabilmektedir. Bunun yanında aynı fonksiyon farklı toplumlarda (veya aynı toplumda farklı zamanda) farklı kurumlarca sağlanabilmektedir. Örneğin toplumsal refah birçok Avrupa ülkesinde refah devleti tarafından karşılanmaktadır. Aynı şeyler zayıf refah devletinde şirketlerin refah planları,

hane halkı vb. sağlanabilmektedir. Kurumların ölçülmesinde kullanılan veri setlerinin objektifliği, araç değişkenlerin geçerliliği de tartışma konusudur. Çünkü kurumlar konusunda hazırlanan veri setleri nitel özellikleri de barındırdığı için özel bir uzmanlık ve dikkat gerektirmektedir. Kullanılan araç değişkenleri ise kurumların kendisinden çok uygulanan politika sonuçlarının göstergesi olduğu savunulmaktadır.

Tüm bu kısıtlara rağmen 127 ülke üzerinde yapılan panel veri analizi ile gayri resmi kurumların ve ülkelerin kendine özgü özelliklerinin gelişme üzerinde önemli etki yarattığı saptanmıştır. Bununla birlikte ülkeler gelişmişlik düzeyine göre dörtlü bir tasnife tabi tutulduğunda, aynı gruptaki ülkelerin benzer kurumsal yapılara sahip olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

7.2.ÖNERİLER

Bir toplum içerisinde doğan, büyüyen bireyin, ana akım iktisadın varsayımlarının aksine resmi ve gayri resmi kurumların etkisi altında şekillendiği görülmektedir. Bir toplumun kurallar bütünü bireye aktarım kanalı ise ailede başlayan eğitimidir. Dolayısı ile ekonomik ve siyasi kurumların, gayri resmi kurumlar ile birlikte eşgüdüm içerisinde olması bir sosyal uzlaşma zemini tesis edilmesi için önemli bir basamaktır. Yaşanan tarihsel tecrübeler, toplumun gayriresmi kurumlarını göz ardı ederek yapılan resmi kurumsal düzenlemelerin devamlılık arz edemediğini destekler niteliktedir. Bu bağlamda sosyal uzlaşmanın sağlanması eğitim sisteminin bir parçası olarak bu hukukun üstünlüğü ve demokrasi bilincinin, vatandaş olabilme becerisinin kazandırılması önemli bir nokta haline gelmektedir. Şeffaflık, hesap verilebilirlik gibi kavramların yasal düzenlemelerde kalmaması ancak bu bilince sahip bireylerin yetiştirilmesi ile anlam kazanacaktır.

Sosyal uzlaşma ve kurumlar arası eşgüdümün sağlanması ile birlikte ekonomik kurumların kaynak dağıtım mekanizması içerisinde belirli siyasi güç odaklarına göre şekil değiştirmesi innovasyon ve yatırım güdülerini törpülemektedir. Bu nedenle sermaye sahipleri, bürokrasi ve devlet ilişkilerinin siyasi kurumlarca nasıl şekillendirildiği de önem kazanmaktadır. Ekonomik ve siyasi kurumların, iktisadi ve sosyal adalette süreç odaklı bir iktisadi dağıtım mekanizması oluşturması, fırsat eşitliği kavramının ön plana çıkarılması toplum içerisindeki farklı siyasi grupların aidiyet duygusunu pekiştirmeye katkı sunacaktır. Bu nedenle vatandaş algısı üzerinde fırsat eşitliğinin tesis edildiği sosyal uzlaşma üzerinde de önemli bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abramovitz, M. (1986). Catching up, forging ahead, and falling behind. *The Journal of Economic History*, 46(2), 385-406.
- Acemoğlu, D.(2003). Why not a political Coase theorem? Social conflict, commitment and politics. *Journal of Comparative Economics*, 31, 620-652.
- Acemoğlu, D. (2005), Constitutions politics and economics: A review essay on person and tabellini's the economic effect of constistutions. *Journal of Economic Literature*, 43, 1025-1048.
- Acemoğlu, D. (2006a), Modelling inefficient institutions.*Advances in Economics and Econometrics Theory and Applications*, Nineth World Congress,1, 341-380.
- Acemoğlu, D. (2006b). A simple model of inefficient institutions. *Scandinavian Journal of Economics*, 108(4), 515-546.
- Acemoğlu, D.(2008a), Oligarchic versus democratic societies. *Journal of European Economic Association*, 6(1), 1-44.
- Acemoğlu, D. (2008b). Interactions between governance and growth: what World Bank economics need to know in governance, growth and development decision making, The World Bank: United States.
- Acemoğlu, D. (2008c). Introduction to modern economic growth. New Jersey: Princeton University Press
- Acemoğlu, D. (2010a). Institutions and development, institutions, factor prices and taxation: Virtues of strong states. *The American Economic Review*, 100, 115-119.
- Acemoğlu, D. (2010b), Theory, general equilibruim and political economy in development economics, Erişim:[http:// http://economics.mit.edu/files/5608](http://economics.mit.edu/files/5608) (14.03.2012).
- Acemoğlu, D. (2012). Why nations fail?, Merih Celasun Anma Günü Ağılış Dersi, TEPAV: Ankara.
- Acemoğlu, D., Akciğit, U. (2012), Intellectual property rights policy, competition and innovation. *Journal of European Economic Association*, 10(1), 1-42.
- Acemoğlu,D., Egorov,G., Sonin, K. (2008). Coalition formation innon-democracies. *Review of Economic Studies*, 75, 987–1009.

- Acemoğlu, D., Egorov, G., Sonin, K. (2012). Dynamics and stability of constitutions, coalitions and clubs. *American Economic Review*, 102(4), 1446-1476
- Acemoğlu, D., Johnson, S., Robinson, J. (2001). The colonial origins of comparative development: an empirical investigation. *The American Economic Review*, 91(5), 1369-1401.
- Acemoğlu, D., Johnson, S., Robinson, J. (2005). Institutions as a cause of long run growth in Handbook of Economic Growth, Vol. 1 by Aghion P., Durlauf, S. (Ed). Elsevier: United Kingdom
- Acemoğlu, D., Johnson, S., Robinson, J. (2006). Understanding prosperity and poverty: geography, institutions and the reversal of fortune in Understanding Poverty Banerjee, A., Benabou, R. Mookherjee, D. (Ed). Oxford University Press: United Kingdom.
- Acemoğlu, D., Robinson, J. (2013b). *Ulusların Düşüşü*, Doğan Kitabevi: İstanbul.
- Acemoğlu, D., Robinson, J. (2000a). Why did the west extend the franchise? Democracy, inequality and growth in Historical Perspective. *The Quarterly Journal of Economics*, November.
- Acemoğlu, D., Robinson, J. (2000b). Inequality, growth and development? democratization or repression?. *European Economic Review*, 44, 683-693
- Acemoğlu, D., Robinson, J. (2013a). Economics versus politics: Pitfalls of policy advice. *Journal of Economic Perspectives, American Economic Association*, 27(2), 173-92
- Acemoğlu, D., Robinson, J. (2000). Political losers as a barrier to economic development. *The American Economic Review*, 90(2), 126-130
- Acemoğlu, D., Robinson, J. (2001). Inefficient redistribution. *The American Political Science Review*, 95(3), 649-661
- Acemoğlu, D., Robinson, J. (2006). *Economic Origins of Dictatorship and Democracy*.
Kaynak: <http://http://www.international.ucla.edu/media/files/perg.acemoglu.pdf>
Erişim Tarihi: 20.03.2012.
- Acemoğlu, D., Robinson, J. (2010). Why is Africa poor?, *Economic History of Developing Regions*, 25(1), 21-50.
- Acemoğlu, D., Ticchi, D., Vindigni, A. (2010). A theory of military dictatorships. *American Economic Journal: Macroeconomics*, (2)1, 1-42.

- Acemoğlu, D., Vindigni, A., Ticchi, D. (2011). Emergence and persistence of inefficient state. *Journal of European Economic Association*, 9(2), 177-208.
- Acun, F. (2007). Osmanlı'nın torunları Cumhuriyet'in çocukları: Osmanlıdan Cumhuriyet'e değisme ve süreklilik. *SDÜ Fen Edebiyat Fakóltesi Sosyal BilimlerDergisi*, 15, 39-64.
- Adaçay, R., İslatince, H. (2009). *İktisadi Düşünce Tarihi*, Bursa: Ekin Yayınları.
- Adelman, I., Yeldan, E. (2000). Is this end of Economic Development?, *Structural Change and Economic Dynamics*, 11(1-2), 95-109.
- Aghion, P. (2004). Growth and development: A Schumpeterian approach. *Annals of Economics and Finance* 5, 1-25.
- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Akça, G., Hülür, H. (2007). Tanzimattan Cumhuriyete siyasal ve hukuksal yapının modernleşmesi. *Türkiyat Araştırmaları*, 21..
- Akkuş, T.(2008), Bir iktisadi siyasa projesi: Milli iktisat ve Bursa, *ÇTTAD*, 7(16-17), 119-141.
- Aktan, C. (2007). *Modern Politik İktisat: Kamu Tercihi*. (D. Dileyici ile birlikte) Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- Aktan, C.(2008). *Yeni İktisat Okulları*, Ankara: Sekçin Yayıncılık
- Aktan C., Ay H., Çoban H.(2007), , Siyasal karar alma sürecinde çıkar grupları, içinde AKTAN C. C., *Modern Politik İktisat: Kamu Tercihi*, Seçkin Kitabevi: Ankara,ss. 201-231.
- Akyüz, H.(2008). *Kurumlar Sosyolojisi*.Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Albayrak, M. (1995). Atatürkçü düşünce sistemi ve liberalizm" ekonomik ve siyasal bakımdan bir karşılaştırma denemesi.*Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 5(18).
- Alchian, A., Demsetz, H. (1973). Property right paradigm, *Journal of Economic History*, 33, 16-27.
- Ali, A. (2006). Growth, Poverty and Institutions: Is There a Missing Link?", Seminar Paper in Poverty, Growth and Institutions, Kaynak: http://www.api.org.kw/images/publication/pdfs/269/269_wps0601.pdf . Erişim tarihi: 02.02.2014)..
- Alkan, M. (2012).Türkiye'de seçim sistemi tercihinin misyon boyutu ve demokratik gelişime etkileri (Siyaset Bilimi ve Siyaset Sosyolojisi Yaklaşımıyla), Kaynak:

[http:// www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg23/alkan.pdf](http://www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/anyarg23/alkan.pdf) Erişim Tarihi: 03.05.2013.

- Altınay, A., Bora, T. (2002). Ordu, militarizm ve milliyetçilik, içerisinde Tanıl Bora (Ed.), *milliyetçilik: modern Türkiye’de siyasi düşünce*, 4, 140-154. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Altıparmak, A. (1998). Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında müteşebbissınıfının gelişimi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1).
- Aren, S. (2008). *İstihdam, Para ve İktisadi Politika*, Ankara: İmge Yayınevi
- Arınç, B.(2015).Yüzde Elli Bizden Nefret Ediyor, Siyaseti Biz Yumuşatmalıyız, *Radikal Gazetesi*, 08.02.2015.
- Arrow, K. (1950). A Difficulty in the Concept of Social Welfare. *The Journal of Political Economy*, 58(4), 328-346.
- Arslan, A. (2003). Eşitsizliğin teorik temelleri: Elit teorisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 6(2), 115-135.
- Arslan, A. (2005). Türk dünyasında toplumsal değişme ve modernleşmenin tarihsel-toplumsal temelleri: Bir örnek model olarak Türkiye. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 6.
- Arslan, A. (2004). Türk iktidar seçkinleri. *Akademik BakışUluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 3
- Aslan,A. (2004). Türkiye de iktidarın sosyolojik anatomisi ve iktidar seçkinleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1).
- Arslan, Ü. (2007). Kurumların iktisadi büyüme üzerindeki etkisi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara
- Arslan, A. (2008). Laik Türkiye Cumhuriyeti, ordu ve burjuva sınıfı. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler FakültesiDergisi* 10 (3), 33-44.
- Aslan, Z. (2012). Geçmişten Bugüne Eleştirel Bir Orta Sınıf Değerlendirmesi, *Toplum ve Demokrasi*, 6 (3-14), 55-92.
- Arslan, A., Gümüştekin,G. (2004). Tek partili dönem ve çok partili dönem türk siyasi elitlerinin toplumsal profillerinin karşılaştırmalı incelemesi. *Akademik Bakış*, 2.
- Aslan, M., Kaya, G. (t.y). 1980 sonrası Türkiye’de siyasal katılımıda sivil toplum kuruluşları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(1).
- Aslan, S., Yılmaz, A. (t.y). Tanzimat döneminde Osmanlı bürokratik yapı ve düşüncesinin değişimi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(2),287-297.

- Arslan, M. (2011). İktisatta yeni yaklaşımlar heterodoks ve yapıçözüm karmaşıklığının bilimsel postmodern bilim söylemi bağlamında bir değerlendirme içinde *İktisatta Yeni Yaklaşımlar*, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Arrufiada, B.(2007), to Avoid when measuring institutions: Is *doing business* damaging business?, *Journal of Comparative Economics*, 35(4), 729-47.
- Art, B., Tatenhove, J. (2005). Policy and power: A conceptual framework between the 'old' and 'new' policy idioms, 37, (3-4),339-356.
- Ata, Ahmet Y. (2009). Kurumsal iktisat çerçevesinde yolsuzluğun fırsat ve motivasyonları: AB ülkeleri üzerine bir inceleme, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana.
- Ateş, S.(1996). ekonomik büyümeye yaklaşımlar ve yakınsama sorunu, *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1)
- Aumann, R., Kurz, M., Neyman, A.(1987). Power and public goods, *Journal of Economic Theory*, 42(1), 108-127.
- Ayan, S. (2007). Siyasi yapılanma sürecinde 1961 ve 1982 Anayasası. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(2).
- Aydın, V. (2003). Türk yönetim tarihi açısından vakıf sistemi ve eğitim yönetimine katkısı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1), 313-338.
- Aydın, M. (2011). *Kurumlar Sosyolojisi*, Ankara: Kadim Yayınları.
- Ayres, C. (1951). The coordination of institutionalism, *The American Economic Review*, 41 (2), 47-55.
- Aysan, Ahmet F. (2007). Yönetişim ve Kurumlar kavramlarının iktisat literatüründeki yükselişi üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Ticaret ve Dış Ticaret Politikaları*, 1(2), 27-52.
- Bahar, H, İ. (2009). *Sosyoloji*. Ankara: USAK Yayınları.
- Balıkçı, E., (2012). Cumhuriyet'le yaşıt bir çatışmanın tarihi: Büyük ve küçük sermaye arasındaki ilişkiler ve devletin konumu, Boğaziçi Sosyal Politika Forumu. İstanbul.
- Baltagi, B. (2005). *Econometric anaysis of panel data*. England: John Wiley and Sons John Wiley & Sons Publishing, 4-9.
- Barboros, F., Yıldırım, E. (2013). 60'lı yıllarda iktisadi kalkınma ve planlamaya dair kavrayış ve değerlendirmelere bir bakış, içinde *Modernizm Yansımaları: 60 Yıllarda Türkiye*, Edit:Funda Barbaros, Erich Jan Zucher, Efil Yayınları: Ankara.

- Bardhan, P. (1988). Alternative approaches to development economics.
H. Chenery and T.N. Srinivasan. (Ed). Handbook of Development Economics,
Vol. I, Elsevier Science Publisher.
- Bardhan, P. (1989). The new institutional economics and development theory: a brief
critical assesment. *World Development*, 17(9), 1389-1395
- Bardhan, P. (2006). Institutions and development", in David Clark (ed.), *Elgar
Companion to Development Studies*, Elgar Publishing.
- Başkan, F. (2010a). Religious versus Secular Groups in the Age of Globalization in
Turkey. *Totalitarian Movements and Political Region*, 11(2), 167-183.
- Başkan, F. (2010b).The rising Islamic business elite and democratization in
Turkey.*Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12(4), 399-416.
- Başkaya, F. (2011). *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*. Ankara: Özgür
Üniversitesi
- Bayhan, V. (2002). Demokrasi ve sivil toplum örgütlerinin engelleri: Patronaj ve
nepotizm. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 1-13.
- Baytal, Y. (2007). Demokrat Parti dönemi ekonomi politikaları (1950-1957). *Ankara
Üniversitesi Türk inkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 40,545-567.
- Bates, R., Greif, A., Humphreys, M., Singh, S. (2004). Institutions and
development. *CID Working Paper*, No. 107
- Berkes, N. (2013).*Türkiye İktisat Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları:İstanbul
- Beriş; E. (2008). Türkiye’de 1980 sonrası devlet sermaye ilişkileri ve parçalı
burjuvazinin oluşumu. *Ekonomik Yaklaşım*, 19(69), 33-45.
- Biber, Ahmet, E. (2009). Osmanlı İmparatorluğu’nun dünya sistemine eklemleme
süreci ve az gelişmişliğinin evrimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1).
- Blaug, M. (1986). *Economic theory in retrospective*, Cambridge University Press: US.
- Boratav, K. (2013).*Türkiye iktisat tarihi*, Ankara: İmge Kitabevi
- Bontempi, M., Golinelli, R. (2014). Static panel data analysis Lecture 9.1.
- Bontempi, M., Golinelli, R. 2014). Static panel data analysis Lecture 9.2.
- Boztaş, A. (2012). Türk demokrasisine müdahaleler. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 65-73
- Brinkman, R. (1995). Economic growth versus economic development:Toward a
conceptual clarification. *Journal of Economic Issues*, 29(4).

- Bölükbaşı, M. (2012). Milli görüş'ten muhafazakâr demokrasiye: Türkiye'de 28 Şubat süreci sonrası islami elitlerin dönüşümü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(1)
- Buğra, A. (1995). *Devlet ve İşadamları* (2. Baskı). İletişim Yayınları: İstanbul
- Buğra, A. (2001). *İktisatçılar ve İnsanlar*. İletişim Yayınları: İstanbul
- Bulut, C. (2013). Atatürk dönemi ekonomik yapı ve politikaları. *Kafkas Üniversitesi Dergisi*, Erişim: http://journal.qu.edu.az/article_pdf/1035_410.pdf(04.06.2014).
- Bulutoğlu, K. (2008). *Kamu Ekonomisine Giriş*. Seçkin Yayınları: İstanbul.
- Burak, Mehmet D. (2003). Osmanlı devleti'nde jön türk hareketinin başlaması ve etkileri *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi*, 14, 291-318.
- Burak, B. (2011). Osmanlı'dan günümüze ordu-siyaset ilişkileri. *International Journal of History*, 3 (1), 45-67
- Campell, J., Lindberg, L. (1990). Property rights and the organization of economic activity by the State. *American Sociological Review*, 55(5)634-47
- Carabelli, A., Vecchi, N. (2001). Individuals, public institutions and knowledge: Hayek and Keynes, in *Knowledge, Social Institutions and Division of Labor*, (Ed. L. Porta, R. Scazzieri, A. Skinner) Massacuathets: Edward Elgar Publishing.
- Cem, C. (T.Y), Türk kamu toplu bir bakış. *Todai Dergisi*, 3-23.
- Chang, J. (2005). Understanding the relationship between institutions and economic development- Some Key Theoretical Issues. Paper to be presented at the WIDER Jubilee Conference, 17-18 June, Helsinki
- Chang, H. (2011). Institutions and economic development: theory, policy and history. *Journal of Institutional Economics*, 7(4), 473-498.
- Clark, G. (2013), *Fukaralığa Veda*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul
- Clark, T., Lipset, M.(2010). Toplumsal Sınıflar Ölüyor mu? içinde Sosyoloji (Ed.A. Giddens), Say Yayınları: İstanbul.
- Coase, R.(1937). Nature of firm. *Economica*, New Series, 4 (16), 386-405.
- COASE, R. (1960). The problem of social cost. *Journal of Law and Economics*, 3, 1-44
- Coase, R. (1998). The new institutional economics. *The American Economic Review*, 88 (2), 72-74.
- Cole, D., Grossman, P. (2002). The meaning of property rights: Law versus economics. *Land Economics*, 78(3), 317-330.

- Cornwall, J., Cornwall, W. (1994). Growth theory and economic structure. *Economia*, 61, 237-251
- Coşar, N. (2005). Demokrat Parti dönemi maliye politikası. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60.
- Coşgel, M., Ergene Boğaç A., Etkeş, H., Miceli, T. (2011). Controlling corruption in law enforcement: incentives, safeguards, and institutional change: In the Ottoman Empire, University of Connecticut, Department of Economics Working Papers, 18.
- Crocco, M. (2002). The concept of degrees of uncertainty in Keynes, Shackle, and Davidson. *Nova Economia Belo Horizonte*, 12 (2) 11-28.
- Çaha, Ö. (1994). Osmanlı'da sivil toplum. *A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 49, (3-4). 79-99.
- Çavdar, T. (2003). *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*. İmge Yayınları: Ankara
- Çelebi, K. (2013), *Liberal Ekonomik Düşünce de Kamu Kesiminin Büyüklüğü Sorunu*. Emek Matbaacılık: Manisa.
- Çevik, Hasan. H. (1998). *Kamu Politikaları Analizi Çalışmaları Üzerine Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*. *Amme İdaresi Dergisi*, 31(2).
- Çevik, Hasan, H., Demirci, S. (2012). *Kamu Politikası*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çevik Kerem, F. (2010). Türkiye'de 1980'den günümüze siyasal iktidar-bürokrasi ilişkileri, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi Ankara
- Çizakça, M. (2000). Osmanlı dönemi vakıflarının tarihsel ve ekonomik boyutları. *Bahçeşehir Üniversitesi*, , 21-31
- Cypher, J., Dietz, J. (2009). *The Process of Economic Development*. Routledge: Canada
- Dahrendorf, R. (1958). Toward a theory of social conflict. *The Journal of Conflict Resolution*, 2(2), 170-183.
- De, P. (2010). Governance, institutions, and regional infrastructure in Asia. *ADB Working Paper Series*, 83.
- Deaton, A. (1995). *Data and Econometric Tools for Development Analysis*. Handbook of Development Economics, Elsevier Publishing, 1801-18.
- Demir, F. (2011). Kamu politikası ve politika analizi çalışmalarının teorik çerçevesi. *dumlupınar üniversitesi sosyal bilimler dergisi*, 30, 107.
- Demir, Ö. (1996). *Kurumcu İktisat*. Ankara: Vadi Yayınları.

- Demir, Ş., Sesli, M., Dursun, E.(2008). Türk siyasal elitlerin sosyal profillerinin incelenmesi (1950- 1960). *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 1, 105-122.
- Dinler,D. (2003). Türkiye’de güçlü devlet geleneği tezinin eleştirisi. *Praksis Dergisi*, 9, 17 – 54.
- Dişbudak,C. (2012). Ekonominin değişimi ve değişimin bürokratlar Türkiye de yolsuzluk ve rüşvet. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 12, (46).
- Doğan, C. (2006). Kamu yönetiminde neo liberal restorasyon süreci ve Türkiye. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 16, 98-113.
- Doğanay, R., (2000). 1930-1945 Dönemi Doğu Anadolu’da Uygulanan Sanayi Politikaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2). 223-230.
- Dulupçu, M. (2005). Kalkınma ekonomisi literatürüne eleştirel bakış, içinde *Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular*, Muhsin Kar ve Sami Taban (Ed)., Bursa: Ekin Yayınevi.
- Duman,Z. (2007). Türkiye de Burjuva Sınıfının Sosyal Profili. *Sosyo Ekonomi*, 1.
- Eggertson, B. (2003). *Economic Behaviour and Institutions*. Cambridge University Press.
- Ekici, S. (2011). *Kamu Politikası Sürecinde Kurumsal Rasyonel Tercih, İçinde Kamu Politika Süreci: Teorik Perspektifler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ekiz, C, Somel, A. (2005). Türkiye’de planlama ve planlama anlayışının değişimi, *A.Ü. SBF-GETA Tartışma Metinleri*, 81.
- Ekzen, N. (2009). *Türkiye Kısa İktisat Tarihi*. Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Emre, C. (2002). Kültürel Değerler, ahlâk ve türkiye’de kamu yönetimi (Çev. Bülent Duru). *Mülkiye Dergisi*, 26(236).
- Erbay, R., Miray, Ö. (2013). İktisadi kalkınma kuramlarına eleştirel yaklaşım. *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 3.
- Ercins G. (2012). Türkiye’nin demokratikleşmesinde toplumsal sorun alanları. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14(1), 79-102.
- Ergil, D. (2012). *Toplum ve İnsan*. Ankara: Hayat Akademi.
- Erlat, H. (2006). Panel data: a selective survey, *METU Economics Department*, 13-19
- Eroğlu, N. (2007). Atatürk dönemi iktisat politikaları (1923-1938). *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi* 23(2).
- Ersel, H. (2014). Ronald Coase ve iktisatta dışsallık sorunu. *İktisat ve Toplum Dergisi*,

- Felderer , B., Hormbug, S. (2001). Makro iktisat ve yeni makro iktisat (Çev.O. Aydoğmuş, O. Atay), Ankara: Elif Yayınevi.
- Ficker, S. (2005). From structuralism to the new institutional economics: The impact of theory on the study of foreign trade in Latin America, *Latin American Research Review*, 40(3), 145-162
- Fidan, S., Şahin, K., Çelik, F. (2011). Osmanlı modernleşmesinin temel olgularından biri: bürokrasiosmanlı modernleşmesinde bürokrasinin etkinliği ve önemi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 113-128.
- Friedman, M.(1948). A monetary and fiscal framework for economic stability. *The American Economic Review*, 38(3).
- Friedman, M. (1966).The methodology of positive economics.in *Essays In Positive Economics*, Chicago: Univ. of Chicago Press
- Furubotn, E., Pejovich, S. (1972). Property rights and economic theory: A survey of economic literature. *The Journal of Economic Literature*, 10(4), 1137-1162.
- Galbraith, K. (1987). *İktisat Tarihi*. Ankara.Dost Yayınevi.
- Gallup, J., Sachs, J., Mellinger, A. (1999). Geography and Economic Development, *CID Working Paper*, 1.
- Garrigue, R. (1962). İktisadi gelişme teorisi ve prensipleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 27(4), 183-208.
- Gaventa, J. (2006). Finding the spaces for change: a power analysis. *Institute of Development Studies IDS Bulletin*, 37 (6), 23-33.
- Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ötüken Yayınları: İstanbul.
- Gerschenkron, A. (1962). Economic Backwardness in Historical Perspective, Kaynak:<http://http://www.cabdirect.org/abstracts/19641800248.html>. Erişim Tarihi: 20.02.2013.
- Georgeon, F. (1999). Türk milliyetçiliğinin kökenleri Yusuf Akçura. Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul .
- Georgeon, F. (2013). Bir kimlik arayışı türk milliyetçiliği içerisinde *Osmanlı Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Georgeon, F. (2013). Osmanlı devletinin içinde Türk milliyetçiliğinin yükselişi, içerisinde *Osmanlı Türk Modernleşmesi (1900-1930)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Giddens,A.(2010), Sosyolojinin Kapsam içinde *Sosyoloji*. Say Yayınları: İstanbul.

- Gökbayır, S. (2012). Gizli bir cemiyetten iktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 seçimleri siyasi programı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 61-96.
- Göle, N. (1997). Secularism and Islamism in Turkey: The making of elites and counter-elites. *Middle East Journal*, 51(1), 46-58.
- Gökbunar, R., Yanıkkaya, H. (2004). *Etkin Devlet ve Ekonomik Gelişme*. Odak Yayın Evi: Ankara,
- Göküş, M. (2003). Demokrat Parti döneminde Türk kamu bürokrasinin genel görünümü. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5, 41-52.
- Göküş, M. (2010). Osmanlı imparatorluğu'ndan modern Türkiye'ye yöneten-yönetilen ilişkilerinin gelişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(3), .227-249
- Görgün, S. (2012). İktisadi gelişme ve gelişme iktisadi, *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 34, İstanbul.
- Granato, J., Inglehart, R., Leblang, D. (1996). The effect of cultural values on economic development: Theory, hypotheses and empirical tests. *American Journal of Political Science*, 40(3), 607-631.
- Gül, Z. (2011). Kamu politikasında kurumsallık teorisi, içinde *Kamu Politika Süreci: Teorik Perspektifler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Güleç, S. (2008). 1945 - 1980 yılları arasında Türkiye'de refah devleti, *Yerel Siyaset Dergisi*, 48-55.
- Günlü, R. (2014). Siyaset ve iktisat ilişkisinde bürokrasinin konumu: Pasif devrimin sürekliliği. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 12(46).
- Güvel, A. (1998). *Politik İktisat ve Akıl*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Güvel, A. (2011). *Ekonomik Büyüme Kuramları*. Adana: Karahan Kitabevi
- Güzelsarı, S. (2007). Küresel kapitalizm ve devletin dönüşümü Türkiye'de mali idarede yeniden yapılanma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Gwenhamo, F., Federke, J., Kadth, R. (2012). Measuring institutions: Indicators of political rights, property rights and political instability in Zimbabwe, *Journal of Peace Research*, 49(4), 593-603.
- Heper, M. (2012). Türkiye'de Devlet Geleneği (4. Baskı). Doğu Batı Yayınları: Ankara.
- Hershleifer, J. (1995). Theorizing about conflict. in Handbook of defense economics, 1, Keith Hartley and Todd Sandler (Ed.), 165-92. Amsterdam: North-Holland.

- Hilav, S. (2000). *Düşünce Tarihi, içinde Çağdaş Türkiye 1908-1980*. İstanbul: Cem Yayınları
- Hira, A., Hira, R.(2000). The institutionalism: Contradictory notions of change. *American Journal of Economics and Sociology*, 59(2).
- Hirschman, A.(1981). kalkınma iktisadının yükselişi ve düşüşü, içerisinde *Kalkınma İktisadi Yükseliş ve Gerilemesi* F. Şenses (Ed.), İletişim Yayınları: İstanbul.
- Hişyar, K. (2005). Osmanlı zımni sözleşmesi ışığında Türkiye'nin paradoksal modernleşme demokratikleşme gerilimi. *Euro Agenda*, 7.
- Hodgson, G. (1998), The approach of institutional economics. *Journal of Economic Literature*, 36, 166-192.
- Hodgson, G. (2007). Evolutionary and institutional economics as new mainstream?. *Evolutionary Institutional Economics Review* ,4(1), 7-25.
- Hodgson, G., Makoto, I., Yokokawo, N. (2001). in *Capitalism in evolution*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing:
- Hoff, K.(2003). Paths of institutional development: A view from economic history. *World Bank Research Observer*, 18(2).
- Hoover, K. (1999). Ideologizing institutions: Laski, Hayek, Keynes and creation of contemporary politics.*Journal of Political Ideologies* , 4(1), 87-115.
- Hosseini, H.(2003), Why development is more complex than growth: Clarifying some confusions.*Review of Social Economy*, 61(1).
- Hout,W.(2009). *Development and Governance: An Uneasy Relationship* ,
Published in: Wil Hout and Richard Robison (Ed), *Governance and the Depoliticisation of Development*, Routledge/GARNET Series: Europe in the World, London: Routledge,
- Hsiao, C.(2005). Why panel data?.*IEPR Working Paper*, 5.33.
- Hsiao, C. (2006), Panel data analysis – advantages and challenge. IEPR Working Paper . 06.49
- Hsiao, C. AND B. SUN, (2000), Pool or not to pool panel data: Panel data econometrics, future directions, Elsevier Science, 181-182.
- Hunt, K.(2002). *History of economic thought: A critical perspective*. California Wadsworth Publishing:
- İnalçık, H. (1995). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. İstanbul: Eren Yayınları.

- İnalcık, H. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*. İstanbul: Eren Yayınları
- İnalcık, H. (2010). *Devlet-İ Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Jutting, J. (2003). Institutions and development. *OECD Development Center*, Working Paper: 210.
- Kabaş, T. (2012). *İktisat Sosyolojisine Giriş*. Adana: Nobel Yayın Evi
- Kahraman, B. (2002), Postmodernite ile modernite arasında Türkiye 1980 sonrası zihinsel, toplumsal, siyasal dönüşüm, Kaynak: <http://arsiv.setav.org/ups/dosya/44716.pdf> .Erişim Tarihi: 02.06.2014.
- Karadag, A., Akbas, Z. (2009). Kurumsal güvencelerin işlevsizlik kavsagındaki demokrasi: Türkiye. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6(11), 162-188.
- Karaduman, S., (2010). Modernizmden postmodernizme kimliğin yapısal dönüşümü.*Journal of Yasar University*, 17(5), 2886-2899
- Karluk, R.(2007), Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm, İstanbul: Beta Yayınları
- Kaufman, Bruce, E.(2007). The institutional economics of Jonn R. Commons: complement and subsititute for Neo Classical economic theory. *Socio Economic Review*, 5, 3-45
- Kaufmann, D.(2007),.Measuring corruption: myths and realities, poverty reduction and economic management.*World Bank*, 273.
- Kaynak, M. (2003). Kalkınma İktisadının Kilometre Taşları ve Teknoloji, Yeni Dünya Düzeni ve Kalkınma, Ekonomik Yaklaşım Dergisi Sempozyumu, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kazgan, G. (2010). *İktisadi Düşünce Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kazgan, G. (2013). 1960'lı yıllarda türkiye'de planlı ekonominin başarısı ve günümüze kalanlar, içinde modernizm yansımaları: 60 yıllarda Türkiye, Funda Barbaros, Erich Jan Zucher (Ed.), Efil Yayınları: Ankara..
- Keskin, Y. Ziya (2012). Demokrat Parti iktidarı ve günümüze yansımaları.*Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 108-127.
- Keyder, Ç. (1995), Türkiye demokrasinin ekonomi politiği,içinde *Geciş Sürecinde Türkiye*, C. Schick ve E. A. Tonak (Ed.), İstanbul, Belge, 3873.
- Keyder, Ç. (2001). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Kheralland, M., J. Kirsten (2001). The New Institutional Economics: Applications for agricultural policy research in developing countries. MSSD Discussion Paper, 41
- Kırılmaz, H., Kırılmaz, S. (2014). Erken Cumhuriyet dönemi Türk kamu yönetimi: anayasal sistem, yönetim yapısı, bürokrasi ve reform uygulamaları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40.
- Kirmanoglu, H.(2005). Amartya sen'in özgürlük ve kalkınma üzerine düşüncelerine bir bakış, *İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, Sayı 47
- Knack, S., Keefer, P. (1995). Institutions and economic performance: Cross-Country tests using alternative institutional measures. *Economic and Politics*, 7(3), 207-227.
- Knowles , S., Wheatherston, C. (2006).Informal institutions and cross-country income differences. *CREDIT Research Paper*, No. 06/06.
- Korkmaz, A. (2004). Bir sosyal politika aracı olaraktürkiye'de asgari ücret: 1951-2003. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,(7) 1 : 53-69.
- Kongar, E. (2013). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kuran, T. (2002). İslamın Ekonomik Yüzleri. İstanbul: İletişim Yayınları
- Kuruç, B. (2011). *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi: Büyük Devletler ve Türkiye*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kuruç, B. (2014). İktisat Tarihi Çalıştay Sunumu. Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara
- Kum, M. (2011). İktisadın yeni coğrafi açılımı: Yeni ekonomik coğrafya yaklaşımı..*Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 30(1), 235-255.
- Kuncic, A. (2013).institutional quality datase. *the 8. Young Economists Seminar to19th Dubrovnik Economic Conference*, Crotea
- Kuznets, S. (1957). Summary of Discusson and Postscript.*The Journal of Economic History*, 17(4), 545-553.
- Landes, D. (1990). why are we so rich and they so poor?. *The American Economic Review*, 80 (2), 1-13.
- Levy, B., Fukuyama, F. (2010). Development strategies integrating governance and growth, policy, policy. *The World Bank Research Working Paper*, 5196.
- Lewis, A. (1965). Review of economic development. *The American Economic Review*, 55(1-2), 1-16.

- Lewis, A.(1988).The roots of development theory. Handbook of Development Economics in (Ed.H. Chenery, S. Srinivasan) *Handbook of Development Economics* 1 (2), 27-37, Elsevier.
- Lin, Y., Nugent, J. (1995). Institutions and development in Handbook of Development, In: J. Behrman, T. N. Srinivasan, (Ed)*Handbook of Economic Development*. North-Holland, Amsterdam.
- Machevelli, N. (2013). *Prens*, Say Yayınları: İstanbul.
- March, J., Olsen, J.(2006). Elabrating the new institutionalism, in the Oxford Handbook of Political Institutions (Ed. S. Binder, R. Rhodes, B. Rockman). Oxford Press.
- Mardin, Ş. (2012). *İdeoloji*(2.Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, Ş. (2012). *Türk Modernleşmesi*, İstanbul:İletişim Yayınları.
- Marx, K., Engels, F. (2007). *Komünist Partisi Manifestosu*. İstanbul: Kaynak Yayınları
- Meltzer, A., Richard, S. (1981). The rarional theory of size of government. *The Journal of Political Economy*, 89(5), 914-927.
- Menard, C. (1995). Market as institutions versus organzations as Markets? disentandling some fundemantal concepts. *Journal of Economic Behavior and Organizations*, 8(2), 161-182.
- Minogue, K.(2000). *Politics: very short introduction*. Oxford University Press: UK.
- Moncrieffe, J. (2004). Relations, inequality and powety: A concept paper for world. Overseas Development Institute. London
- Mookherjee, D., RAY, D. (1999). Readings in the theory of economic development, Working Paper, New York University.
- Morgan, J., Olsen, W. (2010). Conceptial issues in institutional economics: Clarifying the fludity of rules. *Journal of Institutional Economics*, 3(1), 425-453.
- Mrydal, G.(1974). What is economics?. *Journal of Economic Issues*, 8(4).
- Mueller, M.(2000). Technology and institutional innovation: internet domain names, *Institutional Journal of Communications Law and Policy*, 5.
- Myhrman, J. (1989). The New Institutional Economics and Process of Economic Development. *Journal of Economic Institutions and Theorotical Economics*, 145, 38-59.
- Naqvi, H. (1995). The nature of economic development, *World Development*, 23(4), 543-556.

- Nelson, R. (2008). Economic development from the perspective of evolutionary economic theory. *Oxford Development Studies*, 36(1), 9-21.
- Nelson, R., Winter, S .(1974). Evolutionary Theorizing in Economics. *Journal of Economic Perspectives*. 16 (2), 23–46.
- Noll, R. (1989). Economics perspectives on the politics of regulation in *Handbook Of Industrial Organization*, 2, 1254-1287.
- Nordlinger, E. (1970), Soldiers in mufti: the impact of military rule upon economic and social change in the non-Western States. *The American Political Science Review*, 64 (4), 1131-1148.
- North, D. (1989). Institutions and economic growth: An historical introduction. *World Development*, 17(9), 1319-1332.
- North, D. (1991), Institutions. *The Journal of Economic Perspectives*. 5(1), 97-112
- North, D. (1992a). The new institutional economics and development, Presented American Association Meeting, Kaynak:<http://www2.econ.iastate.edu/tesfatsi/NewInstE.North.pdf>. Erişim Tarihi: 22.04.2012.
- North, D.(1992b). Transaction costs, institutions and economic performance. *Occasional International Center of Economic Growth, Papers*, 30.
- North, D.(2010), *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*, İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları
- Nugent, J.(t.y). Institutions and Economic Development : The Role of Collective Action Theory. Kaynak: <http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000117%5C00000046.pdf>
- Nunn, N. (2009). The Importance of History for Economic Development. *The Annual of Economic Review*, 1, 65-92.
- Olson, M. (1965). *The Logic of Collective Action*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Olson, M.(1993). Dictatorship, democracy and development. *American Political Science Review*, 80(3).
- Opçin, T.(2012). İnönü'nün gözden ırak akrabaları: Hasan Rıza Temelli kimdir?. *Yeni Aktüel Dergisi*, 194.
- Oran, B. (2010). Azınlıklar içerisinde İstanbul Ansiklopedisi, İstanbul, NTV Yayınları.
- Orhan, A. (2009). Tek partili yılların ekonomi-politiği ve Kadro hareketi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), 120 – 147

- Orhan, S. (2011). Yerleşik iktisatta heterodoksi: Yeni Kurumsal İktisat içerisinde *İktisatta Yeni Yaklaşımlar*, İletişim Yayınları: İstanbul
- Öcal, B. (2009). 12 Eylül'den 28 Şubat'a darbe söylemlerindeki değişimin analizi. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 14(1)
- Öniş, Z. (1997). The political economy of Islamic resurgence in Turkey: The rise of Welfare Party, *Third World Quarterly*, 18(4).
- Özalp, A. (2008). Diyalektik Düzlemde refah devletinde yeni sağ ilişkisi. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 106-119.
- Özçelik, E. (2007). Kurumlar, kurumsal iktisat ve Avusturya okulu, içinde *Kurumsal İktisat*, E. Özveren(Ed), Ankara: İmge Yayınevi.
- Özçelik, Ö., Tuncer, G.(2007). Atatürk dönemi ekonomi politikaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 253-266.
- Özgün, C. (2008). Osmanlı ekonomi politikasına kısa bir bakış:18.-19. yüzyıllar. *Tarih Okulu Sayı, I, 5-17*.
- Özkal Sayan, İ. (2013). Türkiye'de idari sistem ve örgütlenme. Kaynak: <http://www.kas.de/tuerkei/tr/publications/34517/>. Erişim Tarihi: 23.04.2014.
- Özkalp, E.(2011). *Sosyolojiye Giriş*, Bursa: Ekin Yayınları.
- Özkazanç, A. (2005). Türkiye'nin neo-liberal dönüşümü ve liberal düşünce içerisinde *Modern Türkiye de Siyasi Düşünce: Liberalizm*, 7, 634-657.
- Özoral, B. (2014). Change and continuity in a political-economic context in Turkey: The rise of economic power of religious segments. *European Scientific Journal*, 1.
- Özsoylu, A. (2011). *Türkiye Ekonomisi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Öztürk, M., Ercan, F. (2012). 1979 krizinden 2001 krizine Türkiye'de sermaye birikimi süreci ve yaşanan dönüşümler. *Praksis Dergisi*, 19, 55-93.
- Öztürk, S., Yıldırım, F. (2009). Osmanlı imparatorluğunun iktisadi çöküşü ve Atatürk dönemi iktisat politikaları. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(2).
- Pareto, V.(2010), *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü* (Çev. Merve. Zeynep Doğan), Doğu Batı Yayınları: Ankara.
- Parlak, B. (2002). Osmanlı devleti'nin son yüzyılında taşra yönetimine ilişkin anayasal-yasal gelişmeler ve Cumhuriyete yansımalar. *Akademik Araştırmalar Dergisi*. 37-50

- Park, H. (2005). Linear Regression models for panel data using SAS, STATA, LIMDEP, SPSS, Kaynak: <http://rt.uits.iu.edu/visualization/analytics/docs/panel.php>. Erişim Tarihi: 05.06.2014.
- Pamuk, Ş. (2007). Economic change in twentieth century Turkey: Is the glass more than half full? *Working Paper*, 41.
- Pamuk, Ş. (2004). Institutional change and the longevity of the Ottoman Empire 1500-1800. *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 35, 225-247.
- Pamuk, Ş. (2010). *Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları* (3. Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Pamuk, Ş. (2011). *Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914* (7. Baskı), İletişim Yayınları: İstanbul.
- Pamuk, Ş. (2012). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi* (3. Baskı). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Perlmutter, A. (1969). The praetorian state and the praetorian army: Toward a taxonomy of civil-military relations in developing polities. *Comparative Politics*, 1(3), 382-404.
- Petronovic, D., Stenavanvic, Z. (2009). Methodological positions of institutional economics. *Economics and Organization*, 6 (2), 105 – 114.
- Przeworski, A., Curvale, C. (2006). Political institutions and economic development in the Americas: The long run, unpublished manuscript, Department of Politics, New York University.
- Pustu, Y. (2007). Osmanlı-Türk Devlet geleneğinde modernleştirici unsur olarak bürokratik elitler. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9 (2), 197 – 214
- Putnam, D. (1971). Studying elite political culture: The case of 'ideology'. *American Political Science Review*, 65, 651-681.
- Ranis, G. (2004), The evolution of development thinking: Theory and policy. *Yale University Center Discussion Paper*, 886.
- Richter, R. (2001). New economic sociology and new institutional economics, Paper Presented International Society for New Institutional Economics, Berkeley, California, USA.
- Rodrik, D., Subramanian, A. (2003). The Primacy of Institutions, *Finance and Development*, 40(2).

- Rosentein, P. Rodan. (1961). International aid for underdeveloped countries, *Review of Economic Statics*, 43.
- Rosenberg, N. (1974). Karl Marx and economic role of science, *Journal of Political Economy*. 82(4), 713-728.
- Rossioud, S., Locatelli, C. (2010). Institutional economics, *POLINARES Working Papers*, 12.
- Rostow, W. (1960). The five stages-of-growth (a summary) in *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*. Cambridge University Press, 4-16
- Rutherford, M. (2001). Institutional economics:Then and now, *Journal of Economic Perspectives*, 15(3), 173-194.
- Ruttan, V. (1998). The new growth theory and development economics: A survey.*Journal of Development Studies*, 35(2), 1-26.
- Quataert, D. (2011). Gelişim açmazı: 1888-1908 Osmanlı Türkiye'sinde Ziraat Bankası ve Ziraat reformu (Çev.Salih Kış). *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 29.
- Sabır, H. (2003). Atatürk'ün iktisat zihniyeti.*Dış Ticaret Dergisi*, 8(28), 77-92.
- Sağlam, S. (2004). Ziya Gökalp'te solidarizm ve milli iktisat. Hacettepe Üniversitesi *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1.
- Sakal, M. (1998), Siyasal karar alma sürecinde yer alan aktörler ve rolleri.*D.E.Ü.İİB.F.Dergisi*, 13(1).
- Samuels,W. (1977). Technology vis a vis institutions in The JEI: A Suggested Interpretation. *Journal of Economic Issues*, 11(9)871-895
- Sandler, T. (2000). Economic analysis of conflict. *Journal of Conflict Resolution*, 44(6), 723-729.
- Savaş, V. (2007). *İktisat Tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Scerapanti, E., Zamagni, S. (2005). An outline of history of economic thought. New York: Oxford University Press.
- Semiz, Y. (t.y).İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türkçülük politikası. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 217-240
- Sen, A. (1983). Development: Whichway now?, *The Economic Journal*, 93(972), 745-762.
- Sen, A.(1988). The concept of development in *Handbook of Economic Development*, 1, Elsevier Published.

- Serim, N. (2012). the causes of the financial crisis that began in the 16th century and continued until the Tanzimat era in the Ottoman Empire. *Yönetim Bilimleri Dergisi*10(20), 181-194.
- Sesli, M., Demir, Ş. (2010).Türk siyasi elitlerin toplumsal kökeni (1920–1950). *Akademik Bakış Dergisi*, 21.
- Seyitdanlıoğlu, M. (1996). Türkiye’de liberal düşüncenin doğuşu ve gelişimi. *Liberal Düşünce Dergisi*, 1(2), 103–112.
- Shirley, M. (2003). Institutions and development.Kaynak: [http:// www.coase.org/w-shirley2003institutionsanddevelopment.pdf](http://www.coase.org/w-shirley2003institutionsanddevelopment.pdf) Erişim Tarihi: 05.04.2013.
- Siba, E. (2008). Determinants of institutional quality in Sub-Saharan African countries. *University of Gothenburg, School of Business, Economics and Law Working Papers in Economics*, 310.
- Simon, H. (1986). Rationality in psychology and economics, *The Journal of Business*, 59(4), 209-224.
- Smith, A. (2009).*Milletlerin Zenginliği*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sobacı, M.(2007). Yönetişim kavramı ve Türkiye’de uygulanabilirliği üzerine değerlendirmeler.*Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1).
- Sokoloff,, K., Engerman, S. (2000).Institutions, factor endowments, and paths of development in the new world.*Journal of Economic Perspective*, 14(3), 217–232
- Soysal, M. (1987). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi..
- Sözen, S., Algan, B. (2009). İyi Yönetişim, İçişleri Bakanlığı Genel Yayın, 654.
- Sweezy, P. (2009). *Marxizm Üzerine Dört Ders*, İstanbul: Yordam Yayınları
- Şeker, N. (2005). Identity formation and the political power in the late Ottoman Empire and early Turkish Republic, *Middle East Technical University, AOL*, 8, 59-67.
- Şenalp, M. (2007). Dünden bugüne kurumsal iktisat içersinde *Kurumsal İktisat*. İstanbul: İmge Yayınları
- Tanör, B. (2014). Osmanlı türk anayasal gelişmeleri, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Tabellini, G. (2006), Institutions and culture, european.Economic Association Conference, Budapest, Hungary.
- Taş, K. (2002). Tanzimat ve Batılılaşma hareketlerine sosyolojik bir yaklaşım. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 787-94
- Tekeli, İ., İlkin, S. (1982). *Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu*. Ankara: ODTÜ Yayınları.
- Tekeli, İ. (2013). 1960’lı yıllarda türkiye’de planlama düşüncesinin yeniden canlanması modernite projesinin içinden okumaya çalışmak içersinde *Modernizm*

- Yansımaları: 60 Yıllarda Türkiye*, Edit:Funda Barbaros, Erich Jan Zucher, Efil Yayınları: Ankara.
- Tekeoğlu, M. (1993).*İktisadi Düşünceler Tarihi*. Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.
- Thirwall, A.(2011). *The Role of institutions in economic development*. Palgrave MacMillan.
- Truman, D. (1951). *Interest groups in The Governmental Procecess*, New York: Alfred Knopf.
- Todaro, M., Smith,S. (2007). *Economic Development*. Boston, USA: The Pearson
- Tokluoğlu, C. (2013). Ziya Gökalp ve Türkçülük. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, No. 3, 113-139.
- Toprak, Z. (1982). *Türkiye de Milli İktisat*. Ankara: Yurt Yayınevi.
- Toprak, Z. (2006). türkiye'de “sol faşizm” ya da otoriter modernizm 1923-1946, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Metni.
- Tosun, G. (2001). Türkiye de devlet sivil toplum ilişkisi bağlamında demokrasinin pekişmesininönündeki engellere ilişkin kuramsal ve pratik bir yaklaşım.*Ege Akademik Bakış*, 1(1).
- Tuncel, G., Gündoğmuş, B. (2012). Türkiye siyasetinde merkez- çevrenin dönüşümü ve geleneksel merkezin konumlanma sorunu. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 137-158.
- Turnovsky, S. (2001). *Old and new growth theories: a unifying structure. paper to be presented at Conference on Old and New Growth Theory*, University of Pisa.
- Tutan, U. (2013). 1960’lı yılların Keynesgil iktisadi çalışma uygulamaları ve sonuçları.içerisinde *Modernizm Yansımaları: 60 Yıllarda Türkiye*, Funda Barbaros, Erich Jan Zucher (Ed.), Efil Yayınları: Ankara
- Ünlükaplan, İ. (2001). Kolektif karar mekanizması. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Varlı, A., Koraltürk, M. (2010). II. Meşrutiyetten erken cumhuriyete milli iktisadın sürekliliği ve İzmir iktisat kongresi. *ÇTTAD*, 9, 127-142.
- Veblen, T.(2009). *Aylak Sınıfın Teorisi* İstanbul: Babil Yayınları
- Voight, S. (2007).How (not) to measure institutions. *Workshop Measuring Law & Institutions*, December 15-16, Paris, France.
- Williamson, O. (1985). *Transaction cost economics in the Economic Institutions of Capitalism*. New York: MacMillan.

- Williamson, O. (2000). The New institutional economics: Taking stock, looking ahead, *Journal of Economic Literature*, 38, 595-613.
- Williamson, O. (2005). The economics of governance. *The American Economic Review*, 95(2), 1-48.
- Williamson C., Kerekes, C. (2011). Securing private property: Formal versus informal institutions. *Journal of Law and Economics*, 54(3), 537-572.
- Yalçındağ, S. (1970). Kamu Yönetim sistemimizin tarihsel evrimi üzerine notlar. *Amme İdaresi Dergisi*, 5(3).
- Yavlıoğlu, C. (2002). Geri Kalmışlık olgusu ve ekonomistik kalkınma teorileri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 49-70.
- Yavuz, Hakan M. (2003). *Islamic Political Identity in Turkey*, New York: Oxford Press.
- Yeldan, E. (2002). Neoliberal küreselleşme ideolojisinin kalkınma söylemi üzerine değerlendirmeler. *Rethinking Development Economics: Active Growth and Social Policies under Globalization*, Port Allegre, Brezil.
- Yılmaz, A., Kılavuz, R. (2002). türk kamu bürokrasisinin işlemsel sorunları üzerine notlar. *C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 17-31.
- Yılmaz, F. (2012). İktisat, kurumsal iktisat ve iktisat sosyolojisi içinde ekonomi ve sosyoloji özel sayısı. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmalar Merkezi, 45(1).
- Zetterberg, H. (2010). Giriş içerisinde *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü*. Doğu Batı Yayınları: Ankara.
- Zürcher, Jan, E. (2013). Kemalist Türkiye’de modernleşme sınırları 1923-1946, içinde *Modernizm Yansımaları: 60 Yıllarda Türkiye*, Funda Barbaros, Erich Jan Zucher (Ed), Efil Yayınları: Ankara
- Zürcher, Jan E. (1998). The Ottoman conscription system in theory and practice: 1844-1918, *International Review of Social History* 43 (3), 437-449.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Pınar Özdemir

Doğum Tarihi: 01.06.1982

Öğrenim Durumu:

Ortaokul: K.Maraş Çukurova Elektrik Anadolu Lisesi (1996)

Lise: K.Maraş Süleyman Demirel Fen Lisesi (2000)

| Derece | Bölüm/Program | Üniversite | Yıl |
|-----------|---------------|-----------------------|------|
| Lisans | İktisat | Çukurova Üniversitesi | 2005 |
| Y. Lisans | İktisat | Çukurova Üniversitesi | 2009 |
| Doktora | İktisat | Çukurova Üniversitesi | 2015 |

Yüksek Lisans Tez Başlığı ve Tez Danışmanı: İç Borç Yönetimi ve Türkiye, Prof. Dr. Harun BAL

Doktora Tezi/S.Yeterlik Çalışması/Tıpta Uzmanlık Tezi Başlığı ve Danışmanı: Kurumlar, Yönetişim ve Ekonomik Gelişme, Prof.Dr. Harun BAL

Doktora Çalışmaları Süresince:

İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Anabilim Dalı Doktora Programı görevlendirme ile doktora dersleri alınmış ve başarı ile verilmiştir (2011)

Bologna Üniversitesi . Ekonometri Bölümü, Institutions and Economic Development Proje çalışması Prof.Dr. Maria Elana Bontempi ile yürütülmüştür (2014)

Bologna Üniversitesi, Ekonometri Bölümü, Prof.Dr. Maria Elana Bontempi ve Prof.Dr. Roberto Golinelli, Panel Veri Analizi Doktora dersi alınmış ve başarı ile verilmiştir (26/30) (2014)

Yabancı Dil:

London Meridian College Cetificated British Council, Advanced Level Certificate London, UK (2005)

KPDS:83 (2010 Yılı Puanı)